

अहम्

मुनिश्रीमोहनलालजी जैनग्रन्थमाला LIBRARY.
श्रीमहामहोपाध्यायश्रीमेघविजयगणि विनिर्मितं

श्रीहस्तसञ्जीवनम्

सामुद्रिक लहर्याख्ययाख्याख्यया विभूषितम् ।

(संक्षिप्त भाषानुवादसहितम्)

जैनप्रिल्लभ्योतिषविद्यामहोदधि-श्रीमञ्जैनाचार्य

जयसूरीश्वरचरणान्ते वामिना

प्रतापमुनिना संशोधितम्

Sw 598
MEG

तच्च

प्रकाशिका मुनिश्रीमोहनलालजीजैनग्रन्थमाला

इंदौर सिटी (मालवा)

प्रीतमपत्र २४१६

अहम्

प्रस्तावना.

इह खलु जैनसाहित्यवेत्ता कविचक्रचक्रचूडामणिः श्रीमहामहोपाध्याय श्रीमेघविजयगणिः कदाववनीम्पावयाञ्चकारेत्यादि जिज्ञासायामुच्यते अयं श्रीमान्प्रादशाब्द्यां श्रीतपागच्छागनाङ्गणमणि, रकथर वादशाह प्रबोधयिता, श्रीजगद्गुरु हीरविजयसूरिपट्टपरं परानुयातः जैन शासन रासिक श्री कृपाविजयशिष्य आसीत्, स च विजयसूरिपार्श्वे 'उपाध्याय' पदवीञ्जग्राह, इति निश्चियते ।

तन्निर्मितनैपथीयपादपूर्तिरूपश्रीशान्तिनाथचरित्र प्रान्तभागेऽयमुल्लेखो दृश्यते ।

यथा—

तदनुगणधरावली पूर्वदिग्भानुमाली
विजयपदमपूर्वं हीरपूर्वं दधानः ॥ ६६ ॥
कनक विजयशर्माऽस्यान्तिपत् प्रौढधर्मा
शुचितरवरशीलः शीलनामा तदीयः
कमलविजय धीरः सिद्धि संसिद्धितीर-
स्तदनुज इह रेजे वाचक श्रीशरीरः ॥ ६७ ॥
चारित्रशब्दाद्विजयाभिधान
स्रयी सगर्भा धृतशीलधर्मा
एषां विनेयःकवयःकृपाद्याः
पद्मास्वरूप समयाम्पुराणौ ॥ ६ ॥

तत् पादाम्भुजभृङ्गमेघविजयः प्राप्तस्फुरद्वाचकः ।
ख्यातिः श्रीविजयप्रभाख्य भगवत्सूरेस्तपागच्छयात् ।
नुन्नोऽयं निजमेरुपूर्वविजय प्राह्लादि शिष्यैरिमां
चक्रे निर्मल नैपथीय वचनैः श्रीशान्ति चक्रिस्तुतिम् ॥ ६९ ॥

अस्यग्रन्थकारं स्यवशवृक्षएवम्
यथा—

हिरविजयः
|
कनकविजयः
|
शीलविजयः
|
कमलविजयः सिद्धिविजयः चारित्रविजयः
|
कृपाविजयः
|
भेद्यविजयः

अस्य हस्तविद्यादर्शकाद्वस्तसञ्जीवनप्रन्थादन्यान्यपि भिन्नभिन्न विषयाणि
जैनग्रन्थान्युपलभ्यन्ते तानि यथा—

१ देवानंदाभ्युदयमहाकाव्यम्

२ शान्तिनाथ चरित्रमहाकाव्यम्

१ सप्तसर्गात्मभूतोऽयं ग्रन्थः श्रीमाधकविविचितस्य शिशुपालकथस्य पादपूर्ति-
रूपः श्रीविजयदेवचरित्रचरणवर्णनं, रचनासमयस्तु वीक्रीमाय १७२७ तमोवर्षो
दर्शितः । अयं श्री यशोविजयजी जैन ग्रन्थमालयां मुद्रापितः ।

२ नैरर्थाय काव्यस्य पादभेकं स्वर्गीयं पादत्रयं ग्रन्थितं श्री शान्तिनाथ-
चरित्रमहाकाव्यं मुललितपद्येन रचितं, तस्यनिश्चिद् पद्यानि पाठकानां मनोहाद-
नाय दर्शितानि ।

यथा—

भियामभिव्यक्तमनोनुरक्तता विशालम्यालतितप्रभियास्फुट्य ।

तयावभासेस जगत्त्रयी विभुर्गर्ह्यन् प्रतापावालि कीर्तिमण्डलः ॥ १ ॥

निर्णय यस्य धितिरर्शीणः कथा गुरामुराज्यादिमुग्धं यद्विमुग्धम् ।

प्रोदरेऽन्तः शिरस्तन्मयागयाः सदासदानन्दभतः प्रसंसया ॥ २ ॥

यथा भुतयेद् निर्णय तन्कपास्तगाद्रिपन्ते न कुषामुधामपि ।

मुषा मूर्जा जन्मन तन्मनः प्रियं भवेद् भवेपय न तन् कयाप्रया ॥ ३ ॥

यदीय पाशम्बुजभानिर्भरान् प्रभावकस्तुल्यगया प्रभायतः ।

३ दिग्विजयमहाकाव्यम्
५ चन्द्रप्रभाशंकरणः

४ मेघदूत समस्यालेखः
६ युक्तिश्रवोव

नलःसितच्छत्रितस्त्रीतिमण्डलः धृमापति प्रापयशः प्रशस्यताम् ॥ ४ ॥

द्विधापि धर्मानुगतिर्महीपतिदृढावधे शैशव एव शेवधिः ।

क्रमेण चक्रोविजये दिशांजिनः सराक्षी रासीन्महृषां महोज्ज्वलः ॥ ५ ॥

कविनासतासमयस्तु न दर्शितः किन्तु प्रतिसर्गान्तेऽयं दृश्यते—

“ गच्छाधीश्वरहीरहीरविजयनाम्नानिकायेधियां ।

प्रेयः श्रीविजयप्रभाख्यसुगुरोः श्रीमत्तपाख्येगणे ॥

शिष्यप्राशमणेः कृपादिविजयस्या शस्य मानाग्रणी ।

श्रुके वान्चकनाम मेघविजयः शस्यां समस्यामिमान् ॥ ६ ॥

एतेन सुलालिनपद्येन विनिश्चियते, यदस्य समयः श्रीविजयप्रभसूरि समय समकालः, अत्र विपमस्थले टिपनीकाऽपि दीयते—

श्रीविविध जैनसाहित्यशास्त्रमालायां सप्तमाङ्केन प्रकाशितः ।

३ त्रयोदशसर्गात्मकोऽयं ग्रन्थः । सर्वेषु महाकाव्येषु प्रथमंगण्यते, कवीश्वरेण सुललितमनोमुग्धपद्येन रचितः । किन्तु रचना समयस्तु न प्रकाशितः ग्रन्थे श्री विजयप्रभसूरि जीवनेरेखा वर्णित्वास्ति ।

४ यद्य ग्रन्थकर्ता विहारं कुर्वन् दक्षिणदेशान्तर्गतऔरङ्गाबादनगरे चानु-
र्मासस्थितिन्चकार । तदा द्विपचन्द्रराख्ये (दीव) नगरे चानुर्मासिकस्थित श्रीगच्छा-
धीश्वरविजयप्रभसूरेर्निकटं विशक्तिपत्ररूपेण प्रेषितोऽयमुल्लेखः श्रीकविकालिदास-
विरचितमेघदूतकाव्यस्थान्तपादसमस्यापूर्तिस्वरूपोन्वर्थनाम्ना सुललितभाषायां वर्णितः ।
अयं श्री भावनगर आत्मानन्द जैनसभायां मुद्रितः ।

५ अस्मिन् ग्रन्थे बालिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्य निर्मितानि सिद्धहेम
व्याकरणस्य सूत्राण्यष्टाध्यायि परिपाटिन्त्यक्त्वा प्रयोगसिद्धान्तसारेण व्यवस्थापितानि ।
अष्ट सप्तश्लोक प्रमाणोऽयं ग्रन्थः । तत्समयस्तु वीकर्मोय १७५७ तमो वर्षः
आगरा नगरे रचितोयं ग्रन्थः; महेशणा श्रीयशोविजय जैनपाठशालाद्वारामुद्रितः ।

६ । अध्यात्मविषयकोऽयं ग्रन्थः । अस्मिन् ग्रन्थे ३० नमः; सिद्धमित्यस्य
पदस्य व्याख्या, तथा जपध्यानादिविधिरपि समुद्देशित्वास्ति ॥ ग्रन्थ निर्माण समयः
वीकर्मोय १७१४ तमो वर्षः; धर्मनगरे रचितः ।

७ मालुकाप्रसादः

८ विजयदेवमहात्म्यविवरणम्

९ सप्तसंधानमहाकाव्यम्

१० ब्रह्मबोधः

७ अयमपि अध्यात्म विषयको ग्रन्थः ।

८ श्रीपन्थास वह्मभविजय गणिना निर्मिते ग्रन्थे कतिपय प्रयोगाणां स्पष्टीकरणं कृतवान् ।

९ नवसर्गात्मकोऽयं ग्रन्थः । अस्मिन् ग्रन्थे त्रिपष्टीशालका पङ्क्तौ समुत्पन्नानां सप्तानां महापुरुषाणां चरित्रं व्यावर्णितम् । एकस्मिन्नेव वृत्ते ऋषभदेवः शान्तिनाथः, नैमिनाथः, पार्श्वनाथः महाव्हरस्वामी, ये पञ्चतीर्थकरास्मिन्नवसरपिणिकाले जातास्ति सन्ति, तथापद्यः कृष्णनाम वासुदेवः सप्तमो रामचन्द्राख्यो बलदेवश्रैपां सप्तानां महापुरुषाणां चरित्राणि वर्णितानि । “ सप्तसंधान महाकाव्यं ” इत्यन्वर्थनामाभिधानं चकार । अस्मिन्महाकाव्ये यमकश्लेषानुप्रास गतभीर्य भावदर्शकं कविचातुर्यवर्णनं सुन्दरलङ्कारादिकञ्च, तथा वनीविहारादि नगनगरादिक वर्णनञ्च स्वशक्ति प्रागल्भ्येन कृतम् ।

अस्य ग्रन्थस्य रचनाद् प्राक् परमप्रमु श्रीहेमचन्द्रसूरिणापि रचितएतन्नामको ग्रन्थो श्रूयते; तस्यानुपलब्धौ ग्रन्थोऽयं रचितः ! इत्यथःपद्येन स्पष्टयति ।

श्री हेमचन्द्रसूरेशैः सप्तसंधानमादिमम् ।

रचितं तदत्यभेतु तदियं तुष्टये सताम् ॥ १ ॥

इत्यनेन पद्येन प्रागप्येतन्नमकं काव्यमासीत् ।

तत्रत्यानि कानि चिद् पद्यानि पाठक विनोदाय लिख्यन्ते यथा—

श्रीनाभिजन्मान्वपपद्मभास्करः स्तुतोऽञ्चितः श्रीमुनिसुत्रतान्वये ।

जिनः शिवायास्तु दधन्महोदयं सभासतां यद्भजने जयाश्रयः ॥ १ ॥

श्री अर्हदाद्यकृतशान्तिसर्गं समुदजन्मानवराजवर्गः ।

श्री पार्श्वनाथः शुभवर्षमानः धियाभिरामस्तमिह स्मरामः ॥ २ ॥

योवितरागः कृत तीर्थयागः प्रोद्यत्संभामण्डलसंविभागः ।

यो नीतिकारी भुवनोपकारी संव्यः सभव्यै नैवकाव्यनव्यः ॥ ३ ॥

ब्राह्मोह साऽव्यान्निपुणागमादौ यस्या रसाङ्गात्कमलोदयश्रीः ।

अद्यापि नद्याद्रवसुप्रसादात् सिताम्बराणां जनतानुश्रुतिः ॥ ४ ॥

सुखेन दोग्धकरवत्समानः यदा सदग्भः सवने सदीचः ।

प्राव्येपु सद्भावनया—न मूढः किं वन्द्यते सज्जनवत्त नीचः ॥ ५ ॥

११ वर्षप्रबोधः

१२ लघुत्रिपट्टीशलकापुरुषचरित्रम्

उच्छिद्भ्रूल्लाल्किं खलतो न विभ्येत्सम्भ्यस्तयेभ्यः परमार्थनाशात् ।
 नाशाह्य नाशा किमुवर्धनीया श्रुत्याधिहिनस्य सवर्णतायाम् ॥ ६ ॥
 काठिन्यभाजो हृदयेखलस्य कावद्रता शृङ्खलमस्य नाङ्गे ।
 भारक्षमस्यापि न सोऽप्रवेष्टः सुमेधसाऽकारि सवेधसापि ॥ ७ ॥

इत्यनेन पद्येन काविवर्षेण प्रौढ पाण्डित्यं दर्शितम् ।

११ अध्यात्म शास्त्रविषयकोऽयग्रन्थः ।

११ ज्योतिःशास्त्रविषयकोऽयं ग्रन्थः । अस्मिन् ग्रन्थे ज्योतिर्विषयाधिकारा
 त्रयोदश संख्याकाः दर्शिता, यथा—देशाधिकारः चाताधिकारः देवाधिकारः संव-
 त्तराधिकारः चत्सर निरूपणाधिकारः, अयनमासपक्षान्तिरूपणाधिकारः, वर्ष
 राजकथनाधिकारः, मेघगर्भकथनाधिकारः, तीर्थाफल कथनाधिकारः, सूर्याचार कथ-
 नाधिकारः ग्रहणाविमर्शनाधिकारः, द्वारचतुष्टयकथनाधिकारः, शकुननिरूपणाधिकारः-
 तथा ग्रन्थकारेण न्यायानि मतान्तर विषयाणि दर्शितानि । तथा ग्रन्थान्तेवर्षस्य शुभा-
 शुभ ज्ञानाय गौतमीश्रविद्या जनादिविधिना सह दर्शिता ।

अस्य ग्रन्थस्य निर्माण कालो न दर्शितः, किन्तुविजयरत्नसूरि समयो दर्शितः ।

श्रीमत्तपागणविभुः प्रसरत्प्रभावः प्रद्योतते विजयतः प्रभनामसूरिः

तत् पट्टपद्मतरिणर्विजयादिरत्नः स्वामिगणस्थमहसाविजितसुरत्न ॥ ९९ ॥

तच्छासने जयति विश्वविभासनेऽमूद् विद्वान् कृपादिविजयोः दिवि सेव्यमानः ।

शिष्योऽस्य मेघविजयाह्वयवाचकोऽसौ ग्रन्थःकृतःसुकृतत्याभकृतेऽत्र तेनः ॥१००॥

इत्यनेन पद्येन रचना समयः स्पष्टः । ग्रन्थश्लोक प्रमाणानि एकपद्येन

दर्शितानि, यथा—

अनुष्टुभां सहस्राणि त्रिणिसार्धानिमानतः ।

ग्रन्थोऽयं वर्षबोधार्थो याचन्मेरुप्रवर्तताम् ॥

अयं ग्रन्थः हीन्दिभाषायां पण्डितभगवानदासेन विकानेरस्थले मुद्रापितः ।
 प्रथममपि संस्करणद्वयं भिन्नभिन्नस्थले मुद्रापितमासीत् । तन्मध्ये तस्याभिप्रायो न
 प्रकटितः । अधुना यद् प्रकाशितं तत्संदोष्य मुद्रापितः ॥

१२ अस्मिन् ग्रन्थे चतुर्विंशति तीर्थकराः, द्वादश चक्रवती, नववासुदेवः,
 नवदलदेवः, एते सम्भूय सर्वे त्रिपट्टीमहापुराणाभवन्ति । चात्र महापुराणां सम्पूर्णा
 जीवन चरित्रं व्यधायि । अस्य ग्रन्थस्य हेमचन्द्र सूरिणा ३६००० श्लोकप्रमाणं,

१३ मेघदूतसमस्योद्धेखः

प्रकृत ग्रन्थे ज्योतिष् सामुद्रिक विषय दर्शकान्यन्येक विषयाणि संहन्धानिसन्ति । पूर्वोक्तग्रन्थेषु न्यायव्याकरणसाहित्यालंकार विषये प्रौढपाण्डित्यं दर्शितम् । सखलु महाभगो न केवलं संस्कृतभाषाया एव रचयिता किन्तु गुर्जर गिरायां रासादिनिर्माणेन तज्ज्ञत्वमपि सूचयति ।

अस्य ग्रन्थस्य त्रयाधिकाराः विद्यन्ते । तद्यथा दर्शनाधिकारः स्पर्शनाधिकारः रेखाविमर्शनाधिकार इति । तथा चतुर्थाधिकारोऽपिविशेषाधिकार नामको विद्यते । स्वयमेव ग्रन्थस्यादौ प्रतिज्ञातम् ।

तद्यथा—

दर्शनात्स्पर्शनाच्चापि तथा रेखाविमर्शनात् ।

हस्तज्ञानं त्रिधाप्रोक्तं पुरातनमहर्षिभिः ॥ १ ॥

एत्पद्येन निगदितमाधिकारत्रयमेव रेखा विमर्शनाधिकारे विशेषाधिकारः समावेशितः ॥

तत्र प्रथमदर्शनाधिकारे हस्तप्रकारो दर्शितः हस्तनामानि, पञ्चाङ्गुलिरधिकारः हस्ते पञ्चतीर्थादिस्थापना, हस्त दर्शने को लाभो हस्तावलोकनाविधिः, हस्तःकदाविलोकनीयः कस्यपार्श्वे हस्तदिदर्शयितुः किं किं कर्तव्यम्, हस्तदर्शकस्य गुरोः किंस्वरूपं, कञ्चाचारः तस्य गुणादिवर्णनं, हस्तदर्शनपूर्वं तिथिवारनक्षत्रयोगादिकमवलोक्य हस्तोविलोकनीयः तथा विना जन्मपत्रिकामपि हस्तावलोकनेन शुभाशुभनिर्णयः ।

द्वितीये स्पर्शनाधिकारे हस्तदर्शनस्वरूपं लाभालाभसुखदुःख जीवित मरण गमागमजयभङ्ग कार्याकार्यसुभाशुभंज्यावर्णितं वर्षस्य स्वरूपं, गर्भपृच्छा स्वरूपं आलिङ्गित धूमितदग्धादिकं सविस्तृतमनेकविषयं दर्शितम् ।

तृतीये रेखाविमर्शनाधिकारे, रेखाया सम्पूर्णवृत्तं, मातृरेखा पितृरेखा आयुरेखा, ऊर्ध्वरेखा, दीर्घरेखा, सन्तति रेखा, सरस्वती रेखा, गतिनिर्णय रेखा, कस्याः गत्या समायातः कस्यां गत्यां गमिष्यति विनारेखा मणिबन्धेरख यवमाला रेखा, इत्यादि परस्पर विरुद्धाविरुद्धदर्शकं व्यावर्णितम् रेखायाः रचितमासीत्, परं संधितसंबोधाय ५००० श्लोकप्रमाणं उपाध्य प्रचरेण रचितम् ।

१३ श्रीमान् मानतुङ्गगुणिणा संहृष्टं महामन्त्र गर्भिने पति चातुर्व्यं दर्शकं यस्य स्मरणेनाधिश्वाधी विलयं यातः । तस्य विस्तृत टीका नेन ग्रन्थस्य रचिता ।

सम्पूर्णं ज्ञानेन भूतभविष्यद्वर्तमान त्रिकाल ज्ञानं भाति, कस्मिन् समये किं भविष्यति शुक्लपक्षे जन्म वा कृष्णपक्षे, वामदक्षिणहस्तयोः सम्पूर्णतत्त्वं दर्शितम् ।

तथा चास्मिन् ग्रन्थे हस्तविषयदर्शकानि चित्राणि समावेशितानि यथा पञ्चाङ्गुली देवी चित्रं, पुरुषस्य दक्षिणवामहस्तयोः लियावाम दक्षिणहस्तयोः भिन्न भिन्न लक्षण दर्शनाय वाम दक्षिणहस्ततलयोश्चित्रद्वयं मस्तकरेखायाश्चित्रमेकं, द्वित्रिंशल्लक्षणस्य चित्रमेकं समावेशितम् ।

चात्र ग्रन्थेऽनेकविषयाणि सन्ति पठनपाठन जिज्ञासुनामतीवोपयुक्तं ग्रन्थरत्नं वर्तते ।

ग्रन्थसंशोधनसमये उपरुद्धानि ग्रन्थानि

१ पुस्तकमेकं प्रातःस्मरणीय विश्ववन्द्य “ मुनिमहाराजश्री मोहनलालजी जैन ज्ञानभंडार सुरत नगरतः प्राप्तमतीव शुद्धम् ।

२ पुस्तकमेकंप्रान्यविद्यासं शोधनविद्यामन्दिर पुना (भांडारकर इन्स्टिट्यूट) इत्यस्मात् प्राप्तमतीवाशुद्धम् ।

३ पुस्तकमेकं श्रीमद् योगनिष्ठ जैनाचार्य बुद्धिसागरसूरि जैन ज्ञान भंडार विजापुर (गुजरात) इत्यस्मात् प्राप्तमतीव शुद्धम् ।

एतत् पुस्तकं त्रयाधारेण भूरिपरिश्रमेण संशोधितम् ।

जैन शिष्य ज्योतिषविद्यामहादधि श्रीमज्जैनाचार्य श्रीजयसूरि श्वरपरम-गुरुवर्यस्य कृपया, एतत् सम्पादितम् ।

तत् संशोधनकर्माणि विश्ववन्द्य ज्ञान्तमूर्ति परमप्रभाविक मुनिमहाराज श्री मोहनलालीय जैन संस्कृत प्राकृत जंगविद्यालयप्रधाना ध्यापस्य वेदान्तवागीश न्यायव्याकरण तर्क साहित्य निष्णातस्य दलिया मण्डलान्तरगत छाता ग्रामवास्तव्यस्य पण्डितश्रीतिश्वरशर्मणोरत्यन्त सहाय्येन संशोधितम् । तद् दाढं धन्यवादं समर्पयामि ।

अथ चात्र मानुषशेमुपीमुलभंस्खलितं । शैवलं किलविहायकेवलं निर्मलं किमु नपीयतेजलम् । इतिनान्येन परमकारुणिका विद्वान्सःशोधयित्वानुगृह्णन्वित्याशस्ते.

श्रीदशार्थमाली जैनधर्मशालाभुवन

स्थल वेताल पेठ

पुण्यपत्तनम् वीर सं. २४५६

कार्तिक कृष्ण १० महावीर दीक्षापर्व.

लेखकः

प्रतापमुनिः

विश्ववंध्य परमपूज्य प्रातःस्मरणीय
मुनिमहाराज—श्री मोहनलालजी महाराज.

शांतायान प्रेस, पुणे.

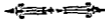

परमहंस प्रातःभरणीय
 मुनिवहागन श्रीमोहनशरणीके पट्टभ गिण्य
 पन्यासजी श्रीहर्षमुनिजी महाराज.

॥ अहम् ॥

श्रीमज्जनाचार्यश्रीजयसूरिभ्योनमः
श्रीमन्महामहोपाध्याय श्रीमेघविजयगणिविरचितं

हस्तसञ्जीवनम्

ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं अहं नमोनमः

ॐ नमः सिद्धमहन्तन्ध्यायन्नितिकृताञ्जलिः ।

हस्तसञ्जीवनव्याख्याङ्गुर्वे स्मृत्वा गुरोर्गिरम् ॥ १ ॥

—तत्तादौ शिष्टाचाराय निमित्तशान्ते देवसान्निध्यादेव वाक् सिद्धये च

मङ्गलमाह—

श्रीसङ्खेश्वरपार्श्वम्प्रणमन् ध्यायंस्तमेव जिनवृषभम् ।

हस्तप्रश्नस्य लक्षणपरीक्षणे दक्षतां वक्ष्ये ॥ १ ॥

श्रीसङ्खेश्वरपार्श्वमिति ।—

अईन् सिद्धो हि भगवान् एकोऽध्येयः सतात्त्विकः ।

नाना नामाकृतिस्थानध्यानज्ञानासनादिभिः ॥ १ ॥

यथा सद्गुस्वाक्येन म्याद्वादपरिशीलनात् ।

लभ्यः सम्यजनैः शुद्धज्ञानमक्तिव्रतैर्विभुः ॥ २ ॥

तत्तद्देवादि सान्निध्यात् तत्तत् कामित पूर्णात् ।

इष्टःशास्त्रकृतः पार्श्वः श्रीमान् सङ्खेश्वराश्रयः ॥ ३ ॥

तेन तं, प्रणमन्, यथावसरं कदाचिदन्यकोऽपि गमनभोजन शयनादौ
तमेव ध्यायन्, अहर्निशं जिनवृषभं तिर्थकरेषु मुच्यं आदेयनामानं
यद्वा जिनवृषभं श्रीआदिनाथं नाभिराजमुतं किं विशिष्टं श्रिवायुक्तः

शङ्खेश्वरो दक्षिणावर्तशङ्खस्तद्वत् पार्श्व—समीपं यस्य जिनसन्निधानात्स
कलकामनासिद्धेः यद्वा श्रिया चतुर्विंशदतिशयरूपया ईशः समर्थस्तं पुनः
किं० खं स्वर्गस्तदीश्वरा इन्द्राः पार्श्वे यस्य तम् । अत्र पार्श्ववृषभयोरेवं
नमस्कारे द्वयोर्हस्तयोत्रे वक्ष्यमाण तद्व्यानात् इन्द्रसेवा कथनेन हस्ते-
ऽधिष्ठात्री पञ्चाङ्गुलिदेवी सा ऐन्द्री शक्तिरिति देवेन्द्राधिकारः सूचितः ।
“ हस्तयोरिन्द्रोऽधिदैवतामिति ” सौश्रुत शारीरे ॥

अथ निमित्तशास्त्राणां सर्वलोकसंमतत्वेन क्षिष्टनमस्कारः । श्रिया ईशं
स्वामिनं विष्णुं खेश्वरः सुरेन्द्रः पार्श्वे यस्य इन्द्रानुजत्वात्, यद्वा
श्रीश्च संखेश्वरः पाञ्चजन्यः पार्श्वे यस्य शंखचक्रादि धारित्वात्,
अनेन हस्ते वक्ष्यमाण लक्षणज्ञापनं जिनवृषभं दैत्यजेषु मुख्यं अनेन
शास्त्रविपक्षं नास्तिकादिध्वंसः ख्यापितः । हरभक्तमते—श्रियायुक्तः ईशो
भवानीपतिस्तम् । किं—जिनोऽन्यसिंहादिस्वापदजेता वृषभोयस्य, अनेन
इश्वरस्य प्रभुत्वशक्तिर्निवेदिता यत्पसादाभिर्वलोऽपि सबलस्तस्य प्रभावे
किमुच्यत इति शेषं स्पष्टम् ॥ १ ॥

अथ लक्षणविद्या प्रकाशकत्वात् श्रीऋषभदेवस्य स्वतोऽप्याशीर्वादलक्षणं
ब्रह्मणः श्लेषेण मङ्गलमाह—

श्रीनामेयः प्रभुर्जीयात् सर्वज्ञो जगदीश्वरः ।

येन लाक्षणिकी विद्या निर्दिष्टा भुवनश्रियै ॥ २ ॥

श्रीनामेय इति । लक्षणमिह स्त्रीपुरुषाङ्गाकाररूपं यद्वातदुपलक्षणात्
सर्वाः द्वासप्ततिकलाः पुरुषस्य; चतुषष्टिकलाः स्त्रीणां; श्रीऋषभेण भगवता
प्रकाशिता, इत्ययं स्मरणीयोऽधिकारान् । विधिपक्षे येन विद्या ब्राह्मी
शक्तिरूपा निर्दिष्टा—प्रकाशिता प्रादुः कृताजनिता इति यावत् किं०
लाक्षणिकी लक्षणप्रधाना तत्र धर्ममोक्षयोर्याविद्यानलक्षणं विद्याचाङ्गुष्ट-
मूलजैरिति वक्ष्यते । पठनपाठनरूपाविद्यातलक्षणं दक्षिणहस्तकरभे काम
विद्या संगीत चातुर्यादिविज्ञानं तलक्षणं वामहस्ते विद्यारेखा । इति यद्वा

लक्षणं व्याकरणसूत्रं—उदात्तानुदात्तादि . स्वरपूर्वं शब्दानुशासनं तत् प्रधाना वैदिकी यद्वा लक्षणा संभवा लक्षणा शब्दस्य द्वितीयावृत्तिरनया साहित्यशास्त्रं सर्वमावेदितम् । लक्षणमसाधरणधर्मस्तत्प्रधाना तर्कविद्या लक्षणं हस्ते दीक्षारेखादि लक्षणं तत् प्रधाना अगमविद्या अतं विना आगमान-धिकारात् अतमापि करलक्षणादेवज्ञात्वादेयं यदुक्तं कररेखाप्रकरणे—

ईयंकरलक्षणमेयं समासश्रौदेसियं जणस्सहियं ।

युव्वायरिण्हि नरं परिखिलणय चयं दिज्झा ॥ १ ॥

यद्वा—

धम्मो मंगलमुक्किट्टं” इति धर्म लक्षणं, अंहिसा संजमो तवो इतिविभागः
तथा—

यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते निर्घर्षणछेदनतापताडनैः ।

तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन तपो दया गुणैः ॥ १ ॥

ततः परीक्षाया लक्षणं विना अयोग्याल्लक्षणस्यैव प्राधान्यं ततो लक्ष-
णिकीति वचसा सकलविद्यात्मकस्य भारत्या अहस्य संग्रहः ॥ २ ॥

“ आद्यन्त ग्रहणे मध्यग्रहणमिति ” न्यायान् श्रीऋषभाशीर्वादमुक्त्वा
श्रीवर्द्धमानप्रभोश्चरमतीर्थकरस्य शासननेतुराशीमङ्गलं पुष्टं मङ्गलं पुष्टविघ्नविना-
शायेत्याशंसायामाह—

श्रीवर्धमानो जयतु सर्वज्ञानि शिरोमणिः ।

पञ्चहस्तोत्तरोत्तारः सिद्धार्थनृपनन्दनः ॥ ३ ॥

^१ इति करलक्षणमिदं समासनः देशितं अनस्यद्वितम्

पूर्वाचार्यैः नरं परीक्ष्य अतं दीयते ॥ १ ॥

^२ धम्मो मङ्गलमुक्किट्टं अंहिसा संजमो तवो

देवावित नमंसेति जस्म धम्मो सयामणो ॥ १ ॥

धर्मो मङ्गलमुष्टमाहिमा संग्रमः तपः

देवाअपि त नमत्यान्ति यस्य धर्मं सदात्मनः ॥ १ ॥

श्रीवर्द्धमान इति । हस्त—उत्तरो यासां ता हस्तोत्तरा, उत्तराफाल्गुन्यः पञ्चसु अवतारो जन्मादिस्थानेषु यस्य, । अत्र हस्तनक्षत्रस्य सवितृदेवतत्वेन प्राधान्यार्थमेवं सूत्रन्यासो न; चेदुत्तराफाल्गुनीरवसाक्षादवश्यत् । तेनास्मिन् ग्रन्थेऽपि हस्तनक्षत्रस्यैव हस्तनिरीक्षणे मुख्यता इत्यग्रे वक्ष्यते । तदप्राप्तौ हस्तोत्तरत्वादुत्तरा फाल्गुन्येऽपि तासामपि अर्थमदेवत्वात्, मतान्तरे हस्तस्य नक्षत्रं इत्यर्थस्तदा हस्तोहकारादिनामा तत्रक्षत्रं पुनर्वसू तयो-रप्यादित्यत्वात् पुष्यस्य सर्वकार्येषु दीक्षा विवाहवर्जितेषु इष्टत्वात्, गुरु-देवतत्वात् हस्तोहस्तस्य नामनक्षत्रं पुनर्वसू, तदुत्तरत्वाच्च; तथा चित्राया अपि त्वष्टृदेवत्वात् हस्तादुत्तरत्वाच्च मुख्यत्वं ज्ञेयं, एवं पञ्चशास्त्रत्वात्करवी-क्षणे पञ्चनक्षत्राणि ग्राह्याणि । अग्रे वामहस्तावलोकनमपि वक्ष्यते, तेन चन्द्र-देवतत्वात् मृगशिरः अनुराधा मित्रदेवत्वात् २ रेवतीपुष्यदेवत्वात् सूर्यपत्नी भावाच्च इति नक्षत्र त्रयमपि स्त्रीहस्तवीक्षणे गृह्यत एवेति सूचितम् ।

अन्यतीर्थायमते—पञ्चसंख्याका हस्ता देवत्वेन चत्वारोभूजाः पञ्चमोहस्ति-मुखत्वात् शुष्डादण्ड इति पञ्चहस्तास्तैरुत्तरः प्रधानो गणेशो जयतु । किं० श्रिया वर्धमानः पुनः किं० सिद्धाः प्रतिष्ठां प्राप्ता ये अर्थाः कार्याणि तैर्नृपाणामप्यान्दहेतुः समृद्धिकर्ता ॥ ३ ॥

अथाभिधेयस्याकारमाह—

अङ्गविद्यानिमित्तानामष्टानामपि गीयते ।

मुख्याशुभाशुभज्ञाने नारदपिनिवेदिता ॥ ४ ॥

अङ्ग इति । अष्टानां निमित्तानां भूतभवद्भविष्यद्भस्तु ज्ञानस्य कारणानां ननु पदार्थोत्तरादशेतूनां मुख्यासर्वनिमित्तानां तदन्तर्भावान् तिर्यङ्मनुष्याणां संत्वादि—स्वभाववातादि—प्रकृतिरसादि—धातु शरीरवर्णादि निम्नोन्नताङ्ग-प्रत्यङ्गदर्शनस्पर्शनादिना सुखदुःखादिज्ञानमाङ्गमिति प्राचामुक्तेः । तन् एवोक्तं—श्रीसागरायाङ्ग स्रष्टृर्ता, अङ्गविद्यामृग्रे लक्षश्लोकप्रमाणं द्वात्रिंशत् । कोटिप्रमाणवार्तिकमपरिमितं, ज्ञेयनिमित्तानां सूत्रं सहस्रं श्लोकावृत्तयो लक्ष-

मिताः वार्तिकं कोटिश्लोकप्रमाणमिति । साम्प्रतं तु कालदीवान्मेधाद्य-
 पचयेन अङ्गविद्यां प्रवक्ष्यामि । नारदेन स्वयं कृताभित्यादिरङ्गविद्यास्वल्पा-
 लभ्यते । तथापि ग्रन्थानुमानाद्दुच्यते । तत्र पूर्वं तिथिचक्रं कामग्राह्यात्
 यत उक्तं, “ गौरिका पुत्रेण ऊर्ध्वगौरिः स्थलवामदक्षिणकरे वक्षोरुहंरुद्वये
 नाभिर्गुह्यललाटजाठरकटीशृष्टेषु तिष्ठत्यसौ कक्ष श्रोणिभूजेषु च प्रनिगदं,
 प्रारभ्य कृष्णामघःश्वेतायाः प्रवृत्ति क्रमेण मदनो मूर्धानमारोहति ” ! अनङ्गर
 ज्ञे तु सीमन्ता १ क्ष २ घरे ३ कपोल ४ तदधः ५ कक्षा ६ कुचो
 ७ रःस्थले ८ नाभि ९ श्रोणि १० वराङ्ग ११ जानुविषये १२ गुल्फे
 १३ पदे १४ गुण्टके १५ ॥

कृष्णाकृष्णप्रवृत्तितो मनसिजस्तिष्टेत् क्रमाद्योपितां ।

वामाङ्गेऽथ ऊर्ध्वतेऽभिगमनान्मासस्य पक्षद्वये ॥१॥

नंदिकेश्वरमते सर्वजातिसाधारणत्वे पुनरेवमङ्गुष्टे १ पद २ गुल्फ ३
 जानु ४ जघने ५ नाभौच ६ वक्षःस्थले ७ कक्षे ८ कण्ठ ९ कपोल
 १० दन्त वसने ११ नेत्रा १२ लिके १३ मूर्धनि १४ शुक्लाऽशुक्ल
 विभागतो मृगदृशामङ्गेष्वनङ्गस्थितिरूर्ध्वाऽधो गमनेन वामपद्गा पश्चद्वये
 लक्षयेत् ॥ १ ॥ दक्षिणपादाङ्गुष्ठमारभ्य आशिरसं पञ्चदशस्थानेषु पूर्णिमा
 पर्यन्तं कन्दर्प-उर्ध्वं दक्षिणभागेनारोहति । कृष्णप्रतिपद्मारभ्य वामभागे
 मस्तकाद्ङ्गुष्ठपर्यन्तं क्रमेणावरोहति इत्यर्थः । विवेकविलासे तुपादाङ्गुष्टे
 नेत्याद्यग्रे वक्ष्यते ।

इति तिथिचक्रम्.

“वारचक्रं स्वरोदयशास्त्रात्” । रविर्गुरुः शनिर्मासश्चत्वारो दक्षिणोदयाः ।
सोमः शुक्रबुधौ वामे कार्यसिद्धिविधायकाः ॥ १ ॥

नरस्य दक्षिणाङ्गेऽङ्गुष्ठतः प्रारभ्य चतुर्था भागे जानुपर्यन्तं स्पर्शं रविः,
कटिपर्यन्तं गुरुः, हृदयपर्यन्तं शनिः, शिरपर्यन्तं मङ्गलः, एवं वामे
त्रेधाभागः शीर्षाद्गुरुं यावत् चन्द्रः जह्वाद्ध्यावत् शुक्रः, पादपर्यन्तं बुधः ।

इति स्पर्शद्वारेण शुभाशुभज्ञानमिति वारचक्रम् ।

दक्षिणः कृष्णः पक्षो वामः शुक्रः । इति पक्षचक्रम् ।

दक्षिणे भागे नरस्य दक्षिणायनं वामे उत्तरायणम्, इति अयनचक्रम् ॥

तत्र नरदेहस्य षोढाभागेऽङ्गुष्ठतः कर्कादिपट्टकं, दक्षिणे तेन पौषो
मूर्द्धनि । दक्षिणभागे वामे माघादिपट्टकं, शीर्षादारभ्याङ्गुष्ठे त्वापाढः ।
इति मासचक्रम् ॥

नरदेह त्रयोदशभागे अश्विन्यादीनित्रयोदशनक्षत्राणि अङ्गुष्ठा
दारभ्य शीर्षं यावत्, शिखायां चित्रा, ततः पुनर्वामे त्रयोदशाङ्गुष्ठे रेवत्य-
न्तानि ॥ इति नक्षत्रचक्रम् ॥

नरस्य नामराश्यादिपट्टकं दक्षिणभागे ऊर्ध्वं चटत् वामे पट्टकमुत्तरत् म्रिया
वामे चटत् दक्षिणे उत्तरत् । इति राशिचक्रम् ॥

मूर्द्धनि नरस्य अनावसापादयोः पूर्णिमा स्पष्टा, तिथि स्थाने द्वे द्वे वर्षे
इति त्रिंशद्दर्पाणि प्रभवादीनि दक्षिणे वर्द्धमानान्यारोहात् । ततश्चिंशद्दर्पाणि
वामेऽवरोहान् । षष्टिवर्षात्परत आयुरादिज्ञानाय स्वजन्मतो दक्षिणे त्रिंशद्-
र्पाणि तथैव वामेऽपि त्रिंशद्दर्पाणि पुनः कृष्णपक्षे अङ्गविद्यायां तत्तद्वयव-
स्पर्शं तावन्ति वर्षाणि शुक्रपक्षेऽङ्गविद्यायां द्वितीयवारं त्रिंशद्दर्पाणि विचि-
न्त्यानि दक्षिणभागे तेन शुक्रे पृष्टं, मम कियदायुः तदा कस्यापि पुंसा-

श्रेष्ठा दर्शने दक्षिणपार्श्वस्य तीर्थ्यापेक्षया तुयेवर्षापेक्षया सप्तमेऽंशे स्पृष्टे सप्तपट्टिवर्षायुरिति वाच्यं । कृष्णपक्षे सप्तमांशदक्षिणे स्पृष्टे सप्तवर्षायुर्वामे सर्षिंशत् तेन शुक्ले तथा स्पर्शान् सप्तपट्टिरिति कृष्णपक्षेः वामसप्तमांश स्पर्शे सप्त नवतिरिति । यतो—दि शुक्लपक्षे वामसप्तमांशस्पर्शे सप्त त्रिंशत् दक्षिणे सप्तपट्टि इति वर्षचक्रम् । तथा बृहस्पतेरपेक्षया द्वादशवर्षान्त्रौ बृहज्जातकवृत्तौ—अङ्गस्पर्शाद्वर्षज्ञानं पादौसगुल्फौ प्रथमं प्रदिष्टं जहो द्वितीयं तु स जानुचक्रे मेढ्रोत्थमुष्कांश्चतसृतीयं नाभिः कटिश्चति चतुर्थमाहुः ॥ १ ॥ “ उदरं कथयन्ति पञ्चमं हृदयं षट्-मित्यादि तथा तिथिवारश्च नक्षत्रं पृच्छकाक्षरमिश्रितं तन्नेत्रेण हरेद्भागं शेषं पृच्छा समुच्यते ॥ २ ॥ एकेन धातुर्द्वाभ्यां च जीवः शून्येन मूलकम् एवं स्यान्निश्चयः प्रश्नात्तथा दर्शनतोऽपि सः ॥ २ ॥ दक्षिणे धातुचिन्ता स्याद्द्वामाङ्गे जीवाचिन्तनं समं विलोकते यस्तु तच्चिन्ता मूलमुच्यते ॥ ३ ॥ इयं दर्शनाद्भविष्यद्दूरमन्यागतं दृष्ट्वा नातुरं तमुपाचरेत् । स्पृशन्तं ना-मिना शास्य केयरोमनरवद्विजान् गुणपृष्टस्तनम्रीवा जठरानामिकाङ्गुली इति वाग्भटीथे शारीरे षष्टाध्याये स्पर्शादेव सूक्ष्मधिया पर्यालोचने नष्टजन्मादि सर्वे पृच्छा विमर्शा भवतीत्यतो मुस्या प्रस्तुतग्रन्थस्य तत एव निर्ग-मात् ॥ ४ ॥

अष्टापि निमित्तानि नामतः प्राह—

अङ्गं स्वप्नः स्वरश्चैव भौमव्यञ्जनलक्षणे ।

उत्पात मन्तरिक्षं च निमित्तं स्मृतमष्टया ॥ ५ ॥

अङ्गमिति । जीवस्योत्पत्तावाहारेण प्रथममङ्गशब्दः ततः स्वप्नोऽ-विचारूपस्ततः स्वरादय इति । क्रमहेतुः तत्राङ्गविद्या प्रागुक्ता—पुंसां दक्षि-णाङ्गे, वामाङ्गे स्त्रीणां; स्फुरणं शुभं, तथा नृणां दिगवलोकचेष्टा भाषितपल्ल्याप्रपातादाव्यवस्पर्शतोऽपि शुभाशुभमित्यादेस्तत्रान्तर्भावात् । स्वप्नस्तुसुमजाग्रदवास्थितसंस्कारपरिणतात्ममनसो सस्वन्धजन्यो विकल्पः, बाह्येन्द्रियाणां संकोचे मनसः किञ्चिदुद्बोधे भूतभवद्भविष्यद्भस्तुविज्ञानहेतुः ।

तद्विस्तरस्तु भगवतीसूत्रात्तथा विवेकविलासादि प्रकरणेषु स्वप्नाध्यायादेव
 वेद्यः । स्वरशब्देन शकुनसुतं, बालकुमारयुववृद्धमृत्युरूपस्वरपञ्चकं स्वरो-
 दयशास्त्रे नासिकास्वरः, चूडामणिशास्त्रे प्रश्नस्वरादिसर्वस्वरग्रहणं सचा-
 यमपि महानिमित्तं वसन्ततराजनरपतिजयचर्या स्वरोदयग्रन्थेषु प्रपञ्चितः ।
 भौमं—भूमिभागलक्षणादि इत्युक्तं समवायाङ्ग वृत्तौ देशग्रामोदरपि भूमिवि-
 शेषत्वात्तद्विचारोऽपिभौममुच्यते, अतएवस्थानाङ्ग; वृत्तावप्युक्तं, भूमिविकारो
 भौमं भूकम्पादि । अन्यदपि भूवोधनशुषिरस्निग्धादिज्ञानं पूर्वादिगृहसूत्रन्यासेन
 वा वृद्धिहान्यादिज्ञानं निधिज्ञानं देशलभ्यालभ्ययज्ञानं, सर्वभूमिसम्बन्धाद्भौममेवं,
 व्यञ्जनमपीतिलकलाञ्छनव्रणघातादिनाशुभाशुभवोधो लक्षणं पाणिपादे हृदया-
 दयवये वा रेखा विशेषः इह भवति ।

सप्तरक्तः पडुन्नतः पञ्चसूक्ष्मदीर्घश्च ।

त्रिविमुल्लघुगम्भीरो द्वात्रिंशलक्षणः सपुमान् ॥ १ ॥

इति वा लक्षणं, रुढयरुढिकथनं तु इहभवतीत्यादि सूत्रं सामुद्रिकस्य
 तद्भविष्यायां दर्शनान्तरभूतं साम्प्रतं लोको लक्षणमाहेत्याशयेन ।

उरुकापाते प्रजापीडा निर्धाते भूपतिक्षयः ।

अनाद्याष्टिश्च दिद्राहे दुर्मिक्षं पांशुवर्षणे ॥ १ ॥

इत्युत्पातफलम्

भूमिकम्परजोवृष्टिर्दिग् दाहोऽकालवर्षणम् ॥

इत्याद्याकस्मिकं सर्वमुत्पात इतिकीर्च्यते ॥ १ ॥

स्थानाङ्ग वृत्तौ तु उत्पातः सहजरुधिरवृष्ट्यादिरिति अन्यदपि
 चञ्चादिषु छिद्रे उंदरादिद्रष्टे दग्धे शय्यादिभङ्गे च देवांशादिना तुख-
 दुःखादिज्ञानमप्युत्पात एवान्तर्भवति । अन्तरिक्षं तु आकाशं तत्र भव-
 मान्त रिक्षं गन्धर्वनगरकपिहसिततारापातकेतूदयमूर्यचन्द्रग्रहणपरिधिपुरन्दरधनु
 र्मत्स्यामोघग्रहोदयास्तवक्रमार्गविद्युर्ज्वरयोद्दण्डवातादि । एतदप्रनिमित्त-
 ज्ञाने सर्ववस्तु श्रुतवलेन ज्ञायते । अत्र काल परिहान्या सप्तनिमि
 चानां संक्षेपे अन्यमन्तरिक्षं तत् किञ्चिद्विस्तृतमुपलभ्यते । ततो लक्ष

णशास्त्रेऽपि तिथिचक्रादिविमर्शो वक्ष्यते । ननु अङ्गनिमित्तं गाइद्विबुपायं
 तलिक्रम्य भोमं च अंगसरवज्रणंलखणच तिविहं मुणिक्रिकं ॥ १ ॥ सुत्तं
 विती तहवति अंच पावसुय मउणतीसविहंगंधव्वनद्वत्थुं आउंधणुवेय संजुत्तं
 ॥ २ ॥ इति वचनात् कथमत्र जैनर्षीणामाधिकार इति चेन्न, पापाशयवतां
 मिथ्यादृशां परिग्रहे पापश्रुतत्वं सम्यक्त्ववतां तद्गृहे सम्यक् श्रुतत्वादिति
 च्चकं नंदिसूत्रे ॥ ३ ॥

अथ प्रकृतस्यावसरमाह—

अङ्गे हस्तः प्रशस्तोऽयं शीर्षादपि विशिष्यते ।

साध्यन्ते पौदशाचार्या धार्मिक्ये येन सत्क्रियाः ॥ ६ ॥

अङ्ग इति । सर्वस्मिन्नपि शरीरे मुख्यो हस्तः, शीर्षं वराङ्गं, ततोऽपि
 विशिष्यते, विशेषं गुणैरधिकतां प्राप्नोति । स्वतः एव कर्मकर्तारि उक्तिः
 क्रियेन्द्रियाणां वाक्पाणिपादपायूपस्थरूपाणां मध्ये मुख्यत्वात् ज्ञानेन्द्रियस्य
 स्पर्शनादेरपि मार्जनदिना तदुपकाराच्च, ननु ज्ञानं हि सर्वत्र प्रवर्तकं निव-
 र्तकं च, तस्मादेवलोकेऽर्थसंसिद्धेः ज्ञानेन्द्रियाणि स्पर्शनादीनि कण्ठादुपर्येव
 शेषकायस्य जडत्वात्, अतएव सामुद्रिकेषुक्तं—मुखमर्द्धं शरीरस्य सर्वं वा
 मुखमुच्यते । ततोऽपि नासिका श्रेष्ठा नासिकायास्तुलोचने ॥ १ ॥ यद्यपि-
 हस्ते सर्वलक्षणस्थानादतिशयो वक्ष्यते तथापि नक्षोदक्षमो नेत्रादेरपि लक्ष-
 कत्वात्तदुक्तं—

“ यथा नेत्रे तथाशीलं यथा नाशा तथार्जवमिति ” । अन्यथा हस्तं
 विहाय शेषसामुद्रिकशास्त्रं व्यर्थं स्यात् इति चेन्न, सर्वावयव सयत्त्वेन हस्तात्रे-
 त्रादेरपिशुभाशुभादिज्ञप्तेः नचैवं नेत्रादेर्हस्तादिसर्वावयवज्ञानं ॥ १ ॥ नच
 ज्ञानाङ्गत्वात्तन्मुख्यत्वं क्रियां विनाज्ञानस्य । प्रयोजकत्वात्, यदुक्तं—क्रियैव
 फलदापुंसां न ज्ञानं फलदं मतं । यतः स्त्रीमध्यभोगज्ञो न ज्ञानात् सुखितो
 भवेत् ॥ १ ॥ बालस्य ज्ञानेऽपि स्तन्यपानक्रिया प्रवृत्तेस्तृप्तिसिद्धेः केवल-
 यापिक्रिययाभ्यासाद् ज्ञानोपलम्भाच्च । अतएव मिथ्या स्वरूपापिक्रियैव

यथाप्रवृत्तकरणादिरूपासम्यक्त्वभूमिं नयति । यस्यां ज्ञानमुदेति प्राप्तेऽपि केवल-
ज्ञाने क्रियैवानन्तर्येण शिवसाधिकृतिपर्यन्ते ध्यानादिक्रियारम्भ इत्यादिग्रन्थान्त-
रात् क्रियायां मुख्योहस्तस्तेदेवाह—प्रातःउदातादिस्वरन्यासपूर्वं वन्दनादिसूत्रम-
णनं वेदोच्चारोवा शौचं स्नानादियत्पूर्वकः पूजाजपशास्त्राध्ययनादिरभ्यासः
सकलपरमार्थरूपशिवसाधनं प्रवर्तते; नच जैनानां स्वरप्राधान्यं नास्तीतिवाच्यम्
। “ नाणाघोसानाणावंजणा ” इति भगवत्यां तदुक्तेः प्रकरणादावपि
“ नमोस्तुवर्द्धमानाय ” इत्यादि स्तुतित्रयं वर्द्धमानस्वरेण पठनीयमित्यादौ
स्वरापयोगात्, अतएव पाक्षिकपतिक्रमणे संसारदात्रादिस्तुतिपाठे उच्चै-
र्घोषः पारंपर्यसिद्धः । श्रीमदहंद्भगवद्भक्तेऽध्वौदात्यं मेघगम्भारिघोषत्वमिति
स्फुटं, तद्दर्शनात् एवं ज्ञाताङ्गे शुकेनोक्तं “ सोय मूले धम्मे पणत्ते ”
श्रीथावच्चापुत्र भगवता भणितं--“ विणयमूलेधम्मे पणत्ते ” इति दर्शनात्
अमणीयं वादाधिकारात्, अन्यथा द्रव्यभावाभ्यां मनोवाक्यायैः
शौचंद्रशविधंयतिधर्मे श्रूयत एव “ श्री स्थानाङ्गमूत्र-
पाठे “ दसविहे ओराणि असज्जाए पणत्ते ” इत्यादिना प्रकटमेव शौचो-
पठम्भान् नचात्र भावशौचमितिऽध्येयं श्रीजैनमते द्रव्यभावयोर्द्वयोरपि
यथावसरमुपदेशात् विधिना पूजाकरणे प्रसक्तस्य ज्ञानस्याप्यवश्यक्त्व
प्रतंतिः ॥ मूढाचीर्णानर्गलजलनश्रीमध्यनिमज्जनादिना स्नानस्यैव प्रतिषे-
धात्, गङ्गायां स्नानमित्यत्र, गङ्गायां घोष इत्यादिवल्लक्षणया तट एव स्नान-
मुचितं, तन्न्यथा ब्रुडनमकराशनादेदोपस्याध्यक्षादिति नात्रवह्यच्यतेऽ-
नधिकारात् पाठशौचं पाठनिर्दोषत्वं वा तत् प्रभृतय विरुद्धो धर्मो ऐहिकामु-
ष्मिकफल दायिन्यो धार्मिक्य इति धर्म शब्दे नात्र-लोकद्वया ग्राह्यः ॥ ६ ॥

एतदेव सामुदिकशास्त्रमूळभूतस्य कठौ तद्व्यवहारकारणशास्त्रनिर्मातुः
परमयैः संमत्याद्रढयति ॥

सर्वाङ्गे लक्षणप्रेक्षा व्याकुलानां भृणां मुदे ।

श्रीसमुद्रेण मुनिना तेन हस्तः प्रकाशितः ॥ ७ ॥

सर्वाङ्ग इति । शिरः प्रभृति पादाङ्गुष्ठपर्यन्तलक्षणपरीक्षाहि कालस्य वैषम्यात् सर्वावयवनिष्ठान कर्तुं शक्यते मेधापरिहानेस्तां विना शुभाशुभनिर्णयोऽपि नैवेत्युपकारपरेण तत्तद्विद्या मूर्ख्याणां गौतमादीनां विद्याग्रन्थेषु अवश्यं स्मरणं कार्यमेवेत्यत्रापि स्मरणीयेन श्रीसमुद्रसुरिणा परमतेऽपि गौतमादिवद्वाराध्येन मुनिना मन्यते, इति मुनिर्ज्ञानपात्रं तेन कर्त्ता तेन कारणेन सर्वाङ्गप्रधानत्वात् सर्वाङ्गावयवस्वरूपमयत्वात् सर्ववस्तुप्रकाशकत्वात्, सर्वं कार्यं साधकत्वाच्च भोजनक्रियादिनामुखादेरप्युकारकोहस्तः प्रकटीकृतः तपोविधाने प्रसन्न चन्द्रादेरिव ऊर्ध्वकरणान् अत एव वैद्याः सर्वाङ्गारोग्यतां हस्ते नैवावधारयन्ति । सिद्धा अपि औषध मन्त्रादौ हस्तसिद्धिमेवादिशन्ति । भूदेवा अपि हस्तं प्रसार्याशीर्वाद् निगदन्ति दानिनोऽपि हस्ते जलादिना धनसंकल्पं कारयन्ति ॥ ७ ॥

अथ हस्तस्य सकलज्ञानमूलतत्त्वदर्शनाय यथावसरं प्रयोगाय ज्ञानं त्रिधा प्ररूपयति ।

दर्शनात् स्पर्शनाच्चापि तथा रेखाविमर्शनात् ।

हस्तज्ञानं त्रिधा प्रोक्तं पुरातनं महर्षिभिः ॥ ८ ॥

दर्शनादिति । तथा हि वैद्या दर्शनात् १ स्पर्शनात् २ नाडी विमर्शनात् ३ निरोगत्वं निश्चिनोति तद्गदत्वापि ॥ ८ ॥

प्रथमस्य सम्मतिमाह—

प्रातः प्रथममेवाथ स्वपाणिं दक्षिणं पुमान् ।

पश्येद्वामं तु वामाक्षीं निजपुण्यप्रकाशकम् ॥ ९ ॥

प्रातरिति । पुमान् प्रथममेव—अन्यकार्येभ्यः आर्द्रा दक्षिणं तु पुनवामं स्वं पाणिं पश्येत् इत्यन्वयः ।

तत्र विशेषणद्वारा हेतुः वामाक्षी च निजः स्वात्मा च वामाक्षी निर्जातयोः पुण्यं शुभं तत् साहचर्यादशुभं पापं यद्वा पुण्यशब्देन धर्मः, स्वभावस्तस्य प्रकाशकं व्यञ्जकमादर्शयत् । तथा च पुरुषस्य प्राधान्यादेव निर्देशात्,

स्त्रीस्वभावादिनिर्णयोप्यन्तर्भूतः हस्तद्वयायुरेखान्तयोजन इत्यादिना अङ्ग-
 लिवीक्षणस्यैव वक्ष्यमाणत्वात् योगार्थं पर्यङ्कासन्ने भोगार्थं विवाहाद्यर्थे हस्त-
 द्वययोगात्, अत एवागमे—“ जुवइ जुवाणे हत्येण गिहिण्णिज्जा ” इति
 करयल परिगाहियं दसंनहसिरसावतं मन्थए अंजलि इति ” ॥ हेतू भया-
 त्मकस्य ॐ नम इत्यस्य ध्यानेन उभयत्र दर्शनादि लयस्य योगादितिभावः ।
 यद्वा अथेस्यव्ययमानन्तयर्थार्थं पुरुषः प्रथमं दक्षिणं तदन्तरं वाममित्युभय-
 संग्रहेऽपि दृष्टिन्यासे पुरुषत्वात्, पदोक्षेपरितिक्कमोऽयं तेनास्त्रियाः पूर्वं वामस्य
 ततो दक्षिणस्येत्यर्थात् सिद्धम् । यद्वा वामाक्षीती पदंभित्रमेव व्याख्येयम् ।
 परमेकस्यैव हस्तवीक्षणं पुंसः स्त्रिया वेति न चिन्त्यं उभयेनैव सर्वज्ञानसिद्धेः ।
 अत एवबालस्यापि तृतीये दिने चन्द्रसूर्ययोर्लभयोर्दर्शनमागमे भगवत्यां
 महाबलाधिकारे पर्युपणाकल्पसूत्रे च भणितम् ननुदर्शनक्रमस्य किं भावि-
 व्यञ्जक मात्रेण लक्षणे नार्थोपलम्भात् पौर्वापर्यानुपयोगादिति चेत्त; श्रद्धा-
 विशेषे “यादृशीभावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशिति ” इतिवचनात् । वाग्भटे
 शारिरेऽप्युक्तं—पादशोफो विदाहोत्र श्रद्धाचविविधात्मिका मातृजं ह्यस्य हृदयं
 मातुश्च हृदयेन तत् । संबद्धं तेन गर्भिण्या नेष्टं श्रद्धावधीरणं । देयमप्यहिते
 तस्यै हितोपहितमल्पकं । श्रद्धाविधाताद्गर्भस्य विहृतिश्चुत्तिरेव वा इति
 फल विज्ञेपात् दक्षिणकरयोगस्य भोगसाधनत्वात् योगप्रधानस्य श्री
 आदिदेवस्य ध्यानं अत “ त्वामामनन्ति मुनयः परमं पुमांसमादित्य वर्ण-
 ममलं तमसः परस्तात् इति; सूर्यस्वरूपतया श्रीभक्तामरस्तोत्रे श्री ऋषभ-
 प्रभोः कथनं सूर्यसहस्रनामपाठे आदिदेव इति नाम्नोऽभिधानात् जगत्कर्म
 साक्षिणस्सर्वप्रकाशकस्य सूर्यस्य दक्षिणांश एवौचित्यमतः पूर्ववशविस्ताराय
 महोदयसाधन सूर्यस्वरूप श्रीआदिदेवस्य ध्यानादक्षिणहस्तवीक्षा तद-
 न्तरं भोगिनां स्वामिना सेवितत्वेन श्रीपार्थस्य दशावतारस्वरूपकमर्नायाञ्ज
 नज्योतिर्मयविलासप्रधानाविष्णुरूपस्य ध्यानाद्दामहस्तवीक्षासेहतुका तेनैव
 राज्यश्री भवतेत्यादिना भोगोक्तिर्वा महस्ते त्यागैः कृतार्थाकृत इत्यनेन
 योगोक्तिरिति यत्तु बालस्य “ चंद्रमूर्द्धंसाणियं ” इत्यागमोक्तं तद्बालस्य

मातुरंशप्राधान्यात्, तेनैव ज्योतिर्देवीरूपपादनस्नानां गर्भे ऊर्ध्वस्थानमिति वक्ष्यमणोत् प्रेक्षयानिर्वाहः स्त्रियाः पूर्वं भोगस्तेनैव तद्वालभ्यात् स्यङ्गस्य सौभाग्यातिशयजन्मना तथैवोपयोगाच्च वार्धके योगसाधनस्यापि नरभवदौर्लभ्येनावश्यकत्वाद्यत्ययेन हस्तदर्शनमिति ॥ ८ ॥

भाष्ये सूत्रोक्तार्थं प्रपञ्चनरूपे शुभस्थानेस्त्राभिस्तास्वपितत्तत्तिथि-
वारादिप्राप्त्या पूर्णफलाभिः शुभं तदभावेऽभावः अशुभस्थाने अशुभरेखा-
विरपि पूर्णापूर्ण फलतया अशुभं ज्ञेयम् । शुभस्थानेऽपि अशुभरेखाया
अशुभेपि शुभरेखाया मिश्रं फल मित्यर्थाद्वैध्यम् ॥

तथा फलदः सर्वं दैवान्त्यकाले पुनरसंमुख इतिविवेकं विहासे-स्व-
स्तिके वार्धके सुखीति हस्त विम्ब सूत्रे मध्य वेधे भवेदद्दं पञ्चाशतवर्षतः
परमिति हस्तचिन्हसूत्रे कालं विशेपे वामेऽत्र वेधन जले मृत्युं समा-
दिशेत् इति हस्तचिन्हे देशविशेषेऽपि वाम भ्रुवां पुनर्वामे स्व्यंशकस्य
नरस्य चेति द्रव्यमात्र विशेपे—' विष्पाणं बेयकारि ' इत्यादिना जाति-
विशेषे फलभेदात् तत्तत्कारणपुण्यापुण्यप्रकाशः । "अथ यथोद्देशं निर्देशः"
इति न्यायात् दर्शनाधिकारं विवृत्य प्राह-हस्तेक्षण इति ॥

ननु दर्शनं कथनातिथिवारचक्र दर्शनं किमनवसरं प्राप्तं प्रस्तुयते । प्रात-
गुरुर्देवदर्शनवत्, शाकुनशास्त्रे तत्तत्कार्ये चापादि दर्शनवत्; रात्रां सूर्यस्य
गोदर्पणादेर्वाधृतादिमध्ये स्वमुखस्य इष्टजनस्य दर्शनवत् शुभ निवन्वन्त्वेन
हस्तदर्शनं प्राच्यैरुक्तं; तेन प्राचीन पुण्योदयात् सुखमिति पुण्य प्रकाशार्थो
नतु देशकालवयोजातिप्रमुखलभ्यालभ्य बोधाय—

दर्शनं देवदेवस्य दर्शनं पापनाशनम् ।

दर्शनं स्वर्गसोपानं दर्शनं मोक्षसाधनम् ॥ १ ॥

दर्शनाद्दुरितध्वंसो घन्दनात् वाञ्छितपदः ।

पूजनात् पारिपथ्रीणां जिनसाक्षात् सुरद्रुमः ॥ २ ॥

धर्मशास्त्रे इत्याहुक्तेः ।

अत एव श्रीमदर्हद्भगवतः प्रतिविम्बदर्शनादाद्रिकुमारस्य यवनेशस्य
 बोधिलाभः श्रीसूत्रकृताङ्गनिर्युक्तौ श्रीउपदेशरत्नाकरेऽपि श्रीजिनप्रतिमा-
 कारमत्स्यदर्शनेन जीवानां स्वर्गमादिप्रतीतमेव साधुदर्शनेन श्री श्रेयांसमृगा-
 पुत्रादयोऽनेके महोदयभाजः सिद्धांतसिद्धाः । शकुनशास्त्रेऽपि—

“ जंबूचासमयूरे भारदवापतहेवन उठेय ।

दंसणमेव पसत्थं पयाहिणो सब्व संपत्तीति ” ॥ १ ॥

इष्टदर्शनं शुभायेति नैपधायि श्री हयोप्याह—

जयजय महाराज प्राभाति किं सुपभामिमां

सफलयतमां दानादक्ष्णोदरालस पक्ष्मणोः ।

प्रथम शकुनं शयोत्थायं तवास्तुविदर्भजा ।

प्रियजनमुखाम्भोजा तुङ्गं यदङ्गनमङ्गलम् ॥ १ ॥

इति तेन वारादिदर्शनं न किञ्चित्फलम् । किञ्चहस्तदर्शनं निमित्तमेव
 तेन शुभोदय ज्ञानात् किं वारादिदर्शननिमित्तान्तरानुसरणेन अनवस्थापतेः;
 पुनरन्यस्य निमित्तस्य वीक्षणप्रसङ्गत् तथा तिथ्यादिस्थानप्राप्तावपि
 यदिरेखाभिरेव शुभाशुभज्ञानं तर्हि किमजागलस्तनकल्पेन तिथ्यादिवि-
 चारिणः; अथ यदिकस्यापि रेखाणामव्यक्तिस्तदा तिथ्यादिस्थाननिर्णयेऽ-
 पि कथं शुभाशुभ बोधस्तिथिस्वभावादिवेतिचेत् अत्रापि—तिथिस्तु युग्माः
 खलु पक्षरन्ध्रभवेद्वितीया दशमी च हित्वादर्शश्च तासां विपमा वरिष्ठा
 स्मृता ॥ मुनीन्द्रैर्नवमीं विहाय इतिज्योतिःशास्त्रानुसारमात्रेण सन्तोष्यम् ।
 न च हस्ते तिथ्यादि न्यासं विना कथं तल्लाम इति वाच्यम् ।
 यद्दिने हस्तवीक्षात्तिथ्यादिनैवकार्यसिद्धेः किं हस्ते तिथ्यादेर्दर्शने नेति ।
 अत्रोच्यते—दर्शनं शब्देन न केवलं दर्शनमेव किन्तु अवलोकनं तच्चिन्तनं
 च उभयमपि तथा च अर्हत्प्रतिमा दर्शनेऽपि तद्व्यानं विना न किञ्चित्
 फलमिति स्पष्टं—

“ आकर्णितोऽपि महितोऽपि निरीक्षितोऽपि ”

इत्यादि कल्याणमन्दिरस्तवने एवं शकुनेषु तत्तद्दर्शने तद्भावनयैव फलं द्रष्टव्यम् । यथासौवर्णिकसंग्रामनाम मात्रा मण्डप दुर्गारोहे सर्प-मस्तके दुर्गादेव्याजल्पने भीतया अपशकुनोऽयमिमि विमृश्य विलम्बाय तत्रैव स्थितम् । तावता तत्रागतेन विभेण तच्छकुन चेष्टां दृष्ट्वा प्रबोधिता सा हे पुत्रि ? मा विलम्बं कार्षीः शुभशकुनमेतत्, तव मुनेर्महोदयोऽस्मिन्नगरे भावीति । तदा कर्ण्य तयातद्वचः प्रमाणी कृत्याग्रे चलितं तत् पुत्रः कति चिद्वर्षस्तलैव तिष्ठन् महामन्त्री पातिशहिर्जज्ञे इति दर्शनेऽपि भावनोपरि निदर्शनम् । एवं केनचिद्ग्रामाधिपेन नगरप्रवेश शवसम्मुखमिलने वयमेतस्मान्न गरात् बहुपमोगे भुक्ते मृता एव निर्गमिष्यामो नतु जीवन्तोऽपीति भावनया प्रविष्टेन चिरं राज्यं भुक्तमित्यपि दृष्टान्तः । चूडामणी शास्त्रे—“ पिणे मित्तिण जेवा उत्तरवुद्धार ए अत्तणोग्गहि या ते तस्स उत्तराणीय सेसा अहरी कया अहरा ” ॥ १ ॥ इत्यत्र यस्यादृशी श्रद्धा तादृशमेव फल-मिति ॥ तेन हस्तदर्शने केवलेन किञ्चित् तद्भावनायां प्रार्त्तदर्शनजन्यायामेव पुण्यफलादेय इति आवश्यकं तिथ्यादिदर्शनं युक्तमेव-रेखाभावनायां तिथ्या-देरुपयोगात्, नचानवस्थ ॥ शकुनरुतेजायमानेऽपि भवेदिडायां परिपूरितायां सर्वोपि वामः शकुनः प्रशस्तः स्याद् पिङ्गलायां परिपूरितायां सर्वोपिसद्यः शकुनः प्रशस्तः इति स्वरोदयानुसरणात् “ पक्षीकृकलासादिपतनज्ञे विद्यारूपेऽपि तिथिवारादिसापेक्षत्वेन फले विशेषं ” इति यथा योगं यथावसरं निमित्तान्तरान्वीक्षणेऽप्यदोषात् । तन् एव ज्योतिःशास्त्रे सुमुहूर्तेऽपि शकुने क्षणोपदेशः । यदुक्तं—

उपा प्रशंसते गर्गः शकुनं च बुद्धस्पतिः ।

अङ्गिरामनउत्साहं द्विजवाक्यं जनार्दनः ॥ १ ॥

१ शाह्योयवन राज विभेया म्पेक्षापतिः पति शाहिः स्वार्थे.

१ ईडस्नुति धानो दांभं कारदर्शनाम् हम्बन्व सज्ञापिशेषान् यदृच्छाशब्दे व्युत्पत्ते रभावं पि-बोधान् ॥

इति चतुर्द्वानिमित्ते क्षणम् ।

बलाचलमपि निमित्तानां निमित्तान्तरावशोकेनैव प्राप्यते अत एव शकुनदर्शनेऽपि सुमुहूर्तपुदिनविमर्शः प्रोक्तः मुदिना भावे शकुनस्यापि वर्जनात् । यतः—

क्षीणचन्द्रतिथिदुस्सहानिलदूषितं धरणिकम्पनादिना ।

पर्ववज्जलदसंकुलाम्बरं वर्जयेत् शकुनदर्शने दिने ॥ १ ॥

रेखाणामपि पूर्णापूर्णाफलत्वं तत्तत्तिथिवारनक्षत्रराशिचक्रभावनयैव तद्विरोधे स्वल्पफलात्, यदि च न रेखाभिव्यक्तस्तदा तिथ्यादेरपि स्वल्पफल तेषुभयी दर्शनमुचितं स्याद्वादस्यैव प्राधान्यात्, तत एवाग्रे स्वराशि परिमेलकात् यथा स्थानयोगाग्रहान्यासादिति च सूत्रं स्पष्टम् ।

हस्तोक्षणे वारभचक्रलग्नेप्रेक्षादिकं दर्शनमामनन्ति ।

शुभाशुभे स्पर्शनतोऽङ्गुलीनां तथाशुमानादि निवेदनीयम् ॥१॥

हस्ते क्षण्ये हस्तदर्शने दर्शानानुजायमानत्वाच्चिन्तनञ्च वारादि चक्रविमर्शां दर्शनमेवेत्याम्नायविदः सामुद्रिकावदन्ति । लक्षण परीक्षायां तिथ्यादेः कालस्यापि तत्तत् शुभाशुभनिश्चय गमकत्वात्, तत एव करवीक्षणमपि शुभदिन एव सर्वकार्ये काल १ स्वभाव २ नियति ३ पूर्वकृत ४ पुरुषकार ५ पञ्चकस्य साधनतायां कालस्य मुख्यइतुत्वात् । यदाहुः पाञ्चः

शोभने हस्तनक्षत्रे ग्रहे सौम्ये शुभे दिने ।

पूर्वाह्णेगमङ्गलैर्युक्ते परीक्षेत विचक्षणः ॥ १ ॥

नन्वेतं द्रवनात् हस्तवीक्षणं सुमुहूर्तोप्ययोगः सिद्धयतु परं हस्ते तिथ्यादि न्यासः किमर्थं इति चेत् न जातिदिग् द्रव्यराश्यादेरिति बक्ष्यमाणत्वात्, पुण्यप्रकाशोऽपि तत्तत्तिथ्यादि न्यासभाव नयैव गम्यः ।

रंकास्यव्यवहारिकथानके दक्षिणदिशोलभ्यश्रवणात् ।

अत एव सिद्धान्तेऽपि ।

उदय खय खउव समोत्र समाइजच कम्पुणो ।

भणियादव्रं खित्तंकालं भवं च भावं च संपन्न ॥ १ ॥

तेन प्राप्तव्यवस्तुनि लभ्यालभ्यज्ञानाय वारादि चक्रं युक्तमेव स्पष्टबोधात्,
वारमणनेऽवसरस्तेन तिथिः प्रतिपदादि वा रव्यादिरुभयमपि ग्राह्यम् ।

अथ स्पर्शनमाह—शुभाशुभ इति स्पष्टं चैतत् पुरस्तादिति ॥ १० ॥

अथ सामुद्रिके रेखाणामेव मुख्यत्वात् प्रायो बालैरपि ज्ञातुंशक्यत्वाच्च
तृतीय रेखाविमर्शनेन ज्ञानमाह—

रेखा विमर्शनं साक्षाद्वक्ष्यते प्राक्तनोक्तिभिः ।

इति त्रेधाकर ज्ञानात् सर्वं वस्तु प्रकाश्यते ॥ ११ ॥

रेखेति । विमर्शनमिति सर्वत्र योज्यम् । दर्शनविमर्शनम् । स्पर्शन
विमर्शनम् । रेखाविमर्शनञ्च भावनया अभ्यासदार्ढ्येन अविसेवादवाक्यत्व
सिद्धेः । क्वचित् सामान्योक्तौ विशेषपरत्वं सूत्रस्य क्वचिद्वैपरीत्यन्तत्तद्द्रव्य
क्षेत्रकालभावैरिति ।

ननु वृक्षाणां पत्रादिषु मधुकराद्युपलेषु आकस्मिक्यः बह्नादिषु पौरुषेया
रेखाकृतयो नाना दृश्यन्ते नहि तास्तेषां शुभाशुभसूचका एकाकारत्वेऽपि
वृक्षाणां पत्राणां पुष्पाणां चीरजीवित्वात् केपाञ्चिच्छीघ्रपातित्वाच्च । एवं
सौभाग्ये दौर्भाग्ये आरोग्यानारोग्यसारूप्यासारूप्ये सविस्ताराऽविस्तारत्वे
सकलाकलत्वे वाचे सर्वत्र स्वभाव एव गमको वायोस्तिर्यग्गमनवत्, वह्नेरूर्ध्व
ज्वलनवत्, जीवानां भव्याभव्यत्ववद्वा कचनसाम्राज्यमूर्जोऽपि न तादृक्
रेखाकारः क्वचिद्द्रिष्टस्यापि तादृक् शुभरेखा संभव इति व्यर्थं लक्षणशास्त्रं
किञ्चानेन बाह्याकारो लक्ष्योऽभ्यन्तरः स्वभावो वा नाद्यः गौरत्व
श्यामत्व उच्चत्व न्दृष्टत्वादीनां बाह्याकाराणां प्रत्यक्षत्वेन लक्षण-
शास्त्रस्य वैयर्थ्यात्; न द्वितीयः अभ्यन्तराणां गाम्भीर्योदार्य
धैर्याणां नानात्वेन सर्वात्मना लक्षयितुमशक्यत्वात्, तथा राज्ञोपेक्षया श्रेष्ठिनो
नभाग्यं, प्राकृतलोकापेक्षया तु भाग्यं तथा च किं हस्ते भाग्यरेखयामाव्यं
भाग्यरेखा भावेन वा यदि च सर्वं कररेखाभिरेववेद्यं तदा ललाट-नासिका
हृदयोष्ठपादरेखावैफल्यं तथात्वेकर रेखाणामपि बन्ध्यत्वे को निषेधा ।
अथ तासामपि ज्ञापकत्वं तदावाद्भिके जरायोगात् सर्वत्र शरीरे रेखोदयात् किं न
हस्त...२

तासामपि लक्षणत्वं ततः शाखाणां विप्रतारणामात्रमेतत् स्वभावेन हस्त-
पादाद्यवयववत् रेखाकारसंभवात्तदुपरिविकल्पशिल्परूपं, अपि च यस्य
जन्म तो न हस्तावयवः छेदोवाकरस्य तस्य कथं शुभाशुमज्ञप्तिर्मूर्च्छत एव तद-
भावात् । नराणां हस्तलक्षणे रेखासाफल्येऽश्वमहिषवृषभमादीनां तद-
भावात्कथं शुभमन्यद्वाज्ञेयम् । अन्यच्च रेखाया श्लेदे भेदे वेधे वा तत् फल-
मस्ति नवा, आद्ये छेद रेखावैयर्थ्यात्, द्वितीये मूल रेखाया एव वैयर्थ्यात्
यदि तदुद्भव एव आपातात् रामस्यात्तदा सर्वरेखाणामापातजन्यत्वेन
न लक्षणशास्त्रोपयोग इति । अत्रोच्यते एवं सति ग्रहोदयास्तु वक्रादिपु-
स्वभावत एव संचारात् तन्निमित्तजन्यशुभाशुभानवबोध्यात् ज्योतिःशास्त्रस्य
तथा शकुनानामपि स्वभावे नैव जल्पनात्तन्निमित्तकफलाभावाच्छकुन
शास्त्रस्य स्वभावादेव पुण्ये कर्माणि पापेवाप्रवृत्तेः फलाभावाद्धर्मशास्त्रस्यपि वैफल्य
प्रसङ्गात्, सकलप्रामाणिकर्षदप्राप्त प्रतिष्टज्योतिर्वैधकनीति शकुनधर्मशास्त्र
द्वेषेण सर्वव्यवहारलोपः, तेन गौरवाल्लक्षणशास्त्रं प्रमाणमेव “ लक्षण
वंजण गुणोववेयं ” तथा “ छत्तचामरपडागजूअजवमंडिया ” इत्यादि
सिद्धान्तात् । श्रीहर्षोऽपि नैपथीय “ काव्ये त्वदुदाहरणाकृतौ गुणा इति सामु-
द्रिक सार मुद्रणा ” इत्यभाषात्, यस्तु कश्चित् फलविस्वादाःसैनैमित्तिकस्या-
ज्ञानदोषात् भाग्यानुदयेन विपर्यय कथनजन्यो नतु तावता शास्त्रदोषः
तस्य सर्वशमूलकत्वात्, अतएव मन्त्रजापन्यासपूजाविधानोक्तिर्नैमि-
त्तिकदूस्तिध्वंसाय । बाह्याकारेऽपिकाणान्धकरचरणभङ्गादौ भाविनि वर्त-
मानेऽपि गुह्यातिलकादौ लक्षणेन परिज्ञानमान्तरस्वभावेऽपि दातृत्वकार्प-
ण्यादौ सामान्येन सूचनात्—शास्त्रं हितायैव राज्ञः श्रेष्ठिनो वामाभ्यरेखा
साम्येऽपि जातिविशेषाद्भेदोर्ध्वरेखादिफले वक्ष्यमाणे तथानिर्णयात्, रेखाणां
तत्तदर्थबोधकत्वं तु व्यवहारबाहिकालेख्यके व्याकरणेकुण्डलनायां पदच्छेदादौ
दृश्यत एव तत् कथं तासां सर्वथा वैथ्यर्थं स्यात् । ज्योतिः शास्त्रेऽपि
ग्रहाणां रेखाभिः फलज्ञानात् । छन्दःशास्त्रे रेखायां प्रस्तारे लब्धक्षरज्ञानात्
यवनशास्त्रे रेखामात्रेण प्रथमवर्णन्यासात् । वेदत्रयत्रि ऊर्ध्व रेखाया

उदात्तस्वरस्मायतरेखास्वरितस्य संज्ञानात् । ' पावइलाहालाहं ' इत्यादि प्राचां वाचां विस्तरेण हस्तरेखाभिर्गूढबुद्ध्या सम्यग् रित्या विमृश्यते चेत् सर्वं प्राप्यते, श्रीभगवत् प्रसादात् नान्यथा देशतस्तु हस्तानु-वादर्खपं प्रमेयं ललाटादिरेखाभ्योऽपि विशिष्टतरं ज्ञायते ततो युक्तमिदमुक्तं " कुलं जातिं तथा देशमाकारञ्जन्मजान् " ग्रहान् इत्यग्रे सूत्रतएव यदपि वार्द्धके रेखा प्रकटनं तत्र न वयं वच्मः । सर्वारेखा लक्षणमेव किन्तु सामु-द्रिक शास्त्रोक्ता एव नहि लेख्यकादौ रेखासार्थकःषे बाल्यचापल्यात्कृतरेखा अपि तादृशा इति जन्मतः छेदाद्वा हस्ताभावे तच्छुभाशुभज्ञानं निमित्तान्त-रादेव जन्मपत्राद्यभावे हस्तादेरिवेति एतेनाश्वमहिपादि शुभेतरज्ञानं निमित्तान्-तरादेवेति गदितम् । तेषां जन्मपत्रस्याप्यभावात् रेखा छेदादौ विशिष्ट फलाभावात् फलहीनत्वं न पुनः सर्वथानिष्कलत्वं छिन्नभिन्नादयोऽल्पदा इत्या-चार्यवचनात् इतिसिद्धलक्षणप्रामाण्यम् ।

नन्वेवं भवतु तत् सिद्धिः परं लक्षणशास्त्रं विमृश्यतां ज्योतिः शास्त्रं वा किमुभयेनेति चेत् व्यक्ततरबोधार्थं सूर्यसत्यपि उपनेत्रादमण्डलोपादानवत् कणपटे सत्यपि स्वर्णस्य छेदनतापताडनादि परीक्षान्तरवद्वासत्यानां तथा प्रवृत्ते लक्षणे सत्यपि नीतिं विना तद्वैयर्थ्यं तत्र केनचिद्राज्ञा भारवाहकस्य राजलक्षणवतः प्रत्यहं हस्तद्वयेन शीर्षं कण्डवा स्फेटयितुः करछेदे कारिते सभारवाहको राजा नभूवेति निमित्तेऽपि निमित्तान्तरं सहकारीष्टम् । अतएव श्री वीरण भगवता द्वादशाह्निकदुर्भिक्षहेतुनिश्चये ज्योतिर्विद्विःकृते दुर्भिक्षाभावे श्रीगोतमस्वामिना पृष्टेन प्रसादीकृतं ज्योतिर्विदः सत्या एव परं अनुकच्यवहारि-पुत्रजन्मना ज्योतिः शाम्बाक्यबाधक तन् पुण्यैर्महद्विद्विर्दुर्भिक्षाभाव इति कथानके द्वयस्यापिप्ररुणासत्याविता । अतः प्रागेवोक्तं—स्याद्वादादेवार्थ-सिद्धिरिति सूक्तं रेखाविमर्शनम् । तत्र साम्प्रतीनजनानां केषाम्चिन् मनसि अद्वा भवति नमवति वेति मत्वा पुरातनाचार्यश्लोकेरेव वक्ष्यते ॥ १० ॥

अथ गूतर्तीर्षशठवद्वर्त्तमानार्हतोऽपि स्मरणमुनितं देशविप्रकर्षेऽपि समय-प्रत्यासत्तेः यद्वा तुलादण्डन्यायेन वर्तमानस्य मध्यस्थस्यप्रदेशेऽनीतानागतयोरपि

संग्रह इत्यामृश्य साम्प्रतं वर्तमानार्हतः श्रीसीमन्धर नाम्नो जिनाद्यस्य स्मृत्यर्थं
तच्छासनीधिष्टायिकायाः पञ्चाङ्गुल्या देव्याहस्ते सन्निधानकथनेन हस्त-
स्योत्कर्षमाह—

पञ्चाङ्गुलिर्महादेवी श्रीसीमन्धरशासने

अधिष्ठात्रीकरस्यासौ शक्तिः श्रीत्रिदशेशितुः ॥ १२ ॥

पञ्चाङ्गुलिरिति । पञ्चाङ्गुलिर्देवी प्रत्याङ्गिरा १ ऐन्द्रीशक्ति २ रित्यपर-
पर्याया श्रीसीमन्धरभगवतः शासनेतीर्थे महादेवीशासनदेवता साकरस्य अधि-
ष्ठायिका श्रीइन्द्रस्य शक्तिः अष्टादश=भुजान्विता । तेन पञ्चाङ्गु लिरिति
हस्तस्याभिधानं, लौकिक, शासने वज्रशृङ्खलावज्राङ्कुशीतिनामभिः सैव-
प्रस्तूयते । वैरिदलनेऽस्याधिकारात् तिस्रोदशात्रक्षविष्णुस्वरूपा अवस्थायेपां
ते त्रिदशा देवास्तेषामीशः स्वाभीतेषु समर्थः शक्रस्तस्य हस्ते वज्रधरणात्
तच्छक्तिरूपासौ महाबलावज्रस्य शैलादिभेदसामर्थ्यात्नास्याः परा काचिर्द्वीर्ये-
णात्कृष्टा शक्तिरतए वास्याध्यानं विद्युत्स्वरूपं ब्रह्मविष्णुस्वरूपास्त्रयोमन्त्रास्तत्रापि
ऽनमो पञ्चाङ्गुलि पञ्चाङ्गुलीइत्यादिमन्त्रे वज्रनिर्घातपतनोक्तिः वामहस्ते
विपक्ष विध्वंस प्राधान्यादेतद्ध्यानं दक्षिणेतु तिस्रो दशाबालतरुणवृद्धरूपा यस्यस
त्रिदशः सचासौ ईशिता इन्द्रः आत्मा इन्द्रियप्रयोजयिता तस्य शक्तिर्ब्रह्ममयी
करस्य अधिष्ठात्री श्रीसीमन्धर शासने महादेवी दिव्यरूपा पञ्चाङ्गुलिरिति
ध्यानमेतद्व्याख्या लभ्यं महाब्रह्मेति कराभिधानात् शान्तिककार्ये मङ्गलकार्ये
कौङ्कुमहस्तकादिन्यासेन महोपयोगाच्च ॥ ११ ॥

एतदेव विवृणोति—

हस्तेन पाणिग्रहणं पूजाभोजनशान्तयः ।

साध्याविपक्षविध्वंस प्रमुखाः सकलाः क्रियाः ॥ १३ ॥

हस्तेनेति । पाणिग्रहणं परमोत्सव ऐहिकसुखहेतुः पूजा स्वेष्टदेवस्य सर्व-
कार्यसिद्धिकरी । श्रीभगवतः पूजामोक्षनिमित्तं भोजनं शरीरेन्द्रियतृप्तिकरं
जिनकार्ष्णिकमुनेरशनंवा शान्तिदुरितोपशमनाय तत् तत्सूत्रपाठादिकर्महस्तेन
दक्षिणहस्तेन साध्याः विपक्षविध्वंसादयो वामहस्तेनेति द्वयोरपि अर्थक्रिया

श्रीमंथिर स्वामी शासनाधिपति अधिष्ठायिका
पञ्चाङ्गुली महादेयी

सामर्थ्यात् प्राधान्यं तेन द्वयोरपि लक्षणं वीक्ष्यमञ्जलि विधानाद्दर्शनमपि अत एवाह-शंकराचार्यः सौन्दर्यलहरी नाग्नि भगवती स्तोत्रे त्वदन्यः पाणिभ्याम् । भयवरदो दैवतगण इति । तेन पूजाभोजनदानशान्तिककलापाणिग्रहस्थापना चौक्ष्यप्रेक्षणहस्तकार्पणमुखव्यापारबद्धस्त्वहम् । वामोऽहं रणसम्पुरवाङ्कगणनावामाङ्गशय्यादिकृत् द्यूतादिव्यसनीत्वसौ सतुजगौ चोक्षोस्मि-नत्वं शुचिः इत्यत्र द्वयोरप्युपयोगात् । अत्र पूजादानयोर्मध्ये भोजनग्रहणात् यथा पूजादानशान्तिकर्मोत्तरं कृत्वाभ्यासस्तथा भोजनोत्तरमेव करवीक्षणं तस्य सामुद्रिकत्वेन पुरुषकलान्तर्भावादित्यापि ज्ञेयम् । पूर्वं दक्षिणकरोक्ति पुरुषप्राधान्यात् ॥ १२ ॥

अत्रार्थे प्राचां वचोरचनामप्याह

राज्यश्रीर्भवताऽर्जिताऽर्थनिवहस्त्यागैः कृतार्थिकृतः ।

सन्तुष्टोऽपि गृहाणदानमधुना तन्वन् दयां दानिषू ।

इत्यद्दं प्रतिबोध्य पाणियुगलं श्रेयांसतः कारयन्

प्रत्यग्रेक्षुरसेन पूर्णमृषभः पायात् स वः श्रीजिनः ॥ १४ ॥

राज्येति । श्रीऋषभस्वामिना दीक्षाग्रहणे तदानीं दानीयदानीन्द्रदि-व्यवहारस्य बाहुल्येनाभावाच्छुद्धाहारदाने लोकस्याज्ञानात् वर्षं यावत् नाहारः प्राप्तस्तदा कवेस्तपेक्षा वाक्यमिदम् । पूर्वं वामस्य स्यङ्गप्राधान्येन हठबाहुल्यात् तं प्रति श्रीऋषभस्योक्त्या समाधिः राज्यश्रीर्भवता धनुर्द्धरणादिना बाणप्रयोगे पुरस्सरेण सत्यवता भवता अर्जिता स्वभोग्याकृता साम्प्रतं व्रतसाधनेन “ मोह पराजयाय सज्जीमव ” तदा वामस्यातिशय श्रवणादक्षिणहस्ते दुर्मनासि जाते तं प्रत्यपि भगवतो भाणिति । र्थनिवहो भवता सांवत्सरिक दानकर्मणि यथार्भाष्टदानैः कृतार्थिकृतः सन्तोऽपि प्रापितः वित्तपरित्यागे महासाहसान् ततः अहं सन्तुष्टोऽपि तवोपरिदानं संप्रति-गृहाण, किं विडम्बसे नहि साहसवतां भिक्षायोग्या तथापि दानीनां दयां

१ हठबाहुल्यः । वामशत्रु अचेद दाहिणं जातुं परमिन्नल्पमिन्त्यागमात् प्रक्षिपाना करणेन वेद्यम् ।

संसारादुद्धाररूपां तत्त्वन्-विस्तारयन् दानं चेद्गृह्यते, तदा दानीनामनुग्रहः
स्यादिति अष्टवयं यावत् पाणियुगळं प्रतिबोधय श्रेयांसकुमारान् प्रत्यग्रेक्षुरसेन
पूर्णं कारयन् श्री ऋषभो भगवान् परतीर्थ्यरपि भागवतादिस्वशास्त्रे वर्णनीयः
श्रीजिनप्रथमोऽर्हन् सः जगत् प्रतीतः वो युष्मान् पायान् पापादवतात् ।
अत्रापि पाणियुगळस्यैव साध्यसाधकत्वं ज्ञापितम् ॥ १३ ॥

अथ पुनर्हस्तप्रशंसामाह—

मन्त्राक्षराणामोकारे यथा तत्त्वं प्रतिष्ठितम् ।

तथा सामुद्रिकस्यापि तत्त्वं हस्ते निवेशितम् ॥ १५ ॥

मन्त्रेति । मन्त्राः देवाराधनशब्दास्तेषामक्षराणि अकारादीनि तेषां तत्त्वं
स्वरूपं, ॐकारे स्थिरीभूतं तस्य सर्वाक्षरमयत्वात् । प्रणव इच्छन्दसामिवेति
सर्वादिमत्वात्, अग्नि तच्च वीजत्वेन ज्योतिः स्वरूपत्वाच्च यद्वा न क्षरतीत्य-
क्षरं ब्रह्म तच्चैकमपि ज्ञेयनानात्वेनानेकं तत् स्वरूपं ॐकारे परमशुद्ध-
ब्रह्मवाचके लीनं अ इति अर्हन् अः अकायः सिद्धः आ आचार्य उ उपा-
ध्यायः । तद्योगे ओम् इति मुनितस्यानुस्वारे ॐ इति सर्वं ब्रह्माधि-
क्यात् पञ्चपरमेष्ठिवीजत्वात् यद्वा अक्षैरिन्द्रियैराजंतेऽ इत्यक्षरा
जीवास्तेषां तत्त्वं ॐकारे सदा सिद्धब्रह्मणिनिश्चितं तत्रैव निष्कलङ्क
स्वरूपलाभात्, अथवा नक्षरतीत्यक्षरमेकं अ इति संवृतरूपं आकारादीनां
तस्यैव प्रकारत्वात् अर्हद्वाचकं विश्वव्यापकं परमात्मज्योतिः
स्वरूपं उः ईश्वरोन्नताचरणोपलब्धकेवलरूपउपयोगसिद्धितया सर्वतः समर्थः
सिद्धस्तयो र्योगे ओ इति अनुस्वारः शिवबीजं निराकारं अर्हच्चन्द्राकार

२ अकारस्य साधकरूपत्वेन उकारस्य सिद्धरूपत्वेन सर्वाक्षरवाच्य वस्तूनां रूपद्वयेऽ
न्तर्भावात् .

१ अर्हन् संवरस्वरूपां उपयोगं सिद्धः स्यादिति तत्त्वं तद्रूपमर्हच्चन्द्राकार सिद्ध
शिरोपरिविन्दुरूपमनाकारामितिभाव । ॐ नमः सिद्धमिति मातृकादौ तस्मैनमः
संजुर्बिण्युः शङ्करोक्त्याकाङ्क्षायां विवृत्याह सिद्धमिति सिद्धाश्चतुर्विंशति संख्याका
ज्योतिः शास्त्रे जिन संख्यावत् ।

सिद्ध शिलाप्रतिष्ठितं तत । ॐ इति अत्र सर्वाक्षराणां स्वरूपोपलम्भः
 कैवल्यशालित्वात्, अथवा अक्षरा अमरादेवास्तेषां स्वरूपं अवतीति ॐ-
 कारः— इन्द्रः अच्युतेन्द्रस्तत्रनिश्चितं तदाज्ञापरत्वत्तेषां यद्वाहस्ते
 ऐकाररूपोवाम उकाररूपो दक्षिणो योगभोगात्मना प्रागुक्तः तयोयोगे ॐ-
 कारपदवाच्यः अञ्जलिस्तस्मिन् अक्षराणां नाना ब्रह्मणां तत्त्वं तथा समुद्रेण
 मुनीन्द्रेण प्रणीतं सामुद्रिकं सकलावयवलक्षणशास्त्रं तस्य तत्त्वं यथार्थता
 हस्ते स्थापितमित्यर्थः ॥ १५ ॥

अथ न केवलं सामुद्रिकस्यैव किन्तु सर्वनिमित्तानां तत्त्वमपीत्याह—

राज्ञामाज्ञारहस्यस्य निश्चयो हस्तकाद्यथा

तथा निमित्तादेशानां निर्णयो हस्ततः स्मृतः ॥ १६ ॥

राज्ञामिति । आज्ञायां राज्ञा साक्षादुक्तायामपि तथास्फुरन्मानादिपत्र
 लिखितायामपि न निश्चयः कदापि विसंवादात् परं हस्तके पञ्जा इति
 यवनभाषा प्रसिद्धे; यथा निश्चयस्तथात्वापीति । तेन सर्वव्यहार मुखमङ्क
 संज्ञा हस्ते तदाथा—एकद्वित्रिचतुः संख्यातर्जन्याद्यङ्गुलिग्रहे । साङ्गु-
 ष्ठानां पुनस्तासां संग्रहे पञ्चसंस्थितिः ॥ १ ॥

कनिष्ठादिस्तलस्पर्शे पद् सप्ताष्टौ नव क्रमात् ।

तर्जन्यां दशविज्ञेयास्तदादीनां नखाहर्ता ॥ २ ॥

एकद्वित्रिचतुर्युक्ता दशज्ञेया यथाक्रमम् ।

हस्तस्य तलसंस्पर्शे पुनः पञ्चदशस्मृता ॥ ३ ॥

तर्जन्यादौ द्वित्रिचतुः पञ्चग्राहे यथाक्रमम् ।

त्रिंशत्त्रिंशच्चत्वारिंशत्पञ्चाशत्परि कल्पना ॥ ४ ॥

कनिष्ठाद्यङ्गुलितले पापिसप्तत्यशीतयः ।

नवतिश्चक्रमाद् ज्ञेया तर्जन्यर्द्धग्रहे शतम् ॥ ५ ॥

२ अर्द्धं प्रतिमानां यन्नामन मुद्रायां अशुनि अधः स्थाप्यो वामकरः उदति
 उपरिस्थाप्यो दक्षिणकर इति । अकार उकारयोः क्रमबीजं यदा अर्द्धं उरिति उपयोपेन
 ग्रहे न केवलेन युक्तः सिद्ध इति ॐ कारक्रमः ॥

सहस्रमयुतं लक्षं प्रयुतं चात्रविश्रुतम् ।

माणिवन्धे पुनः कोटिं हस्तसंज्ञा विदोविदुरितिः

इति विवेकविलासे ॥ ६ ॥

अथ हस्तस्य साम्प्रतं ज्योतिः शास्त्रस्य निमित्तेषु बाहुल्येन प्राधान्यात्
ताद्रूप्यमाह—

अक्षया जन्मपत्रीयं ब्रह्मणा निर्मिता स्वयम् ।

ग्रहरेखाप्रदा यस्यां यावज्जीवं व्यवस्थितम् ॥ १७ ॥

अक्षयति । ब्राह्मणलिखिता प्रायो जन्मपत्नी शिष्टानां भूतभवद्वविष्य
द्वेषाय भवति तर्हि सर्वं ब्राह्मण मूलभूतेन विधिना कृता जन्मपत्नी भविष्य
त्येवेत्याकाङ्क्षायां कवेरुपेक्षावचः । इयं हस्तरूपा जन्मपत्नी साक्षादेव
तत्र हेतुमाह—ग्रहाख्यादयो रेखा प्रदा यस्यां दृश्या एव रेखा शब्देन अमर
चक्रोर्ध्वं रेखादि सामान्यतः सर्वा रेखाग्राह्या रेखाअमरचक्राङ्का इति-
पूर्वजवाक्यात् नरस्य दक्षिणहस्ते जन्मपत्नी वामेराशिकुण्डलिका चन्द्रा-
धिकारात्, उत्तरस्यां चन्द्राननभगवत्प्रतिपत्तेः तत्र एव दक्षिणेहिंदूकव
दक्षिणाभिमुखा लेखा वामे तु यवनवद्वा माभिमुखा इतिव्यक्तं, ननु ललाट-
पट्टे लिखिता विधाता पृष्ठी दिने याक्षर मालिका च तां जन्मपत्नीं प्रकटां
विधत्ते दीपो यथावस्तु धनान्धकारे इति तथा “ लिपिर्भलाटंतप निपुराक्षरा
तथा अयं दरिद्रो भवितेति वैधर्सी लिपिं ललाटेऽर्थि जनस्यजागृतीम् ”
इति नैपधीये । तथा “ यद्वात्रा निजमालपट्टे लिखितं स्तोत्रं महद्वाधनम् ”
इत्यादौ मालपट्टे ब्रह्मणो लिखितमिति श्रूयते । अत्र हस्ते लेखनोक्ति
स्तत्किमिति चेन्नललाटपट्टे गर्भमध्येकरयोः पिधानात् तत्रैव धातुलेखनं
सामीप्याल्ललाटोक्तिः एतत्पत्रं रात्रौ दीपे राज्ञोऽग्रे सभायां लिखितमित्याद्युक्ति
वत् यद्वासर्वाङ्गीण लेखनं हस्तयोरेव विस्तरेण तदवकाशात् किञ्चिल्ललाटेऽ
पिति । तदुक्तं गर्भस्त्वधोमुखोदुःखी । जननीपृष्टिसम्मुखः । बद्धाङ्ग
ल्ललाटे तु पच्यते जठराग्निना ॥ १ ॥

अथ पादयोः रेखाः कथं नहि तान् लक्षणमिति कथितुं शक्यम् । यथा हस्तस्तथा पाद इति सामुद्रिकवचनादिति चित्रकेरलिखितस्यैव फल-
लेखनात् व्यक्ततया । कुण्डलिकाया उपरि वत्सरादिपद्धति लेखनवत् गर्भे
मूलस्थानीयं मुण्डमधस्तत्र करप्रत्यासत्तेः पादयोरूर्ध्वस्थानात् पादकरलक्ष-
णात् पादस्तुर्यांशस्तन्मात्रं लक्षणमिति प्रतीयत एव मुख्य रेखा चतुष्टय-
मध्यात् पादे ऊर्ध्व रेखामात्रकथनात् यतः—

अधोविधानात् कमलप्रवालयोः शिरस्सुदानादखिलक्षमाभुजात् ।
पुरेदमूर्ध्वं भवितेतिवेधसा पदंकिमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखया ॥ १ ॥

पितृधनायुरेखाणां पादेनुपयोगादित एव करतले जन्मपत्रं भावपत्रं तद-
ङ्गुल्यां स्पष्टं न तथा पादयोः पाणिपादमिति व्याकरणे तन्मुख्यता कथनात्
दर्शनमपिहस्ततस्यैवोक्तं न पुनः पादस्येति विवेकाच्च । किञ्च सोहमाजन्म-
शुद्धानां तथा जन्ममित्रमिदं जन्माधोऽयं जन्मदरिद्राऽयमित्यादिवत् जन्मना
उत्पत्त्यां पत्रं यत्तज्जन्मपत्रं तदपि पाणिरूपमेव भूजदलेत्याद्यभिधानात्, यद्वा पत्रं
पक्षस्तदपि पक्षिण पक्ष इव नरस्य पाणिरिवोति । जन्मपत्रं तदेव तत्रैव लेखनी
चित्यात् वस्तुतस्तुत्रम्हणा निर्माण कर्मणा औदारिकाङ्गो गोपाङ्गप्रकृतिसह-
चारिणा निर्मिता तस्यैवविधित्वेन भणनात् । यतः—

विधिर्विधाता नियतिः स्वभावः कालोप्रहाश्वेत्थरकर्मदेवम्

भाग्यानिपुण्यानि यमः कृतान्तः पर्यायनामानि पुराकृतस्य ॥ १ ॥

कर्मप्रकृतिनामपि देवाधिष्ठानं महीपालचरित्रे कुष्टबिलथे तथा भग-
वत्यां लोकपाले ततद् रोगादिज्ञानद्वारा लोकपालाधिकारान् प्रसिद्धं तद्रूपत्र
क्षकृतेतिभावः। अथ कथमेतन् ज्ञेयजन्मपत्रीयमिति । तनुधनसहजमुहन्
सुतरिपुजाया मृत्युधर्म कर्मायव्ययरूपाणां रेखाणामवस्थानात्, तत्र तनुरेखा,

१ पादे .वीन्द्रानुक्त विष्णोरपि देवताय । धूमने बुद्धेश्वर आहकारस्वैत्थरः मनमध-
न्द्रःदिश धोत्रस्य स्वचोवायुः सूर्यधनुषो रगनस्यावः शृषिको प्रागस्य वचनोऽग्निः
हस्तयोरेन्द्रः पादयोर्विष्णुः पायोर्भित्तं प्रत्रारानि ह्यस्यस्वैनि सतिरे ॥

आयुर्लेखा तस्यामेव स्वभाव लक्षणात् कर्मरेखाराज्यैश्वर्य दरिद्रतारूपा आयु-
रेखा ऊर्ध्वरेखा परपर्याया । व्ययरेखाकलहमृत्युदीक्षा ग्रथिलता गृहाधिकार
लक्षणा घातस्थानतया लिङ्गरेखयावा संतान रेखायां चतुष्क्रिका संभवे
रिपुरेखा । शेषास्तु स्पष्टा एव । हस्ततलमध्ये पूर्वापरायते आयुर्धनरेखे दक्षि-
णोत्तरायतेपितृरेखोर्ध्वरेखेतथा अङ्गुष्ठोन्मुखतर्जन्मुन्मुख कनिष्ठोन्मुख ऊर्ध्व
रेखास्तिर्य गायतास्तथा विद्यारेखा राक्षसकोणात् करभाभिर्गत्य कोशोन्मुखी
सर्वाभिरेताभिर्द्वादशभवनसंपात्तिः सूर्यपूर्वस्यां शुक्रोदक्षिणस्यां पश्चिमायां शनिः
उदीच्यांगुरुः ऐशान्यां मङ्गलः आग्नेय्यां बुधः सामान्यतयास्थित इतिस्थापना
दक्षिणहस्ते । अत्र तूर्यभवने बंधुभावः । भातृरेखाप्रत्यासत्तेः प्रकरणे—

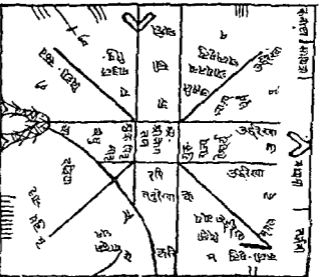
मणिबंधाउपयटापएसिणी जाव अइगयारेहा बहुबंधुसमाइत्तं कुलवंसं
निट्टिसे तस्स ॥ १ ॥ इतिवचनात् पृष्ठभवने रिपुभागो घातस्थान
वाणप्रहारादिरेखासामीप्यात् । आयुरेखा सम्मुखैस्तैर्नलभ्यं मातृपक्षतः
इति हस्त चिन्ह सूत्रवचनात् तत् संमुख सप्तमभवनेकलहरेखास्थानात् ।
चाष्टमभवने आयभावेऽपि कनिष्ठा यदिदीर्घास्यादूर्ध्वरेखा समाश्रिता व्यव-
सायात्तदा लाभोयशस्तस्य महोज्वलम् ॥ इति हस्तचिन्ह ग्रन्थात् ।
जन्मनि योनियन्त्रान्निर्गमदुःखेन मृत्युरेखा पुरोभावेनाल्पमृत्युस्तथाजन्मा-
प्यष्टमभवने तत एव जन्मनि मृत्यौ वा सुतकत्वे प्रतीति ग्रहेषु सूर्य सूर्य
सुतयोः सामुद्रिके तद्दिशि अवस्थानं ज्योतिः शास्त्रेऽपि तथाभणनात्,
प्राच्या दिशा रविसित कुजराहु यमैन्दु सौम्यावाक् पतय इति । शुक्रो

१ गृहवन्धरेखास्थानत्वात् व्ययः ततः पश्चान्मध्यया ऊर्ध्वरेखया घनशुद्धेः
आयःभावः

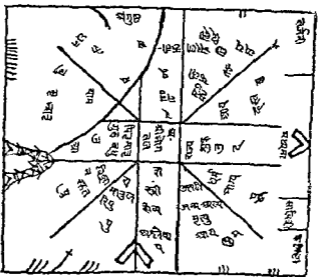
२ मणिबन्धान् पितृरेखा, मध्यात् द्वे ऊर्ध्वरेखे एका मध्यात्तता द्वितीया नामिका
मिति द्वे रेखे ॥ ३ मुष्टिप्रहाररूपम् ।

१ मध्यायापितृ देवतायाः स्थानात् अल्पमृत्युः आयुर्लेखायां तनुस्वल्पात्तदुद्भवस्थान
तथा कायतीर्थस्य सद्भावाज्जन्मापि तद्भवनेरेखाभिर्विचार्यम् ।

२ सूर्यसुतः पश्चिमायां नक्षत्रचक्रे अश्लेषा सर्प देवता तत् स्थानात् शक्तिरपि
सर्पस्त्वान्, मुष्टीकनिष्ठाप्रस्य शनिस्तत्र न्यासाच्च ।

दक्षिणपट्टसततल.

यामपट्टसततल.

दक्षिणस्यां महाराष्ट्रदेशोद्भवत्वात्, जिठम रहठ भूभो सौलस सकिरणी कऽ
 ख दिठियमभूभो असुर गुरु सुक्को सुक्को नमई पासमिति स्तवने, । तथा
 दर्शनमपि गौर्या मध्ये अश्विन्यादि नक्षत्रचक्रे ज्येष्ठावस्थानात् आग्नेय्याः
 प्रत्यासत्तिरपि—तथा मणिबंधाठ पयटा संपत्ता तथा अवठ हिठायनोसुरीति
 प्रकरणे पकटाक्षरोरित्याचार्यस्थानात् । नक्षत्रचक्रे उत्तरफाल्गुन्या उत्तराव-
 स्थानात् तत्रैव जन्मना तथा राशिचक्रे मेपादिक्रमे उत्तरस्यां धनराशेन्यासेन
 धनुर्वलेन तथा तद्रूपाश्रवलेनराज्यश्रीसम्भवेन अङ्गुलीषु सर्वोत्तरगुरुत्तर-
 मध्याङ्गुली स्थायित्वादुत्तरस्यां गुरुः ज्योतिर्मतेऽपि ईशानदिशः सामीप्यात्
 अङ्गुष्ठमूले ब्राह्म्यतीर्थे स्थानात् नक्षत्रचक्रे रोहिण्या स्थितेः ब्राह्मणो-
 रोहिणी सम्भव इतिज्योतिःशास्त्रात्, ध्रुवराशित्रये कन्याराशिस्थानात् आग्नेयां
 बुधः तथातर्जन्यां पृथिवीतत्त्वात् राशिचक्रे मकरावस्थानेनस्वोच्चत्वात् चन्द्रचक्रे
 उत्तरापादाप्राप्ते पृथिवीसूनुर्जनक्रियास्थाने लोहिताङ्गोमङ्गलस्त्वैशान्यां संगत
 एवं वामे पूर्वस्यां चन्द्र इति सामान्यतः सर्वजनजन्मपत्रं तद्भावपत्रं तु वर्षशुभा-
 शुभ ज्ञानाधिकारे वक्ष्यते । ननु हेतूनां लेखनादेवमवसीयते, यदेतत् सर्व
 कल्पितमिति तत्र; शास्त्रे प्राक्सिद्धेऽपि हेतूक्तिः श्रद्धातिशयाय । वृत्तिकृतामयं
 विषयः सार्धत्रिकः यदाह—न्याय कुसुमाञ्जलिग्रन्थे— श्रीउदयनाचार्यः “ आर्ष
 धर्मोपदेशं च वेदशाखाविरोधिनायस्तर्केणानुसंधत्तेस धर्मं वेदनेतर इति ”

सिद्धान्तेऽपि ‘ अठंवा हेठंवा पसिणं वा ’ इति पाक्षिकसूत्रे “ स अठं
 सहेउय सवागरणमिति ” पर्युषणाकल्पाध्ययने हेतूपदेशः स्पष्टः । अत्र सुत-
 स्थानेऽपि रिपुभावः चतुर्थे पितृभावस्तनौ आयुर्भाव मृत्युमवनेः जन्मभाव आय-
 श्चेत्यादिसांकर्येऽपि नदोषः रूपलक्षणवर्णानां क्लेशदोषमुखायुषं वयप्रमाण
 जातीनां तनुस्थानात् निरीक्षयेत् ॥ १ ॥ इति ज्योतिः शास्त्रेऽपि आयुः
 सुखादीनां अष्टमचतुर्थं भवनभावानां तन्वादिषु साङ्ख्यान् दक्षिणहस्ते

सृष्टा भवनानि वामे संहाररीत्या तत् पुंसः सरलस्वभावात् नार्थावामस्वभावत्वात्, तदपि कथमिति चेत् नामिस्थनाड्या वामावर्तत्वादिति केचित् रक्ताधिक्यादित्यन्ये दिवस्तुस्वभावादित्यपरे । स्त्रीवेदोदयादितीतरे । वयंतुन्नमहे पुत्रार्थं रमयेद्धीमान् बहुदक्षिण नाडिक इति विरेकाविलासवचनात् । वामनाडी-प्रवृत्तौ गर्भोद्भवः तथा वामकुश्यावेवस्थानात् वामाङ्गत्वं तेन वामहस्तं वैद्याः परीक्षन्ते । यद्यपि ऊर्ध्वरेखा पञ्चकसद्भावएवावश्यं भवनव्यक्तिर्नसार्वत्रिकी तथापि तत्स्थानभावनया एव तद्भावः गर्भोत्पत्तौ अन्तर्मुहूर्ते व्यतीते सर्वेन्द्रिय पर्याप्तौ श्रोत्रनाशानेत्रजिह्वाद्याकाराभावेऽपि मनुष्यस्य पञ्चेन्द्रियत्ववत् दिवसे तत्तन्नक्षत्रग्रहानभिव्यक्तावपि तद्भावनवत् राहुकेत्वोः सदा अदर्शनेऽपि तत्तद्राशौ तच्चिन्तनमेव न चैवं तत् फलप्रसङ्गः तथा संभावनया व्यवहारात् ब्राह्मणानां पठनं क्षत्रियाणां शौर्यं जाति सम्भावनया व्यवहियते । चौरस्थाने चौराभावेऽपि भयोत्पत्तेः । छलाटे कस्यापि रेखाणामभावेऽपि तद्विमर्शवत् सामान्ये नात्राप्यदोषात्, आयुर्लेखापितृलेखयोरपि कस्याप्यनभिव्यक्तौ तत् फलस्यानुभूयमानत्वात्, न चैवं रेखाया अभावेऽपि तत् फलोपपत्तौ रेखाव्यक्तेर्वैयर्थ्यमिति वाच्यं । सर्वरेखासु तथात्वाभावात् व्यक्ता वेव फलं दधुर्नवेष्टलक्षणा शास्त्रोच्छेद एव आयुः पितृलेखयोरावश्यकत्वादनभिव्यक्तावपि तत् फलानुभवदर्शनात्तथा व्यवहारस्तद्वज्जन्मपत्रेऽपि दारिद्र्यस्य अघार्मिकस्य वन्ध्यस्य राज्यधर्मसुतभवनव्यवहार इवेति कृतं विफलजल्पैः । अक्षयेति पत्रादिवत् विनाशाभावात् बहुकालस्थायिनीत्यर्थः । अत एव यावज्जीवमिति अन्यस्यां जन्मपत्रिकायां रेखाभावे वर्तयित्रा बिन्दुः स्वज्ञानाय दीयते, न चेदभावे नैवसाध्यसिद्धेरत्रापि रेखाभावमात्रमेव

१ एकस्मिन्नेव ज्ञानव्येचके गतिद्वयं कथामिति न वाच्यं नरपतिजयचर्यायां भूचरलेचर चके सृष्टा संहारितावोभर्थागतिः भेगादिद्वादशोच वाम मार्गेणभूचरं तस्योर्चं नरवेचरचक्रं सव्यमार्गेण विन्धसेत् इति एक चक्रेणानि द्वयम् ॥

सूचकं ब्रह्मणो भ्रमाभावात् यद्वा सूक्ष्माविन्दवोऽपि सम्भाव्या नैपधीये
तल्लक्षणोक्तेः ।

यतः—किमस्य लोम्नां कपटेन कोटिभि—

विधिर्न लेखा भिरजीगणद्गुणान् ।

नरोमकुपौघमिपाज्जगत्कृता ।

कृताथ किं दूषणशून्यविन्दवः ॥ १ ॥

यदीयं जन्मपत्रिका न, तदा कथमस्याः पार्श्वे स्पष्टनवरूपग्रहा द्वादश-
भाव तत् सम्बन्धि युक्ताश्चाङ्गुलीषु भाव कुण्डलिका ॥१६॥

अन्वयेन हस्तं व्यावर्ष्य व्यतिरेकेण तदाह—

नास्ति हस्तात्परं ज्ञानं त्रैलोक्ये सचराचरे ।

ब्राह्मन्वाच पुस्तकं हस्ते धृतं बोधाय जन्मिनाम् ॥ १८ ॥

नास्तीति । परं—उत्कृष्टं ततोऽधिकं ब्राह्मन्वाच इति सरस्वत्याः प्रतिबिम्बे
ध्याने वा तथा दर्शनात् वामे पुस्तक धारिणीमभयदां साक्षसर्जं दक्षिणे
भक्तेभ्यो वरदानपेशलकरां कर्पूर कुन्दोज्ज्वालामिति भणनात् । बोधायेति
लोकानां ज्ञापनाय हस्तादन्यत्र ज्ञानस्थलं नेति । नचेदङ्केस्कन्धे शीर्षे वा
पुस्तकमथास्यदिति भावः ॥१७॥

श्रुतज्ञानिनामत्राभ्यासः श्रेयान् केवलज्ञानिनामपि तमेवाह—

तीर्थं करणां प्रतिमा हस्तन्यस्तदृशोऽखिलाः ।

तद्वस्त दर्शनान्नान्यत् केवलज्ञानसाधनम् ॥ १९ ॥

तीर्थमिति । तीर्थकराः श्रीऋषमादयोर्हन्तः तत् प्रतिबिम्बानिध्यानमुद्राव-
स्थितानि—यथा हि अर्हतां वीतरागत्वं रागकथनाद्देशग्रहे सर्वग्रह इति
न्यायाद्वीतमोहत्वं तत् प्रतिमासु स्त्रीशस्त्राद्यभावात्लक्ष्यते तथा वामा
वामयोः साम्यता सूचकज्ञानविधाने हस्तदर्शनमपि ज्ञेयं प्रतिमारूपात्
यद्यपि कासाञ्चित्प्रतिमानां कायोत्सर्गमुद्रायां न हस्ते दृष्टिन्यासस्तथापि

कवेरुत्प्रेक्षा वाक्यत्वान्नदोषो यद्वा यथा हस्तस्तथापाद इति सामुद्रिकवचनात्
वैद्यकशास्त्रेसुश्रुते एकस्मिन् सविद्यभागे उक्ते इतर स.विश्ववाहुख्यानाच्च
“यथा हस्तयोरिन्द्रस्तथा पादयोर्विष्णुरिति” सुश्रुतशारीरे इन्द्रानुजविष्णु-
स्थान पादाङ्गुष्ठ दृष्टिन्यासात्करदर्शनमेव ज्ञेयमेवं विष्णुप्रतिमायामपि उदस्त
शङ्खचक्रहस्तत्वं ज्ञापकं बोध्यम् ॥ १८ ॥

अथ ग्रन्थस्य नाम्नि श्लेषोक्त्या कविः स्वनाम्ना अन्वर्थतां दर्शयति ॥

सामुद्रिकोद्बोधि पयोनिपीय मेधो रसंवर्षति मृष्टमुर्व्याम् ।

समेधतां तेन सुखेन लोकः श्रीहस्तसञ्जीवनमेतदाप्य ॥१९॥

सामुद्रिकोद्बोधीति । मेधोग्रन्थकृत् समुद्रेण मुनीन्द्रेण प्रणीतं सामुद्रिकं लक्षण
शास्त्रं तत् उद्बोधिज्ञानं तदेव पयः निपीय आहत्यमृष्टं निर्दोषीकृतं निर्मलं रसं शास्त्र

ग-नरा हस्त दशोऽखिलाः इत्यपि पाठः

वाक्य रसं उर्व्यांभूमौ भूमिस्पृशितात्स्थ्यात् तद्यपदेशो मञ्चाः क्रोशन्ति ग्रामो
नष्ट इत्यादिवत् वर्षति प्रसारयति शास्त्ररचना विशेषद्वारा, अनेन स्वकपोल
कल्पिताशङ्का ग्रन्थस्य व्युदस्यते तेन हेतुना पूर्वानुसारी ग्रन्थोऽयमिति
जानन् हस्तस्य-हस्तज्ञानस्य सञ्जीवनमिव—उर्दीपनमिव यत्तत् आप्य
लब्ध्वा लोकः सुधीर्जनः सुखेन तत्तन्निमित्तं ज्ञानजन्य लाभेन समेधतां वृद्धिं
प्राप्नोतु इत्याशिवचोमङ्गलाय पक्षे समुद्रोद्भवं उद्वुध्यते उल्लसतीत्युद्बोधि
पयोजलं पीत्वा मेधो जलदः मृष्टं स्वादु रसं वर्षति अब्दैर्वारिजिघृक्षयावगतै-
रित्यादिकविसिद्धान्ताल्लोको जलस्थलनमश्चारि जन्तुः श्रीहस्तसञ्जीवनं
सम्पक् वल्लादिना गलितं जलं प्राप्य सुखी भवतु ॥ १९ ॥

इतिथी हस्तसञ्जीवनग्रन्थे सिद्धज्ञानप्रकाशके

शास्त्रप्रारम्भाधिकारः सम्पूर्णः ॥

अर्हम्

अथ निमित्तज्ञानं केवलं शास्त्रादेव न ज्ञातुं शक्यं, अनन्तत्वात्, लक्षण-
शास्त्रस्य ततोऽप्यधिकत्वात् परीक्षाया इति । तेन इष्टध्यानजापादिकथन
मावश्यकं येन वाक् सिद्धिस्तत्प्रतिबंधकदुरितध्वंसेन सञ्जायते तत्पूर्वं
भणिते हस्तदर्शने लक्षणविमर्शःकेवलं न प्रयोजनं किन्तु तीर्थयात्रारूपं
पुण्यमुद्भवति तदाह—

मूलेऽङ्गुष्ठस्य स्याद् ब्राह्म्यं तीर्थं कायं कनिष्ठयोः ।

पित्र्यं तर्जन्यङ्गुष्ठान्तदैवतं त्वङ्गुलिमुखे ॥ १ ॥

मूल इति । ब्रह्मणो ज्ञानस्य हितं योग्यं वा ब्राह्म्यं तीर्थं तीर्थत
अनेन दृष्टेनेति तीर्थं, अङ्गुष्ठस्य मोक्षजापेऽधिकारात्, ज्ञानसाधनत्वेन
द्विजानां स्नानादौ तदुपयोगेन बुधस्य स्थानत्वेन तन्मूले तद्ब्रह्मणं—तदग्र
चन्द्रस्य सर्वज्योतिर्मुख्यत्वात् कनिष्ठयोर्मूले कायं शङ्खयोज्यं यशोभरसूचकं
जन्मस्थानत्वात् कायलब्धिरूपं जीवितरेखाया स्ततः प्रादुर्भावात् श्वासो-
श्वासभाषापर्याप्तिसमुच्चय लक्षणं वा ऋषीणां द्विजानां तन्मूले जलदानात्
तीर्थं ध्येयम् । पितृणां हितं पित्र्यं मृत्युरेखास्थानात् पितृणां तत्र जलदानात्
पितृरेखा संप्राप्त्या जीवितरेखा समाप्तिस्थानाद्वात्रिंशेणां सम्भवात् तीर्थं
ध्येयम् । देवतानां इंद्र दैवतं अङ्गुलीमुखे मध्यायां गुरुस्थानत्वेन गुरोरपि
सर्वदेव पूज्यत्वेन सर्वदेवसंगमात्, अनामिकायां सर्वदानवपूज्यशुक्रस्थान-
त्वात् कनिष्ठायां शनिराहू सरीसृपाविति नागस्य श्यामलत्वप्राधान्येन पश्चि-
मायां शनेराधिपत्येन नागलोकस्य तत्रावस्थानात् तत एव लोहमुद्रा तारायां
धार्या एवं च सुरगुरुसूरिसको उवशाया शुभ साहु मन्दो इति न्यासानुसारात्
सिद्धम् । तर्जन्यां शत्रुनिग्रहार्थं जपाधिकारात् लोहिताङ्गस्य स्त्रीणां रक्तवसन
परिधानमाधिकृतस्य सर्वग्रहेषु मुख्यस्य राशिमुख्यमेपाविपस्य मङ्गलस्यावस्थानात्

सूर्यस्याप्यस्यां राश्यादि चक्रे तथा मृष्टिकरणे चन्द्रस्यापि प्राप्स्या सर्वज्योति-
देवसंगत्या च तीर्थं ध्येयम् ॥ १ ॥

अथ परसम्भतिं निदर्श्य स्वमतमाह—

शत्रुञ्जयस्तुतर्ज्यां मध्यमायाभुञ्जयन्तकः ।

अर्घुदः खलुसावित्र्यां कनिष्ठायां समेतकः ॥ २ ॥

शत्रुञ्जय इति । अङ्गुलीषु मन्त्रन्यासे आद्यत्वात् आद्यप्रमुपदं शत्रुञ्जय-
स्तर्ज्यां तस्यां जापेन शत्रुजयादन्वर्थान्, मध्यायां जापेन धनप्राप्तेर्धना-
धिष्टायिकालदमीरपि तत्रैव तन्मूले ऊर्ध्वं रेखया धनसमृद्धिसर्वदेशस्यात्याचार्य
पदप्राप्तेश्च सन्ध्यायां द्वारकापूर्वा मध्याह्ने रयेताचले इति प्रभासखण्डे मण-
नात् लक्ष्मीपतिनिवासेन उज्जयन्तो मध्यायां ध्येयः गौरी सावित्री शत्रुपत्नी
हिमवतः पुत्री शिवस्वरूपादर्घुदोहिमवन्नगराजमुनुरिति लोकप्रतीत्या परिशेषा
द्वा तत्र ध्येयः कनिष्ठायां पञ्चतीर्थ्यां कनिष्ठत्वात् विश्विंशोपकानां संख्याया
विश्रामाद्विशाहर्निर्वाणभूमिसमेतकस्तीर्थं तत्र ध्येयं समैस्सर्वैः समतारूपेण
सर्वत्र अवक्रेर्भां ज्ञानं तत् सहितैः सिद्धैः इत प्रातः सम्मेतकः सम्मेदको
वा सम्यक् वृद्ध इत्यर्थः ॥ २ ॥

अङ्गुष्ठेऽष्टापदगिरिः पञ्चतीर्थान्यनुक्रमात् ।

स्त्रहस्तदर्शने नैव वन्द्यते प्रातरुत्तमः ॥ ३ ॥

अङ्गुष्ठ इति । अङ्गौ शरीरावयवे तिष्ठतीत्यङ्गुष्ठः । तत्र रजताद्रि कैलासा-
परनामाष्टापदतीर्थं ध्येयं श्री आदिदेवस्य सूर्यस्वरूपेण ध्यातव्यस्य तत्र ब्रह्म-
पदापरपर्याय मोक्ष प्राप्तेः । अङ्गुष्ठोहि स्फटिकवर्जिमलो जीवस्वरूप प्राधा-
न्यात् तत एव स्फटिकोमोक्षदः परं इति जपमालायाः स्फाटिक्याङ्गुष्ठे मोक्ष-
जापस्थाने अवश्यं सन्निधानं अष्टापदस्य स्फटिका चळत्वात् यद्वा योगप्रधा-
न्येन शिवस्वरूपस्य अर्हतामाद्यस्य स्फटिक घबळध्यानं यतः—

शुद्धस्फटिकसंकाशं तेजोमूर्तिमयंवपुः ।

जायते क्षीणमोहस्य सप्तधातुविवर्जितम् ॥१॥

यद्वा-अङ्गुष्ठस्य अङ्गीणमहानसादिलब्धीनां हेतुत्वेन बाल्ये तीर्थं करणां तत एव परमामृतपानेन पुष्टेः सकलसिद्धिमूलत्वात् । आद्यप्रभोः सिद्धिस्थानं तीर्थेष्व्वाद्यमष्टापदरूपमत्र ध्येयम् । मन्त्रन्यासे प्रथमत्वादङ्गुलस्य तेनैवाङ्गुष्ठाद्या पञ्चगव्याः सितपीतारुणा इत्यग्रे वक्ष्यते । यत्तु अङ्गुष्ठः पञ्चवर्णः स्यादित्यादि तन्मुष्टिवस्तु ज्ञानाय अन्यथोज्वलत्वमेव सकलज्योतिर्मुख्यचन्द्रसूर्ययोः स्थानात्तद्व्यञ्जकमपि पञ्चदश्यास्थानं स्पष्टम् । शिरसि चन्द्रात्, शिवात्मक तया वा औजस्यमनेनामिप्रायेण दक्षिणाङ्गुष्ठयवे शुक्लपक्षे जन्मोक्तिः प्राचां उत्तमैः पुरुषोत्तमैर्मोक्षाभिलाषिभिः पितृकर्मादिकारकाणामनुत्तमत्वात् ॥ ३ ॥

कनिष्ठार्यां सम्मतकस्तथा अङ्गुष्ठेऽष्टापदगिरित्यस्यदृढीकरणाय पुनर्ध्या-
नान्तरं प्राह—

विंशोपकाविंशजिना अङ्गुष्ठादाद्यतीर्थपात् ।

प्रत्यग् दक्षिणपूर्वोदरु तले शेषा चतुर्जिनाः ॥ ४ ॥

विंशोपका इति । विंशोपकशब्देनात्र त्रयोभागा अङ्गुलीनाम् न ब्राह्म स्तेषां पञ्चदशसंख्याकत्वात् किन्तुभागानां सन्धिरेखा रूपा विंशोपकास्ते-
षामुत्तमाङ्गुलीषु विंशतिसंख्याकत्वात्, तद्व्ययानं यद्वा दैवतं त्वङ्गुलीमुखे इति वचनात्, तथापि जिनध्याने विंशतिः पूर्यते । शेषा नमी । १ नेमि २ पार्श्व ३ वर्द्धमान ४ रूपा । यद्वा विंशजिनाविहर-
माणतीर्थकृतः चतुर्जिनी श्रीऋषभ १ वर्द्धमान २ चन्द्रानन ३ वाशिषेण ४ रूपा शाश्वतजिना इत्यनेन सर्वशाश्वतजिनध्यानं सूचितं । एतद्व्ययानं ज्ञान-
नेर्मल्लयाय ॥ ४ ॥

रेखाश्रयेणध्यानात् । राज्यश्रीर्भवतार्जितेत्यादिना हस्तवर्णनं मनस्यादधानः
श्रीऋषभप्रमुपादुका तीर्थमस्यवटं निदिध्यासुराह—

१ नमो अरिहताणं-इति न्यासात् ससिधवला अरिहता, रतासिद्धाय सूरिणे
कणयं तेन तर्जन्वा मद्रलाधितायां-अरण्यत्वं अरण्यस्य सितेऽन्तर्भावात् । मरगय भाऊ
उवशाया सावित्र्यां उपाध्यायन्यासात्पीलत्वं पवनाश्रयात् सामासाहसुहृदितु इतिस्तोत्रे
तारायां साधुपदं न्यासस्यामत्त्वात्.

पितृरेखाभवेद् गंगा मातृरेखा सरस्वती ।

आद्यरेखात्र यमुना तत्र संगस्तीर्थमक्षयम् ॥ ५ ॥

पितृ इति । अङ्गुष्ठरूपाष्टापदगिरि प्रत्यासत्या पितृरेखा गंगा यद्यपि दक्षिणहस्ते दक्षिणादिशो रेखाया आगमाद् गंगाध्यानमयुक्तं उत्तरस्यास्तदा-
गमात्तथापि गंगाया स्त्रियगत्त्वेन तथा विष्णोः पादे ब्रह्मणः कमण्ड-
लुनि हरस्य शीर्षे इति स्थानानि, नियमात् आगामे गंगसोऽव्व
हस्यागमोक्त्या देवगंगाया आकाशस्थानं तच्चाङ्गुष्ठशीर्षे इति विमर्शात्
पितृरेखायाः गंगास्वरूपं युक्तमेव यद्वा पर्यङ्कासनस्थाने वामहस्तपितृरे-
खापि मिलति सैव गंगा जात्याङ्गीकृते अशुद्धेऽपि पावित्र्यव्यवहारात् तथा
विद्यारेखायास्तदन्तर्भिलनात् सरस्वती मातृरेखा न च रेखायां रक्तत्वं न सम्भव-
तीति त्यागाय रक्तागंभीरा तथा “ अरवीण घणाहवं तिरस्ताहि ” इत्यग्रे तत्
फलकथनात् मातृरेखायामेव धनोदयात् तथा आयुः पर्यवसाने मृत्युर्यमस्तत् संनि-
धानमित्यस्या रेखायाः पर्यन्ते मृत्युरेखा स्पष्टैवेति यमभागिनी यमुना आयुरेखा
तत् संगः अक्षयतीर्थं प्रयागस्थाने वटः श्रीयुगादिप्रमोक्षाने वटसामीप्यात्
त्रिवेणी त्रिलोकप्रतीतं तद्ध्यानं प्रान्ते समाधि मरणाप्तये । अन्यदपि दिग्
लभ्य ज्ञाने वर्षदिज ज्ञाने भौमादिविमर्शने प्रयोजनम्—यद्यपि वामहस्ते स्वर्गगा
द्रवताधिक्येन रक्तानामनदी पेरवनक्षेत्रस्था तस्या एव त्रिवेणी
स्थानत्वं युक्तं तथाप्यत्रत्य लोकबोधाय गंगादिनिर्देशः यद्वाजलाशय
मात्रे सर्वराजन्यानां राजेति कथनवत् गंगावचनेऽप्यदोषः गंगापि महानदी
देवाधिष्ठिताऽष्टापदतीर्थमूलस्पृग् केपाञ्चिन्महर्षाणां सिद्धपदमित्यादि श्रद्धया-
ध्येया द्रष्टव्या स्मरणीया जैनानामपि लोकभावनायां भरते गंगाध्यानस्य संव-
रूपात् यथा रामस्य परमेश्वरत्वेन शैवानां श्रद्धा तथा जैनानां किन्तुपरम-
र्षितया शिवप्राप्तत्वेन तदुक्तं प्राक् श्रद्धाविशेषात् फलविशेष इति ॥ ५ ॥

अथ सामान्यतः करषिलोकने मन्त्रजपार्थं हस्तप्रक्षालनरूपं न्यासमाह—

अङ्गुष्ठादिपञ्चपदीः नमस्कारस्य चिन्त्यते ।

चतुःपदीचूलिकायाश्चतुर्दिक्षुतले स्मृता ॥ ६ ॥

अङ्गुष्ठादिरिति स्पष्टं । नवांशचकादौ तद्दधानं, । तत्र अङ्गुष्ठे अर्ह-
 त्यदं “ नमो अरिहंताणं ” इति न्यासः । अर्हतां पञ्चवर्णत्वात्तेन मुष्टि-
 ज्ञानेऽङ्गुष्ठः पञ्चवर्णः, एवं तर्जन्यां सिद्धन्यासाद्रक्तत्वं मध्यायामार्चयन्त्या-
 सात्पीतत्वं, अनामिकायां उपाध्याय न्यासान्नीलत्वे युक्तेऽपि स्नानदैवतत्वात्
 शुकस्थानात् शान्तिकपौष्टिककार्ये जपाधिकारात् धर्मरेखामूलत्वात् दक्षिण
 हस्ते जपप्रारम्भे प्राथन्यात् सितत्वं शुक्ले पक्षे दर्शनस्पर्शनादिषु कृष्णे तु
 नीलत्वमेव, अत एव विप्रौ शुक-गुरु इति वचनात्, अस्यां रूप्यमुद्राधरण-
 मेव स्मार्ता प्राहुः विप्राणां सावितृत्वेन प्रसिद्धेः यत्तु आचारादेनकरादौ
 सावित्र्यां सुवर्णमुद्राधरणमुक्तं तदस्याः क्षत्रियत्वसूचकं । यद्वा सुवर्णमपि
 श्वेतं स्यादेवेति । पवनत्वात् समाङ्गुलीत्वात् वर्णद्वये पीतनीलरूपे हरितोऽपि
 संभवात् प्राणो हरित्, अपानः कृष्णः, समानः शुक्लः, उदानोरक्तः व्यान
 इन्द्रधनुः प्रभ इति विविध वायुवर्णाच्च न दोषः, तारायां साधुन्यासात् शनि-
 स्थानात् रात्रिप्रत्यासत्या श्यामत्वं मिथुनस्थानात् नीलश्यामयोरै-
 क्यान्नीलत्वमपि । एवं च पञ्चपरमेष्ठिन्यासेन जापः पूजाद्यर्थं शौचं विधाय
 दिक्पालाह्वानसान्निध्याय चतुःपदीपरिकररूपाध्येया ॥ ६ ॥

हस्तदर्शने पुण्यसाधनत्वं पारंपर्येण द्रढयति—

एवं सर्वत्रमन्त्रेषु देवताराधने स्मृतः ॥

करन्यासस्तेन देवाः सदा सान्निध्यकारिणः ॥ ७ ॥

एवमिति प्रकटार्थम् ॥ १ ॥

हस्तदर्शने पुण्यसाधनत्वं पारंपर्येण द्रढयति—

हस्तद्वयायुरेखान्तर्योजने प्रातरुन्मुखैः

प्रत्याख्यानस्य समये ध्येयासिद्धसिलामुर्धः ॥ ८ ॥

हस्तेति । पूर्णं दर्शनमेतत्, एकहस्तदर्शनं तु खण्डरूपत्वा त्रिपिद्धं
 प्राक् । देवानामपि, अर्हदादीनां सिद्धेन्तर्भावात्, तद्दधाने सर्वध्यान प्रतीतिः
 सकलनयात्मक स्याद्वाद्भवतोऽञ्जलिदर्शनस्यौचित्यात् ॥ ८ ॥

अथ स्पर्शने पृच्छाज्ञानाय न्यासमाह —

तलं सिंहासनं साक्षात्तत्रस्थस्त्रिजद्गुरुः ।

आदिदेवोङ्गुलःसेव्यो जयादि देवताजनैः ॥ ९ ॥

तलमिति । एवं ध्यात्वा ॐ जये स्वाहा । ॐ विजये स्वाहा । ॐ जयन्ते स्वाहा । ॐ अपराजिते स्वाहा । ॐ आदीश्वराय नमः । इत्ययं तारा-दिन्यासः ततः एवं योगेऽङ्गुष्ठस्य प्रदक्षिणादानं, आदिदेवत्वात् विद्यासाधनकार्येच्छा समये न्यासः कार्यो. वर्षज्ञानादाराभ्य चूडामणिशास्त्रानुसारेण पृच्छा फलं यावत् ॥ ९ ॥

ॐ जये विजये स्वाहा जयन्तेऽथापराजिते ।

ॐ आदिदेवाय नम एवं न्यासो विचिन्त्यते ॥ १० ॥

ॐ जयइति गदितार्थम् ॥ १० ॥

अथाङ्गुलीषु भागत्रये गोत्रघनायु रूपरेखात्रये शिरःप्रभृतिषु अवयव-त्रयेषु त्रिसंख्यानियमनहेतुज्ञानाय ध्यानमाह—

अं इत्यर्हन् देवदेवो विश्वम्भरः परापरः

गुरुर्गुणशब्देनाख्यातस्तयोर्धर्मस्तदीरितः ॥ ११ ॥

अमिति । अं—प्रतिसानुस्वारत्वं शिवर्षाजात् सिद्धरूपेणार्हद्वयानार्थं ॥ अक्ष-रार्थं चिन्तनया ध्यानारम्भः ॥ ११ ॥

त्रिकालं सामुद्रिकशास्त्रबोधकेन स्वं हस्तं वीक्ष्य किं-कर्तव्य-इत्याह—

भक्त्यादेवे गुरौ ध्यायेत्तस्मात्तत्त्वे त्रयं करे ।

लीतिलक्ष्मीं चतुर्धापि स्यादस्याराधकात्क्षिणः ॥ १२ ॥

भक्त्येति ॥ १२ ॥

अथ जन्मपत्रभावं कुण्डलिकादौ ग्रहभावनार्थं तन्मूलध्यानमाह.

यथोदयगिरेःशृङ्गे प्रागऽभ्युदयते रविः

तथाङ्गुष्ठे ग्रहाज्ञेया नखाश्चन्द्रमुखःपरे ॥ १३ ॥

यथोदयेति । प्रातः पाणिदर्शने अङ्गुष्ठस्य रविस्वरूपेण ध्यानं मैमित्ति-कस्याऽभ्युदयाय, यद्यपि अङ्गुष्ठस्य मध्यव्यंशे सूर्यस्थानं तथापि ध्यानसमये

सर्वोऽप्यङ्गुष्ठस्तद्भावेन भावनीयः सूर्यप्रतिबिम्बे सूर्यवत्, युक्तं चतत्, अतएव राज्ञस्तथा गुरोरासनादेर्वैनयिकोपचारः, ननु नखादिषु प्रकाशवैशिष्ट्यात् चन्द्रादिप्रतिपत्तिः सुबोधा; अङ्गुष्ठमध्यव्यंशे सूर्यश्रद्धा कथं घटत इति चेत्; पञ्चदश्यास्थानत्वेन चन्द्रवत् सूर्यस्यापि श्रद्धानमावश्यकमेव दाहिणं हृत्संगुठ्य मभेयजवेण दिवस जन्मं से इति प्रकरणकार वचनाद्दिन-श्रद्धाने सूर्यश्रद्धायाः सुलभत्वात्, तेन रेखोपरेखादि सर्वसूक्ष्मव्यक्तिर्दिनत्वादेव करतलेन तथा करपृष्ठे तल रात्रित्वात्; चंद्रादिग्रहप्रकाशोऽप्यऽस्मादेववेद्यः; किञ्च पुरुषस्य स्त्रिया वा प्राड्मुखावस्थानेऽङ्गुष्ठः प्रागेव तद्विशोऽधिपः सूर्य एव प्रागुक्तः नक्षत्रचक्रे सामान्यतो भरण्यापि प्रागेवयस्यां रविहस्तत्रः तथा रेवत्यपि अङ्गुष्ठ एव सूर्यपत्नी खेवाहिनमश्वस्त्रेखाप्यङ्गुष्ठमूल एव त्रिवेप्या अर्वाग् अश्वप्रियमोजनं यवश्रेणिस्साप्यत्रैव, तथा अङ्गुष्ठेव्योममूर्द्ध्वगमिति । न्योमसूर्यस्याश्रय स्तदपि प्रत्यासन्नं तेन मध्यांशस्थितो रविरूर्ध्वं दृष्टित्वाद्यथो-^१मदर्शात्यपि ज्योतिः शास्त्रवचः सुसाधम् । चन्द्रकालानले ऊर्वभागतो नक्षत्रचारः सूर्यकालानलेत्वधोभागतस्तेन चन्द्र उपरि सूर्याच्चरति व्यक्तं चैतन्नरपतिजयचर्यायाम् । आगमेऽपि “ ताररविचंद्ररिखा ” इति वचनात्तथैव तेन चन्द्रस्य कामोद्दीपकत्वात् महाराजत्वात् फलाहानिवृद्धेश्च हस्तपृष्ठे राहु-केतू इति राहोः प्रत्यासत्तेश्च शिवस्याङ्गुष्ठस्य मुर्द्धस्थापिनो नस्वरूपत्वं तद्भागादधोभागे सूर्यस्थानमपि । तथा मासचक्रेऽपि नक्षत्रचक्रक्रमाद्-ङ्गुष्ठपूर्वमाद्रपदन्यासाद्ङ्गुष्ठो माद्रपन्मत इति वचनम् । माद्रपदे सिंह-संक्रमात् सूर्याधिकारः अङ्गुष्ठाभृतपानमर्हतां तथाऽक्षीणमहानसलब्धि प्रमुखमपि आदित्याज्जायते वृष्टिरितिस्मृत्युक्तं कार्यमपि सूर्यस्य तत्रैव, एवं अवनीशोदिनमणिरिति वाक्याद्राज्ञां तिलकरणमङ्गुष्ठेनैवेति लौकिक कार्यमपि बोध्यं, तथागमे पूर्वस्यां ज्योतिर्विमानवाहकतया युक्तस्य ज्योतिषेऽ-

१ तुला कोटिन्यायेन मध्यग्रहे सर्व ग्रहस्तेन मध्यभागेरवौ सर्वप्राङ्गुष्ठे रविस्ततः साधु लोकाध्याद्प्रागोऽपि साधुरित्वादिव उपचारात् अङ्गुष्ठे रविरित्युक्तम्—२ दोचंदापना-सिसुशोसुरातर्वसु श्यागमात् ॥ ३ भौमाकोव्योमदर्शिनो । ४ भुननदीपके ।

पि सिंहराशेः प्रतीतेः सूर्यस्य भवनमपि । तथास्वरोदयशास्त्रे ' चन्द्रो वामे दक्षिणे सूर्य ' इति वचनात् । दक्षिणं नेत्रं भानुरूपं यदुक्तं नुरारि नाटके—

निष्प्रत्यूहमुपास्महे भगवतः कौमोदकी लक्ष्मणः

कोकप्रीति चकोरपारणपटुर्ज्यैतिष्मतीलोचने ।

याभ्यामर्द्धविबोधमुग्धमधुर श्रीरर्द्धनिद्रायितो

नाभी पल्लवपुण्डरीकमुकुलः कम्बोः सपत्नीकृतः ॥ १ ॥

नाममालायामपि वामं तु नयनं सौम्यं भानवीयं तु दक्षिणामिति ततः पृष्ठवाभिमुख्यो मातुश्च ललाटकृतसम्पुटेतिइति वाग्भटशारीरवचनात् । अङ्गुष्ठे सूर्यस्य प्रत्यासत्तिरपि तेनाङ्गुष्ठमध्यत्र्यंशे सूर्यप्रतिपत्तिर्युक्तैव शिरो १ मुखं २ तथा कण्ठ ३ इति भणियमाणत्वात् मुखे दक्षिणदिग् भाग नेत्ररूपयोगात्, अथान्यग्रहवत् सूर्यप्रकाशोऽपि दर्शनीय इति चेन्न; मध्यमागस्थ सूर्यप्रकाशेन सर्वस्यापि दक्षिणहस्तस्य तले सूर्यप्रकाशदर्शनात् अत एव नतत्रान्य ग्रहप्रकाशो यद्वा दक्षिणायनत्वेन स्वल्पप्रकाशः । यद्वा अ इ उ ए ओ स्वरा अङ्गुष्ठतः क्रमादिति वक्ष्यमाणत्वेन ऊर्ध्वरेखा रूपस्य अकारस्य स्वरूपेण आकार प्रत्यासत्या रवेर्दर्शनम् । इतरथा वाचकरूपेण सूर्याकारेण वा स्पष्टं भाव्यं न च सूर्याकारः कुत इतिवाच्यं सिंहासन दिने शाभ्यां नंदावर्तेन्दु तोरणैः पाणिरेखास्थितैर्मर्त्यासर्वाभिमानसंशय इति विवेक विलासे तदुक्तेः— अत एवाङ्गुष्ठमूलस्य नृपासनत्वं सिंहासनाकारस्य तत्र दक्षिणहस्ते सम्भवात् ततो ग्रामवासिनि लोकेग्रामश्चलतीत्यादौ आश्रये लक्षणया ग्रामव्यवहारवत् । अङ्गुष्ठो रविरिति सुष्ठुक्तं स्त्रीणामङ्गुष्ठे सूर्य रूपादर्शभरणस्थानात्, यद्वा अङ्गुष्ठे इति सप्तम्यन्तं अङ्गुष्ठमध्ये इत्यर्थः । नखा इति अङ्गुष्ठनखश्चन्द्रस्तर्जनी नखो मङ्गलस्ततो जयायाश्च गुरुः । प्रोक्त इति सर्व-

१ अरिहंताणामिति न्यासस्थाने शशी । रविमङ्गलसिद्ध इति क्यानात्तन्यासे नमो सिद्धाणां तर्जन्वा गुरुबुधा सूर्येति वाक्यात् "नमो आयरिवाणं" इति । न्यासे मध्यायां गुरुः । साहु सणी राहु इतिकनिबध्यायां स्पष्टम् ।

तोभद्र चक्रोक्त्या मध्यान्खो गुरुः सावित्रीनखः क्रमागतः शुक्रः कनिष्ठानखः शनिः करपृष्ठाद्धे राहुः केतुश्चेति । एवं नवग्रहभावनया सर्वेग्रहा प्रातर्द्रष्टा प्रसन्नाः स्युः नवग्रह मुद्रिका धरणदर्शनवत् । बुधस्य सदासुरप्रत्यासत्त्या स्वप्रकाशाद्दृग्गुणमूले नावनैव दर्शनं तत्र भगिनी आतुरेखा प्रत्यासत्या कन्याराशि बुधस्तत्रैवोचितः । एवं पुंसो लोक रूपस्य नाभिस्थानीयो मेरुस्तत उत्तरभागेऽपि वामहस्ते ग्रहव्यवस्थाज्ञेया । याम्योत्तरयोर्ज्योतिश्चक्रद्वयसद्भावात् पादनखानां प्रतिफलनमात्रेण समाधिः तत एव भगवत्यां पंडिबंदाइ वा पडिसूरा इवा इतिसूत्रं व्यक्तम् ॥ १३ ॥

अथ हस्तवीक्षणे मूलमन्त्रन्यासमाह—

ॐ कारमादित्यमुखे वाग्धोनं तारकानने ।

ह्रीं बीजं भगवत्यङ्गे श्रीसौभाग्यवती स्थितम् ॥ १४ ॥

कलींकारं तु प्रदेशिन्यां चतुर्दिक्षु तले पुनः ।

अर्हं नमोनमः सिद्धवर्णाष्टकमिदं जपेत् ॥ १५ ॥

ओ३ मिति । परमत्रहाश्रय शिवरूपत्वादादित्योद्गुणस्तन्मुखे द्विजनायकाश्रिते ॐकारं, ततस्तिथिचक्रराशिचक्रचन्द्रचक्रादिषु प्रथमत्वात् ; नियोगविद्याप्रावीण्यज्ञापकमुद्रापरिधानात्, ब्राह्मणी स्वरूपा त्रिकोणत्वाच्च कनिष्ठाऽग्रे ॐमिमि सावित्र्यां मायामयब्रह्मशक्तिरूपान्मायाबीजं ह्रीमिति, सौभाग्यमुद्रायां मुख्यत्वात् सौभाग्यवती मध्या तस्यां धनाधिकारात् श्रीमिति लक्ष्मीबीजं प्रदेशिन्यामूले कलहस्थानात् वश्यकर्मण्यपि रक्तवर्णाधिक्येन मङ्गलस्थानाच्च तदग्रे क्लीमिति कामबीजं ततः पूर्वदिशि प्रदेशिनी प्रत्यासत्या अर्हतः पूर्वाभिमुखस्थानादर्हमिति तले तदनु कैलासचैत्ये चतुर्मुख रचनया नमो नमः । सिद्धमिति दक्षिणापरोत्तरदिक्षु जपेत् एतस्य मन्त्रस्य सप्तवारं जापं कुर्वन् नैमित्तिकः पुरोवक्ष्यमाणहस्त चन्द्रबलेन करं गृहीत्वा स्पृशन् तदनु हस्तं वीक्षते यावन्न “ जंभाळिका वायामिति ” मनोभङ्गावास्यात् ततोमौनं कार्यामितीष्टोपदेशः ॥ १५ ॥

एतदेवाह

ततो हस्तं निरक्षितं जानीयाद्येन निश्चितम् ।

जायते वचने सिद्धिः सिद्धदेवगुराः स्मृते ॥ १६ ॥

इति स्पृष्टम् ॥ १६ ॥

अथ तिथिनक्षत्रचक्रादौ पृच्छोपयोगाय मातृकाध्यानमाह—

अकार इति मध्येर्हन् आकाराद्यास्त्रयोदशः ।

अं अ इत्यङ्गुलीपञ्चदशभागेषु च स्मरेत् ॥ १७ ॥

अकार इति । अकारोऽङ्गुष्ठ शिरोभागे इकारो मध्ये ईकारो मूले उकार शिरसि ऊकारो मध्ये ऋकारो मूले प्रदेशिन्यामिति । अनेन क्रमेण षोडशविधादेवीनां ब्राम्ही प्रमुखसतीनां वा स्मरणार्थं षोडशस्वरन्यासः । अत्रानुस्वारस्य स्वरत्वं अनुनासिकस्य स्वरत्ववन्नाशिकास्थानात् विसर्जनीयस्य स्वरत्वं अनुस्वारस्यैव द्वैरूप्यात्, पूर्वं उदात्तः परोऽनुदात्त इति मात्रारूप स्वरधर्माद्वा । चतुर्दशस्वरपक्षे व्यञ्जनत्वमप्यनयोरिति । अत्रानुक्तोऽपि स्वरोपलक्षणाद्व्यञ्जनन्यासोऽपि स्मरणीयः । तद्यथा कः खः गः इति त्रयमङ्गुष्ठ शिरो मध्यमूलेषु घ १ च २ छ ३ इति त्रयं तर्जन्यां ज १ झ २ ढ ३ इति त्रयं मध्यायां ठ १ ड २ ढ ३ इति त्रयं सावित्र्यां त १ थ २ द ३ इति त्रयं कनिष्ठायां तथैव चिन्त्यं, एवं घकारादि हकारान्तव्यञ्जनानि वामहस्ताङ्गुलि पञ्चदशभागेषु चिन्त्यानि क्षः पुनर्वाम हस्ततले ध्यातव्यम् । तत एव सरस्वत्या दक्षिणे करे अक्षमाला प्रसिद्धा अत्र ङ जणानांग जडे-प्वन्तर्भावो, नरपति ग्रन्थे तथा वचनात् नमस्कार स्तोत्रे तु “पद्मदुसरा अरिहंता चउसरा सिद्धसूरि उवञ्जाया दुगदुग सरा क्रमेण णनंदतु मुर्णा-सरा दुसरा इत्यादि” ॥ १७ ॥

अथ ग्रन्थकृत स्वेष्टध्यानमाह—

श्रीपार्धो वामहस्तोऽयं कणाःशाखास्तदीयकाः ।

श्रीनाभेयो दक्षिणश्च करः शाखाजटास्कृटाः ॥ १८ ॥

श्रीपार्श्व इति । भोगप्रधानत्वाद्भोगे तद्व्यानं भोगप्राधान्यं भोगिराज-
सेव्यत्वात् श्रीनामेय इति । योगप्राधान्याद्दक्षिणे ब्रह्माधिक्यव्यञ्जके करे
श्रीऋषभप्रभुध्यानम् ॥ १८ ॥

निमित्तानां सर्व सम्मतत्वाद्दर्शनान्तरीयाणामञ्जलिविषयं ध्यानमाह—

विष्णुदेवोऽत्रवामस्थः केकेपिच्छकिरीटभृत् ।

नाथः शिवोदक्षिणस्थस्तस्य शाखाजटाः घटाः ॥ १९ ॥

विष्णुरिति । शिवो महाव्रती योगीश्वरस्तस्य जटास्तेजो रूपाः ॥१९॥

अथ हस्तद्वयवीक्षया प्रागेवदृढीकृताया निश्चये ध्यानमाह—

तयोर्योगे यथोकारः परमं मङ्गलं भवेत् ।

तथाञ्जलिविधानं च सर्वदा सर्वमङ्गलम् ॥ २० ॥

तयोरिति । श्रीपार्श्वोऽत्र सहेश्वरनामाविष्णुस्थापितत्वात् अकारवाच्यः,
अकारवाच्येन विष्णुना स्थापितः स्वयमकारवाच्य एव कर्तरि पञ्चैत्यादि
सूत्रेषु तथा रूपात् । यद्वा—अश्वसेनिरिति नाम्न एकदेशे आ इति ब्राह्मं
उसभइति नामैकदेशे उ इति ततस्तयोः पार्श्व ऋषभयोर्योगे ॐ इति अर्द्ध
मागधभाषाया अर्द्ध संस्कृतस्येति मिश्रभाषा आहकम् । स्वेष्टदेवत्वात् एवं
व्याख्या । न चेत्, अः अर्हन् उः शम्भुः सिद्धः परमेश्वरः तयोर्योगे ओ३मिति
परमं मङ्गलं — तथा अञ्जलिकरणं मङ्गलं नत्वेकहस्तस्तत एव सूर्याद्यर्ध-
दानेञ्जलिकरणं चैश्वर्यवन्दनायां स्वमतेऽप्यञ्जलिमुद्रा प्रसिद्धा एतेन हस्तद्वयेऽ-
पिकलं वाच्यम् ॥ २० ॥

अथ पृच्छा विषये मन्त्रमप्युपयोगाय तदाह—

ॐहरहुंहः सरसुंसः क्रमतः पञ्चाङ्गुलीषु राजमुखात् ।

न्यासो ग्रन्थो हस्ते स्थाप्यं तत् सर्वतोभद्रम् ॥ २१ ॥

ओ३मिति । स्पर्शाधिकारविस्तृतमेतत्, स्वागमप्रसिद्धमङ्गुष्ठादन्यथा
सर्वतो भद्रचक्रं नरपतिजयचर्या ग्रन्थोक्तं विचारणीयम् ।

एवं ध्यानविधिप्रधानमाधिकाभ्यासाधिकारात्परं
 ज्ञात्वा तत्त्वसूचिःशुचिशुचिधिया श्रीहस्तसञ्जीवनम् ।
 श्रीमद्भागवतं प्रसिद्धनतुलं सान्निध्यप्रासादयन्
 यद् यद्वक्तिकलं कलङ्कविकलं तत् सिद्धिमायात्यलम् ॥ १ ॥

॥ इति हस्तसञ्जीवने ध्यानाधिकारः ॥

अथ नाम माला ॥

अथ कस्य चित्तथाविधनाममालान्तरज्ञानाभावेऽपि अस्मादेव ग्रन्था-
 द्वोपाय—उपयोगिनामान्याह—

हस्तः करः शमः पाणिः शयः पञ्चाङ्गुलीः सलः ।
 पञ्चशखः पञ्चशिखः पञ्चाननोवरप्रदः ॥ १ ॥
 महाब्रह्मानन्तवीर्यो महादेवश्चसिद्धिदः ।
 सिंहासनशक्तिशाली महावीरसुरायुधे ॥ २ ॥

हस्त इति । हस्त्यनेन हस्तः, पुङ्खलीबलिडः कुर्वन्त्यनेन कीर्यते वा
 कर शाम्यति शमः, पण्यतेऽनेन पाणिः, शेतेऽस्मिन् सर्वं शयः, एवं सर्वत्र
 निष्पत्तिर्नाम्नोऽवसेया, पञ्चाङ्गुल्यादिनामानि तत्तदाकारक्रिया गुणोत्पन्ना-
 नि महाब्रह्मेति ज्ञानमयत्वात्, महादेवो नक्षत्रचन्द्रधारित्वात् सिद्धदो योगीन्द्रा-
 दिहस्तसम्बधात् सिद्धिरष्टधासिद्धयत्यतः । सिंह—अस्य निक्षिपत्यनेन
 सिंहासनः सिंहबाहन इत्यपि शेष नाममालायां मुजदलमिति ॥ २ ॥

अङ्गुष्ठाश्राङ्गुलो हंस—शिवो राजा चतुः प्रियः ।
 भोगीगणपतिर्विष्णुर्मरुः सूर्योक्षयो वटः ॥ ३ ॥

अङ्गुष्ठ इति । अङ्गुं शरीरावयवं शिरामुखकण्ठलक्षणं वक्ष्यमाणं लतीति
 अङ्गुलः हंसो जीवस्यात्र नाड्यां परिभ्रमात् अत एवाङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्थं
 क्षिप्रमाक्षेपमारणमिति वाग्मटे शारीरचतुर्थाध्याये । शिवोहस्ते विठस्त्रिरूपेण
 ऊर्ध्वीकृते शिवस्थानलाभात्, राजा राज्ञां तेन तिलककरणात् तन्निष्ठनखस्य
 महाराजत्वात् श्रूयते । चागमे सक्रस देविदस देवरणो सोमे नाम महाराया
 इति भगवत्यामाश्रितस्य महाराजत्वं चनस्रोऽङ्गुल्यः प्रिया यस्य कार्ये तामिः
 सङ्गमात्, भोगीति कामशास्त्रेऽङ्गुष्ठात्कामकलावृद्धः । अक्षीणमहानसादि-
 सिद्धियोगाद्गणपतिर्विष्णुरङ्गुलीषु व्याप्तैर्यवमालात्रयधारित्वात् मेरुभय
 पार्श्वचन्द्रसूर्यस्थित्या अङ्गुल इति नाम्ना वितस्तिहस्तादिमानमूलत्वाच्च
 मेरुरपि सर्वक्षेत्रमानमूलमागमसिद्धं, तत एव ध्रुव राशित्रयं तत्रैव
 सूर्यः पुंस्त्रियोः पुल्यस्यैव प्राधान्येन दक्षिणनाडीवत्त चैवं दक्षिणाङ्गुष्ठे
 नखरूपचन्द्रवैयर्थ्यम् । हस्तस्य वामावाङ्गोभयात्मकत्वेन चन्द्रस्यापि योगात्
 ततोऽपि राजेति नामाप्यस्य यद्दामाशसीस्थाने चन्द्रसूर्ययो संगमात् । अक्षयो-
 वटोऽत्र शकुनपक्षे भयणत्वेन यद्वाश्रयत्वात् अथवा प्रागुक्त त्रिवेणी स्थानात्
 शिवरूपाच्च ॥ ३ ॥

अङ्गुल्यः करशाखास्त्वारङ्गुर्यः करपल्लवाः ।

त्रिपुराकरजांवाध मायाः कामदुघा मता ॥ ४ ॥

अङ्गुष्ठ इति । अगत्यङ्गुरिः लत्वेङ्गुलिः । त्रीणि पुराणि पर्वरूपाणि
 यासुत्त्रिपुराः करजानां नखानां अम्बा इव करजाम्बाः स्त्रीणां कामविलासेङ्गु-
 लीनां मोटनम् । यदुक्तं—

वेण्याः संयमनं विलासगमनं कर्णादिकङ्कड्यनं

निश्वासोद्गविदर्शनं स्मरकथा हस्ताङ्गुलिस्फोटनम् ।

दृष्ट्वा बालकचुम्बनं सुहसनेन गाढावनिष्ठैवनेन

भावैर्विश्रतिमिहितानि कुरुते सौख्यानि कामाकुला ॥ १ ॥

तेन माया हेतुत्वान्मायाः कामदुषाः सर्वसिद्धिकारित्वात् ॥ ४ ॥

मायाग्रहे यथा योगमङ्गुलः क्वचिदुच्यते ।

पञ्चाशाखः करस्तस्याङ्गुली शाखेति सूत्रणात् ॥ ५ ॥

मायाग्रह इति । भाष्यरूपमेतत् ॥ ५ ॥

प्रदेशिनी तर्जनी स्यात् शत्रुहाद्यागवेपणी ।

ज्येष्ठा तु मध्यमामध्या लक्ष्मी सौभाग्यवत्यपि ॥ ६ ॥

प्रदेशिनीति । प्रदिश्यतेऽनया प्रदेशिनी, तर्ज्यतेऽनया तर्जनी अत एव भगवत्यां चमराधिकारे—दाहिण हत्यपएसिणीए अंगुठण हेणय वित्तिरिच्छ मुहं विडेभेतीति पाठः भयोत्यादको न हेतुसूचकः । विवादालापे एतस्याः पुरस्कारे शत्रुपराजयात्, शत्रुहा शक्तिपूजने कुंकमेनाथ सिन्दुरैर्द्रवैः शक्तिप्रपूजयेत् तर्जन्यां जयशब्देन, ततो अनामिकयाशिवमिति कौलशाखे शक्त्यधिकाराच्च मन्त्रन्यासे अङ्गुलीषु आद्यत्वात्, तर्जनी मध्ययोर्मध्येऽन्तरालाभावे आद्यवयः सुखसूचनाद्वा आद्या लक्ष्मीः अनया जापे लक्ष्मी वृद्धेर्मणिबन्धापयद्वा संपत्ता मञ्जिमंगुलीइ जा रेहा साकुणइ षणसमिद्धं देसरखायं व आयरियं । इति रेखा विमर्शने वक्ष्यमाणत्वात् ॐ विष्णुपत्न्यै नमो मध्यमाभ्यां वषट् इति श्री तन्त्र संहितायां न्यासस्थानाच्च ॥ ६ ॥

अनामिका च सावित्री गौरी भगवती शिवा ।

कनिनीका कनिष्ठान्त्या लघुस्तारा च काञ्चनी ॥ ७ ॥

अनामीति । नामग्रहणायोग्या अनामासैव अनामिका ब्रम्हणोऽनया शिर-
च्छेदात् सवः स्नानं दैवतं अस्या सावित्री गौरी कुमारी भावीत्तदपि मेपादि
राशिचक्रे कन्यास्थानात् सिंहाश्रयाच्च शिवाशान्तिकपौष्टिकार्थं पूजाधिका-
रात् कनतिदीप्यते कनीनिका । काञ्चनस्थानत्वात् काञ्चनी एतस्या रुधरेण
काञ्चन सिद्धेर्वा ॥ ८ ॥

विंशोपकाग्रन्थिपर्व स्थानभागांशसन्धयः

कन्दो नृपासनं पीतं गरुडोऽङ्गुष्ठमूलके ॥ ८ ॥

विंशोपका इति । नृपासनमत्र नृपो राजाङ्गुष्ठ एव अत एवात्र राजयोगवतः अपत्यानि अङ्गुष्ठमूलरेखाभिर्विचार्यन्ते पट्टरेखा सिंहासनाकारस्यापि संभवात्, गरुड इति विष्णुवाहनत्वात् अश्वस्य ताक्ष्यस्य रेखास्थानत्वाच्च ॥ ८ ॥

हस्तस्थादिर्मणिचन्धो मणिरत्नाकरोऽपि च ।

करभोस्मादाकनिष्ठमुष्टौवक्रीस्तभूधरः ॥ ९ ॥

हस्तस्येति । रत्नाकरः मत्स्यस्थानात्, करभो नाम साम्यात् । उच्चनीचरूपत्वात् पश्चिमदिग् भवत्वात् उष्ट्रः वक्रत्वं सार्पनक्षत्राश्रयात् पश्चिमायां कंटकबाहुल्याच्च ॥ ९ ॥

अवहस्तोहस्तपृष्ठं तमः शून्यं वियन्निशा ।

ग्रहस्तस्तालिकातालस्तलो भुतलगर्भकौ ॥ १० ॥

अव हस्त इति । प्रातर्हस्ततलस्य दर्शनोक्तेर्दिनत्वे सिद्धे पृष्ठं निशाराहोस्तमसोवस्थानात्, तमोपि चन्द्रादीनां स्थानात् वियत अत एव न रेखाबाहुल्यम् ॥ १० ॥

पुनर्भवो भुजाकण्ठः करेशुकः पुनर्भवः ।

कामाङ्गुशोमहारजः करजो नखरो नखः ॥ ११ ॥

पुनर्भव इति व्यक्तम् ॥ ११ ॥

करपुष्पं रत्नकान्तिः शत्रुघ्नकरदीपकः ।

पितागोत्रवलं मूलं वक्षो धमा मनोघृतिः ॥ १२ ॥

करपुष्पमिति । मेघपुष्पवत् पितेति गोत्रादीनि पुरुषस्यात्र विचार्यन्ते १२

१ ब्राह्मणानां ब्रह्मक्रियापरायणानां अपपूजादियु तस्या प्राधान्येन तर्जनीयादिव स्वामिनादा नधिष्ठितत्वाच्च कौमार्यम् । २ वैद्यशास्त्रेऽर्कटश्वस्य नामसाम्यात् ह्यादिशब्दवाच्यत्वं प्रासिद्धं, सिद्धान्तेऽपि भगवत्यां धर्मास्तिकायि नामसाम्यात् चारित्रधर्मरामानिगियन्ते ॥.

माता धनं सुखं कोशः साहसं पालिकारतिः ।

आयुः स्याज्जीवितं तेजः स्वभावश्च प्रभातनुः ॥ १३ ॥

मातेति । मातृजन्यसुखमत्र विचार्य, पालिका धात्री रतिः पुरुषस्य धनस्वजातादिना सुखसंवेदनमिति । एतत् सर्वं तद्रेखा स्वरूपात् एवमायुरेखातः स्वभावादिर्ज्ञेयं, तेजः सात्विकप्रकृत्यादिकं प्रभावुद्धिः सहजा ननु विद्या—अध्ययनादिका तस्या अन्यरेखास्थानात् यद्वा मतिरप्राप्ता विषया बुद्धिः साम्प्रतदर्शिनी अतीतार्थास्पृतिर्ज्ञेया प्रज्ञाकालत्रयात्मिका, तनुः शरीरं सामान्यतस्तत्र सुखदुःखाद्यवस्थानाद्धेतु अवयवादि विशेषसुखं तस्य सकलहस्त-पुरुषवीक्षणेन अग्रेकथयिष्यमाणत्वात् ॥ १३ ॥

प्रदेशिन्यादिमूलानि नामतोप्यर्थतोऽपि च ।

कलहो राजमैश्वर्यं यशोऽनुक्रमतो मतम् ॥ १४ ॥

प्रदेशिनीति ॥ तुर्यपदे भाग्यं चक्रमतो मतमितिहस्त विम्बकारमते ॥ १४

प्रदेशिन्यादिभिः सार्धमङ्गुष्ठे विततीकृते ।

प्रदेशः तालगोर्केर्णवितस्तप उदाहताः ॥ १५ ॥

प्रदेशिनीति । अत्र मानामिधानं तद्वितस्तिः ऊर्ध्वं रक्ष्यते तदाङ्गुष्ठदितः शीर्षाद्यवयवाः स्फुटं लक्ष्यामूर्द्धाङ्गुष्ठो भूजायुग्ममित्यादेस्तथा शिरो मुखमित्यादिः पुरुषाकारात् तत्रापि तर्जनि वामहस्तः मध्यादक्षिणः हस्तोऽत्र सर्वं भुजारूपः शिवादक्षिणः पादतारा वाम स्त्रियामध्या वामो बाहुस्तर्जनी दक्षिणः शिवावामः पादः तारा दक्षिण इति त एव सुरामिमुद्रायां परिषयन्त्रे स्वरोदये च पूर्वोत्तरदिशोरैकेयं याम्यपश्चिमयोश्च तेन तत्तद्विगाधिपग्रहमैत्रीति बोधार्थं प्रदेशादिप्रयोजनं शास्त्रान्तरात् वाच्यम् । इति नाममाला ।

१ अत एव प्रज्ञानना वृत्तो रत्नत्रयेत्यत्र प्रमाशब्दोऽत्र सर्वत्रापि स्वभाववार्त्तानि ॥
२ न्यूनत्वेन अप्राधान्यात् मध्या दक्षिणः अधिकत्वात् ।

अथ हस्तावलोकनविधिः

प्रातः शुचिः कृतस्नानो देवानभ्यर्च्य सादरम् ।

मुगन्धिद्रव्यैः पुष्पैश्च नैवेद्यैर्विविधैस्तवैः ॥ १ ॥

प्रातरिति । याद्दिने हस्तस्य दिदर्शयिष्या ततः प्राग् दिने नैमित्तिक गुरोः पार्श्वे गत्वा प्रजापयति । प्रातरहंहमस्तोदप्रव्य इति, इयं निमन्त्रणा शकुनान्वेषण तदावश्यकी ततो गुरुः प्रागुक्तमन्त्रमष्टोत्तर शतवारं जपित्वा धूपोक्षेपणपूर्वमिष्टं स्मरन् शर्यात् ततो ब्राह्मणमुहूर्ते गुरुयजमानैर्निद्रा-विमोक्षेण स्वस्वधर्म्यक्रियाजापादिकाः कृत्वोत्सर्गकरणादिना देहविशुद्धिं कुरुतः ततः स्नात्वा देवपूजाविधेया इत्यनेन नास्तिकता परिहारः । देव-सान्निध्यं च स्यात् तथैव फलोपत्तेः निमित्तज्ञानफलकथनं चास्तिका नामेव न्याय्यम्, तदितरेषामयोग्यत्वात् ॥ १ ॥

गुरुं नत्वोपदेशञ्च श्रुत्वाधर्मस्य तत्त्ववित् ।

प्रतिलभ्यान्नपानार्घ्यैर्विधिना भुक्तभोजनः ॥ २ ॥

गुरुनीति ॥ अत प्रायो भिक्षुरेव गुरुः, समुद्रऋषेस्ताद्रूप्यात्, स्कन्देन सामुद्रिकशास्त्रं कृतमिति शांभवास्तत्र शास्त्रादौगणेश नमस्कारात् सकोप-रुद्रेण समुद्रे शास्त्रं प्रवाहितं देवेन्द्राग्रहात् पुनरुद्धरणे सामुद्रिकमिति, कथा तथापि कुमारकृतत्वा ब्रह्मचारी तदयोगेगृही द्विजन्मादिरपितस्य सिद्धान्तादिना सत्कारः बहुवचनं पूजास्वापकं ननु गुरुवाहुल्यं तस्याग्नेशिषेधात् विधिनेति कटुकपायवर्जितमधुरदुग्धादिना नाधिकं न स्वल्पं न अतुसाभ्यादिविरुद्धं न विपमासनमशनं कार्यकरणीयमिति विधिः । आहारसदृशोद्धार इति न्यायात् वाचिमाधुर्थे सर्वे बुद्धिप्रदागौप्या इति मनसि बुद्धिपाटवं काये-प्युच्यंमविशेषस्तदभावे द्रष्टुर्निद्राजाड्यादिसंपादनेन रेखाफलभावनाविरोधात् करदर्शयितुः शरीरवाधया श्रद्धाविकाराच्च, ननु हस्तवाङ्मनाभोजनोत्तरमेवेति

कुतः प्रातः स्वहस्तदर्शनवत् परहस्तदर्शनेऽप्य बाधकात्, तिथिपत्रेण तिथ्यादि श्रावणस्येव हस्तरेखाफलश्रावणस्यापि ज्ञानहेतुत्वेन विशषतः प्रातरेवौचित्यात् अत एव चिकित्सकानां नाडीपरिक्षणादि प्रातरेव तदवसरे द्रष्टुर्ज्ञानैर्मल्यात् दर्शयितुरपि वातादि विकारशान्त्यानाकुलत्वाच्चेति चेन्न ।

रिक्तपाणिर्नपश्येच्च राजानं दैवतं गुरुम् ।

नैमित्तिकं विशेषेण फलेनफलमादिशेत् ॥ १ ॥

इति वचनात् श्रीफलादेरादानेऽपिगुरोः पुरो ङीकनात् करदर्शयितुः पाणे- रिक्तत्वात् पाणेः फलं लिप्सुः पाणिमेव प्रथमं पूजयेत् ग्रहफललिप्सोर्ग्रहपूजा- वत् एवं जीप्सोरपि पुस्तकपूजावद्धस्तस्य पूजाभोजने एव नानारससंसर्गात् तेन पञ्चाङ्गुल्याः कराधिष्ठायिकाया देव्या भोगप्रियत्वात् द्वयोरप्यु- परिप्रसादः अतः “ शतं विहायभोक्तव्यमिति तथा प्रथमं भोजनं फलमिति च लोकोक्तिरेव प्रमाणयितव्या यथाधिकारमाधिकृत पूजैव श्रेयसी रणे शस्त्रा- श्वगजमटभूजपूजनवत् शकुनावसरे बलिपिण्ड दानादिना भाषणार्चनवद्वा न चैव चन्दनादिनैव तदर्चनमस्तु इति वाच्यम् । ततोऽपि नैवेद्यरूपस्य तथा- क्रमेण मदनाहुतिविधिरिति सौन्दर्यलहर्यां होमरूपस्य वा भोजनपूजनस्य प्राधान्यात्, अथ भोजनेन भोक्तुरात्मन एव पूजा किं तत्र हस्तस्येति तन्न; अवयवावयविनो सर्वथा भेदाभावात् यन्नियमितमवाप्य यत्क्रियते तत्तत्रैव उपतिष्ठते, चक्षुस्तेजोनिमित्तमव्यवाह्रियमाणस्यौषधस्य चक्षुर्विपउपधानवदि- त्येवं हस्तस्यैव तत् प्राप्तेश्च, अतस्तर्जनीमप्युच्चैः कृत्वा न भोक्तव्यमिति । किञ्च प्रातर्धर्मकर्मशौचाद्याचारस्यावश्यकत्वाद्भयोस्तल्लोपे ऐहिकामुम्भिक फलविरोधेन दोषोऽपिधर्माचारस्य करणेण मुक्तस्य मुक्तिसमयादर्वाक् करवी- क्षणे सत्युभयोरकुलतया रेखाफलानां सम्यग् भावनां विना द्रष्टुर्वाच्य- विसंवादः परस्य श्रद्धाभङ्गस्तेन सामुद्रिकशास्त्रवितवीफलकथनमर्थ विद्या-

रूपं धर्मार्थकाममोक्षा इति क्रमोपेक्षया धर्मानन्तरमेव प्राप्तावसरं शुभाय—
 अत एव विवेकविहासे भोजनोत्तरमेव सामुद्रिकनकाशः प्रोक्तो; भोजनोत्तरमे-
 वायं कार्यं इत्याशयिनः तत् समये कुतिथि—कुवार—रुयोगादि फटनाशात् ।
 यदुक्तं व्यवहारादर्शे—

तिथृक्षवारप्रभवाविरुद्धा योगाश्रहूणादिषु दोषदाःस्युः ।

चन्द्रेऽनुकूले शुभदादिनाद्विद् यामात्परं वाथवदन्ति केचिन् ॥ १ ॥

अत्र एव भौमे सर्वकार्यं भोजनोत्तरमेव भोजनस्यापि दोषनिवारकत्वेन
 प्रसिद्धेः वैरविनाशस्य ततः साक्षादुपलम्भात् नवगृहे भोजनोत्तरमेव प्रवेशः
 प्रवीणानां शास्त्रीय इति तेन सामुद्रिकेऽपि तत्तत्तिथिवारादि चक्रमुपयोगाय
 वक्ष्यति ।

न चैवं दानाध्यायनशास्त्रश्रुत्यादि नामाकुलत्यभयाद्भोजनोत्तरता प्रसङ्गः तत्कि-
 याणां धर्म्याणां उपा प्रशंसते गर्ग इत्युक्तेः कालस्यापि तत्तत्क्रियाफले प्रयो-
 जकत्वात् प्रातरेव समुचित्वात् कदाचित्कस्यचिद्भोजनोत्तरत्वेऽपि इष्टा
 पतेश्च, एवं च कस्यचित्पापामनो दर्शनस्पर्शनालापनामग्रहदिप्रसङ्ग
 जन्याशुभमपि भोजनोत्तरता नियमे निवारितं स्यान्नचेद्यादृशो दर्शनं तादृक
 शुभमशुभं वा भवत्कोपि निवारयेत् यदुक्तं वाग्मटे शरिरे—

चतुर्थेऽह्नि ततः स्नात्वा शुक्लमाल्याम्बराशुचिः

इच्छन्ती भर्तृसदृशं पुत्रं पश्येत् पुरःपतिमिति ॥ २ ॥

शकुनशास्त्रेऽपि एकत्र सार्थं मजतामित्यादिना दर्शने शुभाशुभं व्यक्तमि-
 त्येव वक्ष्यते । न च कस्य चिद्दार्भिकस्य दर्शने शुभसम्भवात् प्राभातिकमपि
 किं न करवीक्षणमितिवाच्यं प्रावाहिकः पन्था अनुसरणीय इति न्यायात्
 सूत्रस्य बाह्यल्यधिपयत्वात्, अन्यथा क्वचिदावश्ये सूर्योदये षठी चतुष्टय-
 मध्ये सूर्याभिमुखं स्थित्वा रूप्यनाणकमुसमक्षिका सान्निध्येन हस्ते
 किञ्चिन्मात्र फलोक्तानैकान्त इति स्वहस्तदर्शनं तु दर्पणवत्सूर्यवद्वा
 प्रातरेवकार्यं परहस्तदर्शने तु द्रष्टुः करोपरिपरकरन्यासान् स्वपुण्यस्याच्छा-

दनमेव दर्शयितुः स्वं पुण्यं परहस्ते न्यस्तमिति भावनया भोजनोत्तरतै-
वोभयोः योश्रेयसी स्वस्वपुण्यस्य स्वसंयोगात् इतिकृतं विस्तरेण ॥ २ ॥

सुवेपश्चिन्तयाहीनः समधातुर्जितेन्द्रियः ।

हस्तं श्रीफलपुष्पाद्यैः प्रपूर्य विनयान्वितः ॥ ३ ॥

सुवेप इति । उत्साहवर्द्धनमेतत्, चिन्तयाहीन इति एकाग्रमनस्कत्व
ख्यापनं समधातुरिति । वाताधिक्ये जाड्येन वक्ष्यमाणातीतानागतवस्तुप्रत्यय-
विस्मरणात्, पित्ताधिक्येऽस्थानेऽपि क्रोधान्धमवनात् । कफाधिक्ये मनोभङ्गाच्च
न स्वस्थता ततश्चितायतं धालुवद्धं शरीरं चित्ते नष्टे धातवो यान्ति, नाशं
तस्माच्चित्तं यत्नतो रक्षणीयं स्वस्थे चित्ते बुद्धयः संभवतीति वचनात्
धातुषु न प्रकोपः श्रेयान् तत एवंविधिना इति प्रागुक्तम् । हस्तमिति ।
श्रीफलं नारीकेरं सर्वफलमुख्यत्वाच्चिरस्थायित्वान्माङ्गल्यमेतत्, आद्य
शब्दात् रुप्यनाणकसंग्रहः मुद्राया रुप्यनाणकेन सह समुद्रस्तत्प्रधानं
सामुद्रिकमिति शास्त्रीयान्वर्थाश्रयणात् । केचित्तु आज्यैरिति पठन्ति तत्राज्यं
राज्यं प्रयच्छतीति शकुनशास्त्रात् स्वप्न शास्त्राद्वा—घृतेन हस्ताभ्यञ्जनं
कार्यं तिलकेन शूलादि दोषवतस्यापि दुष्टस्पर्शच्छायादोषवारणत्वात् ॥ ३ ॥

हस्तमे सदगुरोः पार्श्वे स्वहस्तं दर्शयेत् सुधिः ।

निर्दम्भः श्रृणुयात्सर्वं श्रद्धया गुरुणोदितम् ॥ ४ ॥

हस्तमे इति । अनुपङ्गेण व्याख्यातमेतत् यथाहि—जन्मपत्रादिवि-
लोकनं स्वरोदयादिविमर्शनपूर्वमेव कार्यं यद्वातीथिवारभयोगांके मास
राशिवयोर्द्धं संमील्य मुनिभागैके शेषे शुभं न शून्यतः । इति विमृश्य
जन्मपत्रं विचार्य तथाऽत्रापि नक्षत्रबलं ग्राह्यं एत न सर्वेभ्यः समयस्य
बलाधिक्यं प्रोक्तं हस्तं दर्शयेत् क्रिया योगाच्चतुर्भिः कलापकम् ॥ ४ ॥

जितेन्द्रियस्य श्रद्धालोयत्फलं कथ्यते बुधैः ।

स्वप्नवज्जायते सत्यं तत् सर्वं नान्यथा पुनः ॥ ५ ॥

जितेन्द्रिय इति । श्रद्धालोः श्रद्धावतः सर्वत्र शुभाशुभ फल प्राप्नोति
श्रद्धाया एव मुख्यहेतुत्वात् । श्रद्धाया संशये फलसंज्ञयः नभोगामिवि-

शाराधयिर्नुर्वाणिज इव तन्निश्चये . फलस्यावश्यंभावश्चैरस्येव तत्रैवकथानके
स्वप्नवदिति “ मूलदेवभूपचरिते ” यथा पूर्ण चन्द्रस्य स्वप्नदर्शने मूलदेवस्य
राजप्राप्तिस्तस्यैव साहचर्येण तथैव स्वप्नपेशकस्य भरटकस्य गोधूमापूपस्यवृत्त
पक्वस्य खण्डापूर्णस्य सशाकस्य प्राप्तिरिति तेन शब्देन निमित्तेषु परमं शुभा
शुभवीजमिति ॥ ५ ॥

अथ सद्गुरोरितिकथनात् गुरुस्वरूपमाह—

ब्रह्मचारी क्षमाशीलः कृतज्ञो धार्मिकः शुचिः ।

दक्षो गुरुक्रमायातो वाक्सिद्धः स्वक्रियारतः ॥ ६ ॥

ब्रह्मेति । ब्रह्मभैषुननिवृत्तिस्तच्चरति ब्रह्मचारी यद्वाजनसमक्षपरिणीतस्मी
मात्रप्रवृत्तिमान् अलम्पटः ज्ञानाम्यासीवा सूचिगिति द्रव्यभावाभ्यां यथाविधि
शौचाचार दक्षः पूर्वापराविहृद्वाक् गुरुपारंपर्येण ज्ञान शान्तरहस्य स्वकि-
यारतः कुलोचितमागोगामी सन्तुष्ट इति ॥ ६ ॥

सन्तुष्टः श्रद्धयापुच्छस्तरस्वी विजितेन्द्रियः ।

नाना शाराधिवेकजः स्थिरचितोगुरुर्मतः ॥ ७ ॥

स्वरूपलभेऽपि न क्रुपः श्रद्धायायुक्तो न नास्तिकः तपस्वीश्रतोपासना-
दिरतः विजितेन्द्रिय चापल्यः, अनेक शान्स्याणां परमार्थवेदी । मनसि पर्य-
वान् इहशस्यगुरोः सभ्यं ज्ञानोदयावच्छ्रेयाणां भावनाविमुक्तैः फलकथने
निश्चयार्थः मुक्तम इति ॥ ७ ॥

अथ फलकथनेविमर्शमाह—

कुलं शानिस्तथा देशमाकारं जन्मज्ञान् गृहान् ।

धर्मं श्रद्धांच विशाय समयतः फलंवेदेत् ॥ ८ ॥

इति बाह्यस्थितेर्लक्षणं देशेपिलक्षणात् द्रव्यकालमावादिरपिलक्षणं; अकारो
 गौरश्यामह्रस्वदीर्घन्यूनाधिकावयवललाटौष्ठरेखादिर्जन्मपत्रे ज्योतिर्मतप्रवृत्ते-
 सति ततो ग्रहावीक्ष्यास्तदभावे वक्ष्यमाणाः सामुद्रिकरीत्या ग्रहाः धर्मः शैव
 जैनबौद्धादिस्तुरप्कादिर्वाश्रद्धातत्तद्वस्तु तच्च प्रतिपतिरेतत् सर्वं चकारात्
 वयोरुपचेष्टा भाषाव्यवसायादिमपि भावं विमृश्य समयोवसरन्तद्वेत्ताफलं भूत-
 भवद्भाविपदार्थरूपं वदेत्—कथयेत् । किञ्चिद्द्वयभिचार चौर्यादिस्वभाव एकान्त
 एव वाच्यो न जनसमक्षं तेनावसरः सम्यक् परीक्षणीयः । हस्तवीक्षणे वाच्य
 फलसंग्रह वृत्तानि यथा—

आयुः पूर्वघनसुरवमतः पैतृकं मातृकं वा
 लभ्यं नारी चरितमरितः कष्टमन्यत्रिवेद्यम् ।
 विद्याकोशः परिजनकथा भ्रातृपुत्रादि संख्यां
 मैत्रीसेवानृपपरिचयो वाहनं गोघनादि ॥ १ ॥
 देशग्रामार्थवर्णव्यवहरणादिशां लभ्यमुत्साहभाग्ये
 धर्मः सौभाग्यवृत्तीश्च सुरकुलधनं राजयोगोऽथकीर्तिः ।
 अन्यस्त्री प्रीतिसंगौजनिरपिमरणं कृष्णपक्षेऽन्यथावा
 रात्रौ यद्वा दिनेतच्छ्रुतमशुभमथोवर्षमासादिजन्यम् ॥ २ ॥

पूर्वं वयस्युत्तरके सुखं स्त्री
 मृत्युः पितुर्वा प्रथमं जनन्याः ।
 मनः प्रसादः प्रमुता प्रताप
 तथा रणे संनिहिताजयश्रीः ॥ ३ ॥

पूर्वोऽवतारः परलोकसंपत् व्याघ्रेमसर्पादिभयं विपत्तिः ।
 शास्त्रावबोधः स्वजनानुरोधः स्वप्नकलाकौशलमांसलत्वम् ॥ ४ ॥

इत्यादियावन्नमनो वैरूप्यं तावान्निरूप्यम् ॥ ८ ॥

गुरुकर्तव्यमाह—

गुरुपत्रासनासीनो वाङ्मयं हस्तजीवनम् ।
 संपूज्य संस्मरन् स्वेष्टं गुरुरेवं वदेत् फलम् ॥ ९ ॥

गुहरिति । पद्मासनमत्तब्रह्मणोऽधिकारादर्थविद्यारूपत्वेन लक्ष्म्याः सन्नि-
धानाय हस्ताधिकारात् हस्तसंजीवनस्थान्यस्य वा कररेखा प्रकरणादेः पुस्त-
कस्य लेखंगमरिचं चूर्णेन पूजेतीष्टोपदेशः, अत एव मुखमर्द्धं शरीरस्येति वच-
नात् सामुद्रिके मुखं-पधानं तस्य भोजनकार्यानियतदक्षिणहस्तेन सह
संयोगरूपामूर्त्तिपूजा पूर्वविधया इति कथितमप्यस्तात् रेखाविमर्शनस्य ध्यान-
रूपत्वेन भोजनोत्तरताया एव सौष्टवकारणत्वेनावश्यकत्वात् । यत् उक्तं
सूत्रकृदङ्गवृत्तौ—

मणुणं भोयणं मुच्चा मणुणं सयणासणं ।

मणुणंसि अगारंसि मण्डणं सायए मुणी ॥ १ ॥

एतेन मनः प्रसुत्तिपूर्वकमेवकरवीक्षणमिति । स्वेष्टं देवं गुरुं च संस्मरन्
गुरुः फलं निर्दिशेत् ॥ ९ ॥

हस्तविलोकने नियमाह—

दिने चैकस्य पुंसोवाद्ययोर्हस्तं विलोकयेत् ।

हस्तं ह्यं दक्षिणे हस्ते न्यस्यावहितमानसः ॥ १० ॥

दिन इति । एकस्य द्वयोर्वापुंसोः करवीक्षादि न एव द्वयोरेवेत्युभयथा-
नियमः । तथैव अनाकुलत्वेन रेखाणां स्पष्टावमासनेन दक्षिणहस्ते सूर्या-
श्रयेणयोग्यत्वात् । द्वयोरेवेत्यत्र स्वशरीरे हस्तद्वयस्यैव संभवात्रियमः ।
किञ्चिद्दामेऽपि फलं विचार्यमिति । हस्तचतुष्कं द्वयोःपुरुषयोर्जायतइति,
तत्र पुरुषोत्तमस्य धर्मस्यगुरु शिष्याद्वेद्योग तथालोकेऽपि राजामात्ययोः पितृ-
पुत्रयोर्वधूवरयोरित्यादिसम्बन्धे द्विष्टत्वेन सकलकार्यसिद्धौ चतुर्भूजत्व नियम
एव बीजं स्त्रियास्तु पुरुषस्यवामाङ्गत्वादेकस्या एवकरवीक्षा चतुः कर्णस्थिरि-

१ द्विष्टस्य दक्षिणहस्तेन पूर्व लव्दनेन पुस्तकपूजा २ तदनु वामेन मरिचैः पुस्तक-
पूजा यवनस्यपूर्वं वामेन मरिचैः ततो दक्षिणेन स्वर्गैः पुस्तकपूजा ॥ ३ बहुना करवीक्षणे
ध्याकुलत्वादिना वक्तुर्वाक्यं विमंवादात् दर्शयितुः धृष्टाभङ्गेन फलाभावात् हस्तमिति
पुरयस्ययोगाह्मप्राधान्येन आर्भवनया दक्षिणा भागएव पादोन्नेपादी दक्षिणहस्ते
वसाधरणं कार्य भोजनमेवेति तदुत्तरमेव करवीक्षणं मित्युक्तं प्राक् । ४ प्रयन्नाधिकया
दक्षिणं हस्तं पूर्व तदनु वामं च विलोकयेत् ॥

भवेदित्यादि पञ्चाख्याने राजमन्त्रादौ तथा व्यवस्थानात् । दक्षिणे हस्त इति अनुकूलं दक्षिणाङ्गे यो जयेदितिनीत्यादक्षिणा दक्षिणात्प्राप्या साम्राज्ञा दाक्षिणेकरे इति शकुन शास्त्राद्वा तथा न्यास उचित एव अवहित इति सावधान चेता ज्योतिर्विचारे सामुद्रिके च दत्तदृष्टिरिति ॥ १० ॥

अथ स्त्रिया करवीक्षाविधिमाह—

रात्रौ दीपं पुरस्कृत्य संपूज्यैतं यथाविधिः ।

स्त्रियावामकरं वामे स्वहस्ते न्यस्य वीक्षते ॥ ११ ॥

रात्राविति । देवीस्वरूपाद्रात्रावेवस्त्रीप्राधान्यात् आवश्यके सन्ध्यायां दिवसस्याष्टमे भागे नक्तकालत्वात् हस्तवीक्षणं न्याय्यम् । वामाङ्ग्या याथार्थ्येन वामः करः प्रेक्ष्य वामां वामे नियोजयेदिति श्री विष्णु प्रतिमादौ लक्ष्म्यादि वामाङ्गस्थापनाया वास्तुशास्त्र प्रसिद्धे, वामे पुस्तकधारिणीति वाक्यात् वाम हस्त एव तन्न्यासः ॥ ११ ॥

द्रव्यभेदाद्भावभेदोऽपीत्यपवादमाह—

यो नरः स्त्रीप्रकृतिकः तत् करोवीक्ष्यते बुधैः ।

मध्यान्हात् परतः स्त्रीणां नृस्वभावे निशथितः ॥ १२ ॥

यो नर इति । लज्जामानवक्रोक्तिदेहावगुंठनसाहसानृतोक्तिमायादि योगात् पुरुषाणामपि स्त्रीस्वभाव एवं स्त्रीणामप्यार्जवस्वरस्वर सत्यवाक्यतादिगुणैर्नरस्वभावो भवति । निशथे करवीक्षया अयोगे प्रातः सूर्योदयात्पूर्वमपि ॥ १२ ॥

बलाबल योगमाह—

दक्षिणाद्बलवान् वामः पुंसस्त्रीशीलशालिनः ।

नृशीलायाः स्त्रियावामादक्षिणो बलवान् भवेत् ॥ १३ ॥

१ मेहनं खरता दाडर्यं शौण्डर्यं स्मथु पृथ्वा स्त्रीकामितेति लिहानि सप्त पुंस्त्वे प्रचक्षते । २ योनिमृदुत्वमस्त्र्यंमुग्धता पत्नीवतास्तनी पुंस्त्रामितेति लिहानि सत्य स्त्रीत्वे प्रचक्षते । ३ न चात्र पूर्वापर विरोधः पूर्वं भोजनोत्तरता नियमादिनि श्लेष मुखभक्षिकादि साप्रिधि पूर्विकायास्तादृश्यस्थिते गतेः प्राग् भगनात् ।

स्त्रीमातृमातृपक्षादिगृहं क्षेत्रं च वाटिका ।

पुंसो वामकरात्क्षयं रात्रिशुक्रपक्षकः ॥ १४ ॥

दक्षिणादिति । स्पष्टम् । अथ कृष्णपक्षे नृणां जन्मवामाद्गुप्तगतैश्चतै-
रिति । विवेकविलासे तथा “वामागुंठजघेणयनूणं जाणिज्जनिमिज्ञाय”मिति ।
करेखा प्रकरणे पुनः जिताउ दाहिणकरे मूठे र्हेडाउतावजण पुज्जो अहया-
मेतो पच्छासेवा वाणिज्जवण पुरवो ॥ १ ॥ इत्युक्त्वा वामहस्तरेखा
अपि न व्यर्थ इति व्यक्तम् । तत्रस्थायि वामहस्ताद् यद्विचारणीयं तदप्रे
वक्ष्यते तत् सूचामात्रमाह— स्त्रीति । स्त्रिया माताश्रुरिति—उपलक्षणात्
स्त्रियाः पितृमातृविज्ञानायुर्वनमाभ्यधर्मादि । मातृपक्षः स्वीयः गृहं गृहा-
लभ्यमन्यद्वा एवं क्षेत्रादिव्यपि । न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमिष्यते ।
इति पञ्चाख्यान ग्रन्थानुसारात् । अधिगृहकार्यमिति वचनाद् गृहविमर्शः ।
पुंसो वामकरात् । क्षेत्रवापे लवने च वामइस्तप्राधान्यात् । केषाञ्चिद्गृहाणां
वामे स्त्रियाः प्राधान्यात् नागलतामण्डपादौ स्वीवद्रक्षणाच्च तद्विमर्शस्तत्रैव
एतदुपलक्षणाच्चतुः पट्टिकस्त्रीकलाविचारो वामहस्तादेव । रात्रिरिति चन्द्रस्य
स्त्रीप्रदत्वेन स्वरोदयेऽपि चन्द्रः । स्त्रीपुरुषः सूर्य इति वचनाच्च रात्री पट्टिका
विचारादिः शुक्लः—उज्ज्वलपक्षः जन्मनिष्ठभ्यालभ्ययोर्वामे विमृश्य । अत्र
विवेकविलासे शुक्रपक्षे तदाजन्म दक्षिणाद्गुप्तगैश्चतैरित्युक्तत्वाद्दक्षिणकरे
शुक्रपक्षे निर्णय इति दृश्यते परं हस्तचिन्हसूत्रे शुक्रपक्षे तदाजन्म वामा-
द्गृहे तु रात्रिकथितपाठात् वामकरे शुक्र पक्षनिर्णय इत्युक्तं युक्तं चैतन्
स्वरोदयानुसारात् ॥ १४ ॥

स्त्रीणामपि तयाविशेषमाह—

पत्युः सुखं पितुः पक्षं धर्मगोधनमार्जवम् ।

कृष्णपक्षादिनं स्त्रीणां वीक्ष्यं दक्षिणपाणितः ॥ १५ ॥

प्रत्युरिति । पत्युः सुखं दक्षिणकरापुरेखाविशेषान् वेद्यं; तथा पत्युः
पितृपक्षं ननु स्वपितृपक्षं तथाधर्मकथनात् ज्ञाननिर्धर्षवशादात्यमे वक्ष्यति
गोधनं चनुष्पादादि उपलक्षणादासिदासादि आर्षं सरलता कृष्णपक्षः

जन्मनि लभ्यादौ वा दिनं सूर्यस्य पुरुष ग्रहत्वात् दिनघटिकाविमर्शः सर्वमे-
तत् स्त्रीणामपि दक्षिणपाणितो विचार्यम् । अनुक्तमपि पुरुषस्यद्वासप्तति
कलादिकं तत एव ॥ १५ ॥

आदौ मन्तन्यासः मध्ये इष्टं स्मरन्निति मङ्गलद्वयमुक्त्वा तृतीय मङ्ग-
लार्थमाह—

यजमानः फलं श्रुत्वा गुरोस्तथेत्युदीरयन् ।

निरीक्ष्य माणकं राप्य स्वव्यापारं सर्वमाचरेत् ॥ १६ ॥

यजमान इति । तथेति सत्यमेतदिति मन्यमानो मनसा वाचाभ्रणंश्च
रूपस्येदं रौप्यं नाणकमिति । देशीयभाषया मुद्रा दृष्ट्वा रूपस्य चन्द्रोदये
दर्शनवदत्रापि माङ्गल्यात् स्वकार्यं कुर्यादित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथोपसंहारमाह—

इत्येवं विधिना गुरुर्गुरुमति पञ्चाङ्गुलिर्विक्षते ।

वश्यन्तस्य भवेदवश्यमचिराल्लोकत्रयं सद्गुणैः ।

वृष्टिः स्वर्णमयी च मेघविजयात् सञ्जायते तद्गृहे ।

मौलौ माल्यामिवाश्य शासनमहोमिभूमुजो विभ्रति ॥ १७ ॥

इत्येवमिति । इति समाप्तौ एवं प्रामुक्तविधिना पञ्चाङ्गुलंहस्तं वीक्षते
तस्यवश्यं लोकत्रयं ऊर्ध्वाधस्तिर्यग् लक्षणं भूर्भुवः स्वर्लक्षणं वा । स्वर्णप्रधाना
स्वर्णमयी मेघस्य वर्षणरीत्या विजयोऽधिकत्वं तस्मात् । मौलौ शीर्षमाल्यं
पुष्पलक् तद्वत् शासनं आज्ञांधरान्ति नृपाः ॥ १७ ॥

इति श्रीहस्तसञ्जीवने हस्तविलोकनाधिकारः ॥

अथ कथयितुमप्रारभ्यते सम्यतेजो-

धिकविभवसमृद्धये विस्तरात् शास्त्रबुद्धये ।

गुरुगुरुकृपयैवाहन्त मानस्य सिद्धे

तिथिमगणभवारैर्दर्शनं दर्शनायम् ॥ १ ॥

श्री सामुद्रिकेन्द्रैः प्राचीनानूचानैर्हस्तविलोकने हस्तनक्षत्र ग्रहसौम्य

शुभ दिनादेरवसरस्य प्रोक्तत्वात् तिथि चक्रादिकार्यमप्यावश्यकमिति मत्वा तद्विवक्षायामाह—

नन्दा भद्रा जया रिक्ता पुर्णास्युस्तिथयः क्रमात् ।

ताराद्याः कृष्णपक्षे तु दर्शे सूर्येन्दुसंगमः ॥ १ ॥

नन्देति । यथाहि विवाहादिकार्ये मुहूर्तनिर्णयोऽपि सुमुहूर्ते एव क्रियन्तेऽहविद्यापिसमय एव फलाफलयोधिकास्वप्नवत्, तत एव स्वरशास्त्रेऽपि तिथिवारनक्षत्र राशियोगस्वरादि विमर्शः । वात्स्यायनेपि तिथ्यपेक्षया कामकञ्जवृद्धिश्च तथा सामुद्रिकेऽपि तिथ्याद्यपेक्षया कालस्य फलाफलयोः प्रयोजकत्वमेष्टव्यम् । यथोत्तरं निमित्तानां बलीयस्त्वेनान्तरिक्षरूपज्योतिःशास्त्रस्य कालपाषाण्येन प्रवृत्तस्य सर्वत्रापि उपादेयत्वात् तत एव सर्वनिमित्तान्ते तदुपन्यासः सूत्रकाराणां तेन तिथिचक्रं—१ वार चक्रद्वयं ३ नक्षत्रचक्रं ४ चन्द्रचक्रं ५ राशिचक्रं ६ वर्षकलचक्रं ७ जन्मपत्रचक्रं ८ मासचक्रद्वयं ९-१० पक्षचक्रं ११ दिनचक्रं १२ घटीचक्रं १३ दशाचक्रं १४ दिनलक्षचक्रं १५ द्रेष्काणचक्रं १६ योगचक्रं १७ दिक्चक्रं १८ देहचक्रं १९ हस्तचन्द्रचक्रं २० अङ्गुष्ठादि स्वरूपचक्रं २१ चेत्येकविंशतिचक्रैर्दर्शनं निरूप्यते । तत्रादौ शुक्लशुक्लपक्षयोस्तथा दिवारात्रौ च जन्माद्युक्तिसर्वावसरनिर्णयस्तथावयसोऽभ्यान्वृत्यावयमासदिनरूपत्रिषाकालादिऽभ्यालभ्यनिर्णयोऽपिवाच्यः शास्त्रे भोजनावसरे दुःखं कौप्याहुः—श्रीमतापपीति वचनात् तेन एकैकं क्षेत्रसम्भूतलक्षणं वाप्यलक्षणं दशभिर्देशभिर्धैः स्त्रीणां दत्ते निजं फलमित्यादिना लक्षणानां फलोदयसमयोक्तिः ततो द्रव्यादिऽभ्यालभ्य बोधाय तिथिचक्रमुच्यते—तिथिभ्यवस्थादिनमाननिर्णयाद्द्रोष्या अङ्गुष्ठे पद्यदर्शाति भणनात् तत एव तत्र सूर्यचन्द्रयोरवस्थानं स्पष्टमिति । किञ्च तिथिचक्रं विना पुंसः भ्रियावा केदिनाः शुभा-अशुभावा काघटी कीदृशीतिवा कथं ज्ञेयम् । अथ दक्षिणहस्ते पद्यदश तदनु वामे पद्यदशेति क्रमात् पुंसः भ्रियातद्रयस्येनेत्येवं किं तिथिव्यवस्थयेति चेन्न सर्वसमापत्तेः रेखाभेदाद्देह इति चेन्, तासामस्पष्टत्वे शून्यतापत्तेः अङ्गुल्यस्तया प्रह्मावनपेति चेन्, चिरं जीव

आगतोऽसि स्वयमेव मार्गे सर्वसाम्यानुपज्ञात् न च तत्रापि रेखाणामव्यक्तो सर्वसाम्यमिति वाच्यं या तिथिः प्राप्ता तत एव दिनघट्यादिगणनायां तत्तद्दङ्गुलिग्रहभावनया विवेकात् । अथ मास्तुदिन विवेक इति चेन्न; प्रत्यक्षं मुज्यमानत्वादिनां शुभाशुभफलस्य तज् ज्ञानेकरस्य द्रुष्टुर्विवेकः स्वस्यैव सर्वेष्टत्वात्, यदि च यत्रादिना तत्तत्पक्षरात्रिजन्मादिविवेकऽनूचानानां चिरन्तनानां समभीष्टस्तदा शुभाशुभदिनघटीव्याक्तिः आगन्तुकाः प्रशस्ताः स्युरित्युक्तेः कथं नालेऽति सम्यग् भावनीयम् । अथैवं तिथिचक्रं प्रमाण-मस्तु । किं वारचक्रेणेति चेत् ग्रहाणां निष्कलतापत्तेः । ज्योतिषेऽपि तिथि नक्षत्रयोर्लक्षणं चन्द्रे स्पष्टं न तथावारस्थेति । तत्रापि तद्व्यैर्थ्य-मनुपज्यते ।

अथ तत्र अष्टपादार्थं वार्तिकप्रवृत्तेर्मूलत्वादस्ति वारोपयोग इति चेत् प्रष्टव्योऽसि लोकानां प्रार्थक्येन गमागमविवाहादिकार्ये किमपि वारप्रयोजन-मस्ति नवा ? अस्ति चेत्? तदेवात्राप्यस्तु नास्तीति तु वक्तुमशक्यं राजा-भिषेकोत्सवेत्यादिना रत्नमालायां प्रत्यक्षेण तत्फलकथनात्, अत्रापि वारपरि-ज्ञाते तद्वारेण स्वराशिनायस्थाङ्गुल्यां शुभाशुभलक्षणे. पूर्णफलं वैरेपादमात्रं साम्येत्वर्द्धं स्वराशीशभिलाङ्गुल्यां पादोनं फलमित्यादि. चिन्तनया वारस्योप-योगात् यदाहुः सर्वतोभद्रचक्रे ज्योतिर्विदः ।

स्वक्षेत्रस्थे फलं पूर्णपादोनं मित्रमेग्रहे

अर्द्धं समग्रहे ज्ञेयं पादं—शत्रुगृहस्थिते ॥ १ ॥

यथा कस्यापि भणनोद्योतस्य कदापि यथोक्तविधिना हस्तदर्शने प्राप्तः शुक्रवारः परं स्वराशिस्वामी रविस्तेन रवे तथा च किञ्चित्पादमात्रमेव पठनं यावज्जीवं शुक्रवारपठने शुभेऽर्द्धं खेः साम्यात् एवं सर्वकार्यमुहूर्तेषु तत्तद्द्वार-पारिज्ञानफलं बोध्यं प्रायो नरस्य करदर्शने पूर्वाह्ण एव नियमात्, वारद्वयोप-योगोद्भावश्यक इति द्वितीयं वारचक्रं तु स्वराशीशः करदर्शने यद्वेलायां यां दिशं प्राप्नोति । तत्र शुभरेखादिलक्षणे तद्वेलायां तादृग्गमने शुभं मुहूर्तं विना तद्वलात् यत्रतु स्वराशीशस्य वैरिणोदिग् । तद्वारवेलायां तदि-

गमने सुमुहूर्तेऽपि निःफलेत्युयोगाय । तथा च स्वराशिस्वामी तन्मित्रं वा वारः अधोलोके प्राप्तस्तदा रात्रौ स्वग्रामाश्रीच प्रदेश स्वदेश ग्रामादौ लाभ इति अत एवोक्तमवहस्तस्तमस्विनोति । एवं नक्षत्रचक्रेणापि दशचक्रं दिग्बुध्भ्यं गतवस्तुस्थान प्राप्त्यादिफलं ज्ञायते इति । अथ बहुशो हस्तदर्शने परस्परविरोधे किं सत्यमितर द्वावेद्यमित्या जन्मसंशय एव शास्त्राञ्जन्य इति चेत्तत्र; तत्त्वनिर्णयार्थं तादृग् गुरुयोगे एकवारमेव दर्शनस्यौचित्यात् बहुशोदर्शने तत्तद्विरुद्धोक्तौ श्रद्धासंशयात् फलसंशया पत्तेर्दर्शयितुरेव हानेश्च । चन्द्रचक्रं राशिचक्रे निधिलाभादौ चन्द्रस्थानलाभाय ननु ? चन्द्रस्थान मङ्गुष्टाग्रमस्त्येव तत् किं तस्य नवीन स्थानाधिजिगमिष्येति चेत् ? सत्यं स्त्रीगृहत्वात् राजरूपत्वात् तस्माच्चन्द्रबलेवलमितिवाक्यात् सर्वतोऽधिकत्वात् सर्वत्र दुरितवचनात्, सर्वकार्यसंमतत्वाच्च स्थाने सत्यपि रविः स्थिरः शीतकरश्चेति रत्नमालामाणितेरचिरस्थितिक्रवान्, दक्षिणहस्ते कृष्णपद्म प्राधान्येनाभावस्यां सूर्यासन्नत्वेन निर्धूलत्वात् तारा प्राधान्येन नक्षत्रानुसरणमिति राशिचक्रं बालानां श्रुतिबोधाय अस्पर्शकरणेन फलितार्थं तत एव भाव परिज्ञानात् भावकुण्डलिकारूपं ज्ञेयमन्यथा तत्तद्रेखाभिरेव सर्व भावबोधात् तद्वैयर्थ्यपातात्, एवमन्यान्यपि चक्राणि सोपयोगानि तत्तत् स्थले वक्ष्यन्ते । तत्र तिथिचक्रे कनिष्ठायाः प्रारभ्य नन्दादि तिथिपञ्चकज्ञेयं—योगशास्त्रे पञ्चमप्रकाशे—अधोमध्योर्ध्वपक्षाणि कनिष्ठाङ्गुलिगानि तु क्रमेण प्रतिपत् पृथ्वेकादशीः कल्पयोत्तिथीः १ इत्यादिना तथा कथनात् ।

अत्राह परः—ननुतारायां नन्दात्वं न युक्तं शनिराहुस्थानत्वेन श्यामत्वात् सर्वाङ्गुलिभ्योहीनत्वेन नन्देति वृद्धमर्थविरोधात्—अत एव अङ्गुष्ठादौ विजानीयादिति । दिनमानघटिका संख्यायां पञ्च ५ नन्दा ९ अतुदेशे १४ त्यङ्गन्यासे नवम्याश्चतुर्दश्यारिक्तायादिपतेर्व्यवस्थापिनन्दात्वं, अङ्गुष्ठस्य युक्तं मन्त्रन्यासे तस्यैव प्राधम्यान् राजानिष्णुमंगागणपतिरित्युक्तत्वाच्चेति चेत् तारायां नन्दात्वं एकैकादशकैक विंशति पटी उपोत्तिःशान्ते तथा

ल्लोकेऽपि तथैव गणनाक्रमेण वृद्धिस्थानत्वात् ; रेखास्वपि स्वात्मेरेखायाः पश्चिमात् एव पूर्वस्याङ्गमनाच्च । प्रतीयते चेदं अनामिकान्त्यरेखायाः कनिष्ठावृद्धौ घनायुषोवृद्धेः किञ्च अस्या नन्दात्वे क्रमवशात् गौर्या भद्रात्वं तत्र शान्तिकपौष्टिककार्यप्रसिद्धेः भद्रासुकार्याण्यपि पौष्टिकानीत्यत्र रत्नमालावचोपि । अन्यथा भद्रात्वं तर्जन्यां तत्र वक्रग्रहस्थानत्वात् तर्जन-कर्मणि प्राधान्येन च पौष्टिकेऽनुपवेगो यद्यपि आद्यत्वात् अस्या मध्यमान्त्य पर्वणीऽधिकत्वे पितृपञ्चलक्ष्म्योराधिक्यमपि दृश्यते । तथापि जापे तर्पणादौ तर्जन्या अग्रहणात् तन्मूले कलहमृत्युरेखास्थानेनरिक्तात्वमेव तत एवाङ्गूष्ठे तवमत्तेऽपि दशमी पञ्चदशोव्यवस्थानात् पूर्णत्वमेव तर्जन्या आद्यत्वं अङ्गूष्ठ प्रत्यासत्त्या मायास्वेव तदपि तस्या मध्याया अनन्तरालत्वे वामहस्ते प्रथम यद् सुखित्वलक्षणात् तेन दीक्षा गृहभारव्ययादिमूलकत्वात् रिक्तारूपमेव अपि च अङ्गूष्ठस्य नन्दाभावे तारायां पूर्णत्वं ननुरिक्ताभावः तद्भावो गौर्या-मायाति । सचानिष्टत्र शुक्रस्थानत्वेन रिक्तायोगे मृत्युयोगात् परत्र पूर्णया-मपि शनिस्थानात् स एव मृत्युयोगः स्यात् स च नेष्टः कनिष्ठा मूले भाग्यस्य तथा जन्मनो रेखा सम्भवात् । “ पञ्चनन्दाश्चतुर्दशेति ” मतं वामहस्त-गणनायामेव चक्रगणनात् तद्यथा—

अङ्गूष्ठे तर्जन्यां द्वयमित्यादि गणने द्वितीयावृत्तौ सत्यामङ्गूष्ठपरित्यज्य पुनस्तृतीयावृत्तौ दशमादि चतुर्दशान्तमङ्गूष्ठे संख्याय तुर्या वृत्तिरङ्गूष्ठ एव विश्राम्यत इति । आर्जवेन संख्यातु कनिष्ठातः प्रतिपदादि गणने प्रत्येक-मङ्कत्रयप्रसौ तृतीयावर्तने नैव पूर्यते । दक्षिणहस्ते तथैव गणनीयं पुर्या-ङ्गत्वेन आर्जवात् कुटिल तथा गणनं तु स्त्रीणां कौटिल्यवाहुल्यात्तदङ्गुले वाम एव तत एव समायां निशिपुत्रः स्याद्विपमायां तु कन्यकेति विषम रात्रिजन्यत्वेन वक्रत्वं विवेकविलासेप्युक्तम् । दक्षिणेप्यङ्गूष्ठादिसंख्याने

१ कनिष्ठादि तल्लक्ष्यं पट्ट्यानाद्यै नव क्रमात् । इतिविवेकविलासे—

२ एकाद्वित्रिचतुःसंख्या तर्जन्याष्टगुलिग्रहे साङ्गूष्ठानां पुनस्तासां संग्रहे पञ्च संख्या इति विवेकविलासे ।

संहारगणना स्यात् सा तु निषिद्धैव विप्रजायवत् तत्र दक्षिणे करे अनामिका मध्यरेखातः प्रारभ्य कनिष्ठायां पर्वत्रयं संख्याय चानामिका मध्याद्यानामुपरितनपर्वगणनाक्रमेणाद्यामूलपर्वयावत् सृष्टिसंख्यैव । एवं वामेऽपि करे मध्यमामध्यरेखातः प्रारभ्ये मध्यामूलाद्या पर्वत्रयमध्यानामिका ताराणामुपरितनपर्वगणनं विधाय तारामूले पर्यवसानात् सृष्टिरेव, तेन वामहस्ते अङ्गुष्ठादौ विजानीयादिति गणनायुक्ता सृष्टिरूपात् । यद्गतारादि त्र्यंशके इत्येतज्जघन्यदिनमानापेक्षमङ्गुष्ठादावित्येतन्मध्यदिन मानापेक्षते । न व्यवस्थितस्तारादिरेवदक्षिणहस्ते नन्दादिक्रमः । कश्चित्तु अकारादिक्रमान्यस्य नन्दादितिथिपञ्चकं दिनस्वरोदये नित्यं स्वस्वतिथ्यादि जायत इति । नरपति जयचर्याग्रन्थोक्तं—दृष्ट्वा पुरोवक्ष्यमाणाङ्गुष्ठादि अइउए ओ स्वरन्यासापेक्षया राजाद्यमेव नन्दादिक्रममाह—

तत्तु चिन्त्यं “सामुद्रिकमूषणे” तारादिरिह नन्दादिरित्येवोपलम्भात्— यत्तु नन्दातिहि अरिहंता—मदासिद्धायसूरिणो विजया तिहिरिता उवज्ञाया पुत्रा साहसुहं दिन्वु । इति नमस्कारस्तोत्रवचनाम्नायसापेक्षयाङ्गुष्ठे नन्दात्ववस्थानं तदपि न युक्तं तत्र रक्षामन्त्रादिषु पादादिक्रमात् पादस्थानीयात्तु कनिष्ठैव यदुक्तं नमस्कारकल्पे “ ॐ ह्रीं नमो अरिहंताणं ” पादौ रक्ष २ यद्वा रक्षामन्त्रत्वाद्द्वामहस्तन्यासोऽयं न तु दक्षिणे तत्रापि हेतुक्तिपूर्विकां व्यवस्थामाह— तदित्यव्ययं तस्मादित्यर्थे हेतौ पञ्चमी । दर्शं दक्षिणहस्त शिरोभागे अमायस्याः स्थाने सूर्येन्द्रोः सङ्गमः नखध्वन्द्र स्तत् स्पर्शान्मदनवृद्धेस्तत्रैवान्तश्चक्रादिरेखास्वरूपः ऊर्ध्वार्धनरेखाद्वयरूपर्थावत्सलक्षणात्मता सूर्यश्चतुरस्राकारस्तयोर्मिलनं प्रतीतं स्थूल इन्दुः सितः खण्डश्चतुरस्रौकुजोष्णम् इति वचनात् तेन अगावस्यायां हस्तदर्शननिषेधेऽपि नक्षत्रागमादावस्यके कार्ये सूर्योपाङ्गुष्ठ शिरोभाग एव भावचक्रादेर्वर्षफळ परिज्ञाने तर्जनी शिरोभाग एव सन्निधेय इति त एव तर्जनी मेरुमादाय शेषासप्ताङ्गुलीपरा आदावन्ते युगे पृथ्वीमध्ये पद्य द्विकं द्विकम् ॥ १ ॥ अत्र तर्जन्यां मेरुन्यासात्तदनुबद्धं स्वरपिस्थानं तच्चिह्नं

तु अङ्गुष्ठे आदर्शरूपमुद्राधरणं तदपि देशान्तरे. स्त्रीणां तर्जन्यामेव दृश्यते
 नमस्कार स्तोत्रेऽपि रविमङ्गलसिद्ध गुरु बुहासूरिति वचनासिद्धन्यास
 वन्त्यां तर्जन्यां रविः अन्यदिनेतु सिंहस्यानत्वाद्विष्णुमध्यभाग एव सूर्यः ।
 ननु भेषादिक्रमाद्राशिचक्रगौर्यामध्यभागे सिंहराशिस्तत्रैव सूर्यः किं नेप्यते ।
 वारद्वयं सिंहराशिबिमर्शे गौरवादिति चेन्न; पूर्वदिग् भाग् एव तस्य युक्तत्वात्,
 तत एव शुक्रार्कौ प्राग् मुखौ ज्ञेयाविति प्राग् मुखत्वं किञ्च तत्र सप्तम्या
 व्यवस्थया । रविणायोगे संवत्तकोत्पत्तिरपि एवं गौर्याङ्गकं राशौ चन्द्रो
 पि द्वितीया प्रसङ्गेन मृत्युयोगापत्तिः ॥ १ ॥

एवं तिथीर्व्यवस्थाप्य प्रागुक्तदिन शुभाशुभफलादिज्ञानाय तत्
 करणमाह—

यस्यां निरीक्ष्यते हस्तः सातिथिः स्याद्दिनोदये ।

घटी चतुष्टयं शेषास्तदनु क्रमतो मताः ॥ २ ॥

हस्तवीक्षणवेलायां या तिथिः समुदीर्यते ।

तदङ्गुल्याः स्वरूपेण वाच्यं सर्वं शुभाशुभम् ॥ ३ ॥

तारादि त्र्यंशके ज्ञेया प्रतिपत् पाटिकातिथिः ।

एकादशीच क्रमतः शेषं शेषास्त्ववस्थितम् ॥ ४ ॥

एवं तिथी फलंज्ञेयं त्रिपुरांशस्य दर्शनात् ।

जातिदिग् द्रव्यराश्यादेर्लभ्यालभ्यप्रवृद्धये ॥ ५ ॥

यदि मध्यायाः प्रथमेश उर्ध्वरेखादि शुभलक्षणम्, तदातेभ्योलभ्यं न
 चेद्दलभ्यमिति भावः ।

ब्राह्मणाः क्षत्रियाः चैश्या शूद्रास्युः करपल्लवाः ।

कनिनिकाद्याहंसोऽपि योगवान् वर्णवर्जितः ॥६ ॥

यस्यामिति । ननु यद्दिने हस्तवीक्षा तत्तिथिस्थानादेवदिन शुभाशुभ-
 लभ्यालभ्यादि विचारः श्रेयान् अष्टप्रहरान् यावत् तत् एव निर्णयोपलभ्यादिति
 चेन्नः पुरुषद्वयस्य स्त्रियाश्चैकाया करवीक्षा सम्भवे त्रयाणां फलसाम्यापत्तेः तिथि
 पतावतंतु विशेषज्ञानमित्यतआह—हस्तेति । इतो भाष्यान्तं सर्वं एष्टम् । नवरं

उत्तर दिश इति । ननु यदि दिशि कस्यां मया लभ्यमित्यादिवक्ष्यमाण
नक्षत्रचक्रापेक्षया आत्ममंमध्ये प्राप्तं तिथिचक्रापेक्षया उदग् लब्ध्वा तदा
किं वाच्यमिति चेत्, “ तिथ्यपेक्षया नक्षत्रस्य चतुर्गुणत्वेन बलवत्त्वात् परेण
पूर्वभाधाच्च नक्षत्र चक्रफलमेव मुख्यं वक्तव्यं यद्वा स्वप्नामे लभ्यं ” परं तत्रा-
प्युत्तरभागतः ऊदीच्याल्लोकात्पण्यद्वेति । तत्रा शुभलक्षणेन लभ्यमिति भावः

अथजात्यादि परिज्ञानायाह—

ब्राह्मणीति । ननु ताराया ब्राह्मणीत्वं न युक्तं श्लेच्छौ सैहिक्य शनी-
श्वराविति वचनात् श्लेच्छस्थानत्वात् तन्मूले सूतिकास्थानात् पादस्थानी-
यत्वाच्च प्रत्यक्षं ब्राह्मणीत्वं— सावित्र्यानुवतं ब्राह्मणानां
सावित्रत्वात् शान्तिकादिकार्येऽधिकारात् स्थानदैवतत्वात् विप्रौशुक्रगुरु
इति शुक्रस्थानात् कर्कराशिर्द्विजधिपस्थानं तथा धर्मरेखा च तन्मूल एवेति
चेत्; बालत्वेन ब्रह्मपाधान्यात् अभितत्त्वाश्रयतया मुखेपीन्द्रामिद्विदेवाधिष्ठि-
तत्त्वेन अभिमुखत्वात् ‘ अभिमुखा वै देवा ’ इति श्रुतेः ताराया एव ब्राह्म-
णीरूपं तत एव “ कण्ठ्युगलिमूलेवरीति ” प्रकरणगाथायां पूज्यरेखापि
तन्मूले सामुद्रिकपलकथनपृच्छामुद्राधरणीवैवशास्त्रीयान्वर्थात् सुवर्णमुद्रायाः
प्रथमस्थां धरणात् सदा पवित्रैषा तत एव ऋषिब्राह्मणतर्पणकर्मापि तत्र
प्रत्यातं कृष्णपक्षत्वात् दक्षिणहस्तस्य भद्रारहितैकादशी अप्यस्यां निश्चिता
यज्ञ हिंसायां भेषभोगः धर्मवृषभरूपत्वं— ‘ न मांसभक्षणे दोषो न मद्ये न
च मैथुने ’ इत्यादिना शत्रुदानेन च मियुनकर्मोपदेशः सन्ध्या प्रत्या-
सत्या पितृसमयश्च तर्हि ब्राह्मण्यं किं वाच्यं, अनामिकायां तु ब्राह्मणः
शिरच्छेदान् क्षत्रियत्वमेव रसना घटीकाग्रस्या अङ्गुष्ठोऽनामिकातले इति
नारपतिग्रन्थे रणमुद्रायां तदधिकाराच्च किञ्च षोडशकलापातिस्थानं कर्क—
आधिने षोडशशतकस्यामिसूर्यक्षत्रियस्थानं सिद्धं २. षोडश विद्यादेवि
समधिष्टेय षोडश ऋतुरालि प्रधानकन्या राशिस्थानं शिवा तत एव
षोडशार्चः शुक्रोऽस्याधितिः शाप्ते न नृप इति षोडशाङ्गसंज्ञा तत्रः
कौनायां सङ्गवदपि तस्या ब्राह्मण्यं व्याहृतमायं भद्रातिथित्वेन मूलवर्णि

कर्कराशीश चन्द्रयोगन मृत्युयोगस्पर्शात् । मध्यायास्तुलात्तस्य मूलांशे सद्भावात् । वणिग्गुरुः कविर्वैश्य इति भुवनदीपकोक्तेश्च वैश्यत्वं शिरो-
भागे तत एव घनुराशिरपि गुरुस्थानं एवं प्रदेशिन्या गवेपकत्वेन जापाद्य-
नधिकृताया हननकर्मप्राधान्य तथा शूद्रत्वमेव यद्यपि क्वाचित्किञ्चित् हेत्व-
न्तरप्राप्त्यावस्थामङ्गस्यादपि तथापि नास्मिन् ग्रन्थमणिते विपक्षश्चिन्त्यः
सिद्धवचनत्वात् हंसोऽङ्गुष्ठोति नैर्मल्यात् संयोगवान् अङ्गुष्ठावतारादि
विद्याविषयत्वेन अङ्गुष्ठाद्यमिगृहीत प्रत्याख्यानहेतुः शिवरूपस्तथा आदि
देवस्वरूपेणध्येयोयोगप्राधान्यात् चातुर्वर्ण्यरहित इति ॥ ६ ॥

दिग्व्यवस्थामाह—

तर्जनीप्राच्युदङ्गमध्या पश्चिमा काञ्चिनीस्मृता ।

दक्षिणाऽनामिका भेरुर्मध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥ ७ ॥

तर्जनीति । त्रिवेग्याः प्रवेशात् पूर्वाभिमुखस्थापि पद्मासननरस्य पूर्वो-
दधि प्रत्यासत्त्याराशिचक्रे सूर्यावस्थानात् पूर्वदिक् प्रदेशिनी । अनन्तमुत्तरा-
पथमिति । गुरुत्वेन घनादिप्राप्त्या तदर्धाशघनदार्ष्टितत्त्वेन च मध्यमा-
ङ्गुली उदीची प्रायोजलिनवसनाचारत्वेन पश्चिमाधिपशानिस्थानात्
काञ्चनी प्रतीची । शुक्रोहि दक्षिणदिशोऽधिपः समुद्रप्रसङ्गाज्जलचर स्तत्
स्थानात्, दक्षिणानामिका तत्रोपाध्याय न्यासात् धरसंवरमुवज्ञाया तत
एव अस्यास्पर्शे जलवृष्टिरपि राशिचक्रे कर्कादित्यं दक्षिणायनमुखं तत्रैवमेरु-
रङ्गुष्ठो मध्यदेशे मण्डलापेक्षया विनिवेशनात् प्राग् प्रयागाच्च प्रत्यग् जन्म-
देशापेक्षया देशमध्यम् । स्थानापेक्षया ग्राममध्यं गृहमध्यं यथासम्भवं ज्ञेयं
हस्तस्य तलसंस्पर्शे पुनः पञ्चदशस्मृता इति पञ्चदशाङ्ग संज्ञास्थानत्वात् ॥७

द्रव्यव्यवस्थामाह—

धातुमूलं तथा जीवं स्व्यंशकाविपमाङ्गुलेः ।

समायाः स्वलुमाया या जीवोमूलं च धातवः ॥ ८ ॥

धातुरिति । विपमा एकत्रिपञ्चसंख्येयास्तारामध्याङ्गुष्ठश्च समा द्वित्रितुः
संख्येया शिवातर्जनी च । क्रमात् पुंस्त्रीरूपत्वात् । मायाशब्देनात्राङ्गुष्ठोपि
देशग्रहे सर्वग्रह इति न्यायात् अग्रे सप्तिकं भोगिनो मूल इत्युक्तेः ॥ ८ ॥

तत्रापि विशेषमाह—

धातुप्राप्तौ यदङ्गुल्यां यो ग्रहस्तस्य धातवः ।

सप्तिकं भोगिनो मूले मध्ये ताम्रं रविस्थिते ॥ ९ ॥

धात्विति । ननु रविराहुकेतूनां मध्यांशत्वात् चन्द्रस्य मूर्द्धांशत्वात् कथं
धातूक्तिस्तत्रख्यादिस्थाने मूलत्वात् चन्द्रस्थाने जीवत्वादिति, तत्र; अभि-
प्रायाऽनवबोधघात् यदाप्रतिपत् १ तृतीया २ पञ्चमी ३ चैत्रियं विपमा-
ङ्गुल्यां धातुतिथयः समाङ्गुल्यां द्वादशी ४ चतुर्दशी ५ च तत् तिथि
पञ्चके हस्तबीक्षणसमये प्राप्ते क्रमाल्लोह १ कनक २ सप्तिकं ३ त्र्यु ४
रीति ५ धातवो वाच्या अङ्गुष्ठमूले पञ्चार्चिषो बुधस्थस्थानात् पञ्चम्येव
युक्ता ननु अङ्गुष्ठादौ विजानीयोदकं—अङ्गुष्ठेन सहाङ्गुलीग्रहे पञ्चसंख्या-
संकेतात् तिथि १५ संख्येतिमताश्रयणात् प्रतिपत् । अत एव प्रभातमिन्दु
जगुरु इति भुवनदीपके बुधस्य प्रभातोक्तिः सामुद्रिके अङ्गविद्यारूपे
मासःकृष्ण पक्षादिर्जनसिद्धान्तवज्ज्योतिः शास्त्रवच्छुक्लादिः पुरुषप्राधा-
न्यात् तेन कृष्ण पक्षदशमी यावत् हस्तेक्षणे पञ्चमी प्राप्ती सप्तिकं
तदनुममावास्या अग्रतः पञ्चपृष्ठतः पञ्चेतिशुक्ल पञ्चमी यावत्
पञ्चम्या प्राप्ती मध्ये इति मासमध्ये ताम्रं २ तदनु पूर्णांशकायां यावत्
दशदिनेषु हस्तेक्षणे पञ्चमी प्राप्ती तारं अङ्गुष्ठमूर्द्धेनि चन्द्रचारात् मेरीज्यो-
तिर्देवानां त्रयाणामप्याधिपत्यात् । एवं कृष्णपक्षे सूर्यप्राधान्यात् प्रतिपत्
प्राप्ती रविमुतस्य शनेर्धातुर्लोहमेव शुक्लपक्षे चन्द्रप्राधान्यात् रात्रियोगात् प्रति-
पत्प्राप्ती कांश्यकं राहोर्धातुर्वाच्यो रात्रि हस्तपृष्ठे व्यवस्थिता इति वक्ष्यमाण-
त्वात् तत्र राहोरधिष्ठानाच्च । तथा तृतीया प्राप्ती कृष्णपक्षे कनकं गुरोरधिका
राच्छुक्लपक्षेकृतलोहं रात्रौ केतूदयाधिकारान् स्थानसाक्ष्ये कालवल्गमेवात्रप्रयो-

१ दिक् । २ तन् एवराद्रसाग्ने मानृपितृ सामागे निरुरेरावस्थानम् ।

जकं यद्वा मध्यांशे मूलमपि तत्तद्ग्रहघातुं योगाद्वाच्यं मूर्ध्नि जीवोरूप्ययुक्तः
 तथा चन्द्रे फलं जीवयुक्तं राहोस्तिथौ नारका इति नारकमोक्षं मूलमित्यादि
 ज्योतिः शास्त्रेऽपि स्थानेग्रहयोगे तत्तन्मिश्रव्याख्यानात् यद्वा माया शब्देन मेरु-
 र्नग्राह्यस्तत्र सामस्त्येन ग्रहाश्रयत्वेन जातिसांकर्यवत् द्रव्यसाङ्कर्यदोषात्,
 सामान्यशास्त्राद्विशेषे बलाधिक्यम् ॥ ९ ॥

ग्रहाणां धातूक्तिमाह—

मूर्ध्नि तारं चन्द्रचाराद् ग्रहाणां सप्तघातवः ।

ताम्रं तारं रीति नागो हेमवर्गो च तक्षिणकम् ॥ १० ॥

मूर्ध्नीति । रसाधिकारे शार्ङ्गधरचिकित्सायां वैद्यग्रन्थे तथैव सम्मतत्वात्,
 रीति—जसद्घातुः नागं ससिकं—वंगं त्रपुताक्षिकं लोहम् ॥ १० ॥

कांसकं वृत्तलोहं च राहोः केतोश्च यत्स्मृतम् ।

लघोर्द्वितीयं त्र्यंशे तन्मध्यायावृत्तलोहकम् ॥ ११ ॥

कांस्यकमिति । वृत्तलोहं घातुसङ्करजन्यं लघोरिति—यथा सूर्योऽङ्गूष्-
 स्थोऽपि राशिविचारे प्रत्यासत्या तर्जनी द्वितीय भागे स्वसुहृन्मंगलग्रहे पूर्व-
 दिश्येव । अङ्गूष्ठादक्षिणायनरूपाद्द्वयावृत्य तत्रैव पूर्वोत्तर दिग् व्यवस्थायां
 युक्तो हस्तस्य सूर्यदेवतस्य तर्जनी मूल एव न्यासात् तत्र एव सिंह
 सप्तमराशिं तत्रस्थः पूर्णदृष्ट्या पश्यत्यपि सर्वतोभद्रचक्रे पञ्चचत्वारिंशद-
 ङ्कम्यासः पञ्चचत्वारिंशमुहूर्तव्यञ्जकस्तेन स्पष्टः तथा राहुरपि षष्ठस्थस्तारा
 द्वितीयभागे राशिचक्रे ज्ञेयोः मध्याया द्वितीये केतुःसप्तमत्वात् ॥ ११ ॥

मूले मूलं शनेः राहोः पक्षं शुके कुजे गुरौ ।

फलं च चन्द्र भानुभ्यां शेषे पुष्यं विनिर्दिशेत् ॥ १२ ॥

१ चूजमपि शास्त्रेऽपि अथोमाली द्वौस्वरौः युक्तौ तीमदाजीवाक्षरयुक्तौ प्रश्ने दृश्यते
 तदा जीवघातुं दर्शयतः धातूत्कीर्णो जीवो जीवघातुरिति मिश्रव्याख्यादृश्यते । भुवनदीपिके
 भदे दूरगे भौमाः स्युः धातुः सवितृभागी घोमूलं जीवथसौम्यथ जीवं प्राहुर्महाधिपाः
 श्लुक्स्तदा शुके चन्द्रेः भवेदूप्यं सुधेस्वर्गमुद्राह्नं पर्यायस्य गुरोरल्लययुतं हेमसूर्यं मौक्तिकमु-
 च्यत इति तथा दर्शनात् ।

मूलइति । मूलतिथिपञ्चके पष्ट्यादिके प्राप्ते शनेस्ताराधिपत्याजीव-
युक्तं मूलं वाच्यं “ तारारविचंदरिखाबुहसुक्काजीवमंगलसणीया ” इति—आगमे
सर्वोपरिस्थानात् ताराधिपत्यम् । सप्तम्यामष्टम्यां नवम्याञ्च शुक्र गुरु कुज-
स्वामिकत्वात् पक्षं वाच्यं कृष्णपक्ष एवै तत् शुक्ले तु पष्ट्यां मूलमेवाष्टम्यायां
पुष्यं च राहुकेत्योः । प्राधान्यादिति । दशम्या दशशतरश्मिस्थानात् फलं ज्ञेयं
अत एव सूर्यस्य तर्जनी मध्यमपि स्थानं तर्जन्यां दशविज्ञेया इति तथा
तर्जन्यर्द्धग्रहे शतमिति विवेकविलासोक्तेः । एवं चन्द्रेऽपि ननु चन्द्रस्थाने तिथि-
रमावसी पूर्णावातयोः प्राप्तौ जीव एव विवमाङ्गुल्याः शिरस्त्रिभागात् यद्यत्र
जीवयुक्तफलावाप्तिस्तदालम्ब्येऽलम्ब्येना संशय एव किं हस्तदर्शयितुरमावस्यायां
पूर्णायां वा प्राप्तायां जीवाल्लम्ब्यमुतजीवयुक्तफलादिति चेत् सत्यं;
कृष्णपक्षे सूर्यप्राधान्याजीवयुक्तफलात् शुक्ले हस्तवीक्षणो केवलजीवाच्चन्द्र-
प्राधान्याल्लम्ब्यं तत्राशुमलक्षणेन लम्ब्यमित्येव निर्णेतव्यम् । अमावास्यां
सूर्येण संगमात् चन्द्रस्य बाध एव न च पूर्णिमामावश्ययोरेवं सांकर्यमपि सामा-
न्यतो विशेषस्य बलवत्त्वात् शेषेबुधकेतूवारघातस्थान तिथौ प्राप्तायामत्रापि
बुधे मूला संभवात् समाधिः प्राग्वत् ॥ १२ ॥

एवं जीवेऽपि संप्राप्ते ग्रहैर्वाच्योऽस्य निर्णयः ।

चन्द्रदेवाश्च तिर्यञ्च कुजदैत्याः शनेःस्थितौ ॥ १३ ॥

एवमिति । अनेन प्रकारेण जीवोजिवतिथि पञ्चके एकादशी द्वितीया
त्रयोदशी चतुर्थी पञ्चदशीति लक्षणे प्राप्ते चन्द्रे इति चन्द्रतिथौ पञ्च-
दश्यां देवाः । तिर्यञ्च इति तिर्यग्जृम्भकादेवविशेषा भूतादयो लोकेपितर
इति प्रसिद्धा वा कुजेकुजाधिपचतुर्थी तिथिर्वाच्यः । शनेरिति शनि-
स्थानायामेकादश्यां तिथौ दैत्याः प्रेतादयः ॥ १३ ॥

राहो स्तिर्या तारकास्युः शेषे तु मनुजाः स्मृताः ।

मनुष्येऽप्यर्थसंप्राप्ते पञ्चमायाः लयोः क्रमात् ॥ १५ ॥

वालं कुमारं तरुणं पक्षं वृद्धं विचिन्तयेत् ।

इत्यादि शेषं सर्वं स्यादत्र चूडामणाविव ॥ १६ ॥

राहोरिति । राहुः पष्ठी तिथिस्थाने । पष्ठस्य राहोः शुभत्वात् तेन पष्ठी तिथि प्राप्तौ नारका इति नन्वस्यां जीवसम्भवे नारका इति कुतः सामान्या भावे विशेषस्याप्यमावात्, किञ्च नारकेभ्यो लभ्यालभ्यं तदप्यसम्भाव्यमेवेति चेत् अतः सतोगतिश्चिन्तनीयेति न्यायाच्छुक्लपक्षे हस्ते क्षणे एकादश्याः प्राप्तौ शनितिथिः सैव राहु तिथिः वर्णादिकं शनिवदस्य चेति । ज्योतिःशास्त्रे तथा प्रतीतेः । त एव लोहमुद्रा कनिष्ठायां धार्या तस्यास्थाने ताराशिरोभागे शुभलक्षणे नारकानारकप्रायाश्चाण्डालभिल्लचौरवागुरिकशाकुनिकमात्सिकादयो हिंस्रजीवास्तेभ्योलभ्यमिति ज्ञेयं, कृष्णेतु दैत्या एव अत एव मूलेमूलं शनौराहाविति द्वयोर्मूलत्वेन साम्योक्तिः । यद्वा सर्वज्ञानात्मकत्वादस्य ग्रन्थस्य तिथिचक्रेण गत्यागति ज्ञाने षष्ठ तिथि प्राप्तौ नारकाणां गतिरागतिर्वावाच्या । ऊर्ध्वीकृतवितस्तिरूपे स्वाङ्गे शिवातारा पर्यस्थितराशिवतां नराणामङ्गोधाभागर्वात्तत्वाद्धानारकत्वेन तेभ्योलभ्यमन्यद्वा, तेन दोषज्ञानपृच्छायां स्पर्शतत् स्थानप्राप्तौ नारकरूप कुत्सितदेवोपद्रवादिशपि ज्ञेयः । शेषेषु रवि गुरुजकेतुशुकेषु कोऽर्थस्तत्तत्तिथिषु प्राप्तासु मनुजा वाच्याः तत्र शुक्राधिपाद्वितीया गुरोः स्वाभित्वेन तयोदशी च अनयोः प्राप्तौ जीवस्थानान्निर्विवादमेवमनुष्यप्रतिपत्तिः परलजीवस्थानस्यैव दुरापत्वात् किमेतद्विरुद्धमितिचेन्न, वस्तुतो वक्ष्यमाणस्यावयोऽपि च कनिष्ठादेः स्पर्शाद्दालादिकं वदेत् इति स्पर्शनाधिकार सूत्रस्यावसरदानायास्योपन्यासात् तथा च द्वितीया त्रयोदश्यार्विना शेषतिथीनां बाधादेतात्तिथिद्वयेन मनुष्येभ्यो लभ्यालभ्यपरिज्ञाने मनुष्यादपि कीदृशाह्लभ्यमन्यद्वेतिज्ञेयम् । पञ्चाङ्गुलीषु शुभलक्षणाद्दालादिकं वदेत् । तत्र तारायां कनिष्ठत्वाद्दाल्यं गौरी कन्याराशिस्थानात्कौमार्या मध्यायां सौभाग्याद्धनस्थानाद्वातारुष्यं तर्जन्यां तर्जनगवेषण कलहस्थानात् पक्वत्वं गतार्द्धवयस्करूपं विष्णोः, पुराणपुरुषत्वात् सूर्यस्यस्थविर ब्रह्माश्रयाद्वावृद्धत्वमिति ॥ ततो न कश्चिद्विरोधः न चैवं तिथिचक्रं वैयर्थ्यं मनुष्यार्थलाभात् एवं मनुष्यादिभ्योलभ्यं तदपि तद्वेलायां स्पर्शात् नक्षत्रचक्रे यत्रात्मभं तदङ्गुल्यांवयस्तलमध्येङ्गूष्ठाभागवृद्धत्वं तल-

दिक्षुमायावत्तद्विगृह्यं भचक्राद्वा बालादिस्त्रयसि वाच्यमिति जातिदिग्
द्रव्यलभ्यालभ्यसमयज्ञानाय फलवत् सूत्रं बोध्यम् । तदेवाह बालमिति ।
चूडामणिशास्त्रकथनं शिष्टसम्भत्यर्थम् ॥ १६ ॥

अथ राशिव्यवस्थामाह—

कस्य पार्श्वेऽथवा ग्रामे कस्मिन्मे लभ्य सम्भवः ।

इति प्रश्नेऽङ्गुली भागामेपाद्या द्वादशो दिताः ॥ १७ ॥

कस्येति । कस्य—देवस्य नरस्य तिरश्चोवेति । सामान्यतो जात्यादिलभ्यालभ्य
निर्णयप्रागुक्तेतत्तन्नामराशिना विशेषलभ्यालभ्यज्ञानाय राशिक्रममिदम् । अत्र
जन्मराशेर्नमुल्यता किन्तुनामराशेरेव यत्प्राग्नेऽपि वक्ष्यते जागर्तिथेन नाम्ने-
त्यादिस्वरोदयशास्त्रे तस्यैव प्राधान्यात् यदुक्तं श्रीनरपति ग्रन्थे—

प्रसुप्तो भाष्यते येन येनागच्छति शक्तिः ।

तस्य नामादिवर्णे या मात्रा मात्रा स्वरः सच ॥ १ ॥

अत्राद्वै तस्य नामप्रमाणं हि ब्राह्मं स्वरविशारदैः इत्यपिपाठः ।

बहूनीयस्य नामानि नरस्य तु कथञ्च न ।

तस्य पञ्चाङ्गवं नाम इत्युक्तमादियामले ॥ २ ॥

यदि नास्ति भवेद्वर्णः संपुक्ताक्षरलक्षणः ।

प्राद्यस्तदादिभो वर्णः इत्युक्तं ब्रह्मयामले ॥ ३ ॥

अथ राशीनां क्रमानियममाह—

काञ्चन्याः प्रथमे त्र्यंशे मेपोवृषोद्वितीयके ।

एवमत्रक्रमे हस्तप्रेक्षा तिथिरुपागता ॥ १८ ॥

काञ्चन्या इति । “पङ्क्तिशावलिनेऽजोक्षुगमकन्या धनुर्भृगा” इत्यारम्भ-
सिद्धिवाक्यात् । मेपादि त्रयं रात्रिबलं रात्रिप्रत्यासत्या तारायामेव तस्याः
स्वरूपप्रकाशेन सायङ्कालरूपत्वात् तत्र एव सध्या मन्दमुज्ज्वलाविति शनि-
राहोस्तत्रव्यवस्था रात्रावेव बहैस्तेजोपिक्त्वात् तस्यां अमितत्वाधिष्ठानेन
तद्वाहन मेपस्य औचित्यमपि तेन पश्चिमायां कम्बलवाहृन्त्यं तथा देवानां

विमानेष्वपि वृषमरुपं पाश्चिमायामेव पादकन्दवानां निवृत्तः
 'मिथुनमश्विनरवि ताराग्रे नक्षत्रर्क्षाकरणात्तार्यावश्ये सुखभयं कद्रुगोपी
 अश्विन्यादिग्रहमाद्राश्रित्यं नियतं गौधां कर्कादित्रयं दक्षिणपदेऽकृतः
 तस्याः । सूर्यस्यापि कर्कादेवदक्षिणायतमिति । तथा दक्षिणस्यां पदे-
 पितृया कुमार्याः कन्यायाः स्थितमाषान्यमपि । कुमार्याः स्थित
 स्ववाहनरूपमत्याससेः कर्काधिदोद्विजपतिरस्यामेव पूजायामधिक्रियते
 कुमार्योमूले गणपतिः परमब्रह्मरूपे पदयं तत एव दक्षिण
 गजप्राधान्यमत्र गणपतिरहगृह्ये जापे प्रथमं सावित्र्यां योगार्हं त्रि
 तथा व्यापारे निवसेहृद्भीरिति उक्त्यां तुलादित्रयं जयासु संप्रामकतेषु-
 गीति स्तमाला वचनात् युक्त एव तत्र धन्विप्रसङ्गः तेन धन्व्यधपश्चाद्
 इति वाक्यादुत्तरस्यां हेय प्राधान्यमपिदेवविमानेषु वाहकानां सिद्धा १ एवं
 २ वसुधा ३ हया ४ कमसो इत्यादिमात् । तर्जन्यामकरादित्रयं तत्रः
 खानोचितशिवेषांक्रमदेशात् " एणास्योमकर " इति ज्योतिःशास्त्रे मृग-
 नमत्वेन पूर्वोत्तरदिग्भागो वे नैव कस्तूरिका मृगप्राधान्यं तत्र तथा मकरस्य
 पाश्चिमाद्धं कुम्भोमीनद्य जलचराः स्याता इति उद्युजातकोक्त्या पूर्वसमुद्र
 प्रसङ्गेन मकरादि स्थानौचित्यमत्रैव तत एव चतुर्मायामूलपूर्वस्थानान्नेपा-
 द्यथत्वारोराशयो नैवाशीष्वाद्या इति सुस्थितमेतद्राशिचक्रमस्य किञ्चित् साम्यं
 नमस्कास्तोत्रे कत्राविसमरिहंता मेसोममरोलं अंतिगो सिद्धा पंचाण जति-
 सूरि । मिहृणघणाहुतिं उवशाथाकवदतुलायसाहु ॥ १७ ॥

अस्योपयोगमाह—

१ रोमनं मस्ववितचविहृत्वा तु सिलकेहृत्वे पाणहस्त कनिकायां प्रतिदोसो न रोमयः ।
 इति उदित्याग्रन्थ वदपत्तम् ॥ २ तुलादित्रये दक्षिणायनेऽपि अहंते सर्वगत मिति
 न्यायादुत्तरस्यां तत्रावस्थायां न रोमः एवं मकरादित्रयस्य पूर्वोत्तर विदिग् भागे न
 उत्तरायणे सिद्धे मेवादित्रयस्यापि पाश्चिमायां व्यवस्थाने न रोमः । अर्द्धोत्पन्ने घट्टघटी
 ज्ञात इति व्यवहारात् भीमोमीनसेन इति सत्यनामान्नेति नाम्नोर्द्धे पूर्णनामवत् । ३
 सैन्धवा-अश्वः प्रतीताः ॥

ततो लभ्यमलभ्यं वा स्वराशिपरमेलकात् ।

ज्ञेयं कर्कत्रयं मेरोर्नखमध्याद्यपर्वसु ॥ १९ ॥

तत् इति । तत् स्थानराशिनामवतो वस्तुनो ग्रामान्नराद्वा शुभोर्ध्व-
रेखादि लक्षणे लभ्यं तदभावेन लभ्यमिति वाच्यम् । कचिद्रेखाणामपाकश्चे
स्वराशिना तदाशेः षडष्टकादिवर्जनया स्वामिभैव्यादिकं विमृश्य मेलकश्चिन्त्य-
स्ततोलभ्यालभ्ये ज्ञेये न चैवं ज्योतिःशास्त्रावष्टमे अलाक्षणिकत्वापत्तिः करद्र-
पुरितिवाच्यं—पृच्छन्त्या पितृमन्दिरे पितृग्रहाभिश्चाक्षरं गृह्यते । पत्युश्चापि
तदीय मन्दिरगतं गुर्व्या अभिस्त्याक्षरम् ॥ १ ॥ सुधारभ्यवदि व्यवस्थिततिथीन्
दत्त्वा मुनींश्चध्रुवान् । भागं वह्निभिरैककेन तनयो द्वाभ्यां सुताखे नखम्
॥ २ ॥ इति भुवनदीपके ज्योतिः शास्त्रेऽक्षरविचारात्मकचूडामणि शास्त्रावष्ट-
म्भवत् निमित्तेऽपि निमित्तान्तरसाहचर्यस्य सर्वत्रामीष्टत्वादित्युक्तं प्राक् ।

अथ पञ्चम्यादितिथिप्राप्तौ तत् स्थाने राश्यभावात् किं वाच्यमत—आह—

ज्ञेयमिति । स्यांवरं राशित्रयं कर्कादि तच्चन्द्रादिमहागृहस्थानत्वात्

बुधस्य महाग्रहत्वं तच्छुक्रमहाग्रहस्य सम्मुखगमनादपि बुधसम्मुखगमनस्या
तीव्र दुष्टतायास्तनमौलादौ कथनाद्भिज्ञेयम् । ज्योतिःशास्त्रे त्रिशश्चतुर्णा-
मित्यादिना राशिमार्गानुरोधेन पञ्चदशतिथीनां विभागवदत्र तिथिमागानु-
रोधेन राशित्रयं पुनरुक्तः । नन्वेवमङ्गुष्ठ राशिषु शुभलक्षणे सावित्र्याम-
शुभलक्षणे किंवाच्यमिति चेदुच्यते कृष्णपक्षेगौर्ध्यां शुक्लेऽङ्गुष्ठे न शुभा-
शुभ एवं च रेखासु शुभलक्षणपाटवेऽपि लभ्यालभ्ययोर्नूनःवपूर्णत्वेवाज्ञेये राशि-
मेलकस्यावश्यं विमर्शः कार्य इत्यत आह—यद्वेति । स्पष्टं अत्रकेचन-
ध्रुवराशित्रयं न मन्वते किन्तु अङ्गुष्ठभागत्रये प्रत्यंशं मेपादि चतुष्टयमुपरितः
प्राहुरतश्चन्द्रोरविश्वस्थानस्य एयं बुधोमित्र गनिगृहे भौनेति च वेति ।

१ स्यावरात्वं बक्ष्यमाणत्रयमचके निजराश्यादिकः क्व इतिभगनाऽराशिन्यवस्थाया
अनेयस्यात् । २ प्रविष्टकं त्यजन्त्येके राश्यायां तिथिषु बुधाः तस्मान् प्रतिकूर्तं—कष्टं ततोऽ
पि प्रतिशोभत्रमित्यारम्भासिद्धौ ॥

एवं सेवनया गुरोः सुरतरोर्मृष्टं विमृष्टं तिथे-

श्रकं चक्रभृतां निमित्तमुधियां दुर्वोधमायासतः ।

सिद्धोपासननर्मकर्मरुचिना मेधेन सत्संविदां

मत्वात्कथयन्तु लक्षणकथां सन्तः श्रियां साधनम् ॥ १ ॥

इति श्रीहस्तसञ्जीवनव्याख्यायां सामुद्रिकलक्ष्णाख्यायां तिथिचक्र-
दर्शनं सम्पूर्णम् ॥

अथ वारदर्शनमाह—

रविरङ्गुष्ठमध्यस्थस्तत्रखं चन्द्रमास्फुटः ।

मङ्गलस्तर्जनी शीर्षे नृपासनगतो बुधः ॥ १ ॥

लक्ष्मां गुरुः कविर्गीर्वा कनिष्ठायां शनिर्मतः ।

हस्तपृष्ठे राहुकेतू चैवं वारास्तथा ग्रहाः ॥ २ ॥

रविरिति । अङ्गुष्ठमध्यत्रिभागे रविः तत्र कर्कादिध्रुवराशित्रयमध्ये सिंह-
व्यवस्थानात् ननु मेषादित्रयं मूलांशाच्चट्टं निश्चितं कर्कादिध्रुवत्रयं कथम-
वतरत्, मन्यते किञ्चध्रुवसूत्रस्यां दृश्यते मेरोरपि तत्रैव ध्रुवत्वात् तेन तुलादि
त्रयमेवध्रुवमेष्टव्यमिति तत्र, दक्षिणहस्तस्य दक्षिणायनरूपत्वेन दक्षिणादि-
भागस्थस्पष्टनखरूप चन्द्रोपलम्भात्तद्भवनादिरेखात्वं शिवस्थानत्वेन मेरुरूपा-
द्वाङ्गुष्ठ एव दिवसो दक्षिणो हस्तइत्यस्य न्यूनभवनादवतरत् संजाघटीति ।
भरतक्षेत्रस्यापि मेरोर्दक्षिणदिगवष्टम्भात् ज्योतिःशास्त्रेऽपि पुरीरक्षस्तां देव-
कन्याथकान्तीसितः पर्वतः पर्यलीबत्सगुलमं पुरीचोऽज्जयिन्याहया गर्गराटं कुरु
क्षेत्रमेरुभूवो मध्यरेखेति ब्रह्मतूल्यवचनात्, दक्षिणादिश एवमध्यरेखारम्भ-
स्ततोऽत्रापि गोलरेखाया याम्यदिशएवप्रादुर्भाव इति । शिवायां तु राशि
त्रयस्याधिपानामनवस्थानादङ्गुलीपतेः शुक्रस्यापि अनवस्थितत्वात् क्रमागत-
राशिचक्रबलाद्राशित्रयं चट्टं बोध्यम् । राशिचक्रे मकरस्य राशेस्तर्जन्या-
मूलत्रयंशे व्यवस्थानात् उत्तराषाढानक्षत्रसंभवेन तज्जन्मा अरुणो मालवभा
इति वचनात् पूर्वदिग् मालवदेशोद्भूतोमङ्गलस्तर्जनीशीर्षे शत्रुहननेऽधिकृत-
त्वात्तस्या इति नवम्याः स्थानप्रत्यासत्या नवार्चिमान् पृथ्वी तत् स्थानात्

पृथ्वीजन्माप्ययमनेनैव हेतुना तत एव ताम्रमुद्रापरिधानं तर्जन्यामेव शक्ति
 पूजा च तथा नृपो राजाङ्गुष्ठस्तदासनं तन्मूळं तत्र सूर्यप्रत्यासन्नो बुधः
 राजसून् राजासने तिष्ठतीतिन्यायात् सुश्रुत वैद्यग्रन्थोक्तमङ्गुष्ठसन्धिद्वयंभावा-
 देव अस्पष्टः । लक्ष्म्यां मध्याङ्गुल्यां गुरुर्धनुराशिशोयोगात् मध्ये सूर-
 सूर्याचार्याविति वाक्यान्मध्याश्रय एवायं रवीन्दु भौमगुरव इति मित्रस्य
 भौमस्य प्रत्यासत्तिरपि नक्षत्रचक्रे मध्याया अघस्तलस्योत्तरदिशि उत्तर-
 फाल्गुनी जन्मनक्षत्रमपि गुरोरुत्पत्तिदेशः । सिन्धुः कणयल्लहसमदिठी
 वारसकिरणो य सिंधु देशमवो इति वचनात् सचापि उत्तरस्यां सैन्धवा-
 अथा इति प्रतीतेः । त्रयोदशमासान् यावदेकराशिस्थिति ज्ञापिकापि त्रयो-
 दशी तिथिर्मध्याग्रे तेन तत्र मध्यात्रिसप्त भास्करा इति मताश्रयेण द्वादशार्चि
 गुरुः सावित्र्यां कविशुकः कवेरमित्रेन्दुर्भिन्नेज्ञार्का समावुभाषिति । आरम्भ-
 सिद्धेस्तथाङ्गुष्ठशनिराहवः, इति भूयनदीपकस्य वचनात् बुधस्यगृहं
 कन्याराशिस्तस्य शिवाग्रे स्थानात् ताराग्रे शनेः प्रसङ्गश्च नक्षत्रं ज्येष्ठासोऽपि
 तत्रैव अत एव दक्षिणाशापतिः शुक इति प्रागुक्तम् । किञ्च रजः कविज्ञा-
 विति क्षत्रियायां गौर्यां रजोरूपः कविरेव युक्तः पादरूपायां तस्यां शुक-
 स्पापि द्विपदतया भणनात् । कनिष्ठायां शनिर्मन्दस्तेजस्त्वात् पश्चिमाधिपति-
 त्वाच्च । ननुसकत्वेन स्वल्पमूलः स्वमित्रस्य बुधस्य राहोर्वा भवनाय मिथुनायो-
 चितः हस्तपृष्ठे राहुकेनू तत्रापि मध्यामध्यपर्यायवद्राहोराधिपत्यं परतोऽङ्गुष्ठ-
 मध्यपर्वयावत् । केतोरिति विभागः अनयोः पृष्ठस्थितिर्नवग्रहध्यानायेत्युक्तं
 प्राक् तत एव यन्त्रन्यासे करतलद्रष्टिभ्यां नम इति सार्थकं तत्रापि देवा-
 धिष्ठानात् । हस्तपृष्ठे शुमलक्षणे अष्टोत्तरो दशाचक्रे राहुदंश्यां विशोत्तरी-
 दशाचक्रे राहुकेत्योद्देशायामपि शुममिति परिज्ञानाय लम्बादि ज्ञानाय च एवं
 वाराः सतेव रात्रौवाराणामनुपयोगाल्लक्षारदोषाः प्रभवन्ति । रात्राविति वाक्यान्
 दिनरूपे हस्ततल एव तथा प्रधानव अग्रे वक्ष्यमाणभावचक्ररूपराशिचक्रेषु
 तदुपयोगान् । एवं च मेपादि त्रयस्य स्वर्गा शनिः कर्कादि त्रयस्य कृष्णपक्षे
 शुकः शुक्रे चन्द्रस्तुलद्रित्रयस्य गुरुर्मकरादि त्रयस्य मङ्गलः तारायाः पतिः

शनिः सावित्र्याः कविः मध्याया गुरुः प्रदेशिन्या मङ्गलः अङ्गूष्ठस्य स्वामी
चन्द्रः एकस्याः कलायाः शिवापितृत्वेन पञ्चदशकलापूर्णत्वस्यापक पञ्च-
दशी तिथिस्थानात् । शनिना मित्राय राहवे वृषमस्थानं दत्तं तेनवृषे राहुः
श्रेष्ठस्तत्रस्थोदशमं कुम्भस्थानं मङ्गलेन स्वमित्राय भानवेदत्तं पूर्णदृष्ट्या
पश्यति ततो राहुरव्योः परं वैरम् । गुरोः शुक्रस्य च मध्यानामि-
कयोः सीम्ना देवदानवगुरुत्वेन वैरम् । राहोर्मक्ष्यमिन्दुः स्वस्वस्थाना-
तीयपर्वणि कर्कराशेरिन्दोः पूर्णदृष्टत्वात् । मङ्गलोऽपि भक्ष्यमेकाद-
शस्थानत्वादेकादशतुभवनं सर्वे पश्यन्ति खेचराःसम्यक् । पूज्यवर्गो-
गुरुसितौ शुक्रस्य दानवगुरुत्वात् गुरोश्च पूज्यत्वं दानवानामपि पूर्व-
देवत्वात् । देवत्वमदेवत्वमुभयमपि, असुराणामागमेऽपिसिद्धं ' देवा च उव्विहा '
इति तथादेवोपकरेइ असुरोपकरेइति भगवत्यां तथोक्तेः हिमांशुवृधयोः सूर्या-
दुच्चाधः स्थानात् वैरं विवस्वन्मन्दयोः पूर्वापरादिशोः स्वामित्वेन वैरं
कुजार्कयोः स्थानसङ्गादातिमैत्री । सितजयोरपि शिवायां कन्यास्थानदाना
चन्द्रस्यार्कं बुधौमित्रोऽपि एकाङ्गुलस्थायित्वात्, कुजगुर्वादयः समाः प्रत्ये-
कमङ्गुलिस्थानान्मन्दस्यज्ञसितौ मित्रेर्गुर्मध्येः परेऽरयःइतिचन्द्रेण वैरं
प्रान्तेत्विन्दुशर्नाश्चराविति वचनात्, इतोऽङ्गूष्ठे चन्द्र इतः प्रान्ते शनि-
रिति । अङ्गूष्ठप्रदेशिनी च देवैरुद्धाशिवा तारा च दानवैर्गुरुस्तुमध्यस्थ एव
मध्यायां दानवस्य राहोरपि पूज्यत्वेनोक्तत्वात्, सुरासुरार्चयोरशिमध्ये
फलदयित्वान्मध्यस्थानं तत्र गुरोर्गुरुस्थायित्वात् गुर्वाङ्गुलिः स्थानं
शुक्रसमासस्थितिकत्वेन लघुगौरी स्थानं रवेः शुक्रशनी शत्रू इति स्वस्थानाहूरे-
स्थितौ ज्ञः समः इति स्वस्थाधः कुजजीवशनिभिः स्वतएव सूर्यराशेरनपेक्षं
राशि भोगात् स्वतोऽङ्गुलिस्थानानि लब्धानि सूर्येन्दुम्यां महाग्रहेन्द्रत्वेन
स्थानप्राप्तावपि राशिचिन्तायां पराश्रयत्वं स्वीकृतं ज्योतिशास्त्रेऽन्येषां गृहद्व-
यसद्भावे सूर्येन्द्रोः प्रत्येकमेकं गृहं कर्कारव्यं सिंहश्च तद्ददत्रापि स्थानचि-
न्तायां तयोरेकमेव स्थानमङ्गूष्ठः प्रतिमा संयोगात् तत्रापि चन्द्रस्य पश्चि-
मायां प्रतिमासमुदयप्रतीतेस्तासेनुसारस्वतो नक्षत्रचक्रे ताराद्यभागे चित्रा

तज्जन्मनक्षत्रमपि व्यक्तं तथा प्रत्यग् मुखौ शनिसोमावित्युक्तेः शनेस्तद्विशः
स्वामित्वेन चन्द्रस्य वामहस्त प्रत्यासत्त्या तत्त्वमपि तेन चन्द्रस्य यवनदेशो-
द्भवत्वेन वामेहस्ते वामरीत्यैवायुर्लैखादि चलनात्प्रधान्यं पश्चिमाधिकाराद्
यवनानां वामहस्ते मुख्यतापि वस्तुतस्तु राजभावात् सर्वत्रेन्दुः कुजः सत्ये
इतिवचनाच्चन्द्रस्य सर्वत्रस्थानं सर्वत्रक्षत्रप्रियत्वात् नवांशचक्रैः उपयोगाद्द्रु-
ष्टोऽपि तत् स्थानं तच्चक्रं त्वेवं नवांशा अजैण कुलकर्कादय एव तत्तद्गुली
मूलस्थानात् परम् ।

मेपस्याधिपतिः शुक्रः सिंहस्याधिपतिर्धमः ।

वरुणोमकराधिश स्तुलाया धनदः प्रभुः ॥ १ ॥

शेषेऽङ्गुलीनाथा एव शुक्रपक्षे कर्ककन्ययोः स्वामी शशी कृष्णे
शुक्रोद्भवोरपि जलचरत्वात् कुम्भमीनयोर्मङ्गलः वृषमिथुनयोः शनिवृश्चिक
धनुषोगुरुरिति नवांशचक्रं सामुद्रिक भूपणे सूर्यस्य पुनराङ्गुष्ठमध्यं
नियतं स्थानं तत् एव सर्वतोमद्रेऽङ्गुष्ठम्रे पञ्चविंशत्यं कस्तत्
प्रमाणघटी दिनमानसूचकः राशिविमर्शे आद्या द्वितीय भागोरवेः स्थानंनि-
यतं स्थैर्यात् अन्यथा प्रागुक्तमेव, नन्वेवं रविचन्द्र जीवबुधाः स्वस्वराशि-
स्थाना एवात्र ज्योतिर्वन् भौमादीनामपि तथैव किं नेप्यत इति चेत्
दैवतं त्वङ्गुलीमुखे इति विद्वद्वाक्यात् भौमस्य मित्रगुरुः शुक्रस्यमितं बुधः
शनेरविच राहोः शुक्र इति मित्रस्थानस्यापि स्वस्थानाच्च । एवं रविबु
धराहणां प्रत्येकङ्गुलीस्थानं कथं नेत्यपि नचिन्त्यं रवेर्दक्षिण हस्ते
स्वरूपेणैव व्यवस्थानात् चन्द्रादीनां तत्तत्रैव तेजोमयत्वेन शशिवन्
साधयेत् सूर्यं सूर्यवन् सकला ग्रहा इत्युक्तेस्तस्यैवाधिपत्त्वात् बुधस्य नपुं-
सकत्वेन : स्थानालामाहाभेऽपि ज्योतिःशान्ते राहणारुद्धत्ववदत्रापि . शनि
शुक्राम्यारोधात् राहोः पृष्ठस्थानात् नभिन्नमङ्गुलिस्थानं शनेस्तु शीव-
त्वेऽपि निरस्थिकत्वात् ताराङ्गुलिस्थानं लामोद्यावश्यकः शुक्रस्यापि चतुः
पद्याशुत्तराद्विगत द्विवसान प्राच्यां पद् पन्चाशदुत्तर । द्विशत द्विवसान् प्रती-

१ चन्द्रचक्रे भस्मिन्वार्दानां नक्षत्राणां कनिष्ठादि एवम्परम्था ।

च्यां चौदयिकत्वेन चस्थानलामौचित्यात् । यद्येवं तर्हि जीवादिवत्कथं राशिचक्रे तन्यास इति चेच्चलस्वभावात्कन्यायां शुक्रप्रसङ्गात्नीचत्वव्यवहाराच्च सूर्योपेक्ष यैव तन्यासो बुधवत् शुक्रस्य प्राङ् मुखत्वात् तत एव शीवायाः कौमार्थं सत्यपिस्वामिनि तस्य नास्याः प्रसङ्गात् । एवं भौमस्य शेषादक्षिणतो मुखा इत्युक्तेर्दक्षिणभागेङ्गूष्ठाग्रे व्योमत दर्शित्वं बुधस्य कन्दस्थस्य तिर्थेण दृष्टित्वात् उदङ् मुखत्वं गुरुस्तूट्ण् मुख उत्तरापतित्वात् इत्यादिज्योतिःशास्त्रानुसारेण दृढीकृतो ग्रहन्यासः स्थानस्य शुभाशुभज्ञानाया ननु यद्येतं नखरूपाग्रहास्तर्हि वामे नखाः कथं भाव्या इति चेन्न; राशिकुण्डलिका भावनात्तत एव ज्योतिश्चक्रे चन्द्रादि सर्वे ज्योतिर्देवद्वयामित्युक्तं प्राक् पादनखानां प्रतिफलन समाधिर्ध्याया हस्तयोर्देवाः पादयोर्देव्यस्तेषामर्हत्पेषु द्वयोर्योग इवान्नापि तदभावादत एव तासां निचैरेव स्थानं जिन प्रतिमायामघः शक्तिमूर्ति व्यवस्थानवत् ॥ २ ॥

अयं पृच्छायामङ्गूष्ठादिस्पर्शकार्यवेलाकथनं प्रासङ्गिकमप्याह—

दिनोदयः स्मृतोऽङ्गूष्णे मध्याह्ने मध्यमाङ्गुली ।

सन्ध्यातारा ततो रात्रिर्हस्तपृष्ठे व्यवस्थिता ॥ ३ ॥

दिनोदय इति । सूर्यस्य तलपार्श्वे मेरौमध्यभाग चक्रादिस्थानात् दिनमुखं नचैवं नखचन्द्राद्रत्रिमुखामित्यपि दाक्षिणे तदप्राधान्यात् तथात्वेऽपि नखानां पृष्ठभागस्थत्वात् अत एव पृष्ठे रेखाभिमृत्युर्जन्मद्वयं निशीत्यग्रे वक्ष्यते मध्यामध्याह्न एव अति गुरुत्वेन तदुपरि छायाभावात् तारुण्यस्थाने न तापाधिक्यात् यद्यपि प्रभातमिन्दुजगुरु इत्युक्ते गुरुस्थानात् प्रभातत्वं युज्यते तथापि त्रयोदशीतिथि स्थानत्वेन तावद् घटिकामानसम्भवात् तत् प्रतिपदातिथि गणनं दिनमानोपेक्षं दिनमानमपीदं जघन्य दिनमान विमर्शनं तत एव त्रयोदशांकोमध्याह्नसूचको मध्यायां गुरोः प्रभातत्वं सर्वाङ्गुली स्वामिस्वाद्धटिकालये तृतीयास्थानान्मूलांशेन चरितार्थं लक्ष्म्याः प्रभाताधिकारात् सन्ध्या कनिष्ठा ताराख्या अन्वधात् मन्दमृजङ्गमयो ज्योतिषेऽपिसन्ध्यारूपमणनाच्च अत्र द्वितीय प्रहररूपः पूर्वाहास्तृतीय प्रहररूपोऽपराहस्तर्जन्या

गौर्या चार्धाद्रम्यः अपराह्नौ मार्गवेद्रू इति वचनात् शुक्राधिष्ठानात् तत एव
मध्याह्नौ रविभूमिजाविति द्वितीय प्रहरस्यां तस्य मध्याह्नरूपत्वात् आर्दीवा-
दित्यमङ्गलाविति चाष्टधाङ्गुल्यां तर्जण्यां तयोरवस्थितिश्च रात्रिर्हस्तपृष्ठे नक्ष-
रूपाणां ग्रहाणां स्पष्टप्रकाशात् अधोलोके चावहस्ते इति वक्ष्यमाण मतान्तरे
अस्य प्रयोजनमिति ॥ ३ ॥

एतदेव स्पष्टयति ॥

दिनं हस्ततलं बोध्यमवहस्तस्तमस्विनी ।

दिवसो दक्षिणो हस्तो रात्रिर्बामो मतान्तरे ॥ ४ ॥

दिनमिति । दक्षिण हस्त्यगुठ्या नक्षेत्रजवेण दिवस जम्भं सेइति प्रकरण-
कार वाक्यादिनप्रतीतेः । मतान्तरे अभिप्राय विशेषे घटीदर्शनविमर्शेऽङ्गुष्ठ-
यवाद्यपेक्षयावातन्मतस्यापि प्रामाण्यात् ॥ ४ ॥

वक्ष्यमाण भावचक्रादौ राहुस्थिति हेतुमाह—

छाया सुतःशनिर्लोकं छायासुतोऽसितः

तद्राशिचारे ताराया द्वितीय व्यंशके ध्रुवः ॥ ५ ॥

छायेति । छायासुतोऽसितः शौरिरिति कोपवचनात् तेने सुत २५ मदन
७ नवां ९ त्वे १२ पूर्णदृष्टिश्च राहोर्दिशम १० युग्मत्तराशौ दृष्टिपादत्रयं
स्यात् अरि ६ सहज ३ धनक्ष २ बन्धुगे ४ चार्द्धदृष्टिनिजमुवन १
मुपात्थं तत्र जन्मान्वतैव ॥ १ ॥ इति ज्योतिः शालोक्तं पद्यमे कन्यास्या-
नादिनास्थितम् ॥ ५ ॥

तस्मात्सप्तमगः केतुरिति मध्याङ्गुलिर्भवेत् ।

द्वितीय मागिनियतः प्रोक्तो लाक्षणिकैर्धुधैः ॥ ६ ॥

तस्मादिति । द्वितीयमागोऽत्र व्यंशरूपः ॥ ६ ॥

वारस्योदयमाह—

हस्ते क्षणदिनेवारः प्रातस्तस्योदयक्रमात् ।

समयेः हस्त वक्ष्यायाः यःप्राप्तोऽस्याङ्गुलीस्मृतः ॥ ७ ॥

हस्तेऽणोति ॥ ७ ॥

वारमानमाह—

एको यामश्चतुः ख्लिंशत् पलान्यथाक्षराणि च ।

भूत्यष्टि माने संज्ञेयो वारभोगो विचक्षणैः ॥ ८ ॥

एकोयाम इति । वारभोगोक्तिः कथमौदयिक एव वारः सर्वस्मिन् वासरे विमृश्य इति नाशङ्क्य दिनस्वर चक्रादौ—

तिथ्यादौ घटिकाः पञ्च पलानि सप्तविंशतिः ।

अन्तरोदय-उक्तोऽसौ दिनस्वरस्य सूरिभिः ।

इत्यादिना नरपतिग्रन्थेऽप्यन्तरोदयदर्शनात् ॥ ८ ॥

वारचक्रफलमाह—

तद्वारस्य तदङ्गुल्याः स्वरूपेण शुभाशुभे ।

स्वराशिनाथमैत्र्यादि ज्योतिः शास्त्रविमर्शनात् ॥ ९ ॥

तद्वारस्येति । योवारस्त्वदसरेप्राप्तः सचेत् निजराशीशस्तदा तदङ्गुल्यां शुमलक्षणे पूर्णफलं स्वराशीशवैरिणोङ्गुल्यां पादमात्रं सान्येत्वद्दं शुमग्रह दृष्टाङ्गुलिस्थाने पादेन मित्येवमशुमलक्षणेऽपि वाच्यम् ।

उद्योतिरिति । मैत्रीरवेः शुक्रशनीशत्रू इत्यादिकाजातकोक्ता । आदि शब्दाद्द्रष्टृष्टिरुच्चनीचत्वेनच उद्योतिः शास्त्रादेव वेधे उच्चस्थे च बलं पूर्णनीचांशस्थे दलं बलमिति नरपतिग्रन्थोक्तत्वादत्रापि तदुच्यते स्वेरङ्गुष्ठ मध्यभागस्थानाद्गणनानुक्रमेण तृतीयं स्थानं कनिष्ठा मूलपर्वं तत्रमेशराशित्वात्स एव उच्चाश्रयाः । एवं चन्द्रास्याङ्गुष्ठमूर्द्धभागात्तृतीयं ताराद्वितीयं पर्वतत्र वृषत्वादुच्चत्वं तयोः सदान्नजुगातित्वात् मङ्गलस्यवक्रत्वात् पृष्ठगत्यात्तृतीयं पर्वमकरस्थलं तत्र उच्चत्वं बुधस्य स्थानाभावात् स्वगृह एवोच्चत्वं गुरोर्मध्याग्रभागात् नीचावताररूप मकरस्थानं तत्र नीचत्वं शुक्रस्य सूर्यापेक्षाचारात् प्रागमुखत्वेन तर्जण्याद्वितीयभागस्थ सूर्यापेक्षया उच्चं मीनस्थानं तत्रोच्चत्वं शनेः स्वस्थानात्पृष्ठ तृतीयं पर्वणिशेपराशिस्तत्र नीचत्वं राहोः स्वस्थानादुच्चं मिथुनमिति उच्चात्सप्तमं निचं निचात्सप्तमुच्चमिति विमृश्यफलं वाच्यम् ॥ ९ ॥

चक्रान्तरमाह—

यद्वाहस्ते क्षणे वारः सविष्णोरूर्ध्वं लोकगः ।

शेषास्तले मर्त्यलोके तर्जन्याधास्तुदिग्गताः ॥ १० ॥

अधो हस्ते च पाताले फलमेपामिहोदितम् ।

यत्र स्वराशेर्नाथः स्यात् सम्पूर्णतद्भवं फलम् ॥ ११ ॥

यद्वेति । अव इति । यत्र स्वराशीशस्य स्थानं तत्र शुभलक्षणे पूर्णफलं तद्वैरिस्थाने पादमात्रं साम्यत्वद्वै समाङ्गुल्यादौप्राय स्थानदोषेऽपि शुभलक्षणे स्वराशीश मैत्र्यां पादोर्न फलमिति भावः ॥ ११ ॥

इति श्रीहस्तसञ्जीवन व्याख्यायां सःमुद्रिकलहर्याख्यायां वारदर्शनम् ॥

अथ नक्षत्रचक्रं प्राह—

त्रीणि त्रीणि तले दिक्षु मध्ये नक्षत्रमस्विनी ।

तारादिपञ्चशालालु प्रत्येकं स्यात् त्रयं त्रयम् ॥ १२ ॥

द्वादशश्लोकस्य पञ्चदशश्लोकपर्यन्तमिदं—स्थापना—

वि	मू	ऽ	श	रे
स्वा	जे	उ	ष	उ
चि	ऽ	पू	थ्र	पू
	पू	उ	ह	
म	अ			म
अ				रु
पू	पू	आ	मृ	रो

तीणीति । अत्र अचिनीति । अमेवदुप्रयोगार्थं दक्षिणहस्तस्य दक्षिणा-
यनत्वान् दक्षिणद्वारिकत्वादभिन्नास्तदादिर्नक्षत्रन्यासोऽत्र एव पुनोऽपरद्वारिक
स्त्रैश्चमभिजितादिःशात् श्रवणादिभ्रपूर्वशं तेन नमस्कारस्तोत्रेऽपि—‘तद्व्यधनि

ठाइपंचयं सिद्धाचिचा साईसाहुं इति पूर्वानुसाराद्व्यवस्थितो न्यासः सामान्येन अत्र मूलस्य गौर्या न्यासात् ' बहिर्मूलोमितरे अभि ईति ' सिद्धान्तेऽपि मूलं दक्षिणस्यां चरतीति सावित्री दक्षिणाभभिजिन्न्यासादुत्तरामध्या-
युक्तैव ॥ १२ ॥

तद्विशेषमप्याह—

वीक्ष्यते यत्र नक्षत्रे हस्तस्तद्गर्भकस्थितम् ।

प्राग् दक्षिणकरं तेषु तारा त्रयत्रयं भवेत् ॥ १३ ॥

काञ्चन्यादेः पञ्चदशमानि यत्रात्मनामभम् ।

तत् फलं प्रष्टुरादेस्य स्थानरेखादि योगतः ॥ १४ ॥

वीक्ष्यत इति । यत्रक्षत्रे हस्तस्य वीक्षणं तद् हस्ततलमध्ये देयं तत्र आरभ्यः प्राग् दक्षिणादिक्रमः न चैवं हस्तनक्षत्र एव तन्नियमात् यस्य तदेवा-
त्मनः तस्य दिग् ज्ञानं कृत इति शङ्क्यं, पञ्चशास्त्रेण प्राक् पञ्चनक्ष-
त्राणां व्याख्यानात् । क्रमोऽयं सृष्टिरूपो दक्षिणकरे तथैव न्यासात्
सर्वत्रनक्षत्रत्रयं त्रिपर्वण्या एव नियतत्वात् स्वरोदयेऽपि प्रतिपदा-
दित्र्यह योयो वात्सायनेऽपि पक्षनि दीर्घे हेमन्ते नित्यमन्यर्तुषु त्र्यहादेवं
व्यवस्थानं अङ्गुल्यः पञ्चहस्ततलेऽपि चतस्रोदिशः पञ्चमं मध्यस्थानमिति
पञ्चधाव्यवस्थया सर्वं पञ्चविधं प्रमेयमत्र ज्ञेयतयावतरतीति सूचयति । तेना-
करादिस्वराः पञ्चत्रय्याद्याः पञ्चदेवतः । निवृत्त्याद्याः कलाः पञ्चइच्छाद्यं
शक्तिपञ्चकम् ॥ १ ॥

रुद्राद्याश्चक्र भेदाश्च धराद्यंभूतपञ्चकम् ।

गन्धादिविषयास्ते च कामघाणा इतीरिताः ॥ २ ॥

इत्यादि नरपतिग्रन्थोदितं सकलं ज्ञेयम् । अत्रे अ इ उ ए ओ इति
स्वराणां यन्त्रस्य च वक्ष्यमाणत्वात् । स्थानेति धातुमूलादिरूपभेदादिराशिरूपपर्व
संबन्धात् रेखासम्बन्धाच्च आदिशब्दात् ग्रहादियोगोऽपि प्राक्छः ॥ १४ ॥

सामान्यात् करदर्शयितुर्वज्यनक्षत्राण्याह—

करजांवागताधिष्ण्यं तले याम्पातले स्थितम् ।

तत्र स्थितं शुभं न स्यात् शेषस्थाने शुभं स्मृतम् ॥ १५ ॥

करोति । अङ्गुल्यान्तरात् नक्षत्रशुभकर्माणि नादरणीयं अङ्गुल्यग्रेजाप-
वत् फलदायित्वाभावात् । तले नक्षत्रं उच्चाटनकृतपश्चिमानक्षत्रं क्लेशजालेन
कार्यकरं याम्यमं रोगकारकमिति न शुभम् ॥ १५ ॥

इति श्रीहस्तसजीवनवनव्याख्यायां सामुद्रिकलहय्याख्यायां नक्षत्रदर्शनम्

अथ प्रथमं वर्षेषु शुभाशुभज्ञानाय ग्रहस्पष्टीकरणेन भावचक्ररूपं मेपादि
राशिवक्रदर्शनम् ॥

जागर्ति येन नाम्नायस्तद्राशिर्वत्र पर्वणि ।

तारादिर्भेष राश्यादि स्तत आरभ्य गण्यते ॥ १६ ॥

जेया स्तन्वादयो भावास्ततो द्वादश लग्नाः ।

तेपूर्ध्वरेखा सशुभो ग्रहः क्रूरस्तथान्यथा ॥ १७ ॥

जागर्तीति । जेया इति १६-१७ श्लोकद्वयसंयुक्तार्थम् । यस्य जन्म-
पत्रिका नस्वात् तस्य तन्वादिभावज्ञानं सामान्येन इत्थं परिज्ञेयम् । जन्मर्क्षमृक्ष-
मित्याहुर्मूर्धं चात्रदण्डवत् यस्य जन्म नजानीयात् तस्य नाम्ना विधियत इति
कथनात् राशिमैव पुरस्कृत्य भावाविचार्याः । लग्नादिवराशे रपि तदवबोधात्
जन्मज्ञानेनामराशेशेरेवौचित्यं अन्यथापि गृहे च नगरे ग्रामे वाणिज्ये
स्वामिसेवने नामराशिप्रधानत्वं जन्मराशिं न चिन्तयेत्, इत्यादिना नरपति-
ग्रन्थादौ तत् प्राधान्यदर्शनात् ताराया आदिर्भूत्पर्वं तस्मात्, अमितच्च-
स्थानतया अल्पभोगतया लग्नेषु तथा गृहभागपत्यासत्त्या सन्ध्यारूपेण
राशौ रागाधिक्याच्चारुणवर्णमेषप्रभृतिगणनं प्रागुक्तमेव तेन यस्य वृष-
राशिस्तस्य ताराद्वितीय भागात् प्रारभ्यगणनं मिथुनराशेस्तृतीयांशादिति
तेषु भावेषु यत्र ऊर्ध्वरेखाशुभोग्रहः । आयतादीर्घरेखासत्वशुभस्तद्भावविना-
शात् ऊर्ध्वरेखायाः शुभलक्षणता आयताया निषेधाकृत्वेनाशुभत्वं च लोक-
प्रतीतेमेव पूर्णदृष्टिरविग्रह तुल्यैव यदुक्तं विरुद्धपूर्णदृशापश्यतस्मादेवफलं
ग्रहः विदधात्यन्यथाज्ञेयं फलं दृष्टयमनुमानतः । इति नरपतिग्रन्थे मेपराशि-

कस्य मध्यामूलंशे स्त्रीसंख्यासुखादिविचार्य एवं सर्वे भावाः न चैवं रेखा-
वैयर्थ्यं तासामेव फलस्पष्टीकरणात् ॥ १६ ॥

भावमात्रं स्पष्टीकृत्य ग्रहस्पष्टीकरणार्थमादौ चन्द्रचक्रनाह—राशिचके
तस्यैव मुख्यत्वात् ।

अश्विन्यादीनिऋक्षाणि प्रत्येकं सप्त योजयेत् ।

कनीनिकातः प्रारभ्य यत्र हस्ते क्षणस्यभम् ॥ १८ ॥

अश्विन्यादीति । इष्ट भाष्योहताधिक्यैः पष्टिभागात् शेषके अश्विन्यादी-
न्दुभुक्ते न युक्ते तःकालचन्द्रमाः ॥ १ ॥

इति नरपतौ प्रस्तारचक्रे तन् कालचन्द्रे अश्विन्यादि नक्षत्रगणनात्,
अत्रापि तदादिक्रमः । तत एव तारायां नियोग मुद्रापरिधानं चन्द्रचिह्नं
प्रत्येकं संयोजयेत् । अङ्गुल्या मूलपर्वणि नक्षत्रद्वयं मध्यभागे नक्षत्रत्रयं
मूर्द्धांशे नक्षत्रद्वयमेव सप्तनक्षत्राणि स्थूलापेक्षया भावयेत् सूक्ष्मविचारे तु प्रति-
पर्वचत्वारिंशदुत्तरशतघटयो योज्या । नक्षत्राणां न्यूनत्वेऽधिकत्वे वा तदपे-
क्षयैव । एवं च चन्द्रन्यासः प्रायस्तिथि पत्रापेक्षयैव जायते । भङ्गयन्तरेण
चन्द्रचक्रकथनं सामुद्रिकस्य निमित्तान्तरत्वात् तत एवकृतिकायादिशषटिका
यावन्मेपे चन्द्रादेयो ज्योतिः श्लाखे तु पञ्चदशघटिकाया वदिति विशेषः ।
इयदन्तरं तु नक्षत्रदृष्टया मुखेनापूर्यम् ॥ १८ ॥

एतदेवाह—

प्राप्तं प्रष्टुःसुराशिस्थान्मेपादित्र्यंशकः क्रमात् ।

चन्द्रस्तत्रैव विन्यस्य चतमृष्वङ्गुलिष्वपि ॥ १९ ॥

प्राप्तमिति । न चैवं जन्मराशिनाम राशिहस्तदर्शनदिनराशिथेति
राशित्रयसाङ्कर्यमिति शङ्क्यं, नामराशेरेवाधिकारात् स एव राशिः । अत्र तु
राशिशब्देन चन्द्रस्थानमेवोच्यते । एवं च दिनचन्द्र एव हस्तदर्शने विचार्य
हन्यायातं शुभाशुभविचारे दिनचन्द्रस्यैव मुख्यतया फलदायित्वात् ।
अन्यथा शोभने हस्तनक्षत्रे इत्यादिना नक्षत्रप्राधान्योक्तिर्व्यर्थास्यादिति ।

यथा कश्चिद्विवाहादिमाङ्गल्यकार्ये जन्मराशिप्राधान्यं तस्मिन् ज्ञाते ऽपि देशाद्यर्थे नामराशिर्विचार्यते । तथा हस्तेक्षणे चन्द्रःकस्मिन् भवने इति ज्ञेये दिननक्षत्रस्थानमेव राशिव्यपदेशार्हं न चैवं चन्द्रत्रयसाङ्ग्यं नरपत्यादौ राशिचन्द्र १ उदय चन्द्र २ मासचन्द्र ३ पक्षचन्द्र ४ दिनचन्द्र ५ घटिकाचन्द्र ६ तत्कालचन्द्रा ७ दिग्भेदैः सप्तधा चन्द्रस्थान विमर्शविदस्याप्पदोषात् । अत्र अश्विन्यादि सप्तनक्षत्र व्यवस्था जैनसिद्धान्तमताद् यदुक्तं— समवायाङ्गुवृत्तौ— अश्विन्यादीनि दक्षिण द्वारिकाणि पुष्यानीन्यपर द्वारिकाणि स्वात्या दीन्युत्तरद्वारिकाणि अभिजिदादीनि सप्तनक्षत्राणि पूर्वद्वारिकाणीति नरपतिग्रन्थेऽपि अश्विन्यादीन्दुमुक्तानि भानिषष्टिहतानिच स्वमुक्तनाडि संयुक्तं द्विधनं २ चन्द्रा हतं त्रिधा ३॥ दिनेन्दुमुक्तभागादिर्जायते चेष्टकालिक उदयादिष्ट नाडयस्तुषड्गुणास्तत्र योजयेत् । त्रिंशद्भागपतराश्यादिश्चन्द्रस्तत्कालसम्भवः । शशाङ्कवत्सर्वखेटान् कुर्यात्तत्कालसंभवान् ॥ ३ ॥ इत्यश्विन्यादेर्लभिः ॥ १९ ॥

शेषग्रहन्यासदर्शनमाह—

जागरूको जनो येन राशिना जायते सदा ।

ताराद्यंशांच्चमेपादेर्यत्र तन्मूर्तिमालिखेत् ॥ २० ॥

जागरूक इति । जागर्तीत्यादिप्रागुक्तस्थानुवादसूत्रमेतन्नेपादिभावचक्रेषु वक्ष्यमाणेषु जन्मराशिग्रहणम्रमव्यवच्छेदनाय । तारेति । राशिचक्रानुवादः । एषः मूर्तं लभं मुख्यं न्तदेव भावयेत् । नतु सत्यपि जन्मपत्रलग्नज्ञाने जन्मलग्नमिति भावः ॥ २० ॥

न चेत् खेचराः स्थापिते किञ्च चक्रे इत्युक्ते ग्रहव्यासमाह—

तत्र ग्रहास्तु प्रागुक्त स्थानस्थाः स्वमनीषया

स्थाप्या संहार मार्गेण विचार्यं तच्छभाशुभम् ॥ २१ ॥

तत्रेति । संहारमार्गेणेति रवीन्दुभौमगुरवोज्ञशुक्रशनिराहव इत्येवमङ्गुस्यमेतथैव न्यासात् ॥ २१ ॥

३ श	रा २	१ वं.	१२
४	मे.	१०	११
५	६	७	८

४	श. ३	२	१ वं.
५	६	११ सु.	१२ शु. मं.
६	७	८	९ शु.

५	४	३ श.	२
६	७	१२ शु. मं.	१ शु. वं.
७	८ के.	९ शु.	१० सु.

६	५	४	३ श.
७	८	९ वं.	२ रा.
८ के.	९	१० सु. शु. शु.	मं. १२

७	६	५	४
८ के.	९	१०	३ श.
९ शु.	१० शु. शु.	११ सु.	१२ मं. १२

८ के.	७	६	५
९ शु.	१०	११ सु.	१२ सु. शु.
१३	१४	१५	१६

गु. ९ के. ८	७	६	५
१०	तु.	४	
११ गु. सु.सं.	१ वं.	२ रा.	३ श.

१० गु. गु.	८ के.	७	६
११ सू.	वृ.	५	
मं.गु. १२	१ वं.	२ रा.	३ श.

सू. ११	१०	९ वृ.	८ के.	७
१२ गु.सं.	ध.	६		
१ वं.	२ रा.	३ श.	४	५

११ गु. गु.सू.	१०	९ गु.	८ के.	
१२ मं.	म.	७		
१ वं.	२ रा.	३ श.	४	५

मं. १२	११	१०	९
१ श.	सू.	८ के.	
२ रा.	कुं.	६	७

१ वं.	१२	११	१०
२ श.	मं.गु.	९ गु.	
४	५	६	७

अत्रेति भाष्यम्—

सर्वं प्राञ्जलमेव । यत् इति उक्तमेतत् सामुद्रिक भूषणे तत्रास्ति, यत्र हस्तेऽस्मिन् विज्ञानं हि चराचरं हस्तज्ञानं बुधैः प्रोक्तं—तत् सामुद्रिक भूषण-मित्यादिके शतश्लोक प्रमाणे आद्याद्वितीय भागस्थं न त्वनामिका द्वितीय-भागे सिंहराशिं राशिकमाद्विमृश्येति । भावशुकस्य सचिरिपोस्तत् स्थानात् । आद्याङ्गुली मित्रस्यमङ्गलस्य स्थानं पूर्वदिग् वद्धाच राशिरपि तत्र कुम्भ एव सूर्यस्य प्रवर्द्धमानतेजः कारणं सिंहा-दिमकरान्तं सूर्यस्य कुम्भादिकर्कान्तं चन्द्रस्यशेत्रमित्युक्त्या राशि-पट्टके सिंहवन्मुख्यं सिंहस्येगुरौ तीर्थमेलकवत्तत्रापि तन्मेलकात् प्रशस्तं तत्रैव सूर्यं न्यस्य लभभावविमर्शः कार्य इति । तर्जनी मेरुमादायेत्वाद्दौ मेरुसम्ब-न्धात् ताम्रमुद्राश्रयाच्च तथापि तं प्रभाकरक्षमाजावित्यादिना प्रायः सूर्यकुजयो-स्तुल्यमङ्गीतिकृत्वदित्युक्तं प्राक् आद्याद्वितीयां शस्तु बाहुल्यात् तेनामा-वस्थां तृतीयभागेऽपि दर्शं सूर्यन्दुसङ्गम इति सूत्रणात्, न चैवं कदाचिन्मूल-भागेऽपि तच्चिन्ता अङ्गुष्ठे वस्तुतो भागद्वयात् रवेः स्थैर्यात् व्योमदर्शित्वात्त-दनुरोधेन तर्जन्या अपि मूलांश्च निषेध एव । बुधस्त इति मिथुनस्य ज्योति-षामिप्रायेण राहुणा सामुद्रिकपेक्षया शनिनारुद्धत्वात् कन्याया अपि ज्योतिर्मते राहुस्थानात् सामुद्रिके क्लीबस्य न कन्यानुराग इति तस्य स्थाना-भावाद्वेनुसरणं स्वल्पप्रकाशादिति । तत् एव नमस्कारस्तवे बुद्धो सिद्धाये-त्युक्तिः पूर्वं तु रविमङ्गलासिद्धगुरु बुहासुरीति । शुक्रोऽपीति प्रागेवतद्धेतो-रुक्तेः सूर्यापेक्षचार एवायम् । अथैषां परावर्तविधि पताका यन्त्रानुसारादाह—

रविः कुजो गुरुर्मन्दो राहुश्चैते ध्रुवाग्रहाः ।

शशिशशिसुतः शुक्रश्चलादेया विस्मृश्यते ॥ २२ ॥

रविरिति स्पष्टं ॥ २२ ॥

वर्षद्वादशके चारी ध्रुवाणामपि जायते ।

मूलाग्र राशौ ते देया राहुर्मूलाश्च पृष्ठतः ॥ २३ ॥

वर्षेति ॥ २३ ॥

तत्रापि विशेषमाह.

नष्टजातकानुसारः शुक्रबुधयोर्व्यवस्थायां अत्र लग्नपतिर्यदि लग्ने इत्यादि श्रीमद्रवाहु परमगुरुप्रणितसंहिताशाखांत भावविमर्शस्तदभावेऽन्य-
तीर्थाय समायां यवनजातकात्तथा वर्ष शुभाशुभ ज्ञानायास्य चक्रस्योपयोगात्
पद्मकोषात् ताजिकग्रन्थात् कार्यः ।

भावा इति । ग्रहाणां स्वस्वस्थान स्पष्टस्थित्याभावात्कुण्डलिकारूप-
त्वाच्चक्राणामिति । एतद्भावा फलज्ञानेनैव हस्ततलास्थित गोत्रधनादिरे-
खाणां जन्मपत्रस्थानीयानां फलव्यवस्थिति । अत्र सूत्रोक्तराशिचक्राणि
वृत्तावपि लेख्यानि । एकत्वादि सूर्यस्य कुम्भराशिगतत्वेन कूमस्य मीनास्थित-
त्वेनेत्यादि सर्वत्र ऐक्यं भावेषु पुनर्भेदः प्रकट एव । यद्यपि सर्वत्र धनुराशौ
गुगेः सद्भावात् मेपराशिकस्य माग्यस्थानेन त्रिकोणगतादित्वेन च बलत्वमेव
तथापि दक्षिणहस्ते मध्यातृतीयभागे चक्रादिरेखया पूर्णफलत्वं शुक्रत्यादिरखया
न्यूनफलत्वं च सामुद्रिकाधिकारान् वाच्यम् । एवं सर्वं ग्रहस्थानादिपु
बलावलं विचार्यम् ।

अत एव मतान्तरं द्वितीयं पुरः प्राह—

कस्मिन् वर्षे शुभं कस्मिन् न शुभं वा भवेन्मम् ।

इति ज्ञेये पञ्चदशभागाः पञ्चाङ्गुलीभवः ॥ २४ ॥

कस्मिन्निति । पञ्चदशतीर्थानां स्थानानि पञ्चदशभागाः तत्तद्राशि
मनुष्याणां तत्तत् स्थानादेव वर्षगणना न चैवं कर्कराशिवतां गौर्या आद्यां-
शाद्धर्षगणना यद्वा अङ्गुष्ठाग्रभागादिति संशयापत्तिः कृष्णपक्षे हस्तेक्षणे
गौर्या आद्यांशात् शुक्लपक्षेङ्गुष्ठाग्रदिति विवेचनात् । तत्राङ्गुष्ठाग्रे प्रथमं वर्षं
द्वितीयं कनिष्ठाद्यपर्वणि तृतीयं तत् द्वितीयांशे चतुर्थं तत्तृतीयांश इति
पुंस्त्वेन पञ्चदशवर्षाणां दक्षिणकर एव नियमनात् तथैवानन्तरं मणि-
तिरपि ॥ २४ ॥

वर्षाणां शुभाशुभव्यञ्जक लक्षणाोक्तिमाह—

वीक्ष्या तेषु च या रेखा ऊर्ध्वचक्रं यवोऽथवा ।

तस्मिन् वर्षे शुभं लक्ष्मीपुत्राद्याप्तिः यशः सुखम् ॥ २५ ॥

तेषु यत्रागता रेखाछिन्नभिन्ना चभेदयुक्त

शुक्तिश्चतुष्किका विन्दु स्तद्वर्षं दुःखदायकम् ॥ २६ ॥

वीक्ष्या इति । २५ तेष्विति । निगदसिद्धम् ॥ २५ । २६ ॥

वर्षाणामादिमाह—

व्यवस्थाप्यादिमं वर्षकनिनीकादिपर्वसु ।

विचार्यन्ते पञ्चदशवर्षाणि दक्षिणेकरेः ॥ २७ ॥

व्यवस्थाप्येति । कनिष्ठाद्यङ्गुलीनां सर्वासां त्रिष्वपि भागेषु तत्तद्राश्य
पेक्षया तत्तत्स्थानेषु आदिमं वर्षं व्यवस्थाप्य कनिष्ठामूले जन्मस्थानात्
तस्या एव क्रमात् पञ्चदशवर्षाणि दक्षिणेहस्ते विचार्याणीत्यर्थं ॥ २७ ॥

विशेषमात्राह—

ततो वामे पञ्चदश पुनर्दक्षिणवामयोः ।

स्त्रिया वामेपसव्ये च विमृश्यन्तेऽत्र तत् क्रमात् ॥ २८ ॥

तत इति । वामहस्ताङ्गुली पञ्चदशभागेषु षोडशादीनि त्रिंशत्पर्व-
न्तानि वर्षाणि विमृश्यानि स्वरोदये नाडीपरावर्तवदत्तापि तत्त्वान्नार्या विप-
र्ययाद्गणना । अत्र जागतीत्यादि श्लोकद्वयोक्तं भावचक्रं प्रागुक्तम् । कस्मि-
न्नित्यादि प्रस्तुतं वर्षचक्रं पुराण सामुद्रिकशास्त्रेषु विवृतं परं तत् सामान्यापेक्ष-
मेव स्थानमात्रलानात् जागरूके इत्यादिभावचक्रं सामुद्रिक मूषणे श्री समु-
द्रसुरिपादैः प्रपञ्चितं तद्विशिष्टमेव स्थानग्रहयोर्लानात् तत एव वर्षं द्वादशकेन
ग्रहचार विशेषात् न वामे वर्षाणि विचार्याणि दक्षिण एव करे तन्नैयत्यव
न्न चैवं वामाङ्गुली त्रिभागरेरवावैथ्यं वामहस्तस्य राशिकुण्डलिकारूपतया
मेपादिराशिवतां द्वादशभाव चक्रेषु तद्दिन चन्द्रस्थानमेव वामाङ्गुलि व्यंशेषु दत्त्वा
तद्भावविमर्शनात् । यथा ज्योतिःशास्त्रे लम्बाद्वावास्तथा चन्द्रादपि जायन्ते ।

सत एव सार्वत्रिकं जन्मलग्णकुण्डलिका राशिकुण्डलिका चेति द्वयं, तथा त्रापि दक्षिणहस्तो जन्मलग्णस्थानं तद्द्वुगुली तद्भावे चक्रं वामहस्तो राशिकुण्डलिका-स्थानं तद्द्वुगुलीपु चन्द्रादिक मेव भावचक्रं ज्ञेयम् । तन्न्यासविधि स्थापना यथा तत्रमेपराशिकनरस्य यत्प्रभावचक्रं तदेव राशिभावचक्रं तद्दिने मेप एव चन्द्रात् स्थापना—तथा तत्र प्रथमं यन्त्रं मेप राशिकनरस्य मेप एव चन्द्रे साहिति हस्तवीक्षणे द्वितीयं यन्त्रं वृषराशिकस्य मेपे चन्द्रे तृतीयं मिथुन-राशिकस्य मेपचन्द्रे चतुर्थं कर्कराशिकस्य मेपेचन्द्रे सति हस्तनिरीक्षणे एवं सर्व राशिपु चन्द्रराशिभावचक्राणि ज्ञेयानि । परं वामहस्तरेखादिविचारणया पूर्णमपूर्णं वा फलं वाच्यम् । वृषराशिकनरस्य मेपचन्द्रदिने हस्तेक्षणे राशिभावचक्रे कनिष्ठा द्वितीयांशे वृषस्थानच्चात्तत्र चन्द्रराशिं मेपं दत्त्वा ग्रहन्त्यासस्त्वेवं दशमे रविः, एकादशौ मङ्गलः, द्वितीय शनिः, राहुमूर्ता बुद्धो द्वितीयांशत्वात् षष्ठे नवमः, अष्टमे गुरुः शुक्रो विषमाङ्गुली द्वितीयांश-त्वात् सूर्यादमे एकादश इति ननु एतद्राशिभावचक्रस्य किंफलं वर्षाणां सर्वे-षां शुभाशुभ ज्ञानस्य दाक्षिणकर एव निर्णयात् इति चेत् रात्री घट्यादि-विचारे तथोत्तरायणे मासविमर्शे तथास्पर्शपृच्छायां प्रमवादिवर्षज्ञाने च तदु-पयोगात् एवामे यत्पक्षे दर्शयेद्वस्तं स मुत्स्योऽन्यस्तदन्यथेति वक्ष्यति । अत्र अधिन्याथन्द्रचक्रे नक्षत्रचक्रे वा प्राधान्यात् मेपचन्द्रगहणमुदाहरणदिह्यात्र-साधनार्थं न चेत् प्राङ्मनस्यनियमादेव हस्ते क्षणे मेपचन्द्रस्यासम्भव एव ॥२८॥

रा. ३	रा. २	१ चं.	मं.
			१२
			११
४	प्रसिद्ध जीव		१०
५	६	७	८ के.
			९ पु.

३	२ श. चं रा.	१२
	१	
		११
४	प्रसिद्ध जीव	
		१० र.
५	६ के.	७ पु.
		८ पु.
		९ पु.

१ दक्षिणहस्तो भावचक्रे ग्रहन्त्यागे भावभेदा नतुराशिभेदः । कामेपुनर्ग्रहणात् राशिभेदा न पुनर्भावेदस्तेनग्रहणात् राशिहलाग्देव वक्ष्यन्ति पुनर्भावेदस्तेनभावात्

३	२	चं.श. १	रा. १२	११शु.
४	श्रीसिद्ध जीव		१० बु.मं.	
५	६ के.	७ शु.	८	९२.

३	२	चं. १	१२ श.	११रा.
४	श्रीसिद्ध जीव		१०	
के. ५	६ शु.	७	८	९ मं. २.शु.बु.

अथ जागरुकेत्यादिभावचक्राणि राशिवत्त्वेन सामान्यानीति प्रत्येकं
नरस्य तद्विशुद्धये विशेषमाह—

यद्वाहस्ते क्षणे जन्मलग्नद्वादशभावतः ।

शुभाशुभानिवर्षाणि विज्ञेयानि पुनः पुनः ॥ २९ ॥

यद्वेति । कस्मिन्नित्यादिमतेऽपि कस्य चिद्रेखाद्यस्पष्टतायां स्पष्टत्वेऽपि
पूर्णापूर्णाफलज्ञानार्थं प्रतिपुरुषमेतच्चक्रस्यावश्यकत्वम् ॥ २९ ॥

अथ तत्करणमाह—

प्रत्येकं जन्मलग्नस्य निर्णयार्थं करेक्षणे ।

स्वराशिवर्णसंयुक्तं कृत्वास्त्रैर् १२ विभाजयेत् ॥ ३० ॥

यच्छेषं स्थानकात्तस्मात् निज राश्यादिकः क्रमः ।

स्थाप्य स्तत्रग्रहादेयाः प्रागुक्ता स्थानयुक्तितः ॥ ३१ ॥

प्रत्येकमिति । सामुद्रिकमते जन्मलग्नमेतच्चक्रेण निर्णयं यस्य उच्यतेः
शास्त्रानुसारिजन्मफलं न स्यात्तस्याप्यनेन शुभाशुभपरिज्ञानात् जन्मेति
कथनात् प्राप्ताग्रहा यथा एतस्मिन् चक्रे यावज्जीव फलदानपुनः
प्रागुक्तमेपादिचक्रेषु द्वादशकापेक्षया परावर्तनेति भावः । अत एवात्र
चन्द्रोपि टिप्पनकापेक्षः । अत्र उच्यतेर्विकृतजन्मलग्नमापेक्षया लग्नग्रहादि विसं-

वादेऽपि न फलविसंवादः सर्वनिमित्तानां शुभाशुभादिज्ञाने एकमार्गविषयात् ।
 लयादिविसंवादस्तु निमित्तान्तरत्वात् सौरपक्षाद्दक्षमपक्षे एकस्मिन्नेव निमित्तेति-
 थ्याद्यन्तरवत् स्वराशिमिति । अत्र वयो राशिः स्वनक्षत्रं मीळयित्वात्रिधा पुनः
 द्वित्रिचतुर्भिर्गुणितं रससप्ताष्टभाजितम् ॥ १ ॥

आदिशून्ये भवेद्दुःखी मध्यशून्ये दरिद्रता ।

अन्त्यशून्ये भवेद्द्वयाधिः सर्वशून्येमृतिर्भवेत् ॥ २ ॥

इति सर्वाङ्कयोगेन सामान्तो वर्षज्ञाने राशिवयोनक्षत्राणां ग्रहणाद-
 त्रापि साहचर्यान्नक्षत्राक्षेपः कार्यः तेन वयसाराशिना च द्वयोः पुरुषयोः
 साम्येऽपि लभेविशेषः प्राप्यः एवं राश्यादि त्रयसाम्येऽपि दैवात् प्राप्ते नामा-
 क्षरक्षेपोपि ततः सूर्यः द्वादशविभागः । अत्र चैवमिष्टोपदेशः ।

जन्मजे जन्मसंक्रान्ति ज्ञेयास्पर्शं निजात् करात् ।

तिथिवारश्चतेनैव नक्षत्रं चन्द्रचक्रतः ॥ १ ॥

पुरुषस्या सितेपक्षे पूर्वत्रं च सितेऽपरम् ।

स्त्रियाविषयाद् ग्राह्यं मध्यभागे पुनस्त्विदम् ॥ २ ॥

नक्षत्रं तिथिपत्रे यत् तद्रत्नैर्भाजयेत्तदा ।

योभागःस्पर्शवेलायां तत् सख्यं जन्मभं स्मृतम् ॥३॥

तिथिं वारं च नक्षत्रं निजराशिर्विलम्बकम् ।

संयोज्यभाजयेत् सूर्येयच्छेपं तद्विलम्बकम् ॥४॥

तिथ्याद्यस्तु हस्तेक्षणवेला प्राप्ता एव मन्तव्या न पुनरौदाय काइति ।
 अत्र राशिकथनानानामाक्षरग्रहइति कश्चित्—अङ्गविद्यायां तिथिवारनक्षत्रं
 पृच्छकाक्षरमिति । तमिति प्राग्मणनात् कश्चित् पुनराह—नामाक्षराणि

१ जन्म इति अस्पर्ययः जन्मनिजातं जन्मजं लभं तस्मिन् शेषेयद्भागं हस्ते क्षणवे-
 लाया स्तिथिस्तद्भागस्य राशिना निजात् कराजन्मसंक्रान्तिज्ञेया सूर्यस्तदाशाविति
 भावः । एतौतदेन तिथिस्पर्शस्तस्मिन् प्राप्ते इति शेषः । यदागर्वनोमद्रचकलित्वा
 अङ्गुलिभागस्पर्शः कार्यः । । ते नैव भागेन तिथिवारश्च शेषः तद्भागस्याननक्षत्रं जन्म-
 नक्षत्रं ज्ञेयम् । चन्द्रचक्रनुसारतः । तत्रापि मूलभागे दिशिभागे च लक्ष्यप्रदयमद्रावात्
 नरस्य कृष्णपक्षे पूर्व नक्षत्रं शुक्ले उत्तरो न्निषा शुक्ले पूर्व कृष्णे तूत्तरमिति ।

तत्तद्भुवाङ्करित्याक्षेप्याणि भुवाङ्कास्त्वेवम् । अ १ आ २ इ ३ ई ४ उ ५
ऊ ६ ऋ ७ ॠ ८ ॡ ९ नृ १० ए ११ ऐ १२ ओ १३ औ १४
अं अः इति नात्र योज्यम् । क १ का २ कि ३ की ४ कु ५ कू ६
के ७ कै ८ को ९ कौ १० कं ११ कः १२ इतिमात्रासु तद् ग्रहणात्
अत्रस्वराणां चतुर्दशैव भुवाङ्काः संगीतादौ सप्तस्वराणां सञ्ज्ञेण लहइ
विग्धमित्यादिना निमित्ततया वक्ष्यमाणानां तथा नृकारस्य ऋवर्णान्तभावस्त
स्यापि ' उरण्पर , इति सूत्रात् त्रिष्वेवान्तर्भावः तदंशस्य रेकस्यापि उका-
रादेशात् तत अ इ उ ए ऐ ओ औ इति शास्त्रान्तरोक्तपञ्चाङ्गुलिहस्तत-
लपृष्टन्यासयोग्यसप्तस्वराणां वामावानहस्तस्थानत्वेन द्वेषागणने चतुर्दशसं-
ख्याकत्वनियमात्, अत एव चतुर्दशस्वरा इति कुमाराव्याकरणसूत्रं यतुनर-
पतिग्रन्थे शोडशोकार वर्ग इत्युक्तं तत् ' विसर्गानुस्वारयोः ' स्वरत्वप्रतीत्या-
तयोः स्वरव्यञ्जनसन्धिस्थत्वेन स्वरत्वे व्यञ्जनत्वे च गणनेऽप्यदोषात्, अत
एव अत्रापि प्राक्पोडशस्वरन्यासः ननु यदा दीर्घभेदाः अपि संगृह्यते तदा-
कल्पितानामप्यनुपङ्गान्तः चतुर्दशत्वनियम इति चेन्नकल्पितानां स्वल्पत्वेन संघा-
नेऽयोग्यत्वेन तदनादरात् तत एव मातृकाराठे द्वापञ्चाशद्वर्णसंख्याया भेदे
न गणनं क्लृप्तस्य प्रासिद्धं त्रिमात्रत्वेनध्वानिरूपे तत् पातात् । ' कादिव्यञ्ज-
नानां ' स्वरसंख्यैव भुवाङ्काःवर्णानुक्रमसंख्येति वक्ष्यमाणत्वात् क १ ख २
ग ३ घ ४ च ५ छ ६ ज ७ झ ८ ट ९ ठ १० ड ११ ढ १२ त
१३ थ १४ द १५ ध १६ न १७ प १८ फ १९ ब २० म २१
म २२ य २३ र २४ ल २५ व २६ श २७ ष २८ स २९ ह ३०
इति एवं शतुर्दशस्वरास्त्रिंशद्व्यञ्जनानि सकलसंयोगग्राहि क्ष युक्तानि ततो
नमस्कार स्तोत्रं ' वन्नपणयाला ' इति तथा नमस्कारकल्पे ॐ ह्रीं पूर्वपञ्च-

१ मध्यभागेऽङ्गुन्यानक्षत्रग्रहं चन्द्रचकेऽस्ति तत्र स्पर्शेति तिथिपत्रेवर्तमानटिप्प-
नके यद्यक्षत्रं भवति तात्रेभ्यो क्रियते ततः स्पर्शेलायां यष्टिपनकवर्तमाननक्षत्रस्य
भागस्तत् संख्याकं त्रिषु नक्षत्रेषु जन्मनक्षत्रं शेषम् । एवं मध्यभागेऽपि नक्षत्र ग्रयमये
एकनक्षत्रनिर्णयः ॥

पदैः पञ्चत्वारिंशदक्षराविधेति कथनाद्वस्ते पञ्चदशाङ्गुलीभागेषु वर्ण
 लयन्यासात्तावन्त एव वर्णा, अत्र ङ अ णा न गणनीया नामाक्षरेषु तदसंभ-
 वात् आर्द्रा फ ष ङ छा पुन इत्युक्तेः क्वापि तत् सम्भवेऽपि गजभेषु तदन्तर्भावः
 यदुक्तं कादिहान्तान् लिखेद्वर्णान् स्वराधो ङ अ णोक्षितान् तिर्यक् पङ्क्ति-
 क्रमेणैव पञ्चत्रिंशत्प्रकोष्ठके ॥१॥ न प्रोक्ताऽअणावर्णा नामादौ सन्ति ते
 नहि चेद्भवन्ति तदाज्ञेया गजडास्ते यथाक्रममिति नरपतिजयचर्यायां यद्यपि ऋ
 ॠ नृ नृ इति चतुष्टयं न नाममध्येसंभवन्ति । तथापि ककारादि दकारान्ताः
 पञ्चद्व स्वस्वरास्तथा बलिनः स्युः सितेपक्षे शेषाः सर्वं सितेतरे इति नरपति
 ग्रन्थवाक्यात् तद्ग्रहणं चूडाणिशास्त्रानुसारेण नष्ट जन्माध्यायादावपि दोतीनि
 पंच अठय पंच अठाय दोतीनि चउरिक् सत्त छका सत्तय छकाय च उरिका
 १ अ २ आ ३ इ ५ ई ८ उ ५ क ८ ऋ २ ॠ ३ नृ ४ नृ १ ए
 ७ ऐ ६ ओ ७ औ ६ अं ४ अः एवं कसप्रमुखा ङ न ण वर्जादकारान्त
 पुनर्धकाराद्याः सह क्ष प्रान्ताः वर्णा दोतीनि इति गाथाक्रमेण ज्ञेया इति
 तद्ग्रहणात् कश्चित्तु नामाक्षरकथनेन फलनामाक्षराण्येव गणयति तद्विस्तरस्तु
 चूडामणिशास्त्रादेववेद्यः तच्चेदं—अक्षरामत्तपमार्णं रय ३२ वेयं ४ समाहयं
 ससोत्थयुयं सिद्धि ३ विसय ५ जुतं हरियं स एणसंबच्छरं होह ॥ १
 मासाङ्गुण ३ चंद्र १ सतरस १७ इषु ५ सुवण १४ गुण ३ सिद्धि
 ३ जुतं ते रस १३ चउगुण ५२ सेगं ५३ अग इषु ५ जुत्तेषु पतप-
 सुहम् ॥ २ ॥ गुण ३ इषु ५ दीवे सु ५ पत्तपसुहमित्यपिपाठः तत्र गुण
 इषु ५३ इत्यर्थः उगाई गहठाणसुगुण ३ नव ९ नव ९ तिलि ३ चंद्र
 १ दुग २ चंद्रावगणमाणविहत्तं । हवन्ति सञ्चेपि जम्भगदा ॥ ३ ॥
 अत्रापि वसुनियमाणविहत्ता अयमपि पाठः । वारेतु शुच्छकदिक् प्रश्नाक्षर
 यामसंपुक्तं वसुहत्तशेषे वारादौ तात्कालिक गृहोदयेः । प्रथमप्रश्नाक्षर ग्रहणम्
 प्रश्नः सुक्ष्माक्षरगोप्तोवर्गानुक्रमसंख्यया एकप्रानुवृत्तो राशिः सर्वभावानु-

मीलितः ॥ ४ ॥ अ १ आ २ इ ३ ई ४ उ ५ ऊ ६ ए ७ ऐ ८ औ
 ९ औ १० अं ११ अः १२ क ३ खं ४ ग ५ घ ६ ङ ७ च ४ छ
 ५ ज ६ झ ७ ञ ८ ट ५ ठ ६ ड ७ ढ ८ ण ९ त ६ थ ७ द ८
 घ ९ न १० प ७ फ ८ व ९ म १० म ११ य ८ र ९ ल १० व
 ११ लं १२ श ९ ष १० स ११ ह १२ क्ष १३ अखरमत्तामणं
 इति सुक्ष्माक्षरा राशौकार्या । कचित् अ ८ आ १६ इ २४ ई ३२
 उ ४० ऊ ४८ ए ५६ ऐ ६४ औ १२ औ ८० अं ८८ अः ९६ क ७
 ख १४ ग २१ घ २८ ङ ३५ च ६ छ १२ ज १८ झ २४ ञ ३०
 ट ५ ठ १० ड १५ ढ २० ण २५ त ४ थ ८ द १२ घ १६ न
 २० प ३ फ ६ व ९ म १२ म १५ य २ र ४ ल ६ व ८ श १
 प २ स ३ ह ४ इतिध्रुवाङ्काः । अथ उदाहरणं—

बी	ज	उ	र	उ	७	फलाद्वयनामग्रहेणन	जातोमात्रपि	१०	इ	अ	उ	ए		
२	१	१	१	२		ण्डस्वराश्चत्वारस्तदन्तका	१	७	ततो		४	१	५	७

दातव्यं प्रथमवर्णेषु रूपं रूपं स्वरंप्रति दलितं कारयेद्वर्गम्

के २ ३ एकहीनं यशादिके इति वचनात् तुचर्पुस्वरेषु प्रतिस्वरं एकं
 २ १ १० एकं इति जाताः ४ ततः ४ मीलने ३१ ततोदलितं कारयेद्वर्ग-

मिति वचनात् अर्द्धकरणे जातं ९ ततो यकार गणस्थोरेकः तस्य अङ्क कः ९

एकहीनत्वे व ३ ज ३ क १८ यशादिकत्वात् जातं ततः १० ११ ४ ९ ८ ८
 ९ ६ ३ एतदङ्क मीलने जाम्

बीज उरुं अस्य मात्रा ७ केरमात्रा ३ तद्योगे १० मात्रास्वराङ्का
 १७ प्रतिस्वरं ४ वर्गाङ्क १९ तदद्वे ९ रेकस्य ८ एवं ४८ । अत्र
 प्रत्यन्तरे एकमेव फलनाम बीज उरुं इति बकारे ९ जकारे ७ मीलने १६
 एते वर्गाङ्काः रकारे १० यशादिकेदश इकारे ४ प्रथमे ६ द्वितीये ८
 उकारे ६ अकारे ११ एवं स्वराङ्काः २७ प्रतिस्वरं रूप १ दाने ४ तन्मी-
 लने जाता ३१ इति ततः करणं स्वररूपं प्रदातव्यं—हीने कार्यं यशादिके

दलितं कारयेद्वर्गं सूक्ष्मराशिस्ततो भवेत् ॥ १ ॥ इतिवचनात् ९।७
वर्गाङ्काः ४।६।६।११।४ एवं ३१ रेकस्य ९ वर्गे दलिते ८ ततः
सर्वमात्रा योगे ४८ एवं दृश्यते—

ब	ज	क	१८
९	६	३	
१९८७२			

अभिधूमिते वर्णद्वयं पात्यंततो जातं ४६ एता अक्षरमात्राः ततोरदा
३२ वेदा ४ अङ्कानां वामतोगतिः । ४३२ तेन ४६ गुण्यते जातं
१९८७२ ससोलमिति षोडशक्षेप्याज्जातं १९८८८ अयं ध्रुवः ध्रुवाङ्क-
राशिः पृथक्स्थाप्यः द्वितीय स्थाने ध्रुवाङ्कमण्डयित्वा तन्मध्ये त्रयः पञ्चाशत्
योज्याः ततोश्चतेन भागः । शेष ४१ भक्तभोग्यन्यायेन आदौतौ वत्संवत्सरः ।
१३४२ एतस्मात् १३५ पातने शेषः काकः १२०७ अत्रवर्गाणां
प्रथमे तृतीयाश्च वर्णा उत्तराः द्वितीयाश्चतुर्थाश्च वर्णा अधराः वर्गपञ्चमा-
अधराधराः—अ इ ए ओ आलिङ्गिता, आ ऐ आ अभिधूमिताः उ ऊ
अं अ; दग्धाः अचतय वर्गा उत्तराः कटपशवर्गा अधराः ह्रस्वस्वरा उत्तरा
दीर्घस्वर अधराः । क कि के को आलिङ्गिताः का की कै कौ अभिधु-
मिताः कु कू । कं कः दग्धमात्रा आलिङ्गितादिनं अभिधूमिता रात्रिः
दग्धा अधिकमासः । तूर्यावर्ग्यः प्रथमं द्वितीयं तृतीयं च अभिधूमयति
द्वितीयस्तुर्यमल्प-पञ्चमोवर्जः पूर्वाश्चतुरोऽपि दृष्टि अन्त्यः प्रथमस्तृती-
याभ्यां विनाशः । वर्गाक्षरेषु प्रथमः पृथ्वी द्वितीया वायु तृतीयो जलं तूर्या

१ प्रथमं तृतीयं वर्णं द्वितीयं आलिङ्गयति प्रथमोद्वितीयं तृतीयं च तूर्यस्तुर्यं तुर्यं
पपमित्या लिङ्गितव्यवस्था शिः भगनमा दग्धा एव प्रथमस्तुर्यमन्यालिङ्गयतीति कश्चिन्
॥ २ ॥ सूडामणिशास्त्रे अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ अं अः । तत आद्यपद् उत्तरा-
परेऽधराः यद्वा ह्रस्वापट् अ इ उ ए ओ अं उत्तरा परेऽधराः रग । चक्र । टट । तद ।
पव । यत्नाशापाते ह्रस्व स्वरयुता सपञ्चा ह्रस्वा उत्तराः शेषा दीर्घा गुरुव अधराश्च गुरुवो
ह्रस्व स्वरयुता अशेन उत्तराः बीज उरामिन्यत ईद्वाराभ्यु अभिधूमितत्वम् ।

नमः पञ्चमोऽग्नि सामान्य योगे आलिङ्गिते एकं अभिवृमिति द्वयं पातयेत्
दग्धेत्रयं पात्यमिति । प्रथमं गाथार्थः । मासा इति मूल ध्रुव राशौ
१९८८८ मासार्थं गुणास्त्रयः क्षेप्याजातं १९८९१ तत्र द्वादशभागे शेषं
७ मुक्तामासा अष्टमो भोग्यो लब्धश्चैत्रात् कार्तिकमासः पुनर्मूले पक्षार्थं १
क्षेपे १ जातं १९८८९ द्वाभ्यां भागे शेषं १ सपक्षः शुक्लीमुक्तः भोग्यो-
वदि पक्षः पुनर्मूले १७ क्षेपेजातं १९९०५ । तत्र पञ्चदशभिर्भागे शेषं
शून्यं मुक्तं भोग्याप्रतिपात्तिथिः पुनर्मूले वारकार्याय इषु क्षेपे १९८९३
सप्तभिर्भागे शेषं ६ मुक्ताः वाराः भोग्यः सप्तमः शनिर्वारः । पुनर्मूले सुवन
१४ क्षेपे १९९०२ सप्तविंशत्याभागे शेषं ३ मुक्तानि भोग्यं चतुर्थं
क्षेत्रमश्विनी तो रोहिणी पुनर्मूले ३ क्षेपे १९८९१ भागः सप्तविंशत्या
शेषं १९ मुक्तायोगाः भोग्ये विष्कम्भादिर्विंशः शिवनामायोगः पुनर्मूले
करणार्थं ३ क्षेपे १९८९१ सप्तभिर्भागे शेषं ४ मुक्तं भोग्यं वात्रज्ञेयं पुनर्मूले
पल्लामाय ५३ क्षेपे जातं १९९४१ षष्ठ्याभागे लब्धं ३३२ शेषं २१
मुक्तानि पल्लानि भोग्यं २२ पलं पुनर्मूले घटिका लाभाय ५२ क्षेपे
१९९४० षष्ठ्याभागे लब्धं ३३२ शेषं २० मुक्तं भोग्यतया २१
घटिकाः पुनर्मूले लग्नार्थं ७ क्षेपे १९८९५ द्वादशभिर्भागे शेषं ११ मुक्तानि
लग्नानि भोग्यं मनिलग्नं पुनर्नवांश लाभाय ५ क्षेपे १९८९३ नवभिर्भाग
शेषं ३ मुक्ता अंशाः भोग्यस्तयोर्यः इति द्वितीयं गाथार्थः ॥

लग्ना इति मूलध्रुवके ३ क्षेपे १९८९१ द्वादशभिर्भागे शेषं ७ मुक्ता-
राशयः भोग्येऽष्टमे वृश्चिके रविः पुनर्मूले ९ क्षेपे द्वादशभिर्भागे शेषं १ मुक्तं
भोग्योवृषराशिस्तत्रचंद्रः पुनर्मूले ९ क्षेपे द्वादशभागे तथैव शेषं १ मुक्तं
भोग्ये द्वितीये वृषे राशौ मङ्गलः । पुनर्मूले ३ क्षेपे द्वादशभिर्भागे शेषं ७

१ एकादशभिर्भागे शेषः २ मुक्तं भोग्यं त्र्यं तदिनोदित्याया प्रवेशान् । वेदहीनकरण-
मपि षष्ठ्यदुष्कमस्ति प्रातिपदि तूर्यकरणस्य सम्भवात् दिनायं तु सम्भेदपि प्रातिपदः स्वस्य
स्वादिना विद्यपादेना समये दितीयात् प्रवेशे तृतीयमपि वेदहीनवेदधरं तु सिद्धमेव ॥

मुक्तं भोग्येऽप्ये वृश्चिके बुधः । पुनर्मूले १ क्षेपे द्वादशभागे शेषं ५ तथैव
 कन्यायां गुरुः । कचिद्गुरोक्षेपाः ५३ प्रत्यन्तरे गुरोः ९ क्षेपाः पुनर्मूले
 २ क्षेपे द्वादशभागे शेषं ६ तथैव भोग्ये तुळाराशौशुकः पुनर्मूले १ क्षेपे
 द्वादशभागे शेषं ५ तथैव मुक्तभोग्य न्यायेन कन्यायां शनिः पुनर्मूले ८ क्षेपे
 द्वादशभिर्भागे शेषं मुक्ताद्वादशराशयः भोग्यो मेपराशिस्तत्रराहुरिति । एवंच
 यथा गुरुरूपदेशं राश्यादियोगे सूर्यैर्भागे न लब्धे न प्रयोजनं किन्तु शेषेण
 इत्याह—यथेच्छमिति । निजेति हस्तदर्शयितुर्योराशिस्तमेव शेषाङ्कप्रमितां
 स्थाने व्यवस्थाप्य गणयेत् केचित्तु निजोराशिचक्रे तारादेर्भेषादिव्यवस्थाप्य
 स्थानस्य स्वीयोराशिस्तद्व्यवस्थापूर्वकः क्रम इत्याहुः ॥ ३१ ॥

भाष्ये पञ्चवर्ष इति उदाहरणा दिग्मात्रमिदं न पुनः पञ्चवर्षस्य करवीक्षणो-
 चितं रेखाणामप्राकट्यात् एतेन पञ्चसप्ततिर्वर्षेभ्यः परतो पुंसां नभ्यारेखा
 जायन्ते वृद्धत्वात्ता अपि न लक्षणं तारुण्येव यथायोगं न व्याधि काचित्
 भाविभाव सूचिकेति स्याद्वाद एव न्याय्यः । स्वराशि मेघं व्यवस्थाप्य मता-
 न्तरे कन्यास्थानत्वात्कन्यालक्षं व्यवस्थाप्य गण्यते । लभाधिकारात् श्रेष्ठमेतन्मतं
 तथाच चन्द्रोऽपि तुलायामवाप्नोति परं प्राच्यैराशेरेव नाम्नः प्राधान्यान्
 न्यासः प्रोक्तः । सर्वत्र बलवान् राशिर्नाग्नि यो यस्य भण्यते वर्षमासादि
 गणने तस्माद्रेखापि लक्षणम् ॥ १ ॥ इति सामुद्रिक भूषणे—तथैव दर्श-
 नात् एतास्मिन् चक्रे पुनर्पुनर्जन्म पत्रवदक्षिणकराङ्गुली त्रिभागेरेखादि लक्षणै
 रेव द्वादशक परावर्तते । वर्षशुभाशुभज्ञानं न पुनर्वा महस्ते तद्विमर्शः स्त्रिया-
 स्तु वामहस्त एव पुनर्दक्षिणे इति नरस्य राशिचक्रं वामे स्त्रियास्तु दक्षिणे
 विपर्यादतो दक्षिणकरेऽपि अङ्गूष्णे नखश्चन्द्र इति

राशिभासिताविलासविकाशिवर्षदर्शनमवादिविमृश्य ।

दृश्यमस्यत्तरहस्यमवश्यं पश्यतात् सुजनोऽसुजनो वा ॥ १ ॥

अथमासपरिज्ञानमाह—

श्रावणो हस्ततालस्यादङ्गुष्ठो माद्रपन्मतः ।

मासस्तर्जनामिध्या कार्तिकं श्रीविधानतः ॥ ३२ ॥

४ वृ.	३	१	१२
५	श्री.	११	
६	८	९ रा.	१० श.

इदं मेघ राशिकस्य जन्मलग्न राशिकक्रमम्

३ के	१	१२	११
४ वृ	श्रीसिद्ध जीव.	१० श.	
५	७ मं. वृ.	६	९ रा.

इदं मेघ राशिकस्य जन्मलग्नम्

मार्गशीर्षोऽनामिकायां कनिष्ठायान्तु पौषकः ।

दक्षिणायनमेवं स्यादक्षिणो सिंहवाहने ॥ ३३ ॥

श्रावण इति । हस्ततले अकर्मकठिनं पाणितलमध्ये तदुत्तरं इत्यादि चक्ष्यमाणे शुभलक्षणे श्रावणसुखकारी अन्यादुःखकृत एवमङ्गूष्ठोदरमध्यस्थो यवो यस्यविराजते । उत्पन्नभक्ष्यमोगी च स नरः सुखमेधते ॥ १ ॥ इत्याद्यङ्गूष्ठादीर्ज्ञेयं श्रावणो हस्ततलं तच्चिन्हं त्रिवेण्याः प्रवाहात् अङ्गूष्ठो भाद्रपात् सिंहसूर्यश्रयात् तत्र अ इ उ ए ओ इति स्वरेषु अस्वरोदयाच्च नभस्यमार्ग-विशाखेश्वरस्योदयो भवेदिति । नरपति ग्रन्थे तथैवोक्तिरपि । कुमार नामा आश्विनस्तर्जन्यां रक्ताधिकारात् अत एव तन्मूले मृत्युरेखापि अश्विनश्रावणा-पठिष्वाधिकारो नायकः स्मृतः इति वचनात् इकारोऽस्य स्वाम्यपि तत्रैवा कार्तिकोमध्यायांश्रियाः । स्वस्थानात् हिमाशिवा इति वक्ष्यमाणत्वात् हिमो-दयेन सावित्र्यां मार्गशिराः दिनस्य लघुत्वादवहस्तरूपरात्रि प्रत्यासत्त्या नक्षत्र चक्रेऽपि पुष्यस्य पश्चिमा नक्षत्रत्वे न पश्चिमादिग् लक्षण कनिष्ठायां पौषः । दक्षिणेति दक्षिणायनं दक्षिणहस्ते तत्तु यन्मासाश्च ज्ञेयाः श्रावणादि मासानां जैनशास्त्रे प्रतीतेः । अत एव रविस्थानमङ्गूष्ठो दक्षिणभागस्थः । सिंहवाहने हस्ते इत्यर्थः । सिंहस्यासिंहराशेर्वाहनमिव पूर्वदिशि तदवस्थानात् ॥ ३३ ॥

वामेमाघः कनिष्ठायां फाल्गुनोऽनामिका मता ।

मध्याचैत्रं प्रदेशिन्यां माघवोऽङ्गुष्ठकेऽपरः ॥ ३४ ॥

आषाढो भूतले प्राप्तः स्यादेवमुत्तरायणम् ।

वर्तमानोहि यो मासः प्रातः स पञ्चनाडिकाः ॥ ३५ ॥

वामे माघ इति । नक्षत्र चक्रे मघायाः कनिष्ठा मूले स्थानात् ॐकारः उदयं याति माघफाल्गुनमासयोरिति । नरपति ग्रंथवचनाच्चतारायां माघमास आम्ला कनिष्ठा इति वक्ष्यमाणत्वेन शिशिरे चामलकर समिति वैद्यशास्त्र-वचनात् । शिवायां कृष्णपक्षादित्वाच्छिवरात्रिपूर्वपुष्यः फाल्गुनः तन्मूले पूर्वाफाल्गुन्याःस्थानात् तथा मध्यायां चैत्रः उकारश्चैत्रे पौषेस्यादिति उकार स्वराश्रयात् तत एव स्निग्धामध्या इति वक्ष्यमाणत्वात् घृतं वरान्ते इति वैद्यक अंथे चैत्रेस्निग्धाहारः । आद्यसंक्रान्ति हेतुर्वंशाख आद्याङ्गुल्या वङ्गाहो मगा-मास सिद्धाय इतिवचनात् । ज्येष्ठः सर्वाङ्गुलीषु प्रधानत्वात् अङ्गुष्ठे ज्ञेयः सूर्यस्थानं चायमेव ; पुनराषाढो वामे हस्ततले नदीप्रवाहात् उत्तरायणं माघादित्येन प्रकारात् सूर्यस्यापि अङ्गुली नखतेजो वृद्धिहेतुः किरणवर्द्धनात् यदुक्तं शतानिद्वादशमधौ त्रयोदशस्तु माघवे चतुर्दश पुनर्ज्येष्ठं नभोनमस्यो स्तथा ॥ १ ॥ पञ्चदश वत्याष्टादे पोडशैव तथाधिने कार्तिकेत्वेकादश च इतोन्म्येवं तपस्यति ॥ २ ॥ मार्गे च दशमास्तर्द्धानि शतान्येवं च फाल्गुने पौष एव परेमासि सहस्रंकिरणा रवेरिति ॥ रंक्विरूपाङ्गुष्ठो यद्दिग् मागस्थस्तेन माघादिजातस्य जन्मज्ञाने हस्तवीक्षणे वामहस्तस्य प्राधान्यमित्यथादयन चर्क्रममासचक्रान्तर्भूतमेव ।

तदेवं व्यवस्थायां मासस्य हस्ते क्षणवेलायां भोगलाभाय करणमाह—
वर्तमान इति । ननु यथा स्थानं व्यवस्थितैर्मासैरेव लक्षणानुसारात् शुभा-शुभज्ञानं संपन्नमेव किं तर्हि भोगमानचिन्तयेति चेत्; उच्यते लक्षणविचार-स्यातिगहनत्वात् जातिदिग् द्रव्यादिलाभज्ञाने मासनिर्णयार्थं स्पर्शपृच्छभय वा शीघ्रफलकर्त्तव्येस्थानत आन्तर्यं बलीय इति न्यायात् स्थानानां शुभाशुभज्ञान-स्यात्रोपर्योगित्वं स्थाने प्राप्तेऽपि यदि रेखादि लक्षणं शुभं तदा विशिष्टमेव फलं न चेत् शुभस्थानेऽप्यायत्त रेखायामशुभफले न्यूनता अशुभे स्थाने

तयोर्द्ध रेखया अपि शुभफले हीनत्वमित्यावश्यकमेवस्थान ज्ञानम् ॥३५॥

तदेवाह—

ततो हस्ते क्षणघटी मासस्तस्य शुभाशुभम् ।

रेखा कामदुघारूपाद्वाच्यं लक्षणशिक्षितैः ॥ ३६ ॥

तत इति । कामदुघा अङ्गुली तत् स्वरूपमपि जातिदिग् द्रव्यराश्यादि लक्षणं तिथिवार नक्षत्र प्राप्ति लक्षणं वावर्णादि निश्चितं वा तस्मात् शुभसहितमशुभं शुभमपि स्थानं कार्य विशेषापेक्षया अशुभ तथा शुभेतरदपि कार्यविशेषापेक्षया शुभमित्यासह—

तर्जन्याञ्च कनिष्ठायां प्राप्ता मासस्तु नो शुभम्

रोपस्थाने शुभोङ्गुष्ठे रणपश्चेति मङ्गदः ॥ ३७ ॥

तर्जन्यांजयदःसोऽपि तातस्थः क्वापिनाशुत्रेः ।

लक्ष्मी स्थितो धनकरो भरुथपददायकः ॥ ३८ ॥

तर्जन्यमिति । पद्यद्वयं व्यक्तम् । स्थान द्रव्यादियोगे नेत्याद्यत्रे वक्ष्यतेऽपि कूर्मोन्नतत्वं नरवानां श्रेष्ठं तदपिकूर्मोन्नतेऽङ्गुष्ठनखेनरस्याद्वाग्य वर्जित इति स्थान योगात् 'पुंसो दक्षिणभागे स्त्रिया वामे' इति द्रव्य योगात् 'बिष्पाणं वेयकरि' इत्यादि जाति योगात् 'तिलो हस्ततले राजा निन्दः सवणिजां शुभं' इत्यादि व्यवसाययोगात् स्वयंशकस्य नरस्येति भावयोगात् 'अहवा-मेतोपच्छा' इति तथा 'वालत्तणमि जाणसु' इति कालयोगात् उडुपाभेङ्गि-नीपोतस्थानुलाग्रमघवावज्जमित्यादि तथा 'परदेशे मरणं' इत्यादिक्षेत्रयोगात् भोजनावसरे दुःखमित्याद्यवसरयोगात् शुभाशुभव्यक्तिरप्येवं मन्तव्या ॥३८॥

अथैकस्मिन्नेव हस्ते मासचक्रमाह—

यद्वा माघादयो मासाः द्वादशपि लघोःक्रमात् ।

दिनोद्वयाद् पञ्चघटी माताः पाणिक्षणावधिः ॥ ३९ ॥

यद्वेति । माघादयोऽत्र मासास्तत्रक्षत्रचक्रे कनिष्ठा मूले मघानक्षत्र-स्थानात् किञ्चमासेषु मुख्यत्वं माघस्यैव प्रभावादीनामद्धानां सम्भवहेतु-त्वात्—प्रदुर्गतं—

त्प्राप्ते खलु यदा सावुद्रमं याति मासि ।

प्रथमलवगतस्सन् वासवेवा सवेज्यः ॥

निखिलजनहितार्थं वर्षवृन्दे वरिष्ठः ।

प्रभव इति सनाम्ना जायतेऽद्भस्तदानीम् ॥ १ ॥

इति स्तनाभ्यां दिनलयेऽपि वक्ष्यमाणे तेनैवमकरादिक्रमः ॥३९॥

यो मासः प्राप्यते तस्य स्थानलक्षणवीक्षणत् ।

मासे शुभाशुभं वाच्यमित्युक्तं ज्ञानिभिः पुराः ॥ ४० ॥

यो मास इति । यथा राशिचक्रे राशिलभ्यं स्थानलक्षणात्तथाऽत्रापि वाच्य सर्वसामान्यापेक्षमेतन्, अन्यथा यस्य जन्म मासो ज्ञायते तमेव तारामूले निधाय द्वादशमासान् गणयेन् वर्षस्थाने प्राप्ते तत एव द्वादशमासादत्यपि विशेषापेक्षया मासचक्रं ज्ञेयम् ॥४०॥

अथ पक्षचक्रं शुक्ले हस्तेश्चो पञ्चदशी तिथिप्राप्तौ तिथिचक्रे पूर्णिमा-
प्राह्णा कृष्णेऽवमावसीति भेदं ज्ञानाय प्राह—

कृष्णपक्षो दक्षिणः स्यात् करस्तदितरः सितः ।

यत्पक्षे दर्शयेद्वस्तं सम्मुखोऽन्यस्तदन्यथा ॥ ४१ ॥

कृष्ण इति । सूर्यप्राधान्यात् स्वरोदयानुसारेण तस्य पुंस्त्वाद्दक्षिणः करः कृष्णपक्षो वामस्तु चन्द्रप्राधान्यात् शुक्र इति यत्पक्ष इति कृष्णपक्षे जातस्य दक्षिणो मुख्यः शुक्रे लब्धजन्मनो वामः करस्तद्ज्ञानाभावे यस्मिन् पक्षे हस्तं दर्शयेन् समुखो जन्मकुण्डलिका स्थानीयो दक्षिणः करो राशिकुण्डलिकास्थानीयो वाम इति अत एव प्रत्याख्यानसमये हस्तद्वय वीक्षणं मन्त्रन्यासेऽपि 'अद्गुण्डाम्यां नमः' इत्यादीं द्विवचनग्रहणं च स्पष्टम् । एवं रात्रिजातस्य वामप्राधान्यं; दिनजातस्य दक्षिण प्राधान्यं; तथा दक्षिणायने जातस्य दक्षिणः; उत्तरायणे जातस्य वामः तथा पुरुषस्या-
युषः वार्द्धे कृचदमश्रुप्रादुर्भावे सति दक्षिणः; पश्चाद्धे वामः; भ्रियाः पूर्वार्द्धे वामः पश्चाद्धे दक्षिणः प्रधान इत्यपि विचार्य 'अहवामेतो पृच्छा' इति प्रकरणकारमणनात् अज्ञाने तु सर्वत्र हस्तेशणपक्षस्यैव प्राधान्यं ज्ञेयं

तेन पूर्णायां हस्ते क्षणे वामाङ्गुष्ठे यवादि शुभलक्षणे सति दक्षिणहस्ते-
ङ्गुष्ठ यवेऽपि रात्रिजन्मरूपं शुभं कलं कृष्णपक्षे दक्षिणाङ्गुष्ठ लक्षणेन
वाच्यम् । तदेवं विवेकविलासोक्तं—शुक्लपक्षे तदा जन्म दक्षिणाङ्गुष्ठ
गैश्चतैरित्यपि समर्थितं कृष्णपक्षे हस्तदर्शनात् तथा च उभयत्र यवोदये
कृष्णपक्षे हस्तेक्षणं तत् प्राधान्यात् तत् फलव्यक्तिरिति वक्ष्यतेऽपि, नन्वेवं
गोत्रघनायुरादिविशेषो य एव दक्षिणे स एव वामेपि स्यादिति संपक्षे तथा
च वामावामयो रेखा साम्यापत्तिः न चैतदिष्टं सर्वत्र प्रत्यक्ष विरोधात् किञ्च
वक्ष्यमाणः श्वश्रुवामि मातृरेखा श्वसुरः पितृरेखा इत्यादि रेखाविमर्श
भेदोऽपि न संगच्छते एकस्यैव गोत्रादेः प्रमेयभावस्य वामावामयोरेखाभिर्ल-
क्षणीयत्वात् एकत्र रेखायाश्चरितार्थतेव । अपि च किं मुख्यत्वं किं
चान्यत् यो भावो दक्षिण हस्तेरेखा लक्ष्यते । स एव चेद्द्वाम हस्ते तथैव
लक्ष्यते तदापौनरुक्त्यं अन्यश्चेत्लक्ष्यस्तदा किं मुख्यामुख्य वितर्केण
अथ स एव भावो विशिष्ट तया । लक्ष्यते यथा कृष्ण हस्तदर्शने वामावामयो-
र्जावितरेखा साम्येऽपि पुरुषस्यायुराधिकं वाच्यम् । शुक्ले तु नार्या आयुः
एवं भाग्यधनेरेखादिष्वपि भाग्यं कृष्णे सन्तानरेखाभिर्दक्षिणकरमे पुत्रापुत्र्यश्च
प्रभानरूपाः प्रियाश्च शुक्ले ताभिरेव प्राधान्येन प्रेमपात्र तया वा वाणिक् पुत्र
सेवका लक्षणीया इति चेन्न; एवं सन्ततिरेखाभिः करभेवामे वाणिक्-
पुत्राश्च सेवका इत्यादि वक्ष्यमाणग्रन्थ वैयर्थ्यात् अन्योन्यं रेखाणां प्रतिबन्ध
कतापत्तेश्च । तेन भिन्न एव वामावामयोर्मावारेखाभिर्लक्ष्यः दक्षिणे विद्या-
रेखापठनपाठनरूपाविद्याभावो वामेतथैव विज्ञानमित्यादिवत् । परं
दक्षिणे पुरुषस्य स्वगोत्रघनायुषां वैशिष्ट्यं कृष्णपक्षे हस्तदर्शने वाच्यम् ।
शुक्ले तु स्त्रीसंबन्ध गोत्रादीनामिति न चैवं पुरुषस्य वामहस्तेरेखा समर्थ-
नेऽपि स्त्रिया वामहस्तेरेखा वैयर्थ्यं तदवस्थमेव स्त्रिया गोत्रादेः पुरुष वाम-
हस्तादेव प्रतीतेरिति वाच्यं स्त्रीपाक्षिक गोत्रघनादेः पुरुषोपभोग्यत्वेन तत्
मुख्यमात्रस्यैव नरवामकरेखाभिर्लक्षणीयत्वात् स्त्रिया उपभोग्यानां धना-
दीनां स्त्रीवामहस्तेरेखा एव लक्षणमिति । विवेकाच्च अत एव

स्त्रिया आयुर्ज्ञानं स्त्रीवामहस्तादेव । तस्याः पुनः सुखं पुरुषस्य लक्षणी
यं चैतद्वा पुरुषस्य वामहस्तरेखया तस्याः स्वभावः प्रतिप्रसंगप्रेमादि कोपि
तथैव वेद्यः स्वारसिकस्यभावस्तु स्त्रिया वामहस्तरेखा स्वरूपादेवेति न कश्चि-
द्विरोधः, स्त्रीत्रोर्जन्मलक्षणाधिकुण्डलिका चतुष्टयस्यैवप्रमेयावगमे स्व स्व
विषये स्त्रीत्रोः करचतुष्कस्य सामर्थ्यादिति । अत एव द्वित्रिचतुष्पञ्चादि
बहुस्त्रीपतेर्नरस्य स्त्रीपाक्षिकमुक्तामुक्तादि वामहस्तरेखाभिर्वेद्यं मन्यथा कस्याः
कस्याः स्त्रिया आयुरादिनद्रेखाभिर्लक्षणीयमित्य समंजसं स्यात् तेन मुख्या-
मुख्यत्वे तत्तद्रेखा प्रतिनियत फलोपभोगजन्य सुखापेक्ष एव अपल्लवा नवि-
ष्टिन्ना वामायू रोस्त्रिका यदा तदा स्त्रिया समं प्रीतिः प्राधान्यं स्वगृहे भवेत्
इत्याद्यग्रे स्पष्टम् । रेखावैकल्य प्रसंग इत्यत्रापि गोत्रधन विद्यादिरेखाणां
भिन्नविषयत्वान्नवैकल्यं लभ्य पत्रराशिसत्त्वयोर्भावानां तादृष्येऽपि फलविशेष
एव निवेद्यो न चेदेकतरस्य विकलत्वं स्यात्; तथात्रापि वामावामयो-
रिति परं एकतुलीलक्ष्मी भर्तुः सामान्यगृहपतेर्लोकस्य सर्वाः सन्तान रेखा-
विकलाः स्मृतद्रष्टव्यानां स्त्रीवामहस्तकरभरेखाभिरेव प्रतिपत्तेः स्त्रीपुंसयोः
संतानस्य लक्ष्यस्यैवयात् न चान्धाः परपुरुषोत्पन्नं सन्तानापेक्षया लक्ष्यभेदः
शक्यः प्रतिव्रतात्वात् न पि पुरुषस्यान्य स्त्रियां जातसन्तानापेक्षया लक्ष्य-
भेद—एकनारीकत्वान् एवं वामाङ्गुष्ठयवरेखायामपि निष्पलत्व प्रसंगोऽपि
बोध्यो न च तत्र स्त्रीपक्षविषयः पुरुषस्यैव निशाजन्मलक्षणात् तदुपलब्धिस्तु
दक्षिणाङ्गुष्ठयवामावे न सुबोधैवेति—अत्र बहुवचनस्य तथापि ग्रन्थविस्तार
भयादुपरम्यते पर-हकारकाः सर्वत्र सर्वदासन्तः प्रभाभिर्विकसन्तः प्रसाद्
पात्रं विजयं त एव । तत एव स्वयमपि प्राह इदं सामान्यत इति किं
आपातमाल चिन्तनया विशेषस्तु पुंस्त्रयादिकृत् इति सचाल भावित एव
॥४१॥ इति पञ्चचक्रदर्शनम् ॥

अग्रे स्वर्गोदयमावने सोपयोगं व्यक्त्या, अथ के दिनादिदिशा इति
ज्ञानाय दिनदर्शनमाह—

यद्दिने वीक्ष्यते हस्ततत्तिथेः स्थानकान्निजात् ।

आरभ्य गणने वाच्या दिनाः सर्वे शुभाशुभाः ॥ ४२ ॥

यद्दिन इति । तिथिस्थानकं निजं यद्दिनमानापेक्षं प्रागुक्तं प्रतिपत् पष्ट्यादिकं अङ्गुष्ठादौ विजानीयादित्यादिकं वक्ष्यमाणं यद्वा एकः १ पञ्च-
दशै १५ वासाः १० पट् ६ द्वये २ कादश ११ षोडश १६ त्रि ३
सप्त ७ द्वादश १२ त्यष्टि १७ वेदा ४ अष्ट ८ त्रयोदश १३ ॥ १ ॥
अङ्गुष्ठादेः पञ्च ५ नव ९ तारान्तेस्युश्चतुर्दश १४ पूर्वेपरे गतात् शेपात्
दिनमानस्य निर्णयः ॥ २ ॥ इति सामुद्रिकभूषणोक्तं वाज्ञेयं न चैवं त्रेधा
दिनमानदर्शनात् न तिथिस्थाननिर्णयः क्वचित्त्रयोदशी स्थानं मध्या-
शिरः पर्वणवचित्सांवित्री शिरः पर्वेति कुतो दिना गण्यन्त इति वाच्यं तारादि
प्रतिपत्प्रभृतिकं लघुदिनमानापेक्षं यावन्मेपे तुलायां वा सूर्यः तदाङ्गुष्ठादा-
विति समदिनरात्र्यपेक्षं एकः पञ्चदशेत्यादिकं तूष्कृष्टदिनमानापेक्षमिति विवे-
कात् तेन यदा यद्दिनमानं तदा तथैव तिथिव्यवस्था, अत्र ग्रन्थे पुरुषाङ्गत्वे
न दक्षिणहस्तप्राधान्यादक्षिणायने दिनलघुतापेक्षयाबाहुल्येन प्रतिपत् पष्ट्या-
दिकमेव दिनमानं संदृढ्यं तेन तदपेक्षैव तिथिव्यवस्था । ततः कृष्णपक्षे
हस्ते क्षणे त्रयोदशी तिथिः प्राप्ताचेत्तदा मध्याशिरः पर्वणः
१४।१।२।३।४। प्रारभ्य तिथिष्वङ्गण्यते तदनु वामहस्ते त्रयोदशी-
स्थानादारभ्य पञ्चम्यादिगणनं ततोऽङ्गुष्ठपर्यन्तं गणयित्वा वामहस्ते शेपा-
स्तिथीः प्रपूर्य्य पुनर्दक्षिण हस्ते दिनाः पुरणीयाः इति दिनफलं तत्र यद्दि-
नस्थाने शुभरेखालक्षणं स्वराशिनाथस्तन्मित्रस्थानं ताद्दिनं यावज्जीवं शुभं
जेयम् । तदितरत्—अशुभं मित्रगृहत्वेऽपि अङ्गुल्यन्तर्गतत्वामिश्रं सामान्य-
तोऽपि मित्राणामपि स्वराशिनाथैरे अशुभं तत्रापि स्वराशीशोद्यास्तक्रूरा-
क्रान्तं क्रूरदृष्ट्यादि विमृश्यफलं वाच्यम् । एवं शुक्लपक्षे हस्ते क्षणे वामत-
स्तत्तिथिस्थानात् प्रारभ्य क्रमादक्षिणेऽपि दिनपूरणं कार्यं एवं सकलतिथीनां
शुभाशुभादि निर्णयः ॥ ४२ ॥

दिनानां स्थानमाह—

अङ्गुल्यान्तर्गता दुष्ट रेखा स्थानस्थिता अपि ।

दुष्टाश्रेष्ठादिनाश्वान्ये मिश्राप्रदेशिनी दिनाः ॥ ४३ ॥

अङ्गुल्यन्तेति ॥ ४३ ॥

रणार्थे तेऽपि च शुभाः अङ्गुष्ठस्थास्तुभङ्गदाः ।

धर्मार्थेऽपि च शुभाःऽकनिष्ठास्थास्तदा शुभा ॥ ४४ ॥

रणार्थे इति । धर्मार्थे अङ्गुष्ठादिनाः श्रेष्ठाः पञ्चमे शून्यैव स्यादथवा
धर्मवासनेति विवेकविभासे व्योमतन्नस्थानात् ॥ ४४ ॥

रोगप्रश्ने शान्तिकादौ श्रेष्ठा अनामिकादिना ।

मध्यादिना धनकराः लाभसाम्राज्यदायकाः ॥ ४५ ॥

रोगेति । स्पष्टं सर्वम् । यत्तु दूतस्य अनामिकाङ्गुलिस्पर्शो रोगिण
उपचरणे वारभटे निषिद्धस्तत्र शकुनान्वेषणमालम् । अत्र तु मम रोगस्य कदा
शान्तिस्तदाहस्ते क्षणे दिनानिर्णयये दिनाः सावित्रीस्थानास्तेषु रोगोप-
शान्तिर्वाच्या इति तात्पर्यमेदात् श्रेष्ठा इत्युक्तं—यद्वा कुमारं शीताभिरङ्गि-
राश्वस्य योनियन्त्रमूर्च्छितं जातकर्मणि कृते मधुसर्पिर्दुर्बान्ता ब्राह्मरिसेन सुवर्ण
चूर्णमिश्रमङ्गुल्यानामिकया लेहयेत् इति सुश्रुते शरीरे तस्या
माङ्गल्योक्तेः ॥ ४५ ॥

इति दिनदर्शनचक्रम् ॥

अथ घटीका चक्रमाह—

का घटी किटशीमे स्यादिति ज्ञेये करे क्षणे ।

या तिथिस्तां निजे स्थाने दत्त्वा सर्वं विलोकयेत् ॥ ४६ ॥

का घटीति ॥ ४६ ॥

प्रातस्त्वं घटिका युग्मं तिथिस्थाने नियोजयेत् ।

तदनुक्रमतः पञ्चदशभान्विचारयेत् ॥ ४७ ॥

प्रातस्त्वमिति । यातिथिः प्राप्ता तस्मात् स्थानात् प्रारभ्य अङ्गुष्ठं
यावत् गणयित्वा तदनु दक्षिण एवकरे तारादि भागिर्दिन घटिकाः प्रपूर्वा

ननुयामे तद्गणनं रात्रिवटिनामेवामेति निर्णयान्, इदमेव सुहृत् चक्रम् ।
अयं तु एकस्मिन्नेव दिने घटीनिर्णयः तत्रापि कृष्णपक्षे प्रथमा घटी सूर्यस्य
द्वितीया चन्द्रस्य शुक्ले प्रथमा चन्द्रस्य परासूर्यस्येति अथ पष्ट्या हस्ते क्षणे
तथा ज्ञाते साप्तमी घटिकानां कथं शुभाशुभ जप्तिरिति चे दुच्यते सामान्यतो
दक्षिण एवकरे सप्तमी स्थानाद् दिनं मुखमारभ्य तद्गणनं शुभमशुभंवानिर्णयं
विशिष्य पुनर्वर्षमासतिथिनिर्णयात् ॥ ४१ ॥

तत्रापि घटीयुग्मस्थापनं स्थूलदृष्टयेत्याह—

तुल्ये नक्षत्रं दिने हथेपः क्रमो मेपतुलास्वौ ।

न्यूनोधिके घटीयुग्मेपलैर्ज्ञेयाधिको नवा ॥ ४८ ॥

तुल्येति ॥ ४८ ॥

उपसंहारमाह—

घटीनां फलमित्येवं दिवसस्य निवेद्यते ।

रात्रौ घट्यःपुनर्वाच्या वामहस्त विलोकनात् ॥ ४९ ॥

घटीति । रात्रौ वामंगुठजवेणय इति प्राक् प्रकरणकारमतेन वामहस्ते
घटिकावाच्या ॥ ४६ ॥

इति घटिकादर्शनं चक्रम् ।

अथ दशाचक्रमाह—

अश्विन्यादिक्रमाद्यत्र ताराद्यङ्गुलिपञ्चके ।

दिनभं हस्तवीक्षायाः प्रातस्तद्ग्रहजादशा ॥ ५० ॥

अश्विन्यादाति । गृहदानदिनेषु अश्विन्यादिक्रमात् यदुक्तं—

रविः १ सौम्यो २ भृगुः ३ शरिः ४ चन्द्रा ५ गारौ ६ बृहस्पति

७ राहु ८ केतुः ९ क्रमादानमश्विन्यादि त्रिकेत्रिके ॥ १ ॥

तेनायामत्र क्रमश्चन्द्र चक्रानुसारी ज्योतिर्मागिऽपि—

आर्द्राद्येव चतुष्टये रविदशा चन्द्रे मघादि त्रये,

कौजो हस्त चतुष्टये बुधदशा मंत्रत्रिभे कीर्तिता ।

शरिरीप चतुष्टये ज लमतो जीवे घनिष्ठा त्रये,

आहिर्बुध्नचतुष्टये तमदशाशेषा भृगोः कीर्तिता ॥ १ ॥

इति तथा दर्शनात् ॥ ५० ॥

नक्षत्रव्यवस्थामाह—

अङ्गुष्ठेऽपि कनिष्ठायां पञ्चक्षणाणिनियोजयेत् ।

शेषास्तु पञ्चक्षणाणि दशाचक्रमितीरितम् ॥ ५१ ॥

अङ्गुष्ठ इति । चन्द्रचक्रे प्रत्यङ्गुलिसप्तनक्षत्रनियमात् कथमत्र वैपम्य-
मिति न शक्यम् ।

अकारे सप्त ऋक्षाणि रेवत्यादि क्रमेण च ।

पञ्च पञ्च इकारादा-वेवं ऋक्षस्वरोदयः ॥ १ ॥

इति नरपतिग्रन्थेऽपि व्यवस्था वैपम्यात् ॥

तिथिवारादिभोगत्रदशा भोगमाह—

सार्धसप्त घटीमान दशानुक्रमतः करः ।

यदावीक्ष्येत सा ज्ञेया प्रष्टुर्जन्मदशा बुधैः ॥ ५२ ॥

साद्वेति । स्पष्टम् । प्रष्टुर्हस्तदर्शयित्पुरित्यर्थः ॥ ५२ ॥

दशा चक्रमाह—

आचं भौबुध्नी राशुक्रमेणासां प्रचारणा ।

स्थानयोगाद्ग्रहयोगाच्छुभाशुभमिहेष्यते ॥ ३ ॥

आचमिति । अष्टोत्तर्याः प्राधाम्यात् स्थानेति स्थानयोगान् ग्रहन्त्यादिति-
जन्मराशिभावचक्रादौ सर्वत्र ज्ञेयम् ।

अश्विनीवितथे राहो ब्राह्म्यादि त्रयके शनिः ।

श्रुतिद्वये बुधदशा वारुणद्वितये रवेः ॥ १ ॥

उभद्वये चन्द्रदशा शुकस्यादित्य पञ्चके ।

जीवस्वार्थमतः पञ्च स्वारस्य परपञ्चके ॥ २ ॥

अत्र दशाया उदाहरणे सन्वत् १७३७ वर्षे आपादसितद्वितीयायां
सप्तमघटीसमये हस्तवीक्षणे प्रयोगो यथा तद्दिनं पुष्यनक्षत्रं तदानामिका
नक्षत्र पञ्चके तेन दिनोदये शुक्रदशा हस्तवीक्षापि तस्यामेव दशायां

साद्धसप्तघटी यावत्तस्या अवस्थितेः तेन गौर्यां यदिशुभोद्धरेखादिस्थानं
 तर्हि शुक्रदशा शुभा अन्यथा अशुभास्वराशीश मित्रामित्रत्वादिकमप्य-
 त्रान्वेषं एवं हस्तेशा प्राप्ये जन्मलाभे यदि शुक्रः शुभमित्रादिराशिस्थस्तदा
 तद्दशापि शुभेति मन्तव्या एतदनुसारेण ज्योतिः शम्भदशापि हस्तलक्षणात्
 शुभाऽशुभावा ज्ञेया ॥५३॥

॥ इति दशाचक्रदर्शनम् ॥

अथ दिनलग्नदर्शनमाह—

पाणियद्वासरेवीक्ष्यस्तत्संक्रान्ति दिनोदये ।

देयान्होमान योगेन तदनुक्रमतः पुनः ॥ ५४ ॥

पाणिरिति । अह इति अहोवमानं शुभसंक्रान्त्य पेशयेति । ज्योतिः
 शास्त्रानुसारेण यद्वाग्रहादीयं ते अन्यथा अहोमानं—उत्कृष्टजघन्यादि तदेव
 सामुद्रिकैर्विचार्यम् यद्वास्थूलनयापेक्षयैव यथायोगं दिनमानानुसारेण यत्त-
 न्नमानं प्राप्तं तत् संक्रान्ति प्रथमदिनादारभ्य संक्रान्ति प्रान्तं यावत्
 ज्ञेयम् ॥५४ ॥

लग्नप्राप्तिविधानमाह—

शक्तिशालीक्षणे प्राप्ते लग्नसम्यग् विचार्यते ।

स्थानयोगाद् ग्रहन्यासात्तत्र वाच्यं शुभाशुभम् ॥ ५५ ॥

शक्ती इति । शक्तिशालीहस्त ति तर्हीक्षणे समये आगतं लग्नं विचार्य
 स्थानेति ननु तारादि यदेवस्थानं तत्र शन्यादिर्नियत एवेति किं स्थानग्रह-
 योर्द्वयोरान्दामिति चेन्न; क्वचिद्विरोधेन द्वयोरप्यावदयकविमर्शान् अत
 एवाद्गृहमभ्यांशे मूलस्थानेऽपि सूर्यस्थान्यत्र । नवकाशान्मूलवाधेन मध्यं ताम्रं
 रविस्थितंस्त्र्युक्तं स्थानाद्ग्रहस्य बलवत्त्वात् ग्रहाणां चोरणस्थानाऽ
 नियमाच्च ॥ ५५ ॥

संक्रान्तिक्रममाह—

कनिष्ठाद्यात्रिभागाद्य मृगादिरविसंक्रमम् ।

प्रारभ्यदिनसंक्रान्तिर्यत्र लग्नक्रमस्ततः ॥ ५६ ॥

कनिष्ठाधेति । मृगोमकरस्तं प्रारभ्य रविसक्रान्त यो गण्या इदं चेट्रोपदेशात् युक्तमपि माघादि मासस्थापनात् मकरसंक्रान्तौ रसद्विनाड्यो २६ कर्क १२ पलामृगेश्युरिति वचनात् दिनमानस्याल्पत्वेन कनिष्ठाद्य भाग एव तद्व्यवस्थापनम् । यस्मिन् भागे दिनसंक्रान्तिरायाति तत् एव च्यंशालम्न गणना कार्या ॥ ५६ ॥

लग्नभोगमाह—

लग्नप्रमाणमुत्कृष्टे दिने सार्धेषु नाडिकाः ।

घस्रश्चतस्रो विंशति पलानि दिवसेऽल्पके ॥ ५७ ॥

लमेति । कर्के विरामाः ३३ सपलाष्टवेदा ४८ इत्यारम्भसिद्धिमन्थे ततश्चतस्रिंशद् घटिकाः अष्टचत्वारिंशत्पलान्युत्कृष्टं दिनमानं तत्र पण्णां-चतुर्लम्नानां प्रवेशेन तावानेव प्रत्येकं सार्द्धपञ्चनाडी प्रमाणोभोगो अष्टचत्वारिंशत् पलानि पुनः सप्तमलग्न भोगेऽन्तर्भाग्यन्तेऽस्तरूपत्वात्तस्य सर्वेषामिह लग्नानां तुल्यभोगः सामुद्रिकमतत्वात्, अल्पेदिन मानेऽपि चतस्रोघट्यः पष्ट्यां चतुर्गुणेन चतुर्विंशतिप्राप्तेः शेषघटी द्वयपलानि विंशोत्तरं शतं तत्र पद्मिर्भागे विंशतिपललाभ एव शेषे द्वादशपलानि सप्तमलग्नस्य भोग इति ॥ ५७ ॥

भाष्यम्—

सर्वं प्रकटमेव केषाञ्चिदित्यत्र स्वमते स्वारसिका भावस्यापनाय ननाम ग्रहणं बहुवचनं तु बहूनां तथा प्रातिपत्तेः ।

ननु हस्त दर्शयितुर्जन्मपलं प्रागुक्तं वर्षपरिज्ञानाय भावचक्राणि नचज्ञाम-राशेरुल्भ्यानि सराशिपलकाण्यपि भाणितानिः दिनलग्नदर्शनं किमर्थमिति चेत्; उच्यते ॥

ज्योतिशास्त्रवत्सामुद्रिकशास्त्रस्यापि निमित्तान्तरतया आवश्यकस्ततोऽपि प्रश्नबोधस्तदर्थं ज्योतिषलग्नेषु पृथिव्यादि तच्च पञ्चकनेदेसत्यापि स्वरोदयशास्त्रे प्रश्नार्थं तच्च दर्शनवत् तेन ज्योतिर्मतेन प्रश्नलग्ने प्राप्तेऽपि प्रष्टुः पुंसो दक्षिणे हस्ते स्त्रिया चामे तत्तद्लग्नग्रहादिकलं तत्स्थानरेखादिविचारणया पूर्णापूर्ण-

सया ज्ञेयम् । न चेदेक नक्षत्रपाद जातानामेकस्मिन्नेव लभे विवाहादि कुर्वतां फले विशेषा भाव प्रसङ्गः ।

यथाहि एक सार्थे एक मुहूर्तेऽपि प्रचलतां शकुनादिदर्शन भेदान्नाशिका स्वरभेदाद्वा फलभेदस्तथात्रापि यदुक्तं—वसन्तराजशकुनग्रन्थे—

एकत्र सार्थे व्रजतां बहूनां यो यादृशं पश्यति दैवयोगात् ।

श्यामादिकानां शकुनं स तादृक्फलं नरोविन्दति निर्विकल्पम् ॥१॥

तुल्येपि जाते शकुने जनानामा-लोक्यते यत्र फलस्य भेदः ।

स प्राण संचारकृतो विशेषस्तत्प्राणगत्या शकुनो गवेप्यः ॥२॥

अत एवात्रोच्यते । स्थानयोगादिति, अथ यदर्थं पृच्छयते सपुत्रारी वा चादूरे तदाकृतः प्रश्रवोध इति चेत् दूतस्य नौमिक्तिकस्य वा करवक्षिणात् यं संकल्प्ययत् क्रियते तत्तस्मिन्नेवोपतिष्टने सौधर्मदेवलोकस्य शक्रकृतजिन प्रणामवन् ईशानस्थ तदिन्द्रकृतवलि चञ्चाकोपेक्षणवत् देवोपयाचितकवत् सर्वदष्टान्तरायात् दूते मन्त्रित जल्पानादि वद्वेति अत्रापि राशिचक्रदिनलग्न चक्रयोः स्थानपना यथा—

३	२	१	श.१२	११रा.
४	श्रीसिद्ध जीव	१० चं.		
५के.	७	६	९मं.	६ घं.

दिनलग्नचक्रम्

१२रा.	११रा.	चं. १०	९ मं.	८
१	श्रीसिद्ध जीव	७		
२	३	४	५के.	६ घं.

दिनलग्नराशिचक्रम्

राशिचक्रे प्रद्युर्वािमहस्तरेखादि विचारणया पूर्णमपूर्णवाफलं ज्ञेयम् । अस्मिन्निति सप्तममवनस्यस्त्रीरूपत्वेन वामहस्ताधिकारात् तस्यैव सामुद्रिके नियमात् ।

॥ इति दिनलग्नचक्रदर्शनम् ॥

अथ हस्तेऽङ्गुष्ठस्य प्राधान्येन तत्रापि ग्रहत्रयव्यवस्थानात् नक्षत्र चक्रे तलादि भागेषु अङ्गुलीषु नक्षत्र त्रयस्यैव पर्वत्रयेण नियमात् द्रेष्काण चक्रमाह—

लग्नञ्चेत्प्रथमे त्र्यंशेद्रेष्काणः प्रथमस्तदा ।

द्वितीयश्चद्वितीयांशे तृतीयस्तु तृतीयके ॥ ५८ ॥

लग्नमिति । प्रागुक्त भावचक्रेषु दिनलग्ने वा यन्मूर्तं तदङ्गुल्या आद्य त्र्यंशे तदालग्नस्य प्रथमद्रेष्काण इत्यादि सुबोधं न चैवं लग्नवेलायास्तयो-
भागा नमाप्यास्तदा द्रेष्काणैस्तस्कराः स्मृता इत्यादिप्रक्षेपे अविमर्शः भावचक्रेष्वपि भेषराशिवत्तः प्रथम द्रेष्काण एव घृपस्य द्वितीय एवेत्यादि सर्वस्य नियमश्च प्रसज्येतेति वाच्यम् । हस्ते क्षणसमये लग्नमिति कौटर्थः दिनलग्नं विचार्य तच्चेत् प्रथमे अङ्गुलि-
त्र्यंशे तदा भेषराशिवतो भावचके 'जागरूक' इत्यादिना प्रबन्धेन प्रायुक्तेऽपि प्रथमद्रेष्काणः । द्वितीयेत्रिभागे दिनलग्नस्थितौ द्वितीयः, एवं तृतीये तृतीय इत्यर्थसमर्थनात् इदमेव च सामुद्रिके दिनलग्नप्रयोजनं ज्ञेयम् । एवं सामुद्रिकमत्ताल्लब्धम् । दिनलग्नमपि यदि ज्योतिर्मार्गप्राप्तस्य लग्नस्य प्रथमे त्रिभागे तदा प्रथमो द्रेष्काण इत्यादिबोध्यम् । तिथिवारादानामौदा-
विका नामैव ज्योतिर्मार्गप्राप्तानां हस्तेक्षणदिने प्रातरादौ गणनारम्भेण तन्मार्गस्यापि प्रामाण्यात्, एवं नवांशा अपि द्रेष्काणे लब्धे प्रतिद्रेष्काण-
मंशत्रयसंख्यया सुलभा एव त्रिष्वपि नवांशेषु क्तमो नवांश इति निर्णेतव्ये दिनलग्नं चेच्चिरं तदा प्रथमोऽंशः स्थिरं चेद् द्वितीयोऽंशः द्विस्वभावं चेत्-
तृतीयोऽंश इतिवाच्यम् । तत्र राशिलग्नभावचक्रेषु दिनलग्नेऽपि अंशानामजैण-
तुलकर्कादिवत् ज्योतिर्मार्गवेदेव अङ्गुलिचतुष्टये तथैव राशिचक्रे मूल्यवर्णि भेषादिव्यवस्थानात्, अंशस्वामिनस्तु प्रागेवोक्ताः, सामुद्रिकभूषणोक्ताः न पुनर्ज्योतिः शास्त्रानुगा इति नवांशचक्रं तथा पुस्तो दक्षिणकरे वि-

१ सामुद्रिककृतः प्रथमः फलं तस्यैव जायते इति भरपति प्रभ्ये ।

पमप्राधान्यात् अकेन्द्रोः स्त्रिया वामहस्ते समरूपत्वात् इन्द्रकयोर्होरिति
तत् चक्रं अनुक्तमपि द्रेष्काणचक्रस्य उपलक्षक्षादत्रबोध्यम् ॥५८॥

अथ योगचक्रमाह—

नक्षत्र चक्रक्रमतोऽभिमतं योग चक्रकम् ।
भूतले दिनयोगस्य स्थापनात् सर्वमीक्षते ॥५९॥
यो योगो दुष्टभागस्थः सवर्ज्यः शुभकर्मसु ।
अशुभे समुपादेयो मायारूपविचिन्तनात् ॥६०॥

नक्षत्रमिति । व्यक्तम् । नवरमङ्गुष्ठे नक्षत्रचक्रे नक्षत्र त्रयं एतच्चक्रे
योगद्वयं सुश्रुतमते तत्र भागद्वयात् योगासतर्विंशति संख्या एव ॥६०॥

दिग् चक्रमाह—

दिशि कस्यां मया लभ्यामितिज्ञेये करे क्षणे ।
यत्रात्मभं भवेदक्ष चक्रानुक्रमतो दिशि ॥६१॥

दिशीति । करे क्षणे हस्तदर्शनसमये कस्यां दिशि मया इति मम
विशेषात् लभ्य—प्राप्तव्यामिति । ज्ञातव्ये नक्षत्रं चक्रंविद्योक्तं यत्र यस्यां
दिशि आत्मभं स्वीयं नामनक्षत्रं तत्र सुलक्षणे ऊर्ध्वरेखादिके पूर्णं लभ्यं
राशीशर्वोरस्थाने पञ्चविंशोपका. आयतरेखादिविहृल्लक्षणे न लभ्यं राशीश
समग्रहस्थाने दशविंशोपकाः स्थानदोषोऽपि स्वराशिमित्रगृहस्थानत्वात् शुभ-
लक्षणाद्वा पादोर्न फलमित्यादिभावनीयम् ॥६१॥

एतदेव विस्तरेणाह—

मध्यमेऽङ्गुष्ठभेस्वीये ग्रामे सौख्यं विनिदिशेत् ।
ऋक्षत्रयेङ्गुलीनां तु प्रागुक्तां तदिशं दिशेत् ॥६२॥

मध्यइति । मेरुमध्यदेश इति वचनान्—अङ्गुष्ठे नक्षत्रे स्वग्रामे सौख्यं—
नक्षत्रस्य अङ्गुल्यन्तर्गतत्वे तद्दङ्गुलीस्त्रामी मैत्र्यादि भावनापि कार्या तिथि
चक्राचाहक् तिथिभाष्या स्वग्रामेऽपि तच्चदिशस्तत्राशिवतः पुरुषात् पण्या-
द्वालभ्यपिनिवेद्यन् ॥६२॥

दिग्भागेऽपि विशेषमाह—

राजाद्ययोरन्तरेऽधिराद्याद्ये मे व्यवस्थितः ।

राज्ञो मूले स्वदेश्याद्रि ग्रामोवक्त्रे तु पल्लिका ॥६३॥

राजेति । अङ्गुष्ठपदेशिन्योर्मध्ये पूर्वसमुद्रस्तस्मात् समागतपण्याल्लामः ।
आद्यायाः प्रदेशिन्या नक्षत्र त्रयमध्ये—आद्ये प्रथमनक्षत्रे समुद्रो व्यवस्थितः ।
अङ्गुष्ठमूले स्वनामनक्षत्रे प्राप्ते स्वस्थालनः जन्मापेक्षया यो देशस्तत्र भवः
अद्रिग्रामः पर्वतवासिलोकसान्निवेशो वाच्यः । अर्थात्ततो लभ्यमिति भावः ।
वक्त्रे करभे पल्लिका मिल्लस्थानम् ॥६३॥

पर्यन्तपर्वता देशो मेरुः करमसीमनि ।

गुर्जराच सुराष्ट्रा चास्ताद्रि रत्नाकरान्तरे ॥ ६४ ॥

पर्यन्तेति । तथा करभदेशसीमापर्वतास्तथा मरुदेशः ततो लभ्यं ज्ञेयम् ।
अस्ताद्रिः करमः रत्नाकरो मणिवन्धस्तयोरन्तरे गुर्जरा सुराष्ट्रादेशस्ताभ्यां
लभ्यम् ॥ ६४ ॥

सर्वदेशापेक्षया मध्यदेशमाह—

अङ्गुष्ठमूलेऽक्षयतीर्थमेतत् आद्यं प्रपाः पारणके घटोऽयम् ।

यो मध्यदेशस्तत एव चक्रादिशां विबोध्यं विदिशांच विज्ञैः ॥६५॥

अङ्गुष्ठेति । श्रीऋषभप्रभुतपः पारणास्थानेऽक्षयवटोऽद्यापि प्रयागतीर्थे
प्रतीतः; समध्यदेशः सर्वदेशमध्यं अंशे अंशिनोपचारात्, तस्मादेव दिग्-
विदिक् चक्रं विचार्यमन्वथा स्वजन्मापेक्षयैव मध्यदेशः सामुद्रिकेऽक्षयवट-
ग्रहणमङ्गुष्ठ प्राधान्येन विवेणी स्थानात् ॥ ६५ ॥

विदिग् भागमाह—

दिग्भागेयत्तृतीयं भं तद्विदिग्घिश्नमुच्यते ।

यद्वास्वजन्मलग्नेन दिग्बिदिग्वाधिमृश्यते ॥ ६६ ॥

दिगिति । अश्विन्याद्यपेक्षया तृतीयं पूर्वस्यां नक्षत्रं रोहिणी दक्षिणस्यां
पुनर्वसू पश्चिमायां मघा—उत्तरस्यां हस्त इति चत्वारिंशदिग् विष्ण्यानि
शेषाण्यष्टदिग् नक्षत्राणि तद्विमर्शांलभ्याविमर्शः । नक्षत्रव्यवस्थाया तिथिव्य-
वस्था वा लक्षणैर्लभ्यकथनाद्वाशिमेलक एव लभ्ये परमबीजमित्यावेदितम् ।

अत्रार्थे मतान्तरमाह—

येद्वेति । प्रागुक्तराशिलग्नभावचक्रात् जन्मलग्नाद्वा दिग्विदिशोर्ग्रहदृष्ट्या
लभ्यालभ्यव्यक्तिर्ज्ञेया ॥ ६६ ॥

अथ देहचक्रविवक्षया पूर्वमङ्गपञ्चकं व्यवस्थापयन् अङ्गुलिषु भूतपञ्चकं
तच्च पञ्चकं च दर्शयति ।

अङ्गुष्ठाद्याः पञ्चवर्णाः सीतपीता रुणा हरित् ।

श्यामश्चेत्यद्यभूतानां तत्त्वानां पञ्चकं यथा ॥ ६७ ॥

अङ्गुष्ठाद्या इति । इदंवर्णपञ्चकं यद्यपि अङ्गुलि स्वरूपचक्रे वाच्यम् ।
अङ्गुष्ठापञ्चवर्णः स्यादिति वक्ष्यतेऽपि तथाऽपि भूतपञ्चकतः स्थानमिति
नष्टवस्तु पृच्छायां वक्ष्यमाणत्वात् प्रासंगिकं गतवस्तुवर्णकथनम् । तत्र
अङ्गुष्ठाद्या अङ्गुल्यः क्रमात् पञ्चवर्ण १ सीत २ पीत ३ अरुण
४ हरित् ५ रूपाः पृष्टं श्यामरूपमिति ज्ञेयं तेन वर्णाः पञ्च अङ्गुष्ठके
वाच्याः । तत्र गौरकान्तिः सूर्यः मन्दार्कस्य पुष्येण समद्गतिश्चन्द्रः
शुकपिच्छसमः सौम्य इति भुवनदीपकोक्त्या ग्रहत्रयस्थानत्वेन वर्ण-
संकरः सीता उज्वला तर्जनी पूर्वदिग् भागत्वात् पीतालक्ष्मीः बृहस्पते-
स्तस्याः स्वामित्वात् उदग् भागरूपतया एकपिगापरनाम धनदाधिष्णि-
तत्वाच्च, अत एव तुळाराशिस्तत्रस्थस्तस्य नवांशेषु धनदः स्वामीति सावित्री
अरुणाक्षत्रियत्वात्, ताराहरिद्वर्णा अरुणसितहरितपाटलेत्यादिना लघुजात-
कोक्त्या हरितवर्णभियुनाधितत्वात् नीलश्यामयोरेक्येन शनिराहोस्थानाच्च,
पृष्टं श्यामवइस्तस्तमस्विनीति प्राग् वचनात् । न च तत् स्पर्शाद्विर्णज्ञानं तत्र
पृष्टे स्पर्श सम्भवात्, किमत्र तदुपादनमिति वाच्यम् । नष्ट वस्तुज्ञाने नक्षत्र
चक्रस्य प्राधान्यात् तत्तदङ्गुलिनक्षत्रैरेव तत्तद्वस्तुवर्णबोधात्, अत एवास्य
दर्शनाधिकारे संग्रहः ॥ पृष्टनक्षत्राणि तु तले पश्चिमदिग् भागगतान्येव
ज्ञेयानि रात्रिप्रत्यासत्या । राहोस्ताराद्वितीय पर्वस्थानवन्, न चैवं तलनक्ष-
त्रेषु को वर्णः; इत्याद्यङ्गं द्विनं हस्ततलं बोध्यमित्युक्तेराद्याङ्गुलीवर्णस्यैव
सामान्यतः श्वेतस्य व्यवस्थानात् विशेषतस्तु तलदिग् भागेषु

तत्तद्विक्स्वरूपाङ्गुलिवर्णस्यैव वर्णस्य प्रतिपात्तिः तेन ताराया हरिद्वर्णत्वेन तदस्य पश्चिमदिग् भागस्थ नक्षत्राणां पृष्ठरूपत्रया श्यामत्वयोगऽपि न विरोधः, एतेन दिग् लभ्यरत्तद्वर्णवस्तुनो लभ्यमित्यपि बोध्यम् । कश्चित्तु अङ्गुष्ठाद्याः पञ्चवर्णाः ज्ञेयास्ते केत्याह—सितः अङ्गुष्ठः शिवरूपत्वेन उज्वलत्वात् तर्जनीपीता पृथिवी तच्चस्थानात् पृथिव्याः पीतत्वं आपः श्वेताः क्षितिः पीता इति स्वरोदये मध्या अरुणा अरुणो बाल सन्ध्याम इति कौश्लकारवचनान् पीतरक्तवर्ण श्वेतरूपवर्णवनी । तत एव धीपणः कनकद्युतिस्तस्याः स्वामी वृश्चिको घन्वी चेति उभयराशयोः पितृगणयोस्तत्र व्यवस्था राशिचक्रेऽपि सौभाग्यरूपत्वाद्गाममध्याया रक्तत्वम् । तथाशिवानीलवर्णावायु तच्च स्वाश्रयात्, श्यामाकर्नानिका—'कालंगुलीइ रेहा पण्डिणी लंघिरुण जस्य गया' इत्यग्रे मकरगणकारवचनेन आयुषो रेखायाः कालरूपत्वेन यमुना स्वरूपाया मूलात्वात्, इत्यपि सूत्रं च्याम्याति ।

अथेत्यान्तर्ये भूतानां तत्वानां पञ्चकं विचार्य यथेत्यग्रे चाक्षोपन्या-
सार्थम् ॥ ६७ ॥

तदेवाह—

तर्जनी पृथिवी मध्या जलं वायुरनामिका ।

फनिष्ठातेज इत्युक्तमङ्गुष्ठे ध्योमसूर्ध्वगम् ॥ ६८ ॥

तर्जनीति । अत्र एकैकस्य कडाः पञ्चक्रमणैवो दयन्ति च पृथ्वी आपस्ततस्तेजो वायुराकाशमेव चेति नरपतिग्रन्थे तथा भगनात्, आद्यं तत्त्वं मूलाद्याङ्गुल्या प्रदेशविद्यतेऽस्यामिति प्रदेशिनीत्यन्वर्थान्मङ्ग-
लाधिष्ठितत्वाच्च मध्याजलं तदनुकृमादुश्वाच्च मध्याया हृस्वत्वात्तारा या गुरुत्वाच्च शिवावायुस्ततएव तस्या जापप्रारम्भः शिवाया लज्जत्वात्, काञ्चनस्य वह्निवीजस्याश्रयान्नक्षत्रचक्रे विशाखेन्द्रामिदैवता व्यवस्थानात् तारा—अग्निः ।

द्वादशाङ्गुलं माहेन्द्रं षोडशाङ्गुलं वास्यम् ।

अष्टाङ्गुलं बहेद्वायुरनलञ्चतुरङ्गुलः ॥ १ ॥

इति स्वरोदये दीर्घन्हस्वपरिमाणं भणनात्, तथा अहं तत्त्वोत्पत्तिं नानामिति वाग्मात्रश्रवणात्तज्जातरोपोरुद्रस्तीक्ष्णया स्वकनिष्ठानखाशिखया प्रजापतेः पञ्चमांशिरश्चिच्छेदेति बहि रपराजस गुणस्थानाच्च, अत्रापि तथात्वम् । परिशेषात् सूर्याचन्द्रमसोरेवस्थानाच्च, अष्टाङ्गुष्टे मूर्ध्वभागे व्योमेति भूतपञ्चव्यवस्था; तच्चान्येष्वेवमेवकश्चिद्विशेषस्तदीयोऽप्रेवक्ष्यते ॥६८॥

अथ देहे जीवभावयोरुभयोरवस्थानात् तत् स्वरूपज्ञानाय विभागमाह--

मायाश्चतस्रोऽप्यङ्गुल्यांजीवोऽङ्गुष्टो बुधेः स्मृतः ।

तन्मूलनाड्यां हंसोऽयं यत्करोति गतागतम् ॥६९॥

मायाइति । स्पष्टमेव सहेतुकं तद्व्यवस्थापनात् तन्मूलेति मणिवन्धस्थाने देहसुस्थः दुःस्थता ज्ञानहेतुर्वैद्यशास्त्रे प्रसिद्धया नाडी तस्यां जीवस्य गतागतं वातापित्तश्लेष्मप्रकृतिव्यञ्जकं प्रतीतमेव, अत एवोक्तं विवेकविलासे, पादाङ्गुष्ठेन तत् पष्ठे गुच्छे जानुनि लिङ्गके, नाभौ हृदिकुचे कण्ठे नासाहक् श्रुतिषु भ्रुवोः ॥१॥

शङ्खे मूर्ध्नि कर्मातिष्ठेत् पीयूषस्यकलान्वहम् ।

शुक्लप्रतिपदः पूर्वं कृष्णपक्षे विपर्ययात् ॥२॥

सुधाकलास्मरोजीव स्रयाणामेकवासिताम् ।

पुंसो दक्षिणभागे स्याद्दामभागे तु योषितः ॥३॥

१ नादिन्याः पुयुर्मारणे रजो बहुलत्वात् पवनरूपं रजोऽप्युक्ताश्रयाद्वा । २ नचाव पृथिव्यापस्तथा तेजोवायु राकाशमेवेत्यादि क्रमनङ्ग इतिवाच्यम् । क्रमस्या तन्वत्वात्, अतएव सुप्तने तेभ्यो भूतानि व्योमानिजानलजलोर्न्य इतिव्यमः यथोत्तरपरिशुद्धितुकः विवेकविलासेऽपि वायो वैदिरपां पृथ्वार्थाम्नन्त्वं बहेत् क्रमात् इतिवायोऽतरोऽग्निः । ३ सच बहुलमाकाश रजोबहुलो वायुः, सच रजोऽहुत्तमोऽग्निः, सच तमो बहुल आपः, तमो बहुला पृथ्वीनि सुप्तने । ४ व्योमसर्वत्रं बहेत् पुनरिति विवेक विलासव. चनादङ्गुलस्य सर्वाङ्गुलिमिलनम् ।

मायेति शब्दान्वर्थान् क्षेत्रवास्तुहिरण्यधनधान्यादिवस्तुपुत्रपुत्र्यादि
परिकरो हस्त्याधादिवाहनं चेति वाह्योऽपि भवः सर्वः सचाङ्गुलीनां
लक्षणैर्लक्ष्यः श्वित्रोरङ्गुलयः श्रियेइत्युक्तेः जीवस्वभावः सुकृतदुष्कृताचरणा-
दिरूपाः सर्वोङ्गुष्ठ लक्षणैर्वाच्य इत्यर्थः ॥६९॥

अथव्यक्ती भवन्ति मासेऽस्य तृतीये गात्रपञ्चकं मुद्गादे संक्थिनी बाहु
इति बाग्भाट शारीर वचनात्, पूर्वगर्भे षड्वारसम्भवादङ्गपञ्चकं प्राह—

मुद्गाङ्गुष्ठे भ्रूजा युग्मं तर्जनी मध्वमापिच ।

पादावनामिका तारा प्राणीनामङ्गपञ्चकम् ॥ १० ॥

मूर्द्धेति । उर्द्धीकृतवितस्तिरूपे पुरुषाकारेऽङ्गुष्ठो मस्तकं सूर्याचन्द्रमसो
भगवन्नेत्रपदयोस्तत्रावस्थानात् भुजौर्द्धी तर्जनीमध्यमा च तयोर्वामा वामत्वं
प्राप्तुक्तम् । अनामिका ताराच पादौ मेपवृषयोश्चतुष्पदराशयोर्भिद्युनस्य
द्विपदस्य तारायां तथा गोर्वा सिंहस्य चतुष्पदराजेः कन्यायाः द्विपदे राशे
र्व्यवस्थिते ॥१०॥

अथशीर्षं मुस्त्यबाहुकण्ठोदराणि कटिवहस्तिगुह्य संज्ञानि ऊरुजानूजङ्घे
चरणाविति राशयोऽजाद्या इतिज्योतिः शास्त्रे मणनात्, अत्रापि द्वादशदेहा-
चयवानाह—

शिरो मुखं तथा कण्ठोऽङ्गुष्ठे भाग त्रयं स्मृतम् ।

जठरं च कटिगुह्यं रे तालिकायां त्रयं स्थितम् ॥७१॥

शिरइति । सर्वस्य त्रिभागरूपत्वात् पत्यङ्गमात्रापि भागत्रयं बोध्यम्
॥ ७१ ॥

हस्तयोः पादयोरपि त्रिभागत्वं विशेषेण ज्ञानार्थमादिशति—

मध्यायांच मध्वेष्यां स्कन्धेवाहृथकूर्परम् ।

ऊरुजङ्घे च चरणां त्रयं गौरी कनिष्ठयोः ॥७२॥

मध्यायामिति ॥ ७२ ॥

एतत् प्रयोजनं—व्याचष्टे—

हस्तरूप स्वकायस्य क्रमादवयवा अमी ॥

शुभाशुभं नृणां चिन्हं घातादिर्येषु लक्ष्यते ॥१४॥

हस्तेति । सर्वोऽपि पुंसः स्त्रिया वादेहः हस्त एव एवदृश्यः तदवयवेषु शुभलक्षणैः शुभमशुभैर्घातपात छेद भङ्गाद्य शुभं विचार्य शिरसि अङ्गुष्ठाग्र-भागे चक्रव्यवस्था शुभ लक्षणे राज्यं मुखेङ्गुष्ठमध्यपर्वणि विद्यायशः प्रभृति कण्ठे सुस्वर सौभाग्यादिति जठरे भागे पितृरेखा धनरेखयोर्मध्यरूपे धनधान्य सम्पत्तिः कटिभागे धनरेखायूरेखयोरन्तराले भोगः जीवितरेखायाः प्रारभ्य अङ्गुलीनां मूलं यावत् गुह्यभागे स्त्रीसन्तानादिलभ्यं अङ्गुल्याः प्रथम त्रिभागे स्कन्धेवीर्यं भ्रातृलभ्यं बाहुभागे त्रिपुरामध्यपर्वणि स्वजनवणिक् पुत्रादिपरिकरलभ्यं कर्परे मणिबन्धान्ते तृतीयपर्वणि व्यवसायलभ्यम् । उर्वो-वाहनलभ्यं जंघयोर्ग्रामान्तरलभ्यं चरणयोर्दासीदाससेवकादिलभ्यं वाच्यम् । विरुद्धलक्षणेऽशुभं तत्तद्वस्तु हान्यादि ज्ञेयम् । एषु भागेषु तादृग्लक्षणाऽ परिस्फूर्ता शिरः प्रभृतिपञ्चाङ्गुलीनां पञ्चदश सुभागेषुशुभोर्ध्वं रेखादिना शुभं अशुभेतद्भागे घातादिविचार्यम् । तालिका भागत्रयावयवेषु तत्तद्भागस्थरेखाभिरेव शुभाशुभं ज्ञप्तिर्मणिवन्ध करभयोरन्तरे नितम्ब भाग इतीष्टोपदेशान्तस्य शुभाशुभे तत्तलक्षणरेखाभिरिति ॥ ७३ ॥

इति देहचक्रदर्शनम् ॥

अथ देहावयवेषु शुभेऽशुभेषां ज्ञाते भाव चक्रादिना वर्षनिर्णये तत्-द्वर्षस्थानादङ्गुलिपर्वगणनान्मासनिर्णये दिनचक्रं मन्दिषां दुर्वापमिति सुखावबोधाय विशेषज्ञा न कारणं हस्त चन्द्र चक्रमाह—

मस्तके त्रयमास्येव कण्ठे भानां त्रयं त्रयम् ।

जठरे च त्रयं देयं शेषाङ्गे द्वौ कटौ चमूः ॥ ७४ ॥

मस्तक इति । त्रयं भानां नक्षत्राणां व्यवस्थाप्यं, उक्ताङ्गादन्य स्मिन् शेषाङ्गे द्वैनक्षत्रे देय कटौ कटिस्थाने भूरित्येक संज्ञा एकनक्षत्रं धार्यमित्यर्थः ॥ ७८ ॥

स्थानलाभमाह—

आत्ममाद्दिनमं यत्रतत्फलं प्रपुरादिशेत् ।

शीर्षं मुखे तथा कण्ठे राज्यं भोज्यं सुखं भवेत् ॥ ७५ ॥

आत्ममादिति । प्रष्टुः करदर्शयितुः श्रद्धावृद्धयर्थं सद्यःप्रत्ययं फलं शुभा-
शुभरूपं वाच्यम् ॥ ७५ ॥

जठरे गुणं चिन्तास्याद्गुह्ये भोगो नृपाद्वनम् ।

स्कन्धे जयोऽथ शेषाङ्गं क्लेशो हानिर्भयं भवेत् ॥ ७६ ॥

जठर इति । व्यक्तम् ॥ ७६ ॥

इति देहचन्द्रो ज्योतिर्माणं तद्गीत्यैव हस्तचन्द्रं चक्रदर्शनम् ।

अथ वर्णादिना करशाखास्वरूपकथनचक्रं निलयति ।

अङ्गुष्ठः पञ्चवर्णः स्यात् रक्तपीत सितसितः ।

शत्रुहाद्या हरिर्पीते रक्ते पिङ्गःसितेऽरुणः ॥ ७७ ॥

अङ्गुष्ठ इति । पूर्णातिथेराश्रयेण कलापूर्णं चन्द्राश्रयेण चतुः प्रियनाम्नो-
ऽन्वर्थाद्विरङ्गुष्ठस्य पञ्चवर्णत्वं प्रदेशिन्याः शत्रुहननव्यापार्थत्वेन कुजा-
श्रयाद्वास्क्तत्वं मध्यायाः पीतत्वं तत्र हेतुः प्रागुक्तं गौर्या-
शुक्लत्वं कर्कराशिः पाटलः सिंहःपाण्डुरिति राश्वेः कविरत्यन्तधवल
इत्युक्तेः कवेश्चाधिष्ठानात् से आरुणपीय पीयंगुवक्षकसिणा इति नमस्कार
स्तवनधचनात्पीलत्वमिश्रमेव शुक्लत्वं समाङ्गुष्ठित्वेन वर्णद्वयात् ।
तारायाः इयामत्वं प्रागेव निश्चितं शत्रुहाद्यास्तर्जनी प्रमुखारक्तादयो वर्णाःस्युः
वर्णसाङ्कर्यमाह—हरिद्वर्णपीते पिङ्गवर्णोरक्ते अरुणःसितेन्तर्मवति, एवं
यथा योगं वाजिसन्ध्यावह्न शालिसुवर्णादिवर्णत्वेन सर्वान् वर्णान् निवेदयेत्,
एते वर्णा मुष्टिचिन्तादिषु भाव्या पूर्वं वर्णोक्तिर्मन्त्रविषया तत्र पुनरुक्तिः ॥७७

अथेन्द्रियव्यवस्थामाह—

मध्यमा नासिका जिह्वा सावित्री च गन्धेष्णी ।

स्पर्शनं नयनं तारा श्रोत्रमङ्गुलकोमतः ॥ ७८ ॥

१ क्षुभारेणुषुर्षो मध्याङ्गुष्ठी नासापुटदये इतिविवेकजिह्वासोफिस्तत्त्व लामाव ॥

मध्यमेति । इन्द्रियेषु आदौ प्राप्यत्वात् तर्जनीत्वागिन्द्रियं ; नेत्रयोर्मध्यस्थ
 तथा पर्याप्ति लभे तृतीया नासिका इन्द्रियं मध्या, ब्रह्मगुण्याः—सरस्वत्याः
 प्रसङ्गेन सावित्रीः जिह्वा तारा कनीनिका नयनेन्द्रियं नामसाधर्म्याच्च
 तुर्थेन्द्रियत्वाच्च, श्रोत्रं स्वमते पञ्चमेन्द्रियत्वात् परमते आकाशरूपत्वात्,
 अङ्गुष्ठे व्योममूर्द्धगमिति सामुद्रिकमतेऽपि नभः प्रत्यासत्याङ्गुष्ठः प्रति-
 पत्तव्यः अनिन्द्रियं मनस्तदपि सर्वज्ञानाश्रयत्वेन जीवसाधर्म्यादङ्गुष्ठ एव
 न चैकत्र द्वयं समान जातीयं नोपपद्यते, इति वाच्यम् । मनसः सर्वेन्द्रिय
 विषयग्राहकत्वेन अनिन्द्रियत्वात् कार्यान्तरे विप्रौ शुक्रगुरू—इत्युक्त्यागुरो-
 र्विप्रत्वेऽपि षण्णिग् गुरुः कविर्वैश्य इति जातिद्वयं कथनेऽपि विरोधाच्च ॥७८
 रसानाह—

अङ्गुष्ठो मधुरो मध्यातिक्ताः कटुप्रदेशिनी ।

कपायाऽनामिका चाम्ला कनिष्ठा रसपञ्चकम् ॥ ७९ ॥

अङ्गुष्ठ इति । अङ्गुष्ठो मधुरः शर्करावन् तत् पाना ह्वालेय जिनानां योगलि-
 कानां वा वृद्धेरशीण लष्टिस्थानाच्च तत एव चन्द्रोऽप्य मृतद्युतिस्तत्रैव ।
 अन्यथा हरीतकीवत्सर्वरसात्मकः । मध्यातिक्ता कोशात् केत्वादिवत्, तदमे
 गुरोर्माधुर्येऽपि केतोः स्थानात् वृश्चिकराशे स्तथा स्वभाव्याच्च प्रदेशिन्याः
 कटुता कुजाकौ कटुकाविति भुवनदीपकोक्त्या तत् स्थानात् कटुत्वं
 शुण्ठ्यादिवत् अनामिका कपायरसा अपक्व कपिच्छादिवत् क्षाराम्बु
 चन्द्रभृगुजाविशुक्तेः शुक्रस्थानात्, आम्ला, आम्बुवेतसादिवन् कनिष्ठा
 ल्युत्वेन आम्रफलवत् नमस्कारस्तवने—भातिभरेत्यादिके अंबिष्ठ महुत्तित
 कसायैकद्वय परमिष्ठिणो वंदे, इत्यङ्गुष्ठादिन्यासाद्रसाः पञ्चदृश्यन्ते ।
 पाठान्तरे आद्या कटुर्मधुर्मध्या क्षाराम्ळानामिका परां तीक्ष्णाङ्गुष्ठः सर्वरस
 इत्येवं रसपञ्चकम् ॥ १ ॥

परं भूषणकारस्य मतं प्राच्यमेव ॥ ७९ ॥

गन्धव्यवस्था यथा—

अन एव उभयारमकं मनः ज्ञानरुच्येन्द्रियत्वात्, इति शुभ्रे ।

दुर्गन्धा तर्जनी शुद्धः सुगन्धोऽङ्गुष्ठ इरितः ।

सुगन्धानामिका किञ्चित् निर्गन्धा मध्यमा लघुः ॥ ८० ॥

दुर्गन्धेति । तर्जनी दुर्गन्धा— अपाविद्यात्, अत एव पवित्रिका मुद्राया
 चरणात्तत् पावित्र्य करणमुपन्नम् । अङ्गुष्ठः सुगन्धो भोगिरूपत्वेन विष्णु-
 लक्षणात्, गन्धा अनामिका, किञ्चित् पूजा करणौचित्यात् भगवत्याः
 स्वरूपेण गुग्गुलादि सौरभ्यात् किञ्चिदित्युक्तं मध्यमायां निर्गन्धत्वं तद्-
 ङ्गुष्ठकापेक्षं निर्द्धनस्य गृहमित्यादिवत्, अन्यथा वर्तुलाघरत्वेन वैश्यजाति
 स्वाद्गन्ध सद्भावेऽपि न तद्ग्राहणवश्यमिति । लघुस्तु शुभ गन्धापेक्षया
 निर्गन्धा अन्यथाम्लेच्छरूप अनिराहु स्थानात् विसर्गन्धितापि ॥ ८० ॥

स्पर्शनाह—

कठोरोऽङ्गुष्ठको गुर्वी मध्यारूक्षोऽप्यकादिमा ।

कनिष्ठा कोमलालम्बी लक्ष्मी स्निग्धाहिमाशिवा ॥ ८१ ॥

कठोर इति । अङ्गुष्ठः कठोरोऽङ्गुलीवन्नमनाभावात् रवेः स्थिररूपस्य
 स्थानाच्च गुर्वी मध्या अध्यक्षसिध्यैव । तर्जनी रूक्षा तन्मूले मृगराशेः
 रूक्षरूपस्य सद्भावात्

वृषकन्या मृगारूक्षा उष्णाशीताश्रवातुलाः ।

एषां स्वामी दिने शुक्रो रात्रौ चन्द्रः सदाकुजः ॥ १ ॥

इतिश्री हेमपद्मसूत्रिते लैलोक्यदीपके ज्योतिः शास्त्रे उष्णत्वमपि तत्
 एव प्रत्येयं दग्धस्थानं कुजे प्रोक्तमिति वचनात् रूक्षोऽप्यत्वे द्वेऽपि कुजा-
 श्रयाहोष्ये कनिष्ठा कोमलालमुष्माच्च प्रत्यक्षैव नक्षत्रचक्रे मृदुरूपायाश्चि-
 त्वायास्थानात् लक्ष्मीः स्निग्धाजल तत्त्वस्थानात् तुला वृश्चिक मकर कुम्भ
 मीन कर्क वृषाः सजला--आर्द्रा स्निग्धा इति लैलोक्य दीपिकोक्त्या तुला
 वृश्चिकयोराश्रयाच्च शिवाहिमा मार्गशीर्षाश्रयात् वामहस्ते तु चन्द्रप्राधान्येन
 शुक्रस्य शिवा स्वामित्वेन उभयोर्जल चारित्वाच्च ॥ ८१ ॥

अत्रापि मतान्तरे भोजकृत सामुद्रिके तच्छ्लोकमेवाह—

अङ्गुलोऽत्र गुरुलघुः कनिष्ठादिर्लघुर्मृदुः ।

गुरुः खरापुनरुष्णा शीतास्निग्धाति रुक्षका ॥ ८२ ॥

अङ्गुल इति । अत्र शब्दे अङ्गुष्ठः अगुह लघुः सूर्याचन्द्रमसोः स्थिरचररूपयोरवस्थानात् मुर्ध्नि नमो भावात् जीवप्राधान्याश्च कनिष्ठादिरिति । क्रमसूचा तारा लघुः प्रत्यक्षैव सावित्री मृदुः लघुः सुरेज्यो भृगुजो मृदुश्चेति रत्नमाला वचनात् मृदुरूपशुक्राश्रयात् मध्यागुरुः प्रत्यक्षैव गुरो-
रधिष्ठानात् तर्जनी खराभूतत्वात् पुनः कनिष्ठा उष्णा तेजस्तत्त्वात् युग्मं घटस्तुला उष्णा इति त्रिलोकदीपकोक्त्या मिथुन राशेस्तन्मूर्ध्नि सद्भावाच्च शिवाशीता प्रागेव तद्वेतुंक्तैः, एवं मध्यास्निग्धा तर्जन्यतिरुक्षा पूर्वमतानु-
सारा द्वेषा कठोरः स्पर्शः पापाणादिवत् मृदुईसत्तादिवत् गुह्वर्जादिवत् लघुरर्क तुलादिवत् शीतोभृणादिवत् उष्णो वन्धादिवत् सिन्धोघृतादिवत् रुक्षो भस्मादिवत् इति प्रज्ञापनावृत्तौ ॥ ८२ ॥

आकारव्यवस्थामाह—

अङ्गुष्ठो वर्तुलस्त्र्यस्ताकाश्चनी च ग्रदेशिनी ।

चतुरस्राति दीर्घास्या ज्येष्ठा ह्रस्वा शिवा मता ॥ ८३ ॥

अङ्गुष्ठं इति । वर्तुलः वर्तुलौ सौम्यधिपणाचिति भूवनदीपकोक्त्य-
बुधाश्रयात्

मांसलो वर्तुलस्तुज्ञो भुजङ्गमफणोपमः ।

अङ्गुष्ठस्वामिनो वक्ष इव श्रीवत्सलाञ्छितः ॥ १ ॥

इति योगशास्त्रवृत्तौ तथोक्तेश्च तत एव चन्द्रकालानलं चक्रं व्योमाकारं लिखेद्बुधः, इति नरपतिग्रन्थे वर्तुलाकारत्वाद्ङ्गुष्ठे व्योमरूपं विवेकविला-
सेऽपि स्त्रियाः पादाङ्गुष्ठे दोषायथा अल्पवृत्ते नवकेण शुष्केण लघुतापि च चिप्यटे नाति रिक्तेन पादाङ्गुष्ठेन दूषितेति । काश्चनी त्रिकोणा वहितत्वात् तर्जनी चतुष्कोणा चतुरस्रौ कुजोष्णाग इति तयो स्थानात्, भूत्व स्थानेन

सुवोमण्डलस्य चतुरस्राकारत्वात् च । चतुरस्रेणवज्रांक क्षितित्वेन प्रतिष्ठित-
मिति तथा एवं भूमण्डले ध्यायेत् सद्ब्रह्मैश्वरसहिते इति चिन्तामण्यादि मन्त्र
स्तोत्रे प्रतीतमिदम् । मध्या अति दीर्घा नक्षत्र चक्रेऽधिण्यादिके पूर्वापादाया-
शय्या समाना काराया मध्या मूलपर्वणप्रवस्थानात्, तदधस्तलोद्गृ भाग-
नक्षत्रमपि पर्यङ्करूपं तादृशमेव । शिवा ऋस्वा नक्षत्र चक्रे शिवाग्रपर्वणि
मूलनक्षत्रस्य क्रुध्यत्केसरिविक्रमतुल्यस्य सद्भावेन गात्रसंकोच लक्षणस्य ऋस्वत्व-
स्य प्रतीय मानत्वात् कर्क कन्ययोस्तथा शुक्रेन्दोः स्त्रीग्रहरूपत्वेन पुंसापेक्षया
ऋस्वत्वस्यौचित्यात् यदुक्तं वाग्भटे शारीरे—‘ पूर्णा षोडश वर्षा स्त्री पूर्णविज्ञेण
संयुता शुद्धे गर्भांशये मार्गे रक्ते शुके नीलेहृदि ॥ १ ॥ वीर्यवन्तं सुतं
सूते तयोर्न्युनाद्भयोः पुनः रोग्यल्पायुरधन्योवा गर्भा भवति नैव वा ॥ २ ॥
सिद्धान्तेऽपि मरुदेव्याः न सपादपद्मगत धनुर्देहमाने मोक्षगतिस्तेन पुरुषा
न्यूनदेह सम्भावनया सामुलभेति प्राचां ग्रन्थेऽभिहितं तथा प्रजापता वृत्तौः
चान्तर द्वीपे त्रियः पुरुषेभ्यः किञ्चिद्नोऽज्ञाया इति । उनद्वादशवर्षायाः आ
प्राप्तः पद्मविंशतिं यथापत्ते पुमान् गर्भैः कुक्षिस्थः सधिपद्यते ॥ १ ॥ इति-
सुश्रुते शारीरे । अत्रान्यदपि अङ्गुलीनां स्वरूपं सामुद्रिक भूषणकारः प्राह—
तत्तत्सूत्रेणैवोच्यते तद्यथा—

पित्तमङ्गुष्ठतर्जन्यौ समवातुश्च मध्यमा ।

श्लेष्मरूपाच सावित्री कनिष्ठा वर्तुला स्थिता ॥ १ ॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठतर्जन्याधातुरूपा प्रकीर्तिताः ।

अङ्गुष्ठमध्यं सावित्री मूलरूपं निवेदिनम् ॥ २ ॥

मध्याङ्गुष्ठस्य मूलं च जीवरूपं स्वभावतः ।

पर्वणामङ्गुलीनां च ज्ञेयं तत्त्ववलावलम् ॥ ३ ॥

स्पर्शेऽङ्गुष्ठप्रदेशिन्यौ धातुर्मूलं कनिष्ठिका ।

मध्यमानामिका जीवः सामुद्रिकमते मतः ॥ ४ ॥

द्विपादौ मध्या सावित्र्यौ चतुष्पात्तर्जनी पुनः ।

- अङ्गुष्ठोऽपि च तन्मूलं पक्षी सर्पस्त्रदप्रतः ॥ ५ ॥
 स्पर्शे मध्यानामिका च ब्राह्मणी क्षत्रियादिमा ।
 अङ्गुष्ठमध्यं मूलं च शूद्रोऽभेच्छा कनिष्ठिका ॥ ६ ॥
 अङ्गुष्ठाग्रं वैश्यजाति श्रौर्यजाति विनिश्चये ।
 भौमादि चक्रे तज्जाते शुभाशुभफलोदयः ॥ ७ ॥
 अङ्गुष्ठे वर्तुलं मूलं मध्येस्याच्चतुरस्रता ।
 अग्रं स्थूलं कनिष्ठाया दीर्घं मध्यं नखाश्रयः ॥ ८ ॥
 अङ्गुष्ठमध्यं गौरस्या- ब्रीलं मूलं तदप्रतः ।
 मन्दार्कस्य पुष्येण समाकान्तिरुदीयते ॥ ९ ॥
 तपस्वी १ नृपति २ विप्रो नखमध्याद्यपर्वसु ।
 तर्जन्यङ्गुष्ठकौ स्वर्णं कारौमध्यावणिग् मता ॥ १० ॥
 वैश्या सावित्री कनिष्ठा दासरूपामलीमसा ।
 मूले विचित्र जातीया स्पर्शे धीरे विचार्यते ॥ ११ ॥
 रुप्यं च मौक्तिकं स्वर्णं नखाद्यङ्गुष्ठके त्रयम् ।
 मध्यारत्नयुतं स्वर्णं प्रदेशिन्यां त्रपुष्पम् ॥ १२ ॥
 कनिष्ठाग्रं लोहमयं मूले श्यामाऽस्थानिमध्यके ।
 धातौ प्राप्तेऽपि पृच्छायां स्पर्शान्निश्चियते बुधैः ॥ १३ ॥
 देवतावसतिर्मध्याऽङ्गुष्ठाग्रेचजलाश्रयः ।
 मध्ये चतुष्पदस्थानमिष्टिकाङ्गुष्ठमूलके ॥ १४ ॥
 दग्धस्थानं प्रदेशिन्यां कनिष्ठायां तु वाद्यम् ।
 नक्षत्र चक्रे नष्टस्य स्थानमेवं विचार्यते १५ ॥
 अङ्गुष्ठमध्यं मध्या वा तर्जनीपुरुषस्थलम् ।
 अङ्गुष्ठाग्रं च तन्मूलं स्त्रीसावित्री कनिष्ठिका ॥ १६ ॥
 अग्रं विमध्यमं मध्यं वृद्धमङ्गुष्ठके स्मृतम् ।
 वाटस्वरूपं तन्मूलं यौवनं तर्जनीमुखम् ॥ १७ ॥

मध्याकनिष्ठयोरभ्रं जीर्णं तारुष्यनामिका ।

सरीसृपः कनिष्ठाम्रे प्रक्षेप्येवं विमृश्यते ॥ १८ ॥

इत्यादिसर्वशास्त्रान्तरात् ॥ ८३ ॥

अथास्मिन्नधिकारे मङ्गलमप्याह—

जयात्रिपूर्वा तारादिर्जयन्ताप्यपराजिता ।

आदिनाथस्वमृतभुक् अङ्गूष्ठो जगदीश्वरः ॥ ८४ ॥

जयेति । जया तारा विपूर्वा विजया इत्यर्थः ।

सावित्रीजयन्तामध्या अपराजिताप्रदेशिनी एताभिः सेव्यः आदिनाथः-
परमपुरुषोऽनन्तशक्तिरन्तर्वीर्योऽनन्ततेजा, अनन्तनामा अमृतं अन्नमयं पदं
भुङ्क्ते, इष्टशः, अङ्गूष्ठः जगत्पुत्रः साक्षात्सासुद्रिके वाक् सिद्धये ध्येयः ।
तत्तद्देव्यादिसाविथानात् प्रागुक्तमन्त्रजापन्यासादिषु निरन्तरायतेवेति, एतदुप-
योगः । तेनार्हच्छासनमङ्गूष्ठे शैवं बौद्धं च शत्रुहा, मीमांसुर्वैष्णवा मध्या-
सावित्री सांख्यशासने ॥ १ ॥

कनिष्ठा नास्तिकं रात्रेर्भावादग्निप्रभावलात् ।

दीक्षामाग्ये विभाव्यैव तेभ्यो लभ्यादिनिर्णयः ॥ २ ॥

अथ दर्शन फलं विवृण्वन् निर्वाहमाह—

एवं पाणिनिरूपणे वराधियां लोकत्रयी चिन्मयी ।

भावो भावनया भवेद्बहुविध प्रक्षप्रकाशोदयात् ॥

बाल्लभ्यं विशदार्थं लभ्यमनिशं तेषां विशेषाद्विरां ।

सम्पानां समुदेति मेघविजयं सारस्य मुत्यश्यताम् ॥ ८५ ॥

एवमिति । एषां वराधियां वराश्रेष्ठाधीर्ष्यां यद्वाश्रे इष्ट प्रार्थने धीर्येषां ते
तथा पाणिनिरूपणे— हस्तबिलोकने लोकत्रयीमूर्धुवः स्वर्लक्षणातस्या ज्ञान-
प्राचुर्यभावः भावनयापुनः पुनर्बमर्शेन भवेत् कुतप्रश्नानां गोत्रधनमुखादीनां-
प्रकाशो यथार्थबोधस्तस्य उदयात् प्रादुर्भावात्, तेषां सम्पानां सज्जनानां
नृपादीनां बाल्लभ्यं इष्टत्वं समुदेति जायते कीदृशं बाल्लभ्यं विशदा निर्दो-
षा येऽर्थाः प्रश्नोत्तराणि तैर्लभ्यं प्राप्यं कस्माद्विरां वाणानां विशपात् किं-

कुर्वतां सभ्यानां मेघस्य रसाधिकतया विजयो यस्मिन्—ईदृशं सारस्यं रसेन
साहित्यं उत्पश्यतां विमृश्यताम् ॥ ८५ ॥

नित्यं कौमुदमुन्नयन्नयनयोरानन्दनः श्रीगुरु—

श्चन्द्रः प्राच्यकुलाचले समुदितस्तज्ज्योतिषाज्यायसा

ख्यातिं प्राप्तसमुद्रबोधिं लहरीं मेघोदयं श्रीकरीं

तस्यां दर्शनमस्तु मौक्तिकफलः प्राप्तेः सतांसम्पदे ॥ १ ॥

इति श्री हस्तसञ्जीवनव्याख्यायां सामुद्रिकलहर्यां

महोपाध्याय श्री मेघविजयगणिकृतायां

दर्शनाधिकारः प्रथमः समाप्तः

अहम्

अथस्पर्शनाधिकारः

अथ श्रुतत्वं मनसो रसोदया-

दपास्यपृच्छासुविकाश्यमुत्तरम् ।

निवेदितुं स्पर्शनमेव देवत

प्रसादतः सादरमुच्यतेऽधुना ॥ १ ॥

दर्शनादनुक्रमप्राप्तं स्पर्शनमाह—

स्पर्शनादङ्गविद्यायां तथा फलमुदीर्यते ।

तथा वाच्यं फलं स्पर्शादङ्गत्वात् शक्तिशालिनः ॥ १ ॥

स्पर्शनादिति । सर्वस्यापि सामुद्रिकस्य तथा नासिकास्त्ररपहीपाताङ्ग
चेष्टादिनिमित्तानां चाङ्गविद्यान्तर्भूतत्वात् स्पर्शनमावश्यकं दृश्यम् । एतेन
करज्ञाने स्पर्शनस्यापि हेतुक्तिः । शक्तिशालिनो हस्तस्येत्यर्थः ॥ १ ॥

यद्यपि स्पर्शने मन्त्रोऽपि वक्ष्यते तथापि सर्वत्र तदयोगात्, यन्त्रं सिद्ध-
मात्रं प्रश्नोत्तरज्ञानाय प्रदर्शयति ।—

सर्वतो भद्रयन्त्रं ताल्लिखित्वा पाणिगर्भके ।

पुष्पैः फलैश्च तत् पूजां कृत्वा मायाः स्पृशेद्बुधः ॥ २ ॥

सर्वत इति । हस्तस्य पञ्चावयवत्वेन पञ्चभूतमयत्वात् सर्वतो भद्रत्वात्, स्वसमयप्रसिद्धं सर्वतोभद्रयन्त्रं सुमुहूर्ते लिखितमेव करे स्थाप्यं पृच्छासमये मुहूर्तासौ नवीनमेव लेख्यम् । सर्वोत्तरमाहात्तस्यात्तस्य यतोहि सर्वस्मिन्नपि विश्वेऽधिको भगवान् सर्वज्ञस्तद्रूपं योगे विश्रान्तं योगेपुनर्मुख्योऽर्हन्नेव कैवल्यत्वात्, यदाह भर्तृहरिः—

एको रागिषु राजते प्रियतमा देहाद्धहारी हरो—

निरागेषु जिने विमुक्त लज्जनासञ्जी न यस्मात्परः ।

नैपथियेऽपि—“सुगत एव विजित्य जितेन्द्रियस्त्वदुरुकीर्तितनू यदनाशयत्” न चात्र सुगतशब्देन बुद्धः सुष्ठु शोभनं गतं ज्ञानं यस्य स सुगतो जिन इति व्याखानात्, अत एवाहृत मतप्रतीता समिति शब्देन पञ्चसंख्यापि । तन्मुख्यत्वात्तदुपदिष्ट धर्मेऽपि मुख्यत्वं सिद्धं परतीर्थैरपि नैपथियादिशालेषु “न्यवेशे रत्नत्रिजये जिने नयः सधर्म चिन्तामणिशजितोजया ” इत्यादिना तत्तत्कथनात् तीर्थङ्करादि उत्कर्षतः पञ्चदशकर्म भूमिषु एकास्मिन् समये सप्त्युत्तरशत संख्याः स्युस्तच्छासनस्य सर्वदेवादित्वात् युक्तमतिशायि यन्त्रमहात्म्यं तन्यासोऽपि हस्ते षोडशस्वर त्रिंशद्व्यञ्जनद्वादश राशि, पञ्चदश तिथि, नवग्रहा, अष्टाविंशति नक्षत्रपष्टि सम्बत्सरन्यास भावनया सप्त्युत्तरशत संख्या सम्भवादुचित एवेति परमते त्रैलोक्यदीपिकाऽपरनामकं सर्वतो भद्रमन्त्रग्रन्थम् । तत्रापिस्वरराशितिथिनक्षत्रवासरव्यञ्जनग्रहाणां तावतां न्यासात्, धारग्रहाः सप्तव्यञ्जनानि च त्रयस्त्रिंशत् तत्र यद्यपि

१ अत्र क्षिपं ॐ स्यादिति धीजाधरैः पञ्चसूतसद्भावेन सर्वदेवमयत्वं सप्त्युत्तरशत संख्या लभ्यात् यदुक्त सौदर्यलक्ष्यं क्षिणोपद् पचाश ५६ द्द्विगमधिक पचाश-दुदके ५२ हुताशे द्वापष्टि ६२ एव मध्यकोष्ठे सप्त्युत्तरशतं जातं ततः चतुरधिक पचाश-दनेके ५४ दिविद्वेषहत्रिंशत् १२ मनसि चतुषोष्ट ६४ रितिये, शयत्रजातं ११० तत्र सप्त्युत्तर शतमुत्कर्षतोऽर्हतां मध्ये विशविहरमान त्रिनक्षेत्रात् सा संख्या ११० यथा दिवि द्वेषद् विशे मन सीनि पाठे १७० सख्येव स्यात् ॥

लभ्यन्ते तथापि वर्णादिकं शनिवदस्यचेति प्राचां वचनात् शनावेव तन्निमित्त
कदानाच्चराहुकेत्वोः शन्यन्तर्भावः, तथा व, व, योरैक्या द्वात्रिंशदेवज्य-
जनानि, अकारस्य पूर्वं स्वर मध्ये पठितस्यापि सर्वं व्यापकं मुख्यत्वादि
सूचनाय पुनरुपादानं वस्तुतस्तु रोहिण्या अघस्तन कोष्टके वकार एव
नक्षत्र प्रत्यासत्त्यान्यस्त इति सर्वसंख्या मीलने तावत् संख्या प्रतिपत्तेरिति ।
तद् यन्त्रं पुष्यादिभिः करस्थं संपूज्यमाया अङ्गुल्यः पञ्चापि स्पृशेत् ।
यन्त्रस्यपङ्क्त्या पञ्चकोष्ठात्मकस्य

पञ्चप्रकृतिकं यन्त्रं पञ्चदैवतकं परम् ।

पञ्चाकूटालिका विद्या साधकैः साधितातु तत् ॥ १ ॥

अतोऽत्र समता तत्र सर्वत्रैवोपजायते ।

समस्य मध्यमे नास्ति येन वर्णः प्रपूर्यते ॥ २ ॥

ब्रह्माच्छष्टिं वितनुते विष्णुः स्थितिं करो मतः ।

रुद्रः प्रकुरुतेध्वंस-मीश्वरस्तु पिनाकघृक् ॥ ३ ॥

तैः सदाशिवोऽनुग्रहकरः पञ्चैते देवतामता ।

सदागञ्चकं व्याप्तं पञ्चविंशति कोष्टके ॥ ४ ॥

इति सर्वोत्तमत्वात् त्रैलोक्यदीपकेऽपि यन्त्रगर्भस्थ राशिन्यासादि विष्क-
म्भायामयो पञ्चकोष्ठात्मक यन्त्र सद्भावोच सर्वमेताद्विष्कम्भायामास्यां नव
कोष्ठात्मकं हस्ते लिखितुं दुःकरं तेन विष्कम्भायामयोः पञ्चकोष्ठात्मकं
तद्गर्भयन्त्रं भूर्यादि पत्रस्थं करे स्थाप्यं अन्यद्वा आगामिक प्रसिद्धंयुगां ४
ग ६ नागे ९ ऽथ तिथौ १५ मनौ १४ सूर्ये १२ नगे ७ चन्द्र १ मद्देशा
११ विश्वे १३ भुजे २ महेमे तत इष्टमेक विदो नितं वाण ५ गुणांशस्य
१६ दिक्षु ॥ १ ॥ इति यन्त्र लेखनरीत्या सप्तत्युरशत संख्यास्थानं
विधाय अंत पञ्चकोष्टे ऽपि ॐ स्वाहेत्यलेखन पूर्वं सर्वतोभद्रं यन्त्र स्थाप्य-
मिति भावः । अत्र स्थापनाद्वयम् ।

१	२	३	४	५
१	ओ	मं नं रं १	ओं	५
१२	शु. रि. ४	श. ए. ५	म. च. ६	६
११	अ	वृ. ज. ३	अं	७
ऐ.	१०	९	८	ए

८	११	क्षि	१५०	१
१४९	२	५	७	१२
क्षि	५	७	स्वा	हा
३	१५२	स्वा	९	६
१०	५	हा	४	१५१

अत्र स्पर्शनाधिकारे सर्वतोभद्रचक्रम् १। सामान्यतः पृच्छाचक्रम् । २॥
दिनमान चक्रद्वयं ३-४। सर्वज्ञानचक्रं ५ मासज्ञानचक्रं ६ पक्षज्ञानचक्रं ७
दिनज्ञानचक्रं ८ घटीज्ञानचक्रं ९ मुष्टिज्ञानचक्रं १० गतवस्तु पृच्छाचक्रं
११ निधानलाभचक्रं १२ गर्भपृच्छाचक्रं १३ भोजनादिपृच्छाचक्रं १४
बालादिस्वरचक्रं १५ नाशिकास्वरचक्रं १६ मौमचक्रं १७ व्यजनलक्षणादि-
ज्ञानचक्रं १८ उत्पातादिवर्क १९ चूडामणिवर्क २० शकुनचक्रं २१
चेत्येकविंशति चक्राणि विचार्यानि ॥ २ ॥

तत्रादौ सामान्यतः पृच्छाफलमाह—

ज्ञेया सामान्यतः पृच्छास्त्रिपुरा स्पर्शतोऽखिलाः ।

साङ्गुष्ठं विपमाः श्रेयाः समास्तु शोभनाः क्वचित् ॥ ३ ॥

ज्ञेया इति । साङ्गुष्ठं त्रिपुरा—अङ्गुल्यद्यतस्तथा संस्पर्शात् । अत्र
मायागृहे यथा योगमित्यादिना अङ्गुष्ठस्याप्युपादानं, तथापि तर्जन्या,
आयेति नामकभनात्; मागूत्तदपेक्षया समाविपमव्यस्येति शब्दाव्यच्छेदार्थं
अङ्गुष्ठेन सहस्युक्तिः, एतदभिप्रायेणैव विवेकविभासे आचर्तादिश्रेयाः
श्रेयाः साङ्गुष्ठाङ्गुलिं पर्वसु इत्यङ्गुष्ठपदोपादानम् । विपमा श्रेयास्तिथिवत्,
तर्जन्याः शत्रुहृन्नाद्युपयोगेन सान्निभ्या नामप्रदणा योग्यत्वेन प्रागेवस्वरूप-
भणनान्, अत एवानामिकाङ्गुलिं पृच्छान् दूतो वाग्मटे चैवशाम्ने निषिद्धः ।
समास्तुचिदेव शोभनाः प्राये भावितमेतन् मासदिनघटीदर्शनादौ समा इत्यत्र

बहुवचनं वामावामयोः करयोर्द्वयोरपि शकुनादौ सोपयोगत्वसूचकं अन्यथा-
ङ्गुलिद्वयमेव समसंख्याकमिति ॥ ३ ॥

तदेवाह—

लाभालाभौ सुखं दुःखं जीवितं मरणं तथा ।

गमागमौ जयंभङ्गं कार्याकार्ये शुभाशुभे ॥ ४ ॥

चतुः प्रियादिक्रमतः स्पर्शात्पञ्चाङ्गुलेरिदम् ।

वाच्यं विचक्षणैर्यद्वा तत् कालप्रश्रलगतः ॥ ५ ॥

लाभेति । चतुरिति विषमाङ्गुलिस्पर्शे लाभः समाङ्गुलिस्पर्शे लाभो
नास्तीति । एवं सर्वत्र भाव्यम् । अङ्गुष्ठादावप्यं क्रमः यद्यपिकनिष्ठादि-
क्रमेऽपि समानमेव विषमसंख्याकत्वं तथाप्यङ्गुष्ठः शीघ्रं लाभोदिः कनिष्ठार्था
विलम्बादिति ज्ञापनार्थम्, तथा सूत्रं निबन्धः । इदं च इष्टोपदेशात् प्राप्तं
युक्तमपि प्रकरणेऽपि ' पावइठाहालाह'मित्यादि क्रमवचनात्, यद्वा तत्काले
प्रश्नलम्बादिविशिष्य लाभोदौ पूर्णाद्धिपादोनपादफलवचानिर्णया तल्लभं तु
प्रागुक्तम् ॥ ५ ॥

स्पर्शाच्छकुने सम्प्रतिमाह—

रामचन्द्र धरिलील विलाससीता कष्टसेवी वनवास ।

हनूउका इकवातजणविलखमगकाज करी घरिआये ॥ १ ॥

रामचन्द्रेति । लोकोक्तिरियं तेन चतुरङ्गुलिस्पर्शात्क्रमतः फलमिदं न
पुनः समाविषमाद्यपेक्षया केचित्तु रामचन्द्रोऽङ्गुष्ठस्तत् स्पर्शगमागमपृच्छायां
शुभं सीता हलील्लुष्टाभूः सा चेह खरप्रकृतिस्वैर्यहेतुभूतत्वाधिष्ठानात् तर्जनी
तस्या स्पर्शे कष्टसेवनमित्यशुभं हनुमानभक्तिभाजनं सामध्याङ्गुली तस्याः
स्पर्शे काचिद्वार्ता कार्येऽप्यत्रान्तरलभ्या शुभेति शेषः, लक्ष्मणकनिष्ठत्वात्
कनिष्ठा तस्याः स्पर्शे कार्यसिद्धिरमानिका स्पर्शे मृत्युरेवेति पूर्वोक्तानुसारेणैव
व्याख्यान्ति । तत्र मृत्युलक्षणं पञ्चमं फलं शोकहेतुत्वादवाच्यमेवेति नोक्तं—
शास्त्रान्तरे तस्याः स्पर्शानिषेधे नार्थाद्रम्यमिति ॥ ६ ॥

सम्प्रति दिनमानं सद्यः प्रत्यय हेतुमाह—

दिनमानमपि ज्ञेयं त्र्यंशस्पर्शेन दुर्दिने ।

या तिथिः सा घटीवाच्या ज्योतिषेऽपि च सम्मतः ॥ ६ ॥

दिनमानमिति । अत्र स्पर्शेऽङ्गुलिमुखनेव योग्यं नतु तदन्ये त्र्यंशा इति यन्त्र स्थापनेन तेषां त्र्यंशानां स्पर्शसम्भवः दुर्दिने मेघान्धकारे सति तत् तत् स्पर्शनाद्दिनमानं ज्ञेयं, या तिथिरिति प्रागुक्ततिथिस्थानरीत्या ताव-
स्योषटिकाः गताः शेषा वा यथावसरं ज्ञेया इत्यर्थः । अत्र दक्षिणे दक्षिणाय-
नमित्युक्तेरिति न्यूनं दिनमानं सूत्रे बाहुल्यापेक्षया संदृढ्यं यतो हि दिनमानं
न्यूनं पञ्चविंशानाऽयोर्कपलासृगोभ्युरिति वचनात् पञ्चविंशति षटिकारूपं तदद्वे-
स्रयोदशषटिकारूपे मध्यान्हस्त्रयोदशीतिथिस्थानात् मृतायां मध्याङ्गुल्यां
प्रतीयते तेन उत्कृष्टदिनमान समथे मध्यान्हात् न्यूनवेलायां कनिष्ठाप्रभाग-
स्पर्शे, एकादशषट्यो गता इति नवक्तव्यं जपन्यादिदिनमानस्योत्कृष्टदिन-
मानस्य चान्तरं षड् षटिकाः पञ्चविंशत्कपलानि तदद्वेतिम्योषट्योऽष्टादश-
पलानि ताषट्यन्तावान्ति चपलानि, एकादशमध्ये प्रक्षिप्य चतुर्दशषट्यो गता
इति वक्तव्यं, एवं सर्वत्र दिनमाने न्यूनाधिकत्वं विचार्यदिनमानं वाच्य-
मिति भावः ॥ ६ ॥

अगार्थे सम्प्रतिमाह—

एकैका दशकैकविंशति घटी संख्या कनिष्ठाङ्गुली

पृथ्वरङ्गुलिभिर्जननिगदितर्थादिः परीक्ष्यते ।

एकैकेन करस्यपांडेतवरेषुख्या गिरावागुणे

रेवं रवेन्दुरधी विनारि सतनं रात्रिदिवं प्राच्यते ॥ ७ ॥

एकैकादशेति । एकः १ एकादशकं २ एकविंशति ३ अ, आसां
घटीनां संख्या कनिष्ठाङ्गुलिपर्वः कृत्वा पाण्डितवरेजोपतेपरेगीयादिभिः,
अङ्गुलिभिः द्वादशरविबोधयेत् । द्वी २ द्वादश १२ द्वाविंशति २२ रवि मावि-
ध्याः पर्वः त्रय ३ त्रयोदश १३ त्रयोविंशति २३ रवि मध्यायाः पर्वः ज्ञेया
पुंष मध्या तलेन्यङ्गुलेष्वपि कानतो वाच्यन् । अङ्गुलिगङ्गः पुंर्गाडिप्रः
पर्वशब्दोऽकारान्ताम्बस्ताति येनशास्त्रमृषाः—किं विमिश्रैः पर्वे जर्ननिगदितैः

उक्तैः स्पर्शाधिकारान् स्पष्टेरिति यावत् विभागमाहकरस्य करनिष्ठाङ्गुलि पञ्चकस्य तात्स्थ्यात्तद्वयपदेशात्, एकैकेनपर्वणेति शेषः, मूलपर्वणा एकः मध्यपर्वणा एकादश, अन्त्यपर्वणा एकविंशतिर्घट्योगताः शेषा वा यथावसरं भान्याः बुद्ध्या वा, अथवा गुरोर्गिरा वाण्या, एवमनेन प्रकारेण खे—आकाशे इन्दु रवीसूर्याचन्द्रमसौ विना तद्दर्शनव्यतिरेकेऽपीत्यर्थः । सततं निरन्तरं रात्रिं दिवं तद्दिनमानं प्रोच्यते । ज्ञात्वा वक्तव्यमित्यर्थः । रेवन्दुरवी इति द्वन्द्व-गर्मस्तत् पुरुषः, अत्र पञ्चविंशत्यो घट्यो गताः, यथावसरं ज्ञातास्तदा रात्रिदिनसाम्येशेषाः पञ्च इत्यर्थालम्ब्यते, उत्कृष्टदिनमाने एकविंशतिर्गतघट्य इति निर्णये शेषास्त्रयोदशेत्यपि बोध्यम् ॥ ७ ॥

अत्रार्थे ज्योतिः शास्त्रं सम्मत्या निदर्श्य पुनस्तद्गतमेव मतान्तरस्माह—

अङ्गुष्ठादौ विजानियादेक १ दिक् १० तिथि १५ संख्यया ।

तर्जनीद्वि २ रसारुद्रा ११ मध्यात्रि ३ सप्त ७ भास्कराः ॥

वेदा ४ एर विश्वाः १३ सावित्र्यां पञ्च ५ नंदा ९ चतुर्दश १४।८।

गतशेषाहि लभ्यन्ते दिवारात्रौ च नाडिकाः ॥ ९ ॥

अङ्गुष्ठादाविति । एतत्तु प्रायो भावितं प्राक् नन्वत्र वामावामयोरङ्गु-
लीनां ताद्रूप्यमेवेति, प्राच्यं मतं दक्षिणहस्ते इदं तु वामे इत्येतद्विवेकेन
किञ्चित् फलान्तरं पश्यामः, तथाच नतिधिसंख्यया घटी निर्णयः, पाठतयेऽ
पि विरोधात्, एकैनापि पाठेन दिनमाना निश्चयात् संशयएव अङ्गुष्ठमूल-
स्पर्शे किमेकाघटी गतारेषा वाच्या उतपञ्च घट्य इतिर्किञ्च कनिष्ठा मध्य
स्पर्शेतिथ्यपेक्षयापङ्घट्यः एकैका दशकैका विंशतिघटीतिवृत्तापेक्षया, एका-
दश घट्य इति, एवं विमर्शं जायमाने सम्भावनामात्रविषयं सूत्रमिदमिति
चेन्न; तिथ्यपेक्ष्यदिनमानसूत्रं लघुदिनापेक्षं, अङ्गुष्ठादावित्येतत् समदिनरात्रा-
पेक्षं, एकः पञ्चदशैवाशा इत्येतदुत्कृष्टदिनमानापेक्षमिति प्रागेव तद्विवेचनात्,
अत एव यादृशः समयस्तादृश एव लक्षणविमर्शः फलमपि तादृशमेव यदुक्तं
दिगम्बरमतकृतपञ्चसंग्रहग्रन्थे—

भवपञ्चङ्गोसुराणिरयाणं तित्येविसञ्च अंगुत्थो,

गुणपञ्चदश गोणतिरि आणं संखादि चिह्न भवो-॥ १ ॥

अस्यार्थः, भवप्रत्ययिकोऽवधिर्देव नारकाणां चरमभवं तीर्थङ्कराणां च भवति । गुणप्रत्ययोऽवधिर्मनुष्याणांतिरश्चाञ्च भवति, नमो-रूपरिशंखपद्मवज्रादि शुभचिह्नं लक्षितात्मप्रदेशस्थः । सर्वांगोत्थः सर्वात्मप्रदेशस्यावधि ज्ञानावरण वीर्यान्तराय कर्मद्वय-क्षयोपशमोत्थ इत्यर्थः । द्वादशाधिकारे । तेन साप्रतं शंखादि चिह्नेनावधि-ज्ञानादिकलं न वाच्यम् । किन्तु राज्यादिकमेव एवं धनविद्याभाग्यादि सकलं फलं; तत्तद्रेखा विशेषैः समयानुगतं मन्तव्यम् । अतः कृष्णपक्षे पृच्छायां दिननिर्णयार्थं दक्षिण हस्त एव स्पर्शः कार्यः । तत्र तिथ्यपेक्षादिन घटीमानं विमर्शनीयं तत्रापि उत्कृष्टदिनसमये प्रागुक्त रीत्या निर्णयः शुक्लपक्षो वामहस्त एव स्पर्शस्तस्यैव प्राधान्यात्, तत्र अङ्गूष्ठा दाविति मतं बोध्यम् । एवं दक्षिणोत्तरायणादि समयमपेक्ष्य घटीनिर्णयः ज्योतिः शाले दिनमानध्रुवाङ्गभेदवदस्यापि भेदप्रतिपत्तेः । एवं च यदा यादृशं दिनमानं तदा तादृग् ध्रुवाङ्क गणनीया शीघ्रं घटीमानं ज्ञानं, अन्यथा पुनर्युनाधिकविचारणैवेति सर्वं सुस्थम् ॥ ९ ॥

अथ वर्षज्ञानमाह—

लोके किदृगिदं वर्षं सुभिक्षं वा तदन्यथा ।

भविष्यतीति ज्ञातव्ये कुमारीं परिपूजयेत् ॥ १० ॥

लोक इति । प्रभवादीनां वर्षाणां नरपतिजयचर्यायां सांवत्सरं चक्रे सत्यमार्गेण न्यासदत्रापि सत्यमार्गप्रधानं वामहस्तेन स्त्रीप्राधान्यात् कुमारी-पूजनम् ॥ १० ॥

तद्विधानमाह—

संभोज्य मधुरास्वादैः कुङ्कुमध्वन्दनैः करैः ।

विलिप्य पुष्पैः सम्पूर्य स्पृश्य स्वयंशास्तदङ्गुले ॥ ११ ॥

संभोज्येति ॥ स्पृश्य ॥ ११ ॥

वर्षव्यवस्थामाह—

प्रभवाद्याः समाः सर्वाः काञ्चन्याद्यत्रिभागतः ।

सम्बत्सरं वर्तमानं व्यवस्थाप्य विलोकयेत् ॥ १२ ॥

प्रभवाद्या इति । ' वामे माघः कनिष्ठायाभिति ' वचनात् वामहस्त-
कनिष्ठाद्य त्रिभागे प्रभवः संवत्सरस्तत एव क्रमः सर्वः ॥ १२ ॥

एवं करणे फलमाह—

स्पष्टे विंशोपके वर्षप्राप्तं तस्य शुभाशुभम् ।

वाच्यं नक्षत्र चक्रानुक्रमतो दिग् विचार्यते ॥ १३ ॥

स्पष्टे इति । विंशोपके ज्ञातेऽपि वर्षशुभाशुभे दिग् ज्ञानं यस्यं
दिशि वर्षमिदं शुभाशुभं वा भावीति तत्रक्षत्र चक्राद्वेद्यम् ॥ १३ ॥

यदि कदाचित्तथा कुमार्याहस्तस्पर्श योगस्तदा ज्ञानकारणमाह—

यद्वा ताम्रमये पात्रे कौंकुमस्थासकं द्वयम् ।

कुमार्याकारयेत्तत्र फलन्यासाच्छुभाशुभम् ॥ १४ ॥

क्रूराक्रान्तं दुष्टरेखं यद्दं दुष्टग्रहे क्षितम् ।

सम्बत्सरेण राश्यादि मेलकञ्च विचार्येत् ॥ १५ ॥

यद्वेति । स्थासको हस्तविम्बन्यासो यो विवाहादिमाङ्गल्ये भित्त्यादौ
स्थाप्यस्तस्य युगलं कुमार्याः पार्श्वत् कार्यं तत्र फलन्यासेन शुभा-
शुभव्यक्तिः ॥ १४ ॥

भाष्ये—

पुनर्यदि साक्षात्कुमारी हस्तत्र्यंशः स्पष्टयते तदा रेखा विमर्शने चेद्ङ्गु-
लिस्वरूपमेव विमृश्यम् । एवं साप्रतं पञ्च वर्षाणि कीदृशानि भविष्यन्तीति
पृच्छार्या वर्षज्ञानवत् कुमारी करपूजादि पूर्वं तारादिद्वादश भागा एव स्पष्ट्या
यद्वा ताम्रपात्रे तथैव हस्तकन्यासे फलस्थापनात् दृश्या इत्यर्थः, उदाहरणे—
अनामिका तृतीय त्र्यंशे एकविंशतितमः सम्बत्सरः सर्व्व जिज्ञामा वामे
प्रभवादि पञ्चदशवर्ष पूर्णात्प्राप्तः सचानामिकाङ्गुली स्थानात्, किञ्चिद-
शुभेषु, इत्यादि भाष्यम् । विवृत्यकथनात् स्पष्टमेव । सूर्योदय इति हस्ते

विमर्शनात्, सूर्यस्योदये प्रातेरेव शकुन वीक्षणवसरे यत्रक्षत्रं तद्भूतले
हस्तमध्ये दत्त्वा विलोक्य, अस्मादिवचनात् क्वचिदावश्यके सूर्योदये करवीक्षा
प्रागुक्ता । अत्र देशग्रामपतिगृहपर्यादीनां वर्पजन्यशुभाशुभ
ज्ञाने तत्तत्क्षत्र न्यासविधिर्नरपतिग्रन्थे कूर्मचक्रे तथा दर्शनाद्युक्तः ।
यदुक्तं—

पृथ्वी कूर्मः समाख्यातः कृत्तिकादिर्यमान्तकः ।

देशादिस्वस्वक्रशादि वक्ष्ये कूर्मं चतुष्टयम् ॥ १ ॥

पूर्ववश्चाक्रमालिस्य देशनामर्क्षं पूर्वकम् ।

देशकूर्मं भवेत्तत्र यत्रसौरिः क्षयस्ततः ॥ २ ॥

नागरे नागरं धिष्यं कृत्वादौ विलिखत्ततः ।

क्षेत्रजे क्षेत्रं भान्यादौ कूर्यात्कूर्मं यथास्थितम् ॥ ३ ॥

तेन देशं भूतले दत्त्वाइत्यादि भाष्यं—

सिद्धं गृहपतेरित्यत्र यदि ध्रुवं धान्यं जयं नन्दं स्वरम् ।

कान्तं मनोरमं सुमुखं दुर्मुखं क्रूरं विपक्षं धनदं क्षयम् ॥ १ ॥

आक्रन्दं विमुक्तारुयं तत् पौडगं विजयामिधम् ।

इत्येकशालि गेहानि विद्या प्रस्तारतः सदा ॥ २ ॥

तैः आक्रान्तं भूज्यमानं दुष्टा आयतादिरूपारेखा यस्मिन्, इति यत्र-
क्षत्रस्थाने तथा यत्रक्षत्रं दुष्टं ग्रहेणे शन्यादिना दृष्टं वर्षेयत्वात् तदपि
वर्षेया राहुकेत्यार्कं जीवा इति वचनात्, अत्र दुष्टरेखामित्युपलक्षणात्
नक्षत्रचक्रे अद्गुल्यप्रगतादिकमपि प्राप्तं तद्विमर्शाय तथा देशग्राम अडा-
दीनां सम्बन्धरेण तत्तत्रा मभिर्वर्णोवश्यं तथा तारा योनिश्च ग्रहसङ्घतागणो-
भमेळको नाही शुद्धिश्च यत्नोऽष्टवै ॥ १ ॥ इति वचनान् राक्षिमेळकं
विमर्शयेत् ॥ १५ ॥

अथ वर्षे वृष्टिज्ञानमाह—

हस्तस्पर्शे क्षणे देवादापाडः श्रावणोऽपि वा ।

तदाविष्टिर्ज्ञेयादी न वृष्टिर्मध्यमान्यया ॥ १६ ॥

हस्तेति । यदा हस्तः पृच्छायां स्पृश्यते तदा प्रागुक्तमासचक्रापेक्षया
 दैवयोगाद्भावितव्यता वशात्, आषाढः प्राप्यते तदा तद्वर्षे अतिवृष्टिः स्यात्,
 एवं श्रावणेऽपि उद्येष्टे न वृष्टिः अन्यथा, अन्येषु अश्विनादिषु मध्यमा-
 वृष्टिः, भाद्रपदे प्राप्ते कृष्णपक्षे हस्तस्पर्शमध्यमावृष्टिः शुक्ले तु अति-
 वृष्टिरिति ॥ १६ ॥

अथमासादि ज्ञानमप्याह—

एवं मासं तथा पक्षं दिनं वेलाफलं तथा ।

भागस्पर्शेन विज्ञेयं ग्रहलग्नविचारणात् ॥ १७ ॥

एवमिति । कोमासो लोके धान्यादिमहर्घसमर्थतयास्वचक्रपरचक्रभयमु-
 राज्यसुभिक्षतया सुस्थो दुःस्थो वा भावीति ज्ञातव्ये कुमारी पूजादि प्राग्वत्
 विधाय हस्तस्पर्शः कार्यो हस्तके फलन्यासो वा अलाञ्जलिस्पर्शेन प्रागुक्ताय
 नद्वयापेक्षया तत्तद्गुल्यां तले वा मासनर्णयः । यथा ग्रन्थोदाहरणे दक्षिण-
 हस्तेऽनामिका तृतीयभागस्पर्शे जातेऽनामिकायां मार्गशीर्षे मासः प्राप्त-
 स्तत्र कुमार्याः शुभलक्षणे लोके मासः शुभोऽन्यथाशुभः; एवं हस्तद्वयेन
 द्वादशमास शुभाशुभज्ञानं यद्वा कनिष्ठाद्य त्रिभागान्मासादि क्रमेणानामिका
 तृतीय त्र्यंशे आपादः प्राप्तस्तस्य. कृष्णपक्षे पृच्छायां स एव पक्ष आदिः
 शुक्ले शुक्लादित्वमतस्तत्रोर्द्वरेखादिशुभलक्षणे शुभत्वमन्यथान्यत्वमिति ममा-
 स्मिन् वर्षे मासः कः कीदृग् इति पृच्छायां स्पृष्टांशाज्जन्ममासमारभ्य गण-
 नाया तत्तल्लक्षणे शुभाशुभत्वं जन्ममासाज्ञाने स्वनामराशिसंक्रान्तिमासमेव
 स्पृष्टांशे व्यवस्थाप्य द्वादशमास गण्यन्ते वस्तुनो मूल्यविचारे स्पृष्टांशे तत्त-
 द्वास्तुनामराशि व्यवस्थाप्य मासा गणया यत्रोर्ध्वरेखादि लक्षणं तत्र महर्घता
 यत्तुविरुद्ध लक्षणं तत्र समर्थता एवं स्थानग्रहयोगाद्यपि भावनीयं ग्रामस्य
 स्पृष्टांशो ग्रामराश्यादिर्गणना । अन्यस्य वर्षमध्ये मासज्ञानार्थं तद्वाशिमेव
 स्पृष्टांशे व्यवस्थाप्य गणनीयमिति पक्षज्ञाने लोकेकः पक्षोमासमध्येऽपि शुभो-
 ऽन्यथा वा इतिज्ञेये स्पृष्टांशे विषमे तस्मिन् वैशाखकृष्णपक्षं समारभ्यमाया-
 द्वादशांशेषु षष्मासान् गणयेत् स्पृष्टांशे समे शुक्ल पक्षं वैशाखस्य व्यवस्थाप्य

तथैव द्वादशमासपक्ष शुभाशुभज्ञानं कार्यं देवात्कन्याया अपाप्त्रौ नैमित्तिकः
स्वकरे प्रष्टुर्वाकरे स्पर्शफलन्यासादिना शुभाशुभं वेदेत्, तत्रापि शुभमशुभं वा
कस्यां दिशिकुतो वा लोकात् कस्याह्नव्यात्तदा सर्वतोमद्रचक्रे फलन्या-
सादिग् विमर्शो नक्षत्रानुसारात् पाक्षणादिर्लोको बाळादिर्वङ्गुली स्वरूपात्
द्रव्यं राशिस्वरूपाद्वाच्यम् । दिनव्योर्जांने सर्वलोकार्थं स्पृष्टांशेऽक्षय
तृतीयां व्यवस्थाप्य प्राग् उक्तः, दिनदर्शनवत् घटीदर्शनवद्वा सर्वं जानी-
यात्, स्पृष्टे भागे ग्रहास्तथा मेवादिभ्रमं तयोरपि भावनात् ॥ १७ ॥

अथ मुष्टिज्ञानं शास्त्रप्रत्ययार्थमाह—

स्पृष्टपर्वहयेण तथा लग्नविचिन्तनात् ।

ग्रहस्वरूपमालोक्य मुष्टिज्ञानं निवेद्यते ॥ १८ ॥

स्पृष्टेति । यस्पृष्टीतवर्धशः स्पृष्टस्वस्य स्वरूपं समन्विम घातुमूळ जीव
तत्तद्राशि नक्षत्र ग्रहस्थिति लक्षणं तथा स्पृष्टभाग स्थानाद्गुह्यः पञ्चवर्णः
स्वादित्यादिनाया स्वरूपा तथा प्रागुक्तरीत्या दिनभ्रमं तत्र ग्रहस्वरूपं निरीक्ष्य
मुष्टिज्ञानं निवेद्यत इत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथ गतवस्तु ज्ञानमाह—

नष्टं मे वदगतं वस्तुः इति ज्ञेये करं स्पृशेत् ।

नष्टस्य दिनमं गर्भे दत्त्वा यदिशि वस्तुमम् ॥ १९ ॥

नष्टमिति । अत्र स्पृशेत् । इति स्पर्शाङ्किकरधिकारात् तेन परास्पृशेत्
विवासेत्, कथमित्याह—यदा नष्टं वस्तुज्ञायते तदादिनमं गर्भे देयं तदनु-
क्रमेण यस्यां दिशि वस्तु नामनक्षत्रं तस्यां दिशि गतमिति भावः । यद्वा
करमिति । करम्यनाया पञ्चतं स्पृश्यं तत् स्पर्शाङ्कालाभावादि प्रागुक्तः
सामान्यबोधः गतवस्तुनो दिग् योषाय नक्षत्रचक्रं विचार्य नक्षत्रज्ञानं चकारदेव
लाभालाभज्ञाने अस्याः पृच्छायाः स्पर्शाङ्किकरजनवत् एवेति ॥ १९ ॥

विशेषाल्लाभालाभज्ञानमाह—

वस्तुमं दक्षिणभागे प्रतीच्यांशिपुगग्राम् ।

तदा न लभ्यते वस्तु मेराप्राच्यातु लभ्यते ॥ २० ॥

वस्तुममिति । वस्तुनामनक्षत्रं दक्षिणस्या तथा पश्चिमायां तथाह्नव्या

अप्रस्थं तदानाप्यते तद्वस्तु शिवायां दक्षिणादिग् भागत्वेन सिद्धान्ते कृष्णपा-
क्षिकानां बाहुल्यात् लोकेऽपि पितृपातिस्थानत्वात् समुद्रप्रत्यासत्या वस्तुनो
दौर्लभ्याच्च तारायां रात्रिप्रत्यासत्तेर्भेच्छरूपशनिराहोभलाधिक्याच्च मेराविति ।
अत्र मेरुकथनमङ्गुष्ठे व्योममूर्द्धगमिति वचनात् कापि, उर्ध्वं वस्तुघृतमिति
भूतानु सारानष्टस्थान ज्ञापनाय, अन्यथा प्राचीपदे नैव तद्गुहात् पौनरुक्त्य
स्यात् यद्वा मेरुमध्यदेशः प्रकीर्तित इति मध्यदेशत्वेन मध्यमे न गतं वस्तु
इति नाश एव वस्तुनोऽनुपपन्न इति ॥ २० ॥

तदेवाह—

मध्यमेन गतं वस्तु कष्टाल्पभ्यमुदगादिशि ।

मायाजात्या चौरजातिवस्तुरूपं तु पर्वणा ॥ २१ ॥

दिन नक्षत्रमेव वस्तुनक्षत्रं तदा वस्तु न गतमिति वाच्यं दिनहस्ततलं
प्रोक्तमिति वचनेन दिवसरूपत्वात्, “अनन्त उत्तरा पथ इति वचनात्,”
कष्टाल्पभ्यमुदग्—दिशि, अत्र तलाङ्गुल्योरविवक्षणात् दिग् भागेनैव लामा-
लाभविचारः तेन मध्यम शब्देनाङ्गुष्ठ नक्षत्राप्य विशेयानि । माया स्पर्शा-
चौर जातिः पर्वणः स्पर्शाद्वातुमूल जीवादिकं वस्तुद्रव्यं राशिचक्राद्विपक्ष
चतुष्पदादिरूपं वा ज्ञेयम् ॥ २१ ॥

चौरस्य वयो ज्ञानमाह—

वयोऽपि च कनिष्ठादेः स्पर्शाद्वालादिकं वदेत् ।

भूतपञ्चकतः स्थानं ज्ञायते नष्टवस्तुनः ॥ २२ ॥

वयं इति । पञ्चाङ्गुलिस्पर्शात् कनिष्ठातः प्रारभ्य बालः १ कुमारः २
तरुणः ३ पको गतार्द्धवयाः ४ वृद्धश्चेति प्रागुक्तवयोपेक्षया चौरोवाच्य स्तत्रापि
समे स्त्री; विपमे पुमानिति; स्पृष्टांशः समश्चेत्, स्त्रीवाच्य विपमे पुमान् तर्जनी
पृथ्वीत्यादि पूर्वोक्त भूतपञ्चकापेक्षया वस्तुस्थानं बोध्यं अङ्गुष्ठारा आकाश-
वायु अग्निसलिलभूत्वा अङ्गुल्य इति श्री शारदातिलकवृत्तौ । अत्र स्पर्शा-
धिकारान्नक्षत्र चक्रं विनापि काञ्चनाद्यङ्गुलिस्पर्शादेव दिग् ज्ञानं केचिद्बन्ति

जातिवस्तु वयः प्रभृतिवत् केचिदधिन्यादिनक्षत्रचक्रेणैव दिशा माहु-
रिति ॥ २२ ॥

अथ भूतपञ्चकमेव तच्च पञ्चकस्यानं तथाचाङ्गुष्ठे व्योममूर्ध्वं गमित्यु-
क्तत्वात्, मेरो प्राच्यां तु लभ्यते तथा पवने व्योम्नि नाप्यते इत्यनयोर्विरोधः
इत्याशङ्क्याह—

याम्यायाः स्पर्शनेनैव स्थानपञ्चकमिप्यते ।

पृथिव्याञ्च जले नष्टं प्राप्यते नापि यत्नतः ॥२३॥

शेषमाद्यं तु दहने पवने व्योम्नि नाप्यते ।

एवं तच्चात्तथा लग्नाक्षया प्राप्तिर्निर्धार्यते ॥ २४ ॥

यामेति । वस्तुनिगते सति छाभिनिर्णयाय अद्गुलिस्पर्शः कार्यः यामङ्-
लीस्पृष्टा तस्याः तर्जनी पृथ्वीमध्येति प्रागुक्तमभूत् व्यदस्थानुसारेण यत्तत्वं तन्
प्रभाते लब्धोदयं ज्ञेयं ततोऽनुक्रमात् षटी एक प्रमाणं तथा हस्तस्पर्शसमये
यत्तत्वं प्राप्तं तत् फलं वाच्यं क्रमस्त्वेवं नरपति ग्रन्थे—

एकैकस्य कलाः पञ्च क्रमेणैवोदयन्ति ताः ।

पृथिव्यापस्तया तेजो वायुराकाशमेव च ॥ १ ॥

मध्ये पृथ्वी अधश्चापः ऊर्ध्वं वहति चानलः ।

तिर्यग् वायु प्रवाहश्च नमोवहति संयमे ॥ २ ॥

पृथ्व्याचक्रतस्वस्य एकैक षट्कोदयः ।

अक्षोराग्रमध्येषु तेन द्वादशसंक्रमाः ॥ ३ ॥

तेन लग्नादि भोगवन् काठपरिच्छेदकम्य तच्च विमर्शनाद्गुणस्य नान्या-
द्गुल्यावा उपयोगोयेन तदालिप्त नक्षत्रैर्विरोधावपिः अद्गुणस्यैव तच्चप्रतिष्ठानु-
प्रातःकाठानुदिक्रमार्थं गत वस्तुस्थानलामार्थं च यद्वा नक्षत्र चक्रे अद्गुण-
नक्षत्राणां प्राच्यत्वेन मध्यस्थत्वेन वा लभ्यते इत्युक्तं—नमस्कारस्तवने—
मदिमण्डल अरिदंता गपयं सिद्धाप सूरिणी जज्जे वरसंवर मुवक्षया पवनी
मुजीणो हस्तं दुर्दं, इति वचनान्, पृथ्वीतत्त्वस्याद्गुष्ठे न्यासान् । अत्रा-

ङ्गुष्ठस्पर्शं व्योमोदयान्न लभ्यते तेन दर्शनस्य दर्शनसूत्रयोर्भिन्न विपत्त्वान्न-
मनागपि विरोधः ।

अथोपसंहारमाह—

एवं नक्षत्रं चक्रात् सामुद्रिकोक्तत्वात्—

अथवा—

तिथिवारञ्चनक्षत्रं लभं च मिश्रितं त्रिभिः ।

पञ्चाभिस्तुहरेद्रागं शेषाङ्के तत्त्वमादिशेत् ॥ १ ॥

इत्युपाय लब्धतत्त्वात् तथा लभानष्टवस्तुज्ञानं स्यादत्रनष्टाधिकारोक्तस्तत्त्व
विमर्शः सर्वपृच्छा सुस्पर्शाज्ञेयः ॥ २४ ॥

अथ निधिलभं ज्ञानमाह—

क्वगतञ्चेति पृच्छायां तले हस्तक्षेणस्यमम् ।

संस्थाप्य यत्र मूलं स्यात्तत्रस्थान्निश्चयानम् ॥ २५ ॥

निधानमिति । निधानं विद्यते तेन वा तदपि प्राप्यं नवेति पृच्छाद्वयं
तत्र द्वितीय पृच्छायां वामहस्ते कोशदर्शनात्तथा पितृ रेखायाः पल्लवः कोशं
विमिथ भोगरेखां प्रातस्तदा निधिं प्राप्तिरस्तीति निश्चयाय हस्ते क्षणं तद्दिन
वेला नक्षत्रं स तले स्थापनीयं ततो यत्र मूलं दिग्भागे विदिशिवा पतति,
तत्र घनम स्तीति वेद्यं प्रथम प्रश्ने केवले तु कुमार्याः प्रायुक्त विधिना पूजा-
दिस्कारेण हस्ते ईक्षणं स्पर्शनं ईक्षदर्शनाङ्कयोरिति वचनात् फलन्यासा-
दिना अङ्कनं तस्य दिन नक्षत्रं तले संस्थाप्य विडोक्थमिति विवेकः ॥२५॥

तल्लभयोगमाह—

क्रूरग्रहेणदृष्टेमे तद्धनं लभ्यते नहि ।

सौम्येन लभ्यते क्रूराक्रान्ते नास्तीति निर्णयः ॥ २६ ॥

क्रूरेति । मूलनक्षत्रे तथा प्रष्टुरात्मनक्षत्रे वाक्रूरेण ग्रहेण सामुद्रिकरीत्या
दिनलभे ग्रहन्यासेन दृष्टे सति तल्लभो न साम्प्रतं तथा वामहस्तकोशाद्य
भावे तवैव न लाभः इति वाच्यम् । सौम्येन दृष्टे सति लाभः क्रूरयुक्ते
नास्तीति ॥ २६ ॥

गर्भपृच्छामाह—

गर्भप्रश्ने करस्पर्शे समाङ्गुल्या तु बालिका ।

पुत्रः स्याद्विपमाङ्गुल्यां तलस्पर्शे नपुंसकम् ॥ २७ ॥

गर्भेति । अङ्गुष्ठादीनां पुंस्त्रीक्रमात् तेनस्तोत्रे पुंसिष्ठिन पुंसियर पुरित बहुसद् बंदणिज्जाणमिति । समत्वं विपमत्वं पञ्चकोपेक्षयानाङ्गुलि चतुष्टया-
पेक्षया तलस्पर्शस्तुसर्वतोमद्र चक्रे फलन्यासादिना ज्ञेयः । तलस्पर्शकथनात्
अङ्गुल्यन्तस्पर्शेऽपि नपुंसकं गर्भच्युतिर्वा ॥ २७ ॥

अथ स्वप्नादिनिमित्तान्तरमपिनिर्णेनेक्ति ।

भोजनं किदृशं भोज्यं स्वप्नोवा किदृशो मम ।

इति ज्ञेये स्पृशेन्मायां साङ्गुष्ठं सुविचार्यते ॥ २८ ॥

भोजनमिति । स्पष्टम् । प्रासङ्गिकभोजनपृच्छानिर्णयोपलक्षणादन्यापि
मनोधारणा अनया दिशा लक्षणीया ॥ २८ ॥

तदेवाह—

धातुमूलादिकं वस्तु तथा कामदुघास्थिति ।

लम्राद्द्राहंश्चविज्ञायवाच्यं सर्वं शुभाशुभम् ॥ २९ ॥

धात्विति । अत्रस्पर्शनं ~~भित्तिकस्य~~ प्रष्टुर्वा तदभिमन्त्रणपूर्वकमेव तद्वि-
धिश्चात्रे वक्ष्यत एव ॥ २९ ॥

अथ स्वरानिमित्ते बाळादिस्वरानाह—

बालकुमारोऽथपुत्रा घृद्धो मृत्युः स्वराः क्रमात् ।

तारादि कामदोग्नीषु गणेशे च व्यवस्थिता ॥ ३० ॥

बाल इति । अकारादिस्वराः पन्च तेषामष्टौभिर्द्वादशमा । मात्रा वर्णो
ग्रहो जीवा राशिर्भा पिण्डयोगजौ ॥ १ ॥

प्रोक्ता नैसर्गिकाष्टौ मात्राद्या नामजाःस्वराः ।

एतेषामुदयान् वक्ष्ये द्वादशाष्टकाजान् ॥ २ ॥

इति नरपति ग्रन्थे मात्रा — १ वर्ण २ ग्रह ३ जीव ४ राशि ५
नक्षत्र ६ पिण्ड ७ योगज ८ रूपानामस्वरा अष्टपरे काठजाः द्वादशाष्टिका

१ वार्षिक २ अयन ३ ऋतु ४ मास ५ पक्ष ६ दिन ७ घटी ८ रूपा-
श्चाष्ट सम्भिलने षोडशस्वराः प्रोक्ताः । तेभ्यः द्वादशाष्ट स्वरादीनां
मुक्तं पल्लभ्यं कृतं । तद्मुक्तं स्वस्व भागे न लब्धं शेषं द्विकं भवेत् ॥ १ ॥

लब्धे मुक्तस्वरा ज्ञेयाः शेषे चैवोदिताः स्वराः ।

अस्मिन् षष्ट्यादि भक्ते च मुक्त स्वादुदितः स्वरः ॥ २ ॥

उदितस्य स्वरस्यस्युर्नामस्वर वशे नताः ।

पञ्चवालादिकावस्थाः स्वस्वकाल प्रमाणतः ॥ ३ ॥

इत्येवं करणलब्धा वालादयः कलिका स्वभावतः स्वरास्तथा—

तिथ्यादाबुदयं याति तिथिस्वराद्धटीस्वरः ।

वालस्वरादिकःप्रश्ने फलं तस्य वदाम्यहम् ॥ १ ॥

तिथिमुक्त घटी संख्यां कृत्वा पलमयी ततः ।

ऋक्षवहि ३२७ हृतशेषे स्वस्तत्काल सम्भवः ॥ २ ॥

इत्यादिना तात्कालिकास्वराः कनिष्ठायां बालः शिवायांकुमारः, इति
ऋमाद्राशिग्रहवन्निश्चिताः कोऽर्थः । तत्तद्गुणोपु शुभाशुमलक्षणैरेव प्रश्ना-
दिषु तेषां फलदायित्वं ज्ञेयम् । न चेदेकनामत्वे समकालं विवाहादिकर्मणो-
र्द्वयोः फले विवेकानुपपत्तिः न चात्र नाशिका स्वरकृतोभेदः शङ्क्यः तत्-
कर्मणि तद्भेदे सत्यपि स्वभावादि बहुकालिक पदार्थेषु लक्षणैरेव फलभेदात्,
अत एव काम दोग्नीति पदं साभिप्रायं गणेशपदं सर्वार्थलाभात्, नचाङ्गूष्ठे
अकारन्यासात् तदादिरेव बलादि व्यवस्था स्थूलदृष्ट्या भाव्या अकारे बाल-
स्वरा नैयत्यात् । अत्र स्वरं शब्देन पङ्जादि गीतस्वरा अपि कनिष्ठादि पञ्चके
तले पृष्ठे च व्यवस्थिता ग्राह्या स्तेषामपि निमित्तत्वात्—अदुक्तं स्थाना-
ङ्गवृत्तौ—

सज्जेण लहइ विग्धं पंचमेण विणसई ।

गावोपुत्ताय मित्ताय नारीणं चैववल्लहो ॥ १ ॥

इति तेन कनिष्ठायां शुभलक्षणे पङ्जेऽपि विघ्नाभाव इत्यादि फलं
ज्ञेयम् ॥ ३० ॥

स्वराधिकारात्रासिका स्वरमप्याह—

या तिथिरियत्र भागेऽस्ति तमारभ्य ततोवुधः ।

दर्शनात्स्पर्शनाद्वापि गणयेद्गणको त्तमः ॥ ३१ ॥

या तिथिरिति ॥ ३१ ॥

सूर्योदयघटीयुग्मस्थापनानुक्रमात् पुनः ।

रविः शशी च सूर्येन्दुपरि पाटी सितेत्तरे ॥ ३२ ॥

सूर्योदय इति ॥ ३२ ॥

सितपक्षे शशिरती क्रमोऽयं तिथिसङ्गतः ।

कार्यस्ततो यदा हस्तदृष्टेः स्याद्घटीका द्वये ॥ ३३ ॥

सितपक्षेति ॥ ३३ ॥

तस्य स्वरस्याम्बुदयो वाच्यः स्पर्शेन कर्मणि ।

भागोयः प्राप्यते तस्य स्वरस्योदयमादिशेत् ॥ ३४ ॥

तस्येति ॥ ३४ ॥

भाष्यं च सर्वं स्पष्टमेव विवृत्य कथनात् स्पर्शेन दर्शनं साहचर्यात् ।

अथ क्रमप्राप्तं भौममाह—

आद्य प्रभोर्भगवतः पारणाहे दिनोदये ।

यस्य कस्यापि संस्पर्धः पाणिर्षाभाग्यशालिनः ॥ ३५ ॥

आद्य इति । भौमे भूमिभागधन सुपिरस्निग्धक्रश्लादि ज्ञानं वास्तुशास्त्र
ज्ञानं च शास्त्रान्तराद्वेद्यम् । भूकम्पादि ज्ञानाय— आद्यः अर्हतां प्रथमः
ऋषभप्रभुस्तस्य पारणाहम् । अक्षय तृतीया पर्वलोक प्रसिद्धं तस्मिन्
प्रातःकाले पूर्वोक्त पूजादि विधिना अभ्यर्च्य वाणिज्यकर्तुः पाणिर्देश
शुभाशुभ ज्ञानार्थं स्पर्शनीयः अत्राक्षयस्तृतीया ग्रहणं वैशाले मेप संक्रान्ति
सम्भवेन सूर्यस्याश्विन्यादि नक्षत्रचक्रे प्रवेशात् अद्भ्यस्तत एव प्रारम्भः
लोकोऽपि तस्मिन्नेव दिने शकुनादिना वर्षस्वरूपं निर्णयति तत्रापि प्रमातं
प्रभ्रष्टद्वानितारकास्फुटतटीपावी भवेन्निर्मला किञ्चिद्रक्त विलोहितान्त

धवला देवी सदरं जिता नोवारो न तिथिर्नचापि करणं चन्द्रो न चापीप्यते
 हित्वादोपसहस्रकं कुदिवसेऽप्युपा करोत्युन्नतिम् ॥१॥ इति वचनात् प्रशस्तं
 वणिजः सर्वदेशवस्तुव्यापारेण सार्वत्रिक गमागमयोरवदयं भावेन सर्वदेशस्थ
 दुःस्थ तादि ज्ञानस्या न्येपक्त्वादुपादानं कर्शुकादीनां स्वदेश विज्ञाने नै
 वेच्छा विश्रामात् ॥ ३५ ॥

तत्र विवेकोपायमाह—

गुरुणा भूज्यमानं यन्नक्षत्रं दीयते तले ।

तत्रायति च यदेशनक्षत्रं तद्विचार्यते ॥ ३६ ॥

गुरुणेति । गुरुचारेणैव वर्ष शुभाशुभोदयः प्रभवादीनां तच्चार प्रभवत्वात्
 गुरुण भूज्यमानं यन्नक्षत्रं तत्तलेदेत्वा तत्तस्थानविमर्शः कार्यः । सर्व
 देशानां प्रागुक्तरीत्या हस्ते व्यवस्थानात् स्पर्शप्रयोजनं मासादि
 ज्ञानमेव ॥ ३६ ॥

तत्र दोष स्थानमाह—

मङ्गलेन तदाक्रान्त दृष्टं वात्रिपुरान्तरम् ।

तद्दिशे भूमिकम्पो वा मारिर्वाराजविग्रहम् ॥ ३७ ॥

मङ्गलेनेति ॥ ३७ ॥

शनिना यत्समाक्रान्तं दृष्टं दक्षिणादिग्गतम् ।

तत्र देशे भयं रोगो दुर्भिक्षं राजविग्रहः ॥ ३८ ॥

शनिनेति कूर्मनकादौ शनिस्थानादेव देशानां स्वरूप निर्णयात् ॥३८॥

अथ व्यञ्जनस्यापि अङ्गविद्यैक देशस्य परेभ्यो लक्षणेभ्यो द्विगुणत्रिगुण-
 शतगुणफलदायित्वात् स्वातन्त्र्येण तत् परिज्ञानं लक्षणशाल सद्यः प्रत्यय
 हेतुं निरूपयति ।

अनन्तवीर्यस्य पुंसो यवाः प्राग्निनिर्वेदिताः ।

तद्रेखायाः प्रमाणेन ज्ञेयं व्यञ्जनलक्षणम् ॥ ३९ ॥

अनन्तेति । तिलको यत्र यत्र स्यात्तदङ्गे पुष्टिकारणम् ।

मसस्ततः शतगुणः सहस्रगुण लब्धनम् ॥१॥

इति प्राचां वचनात् तिलकादिस्थानं निर्णेतव्यम् । तदर्ध—अनन्तवीर्यो हस्तः स एव ऊर्ध्वकृतः पुर्यस्तस्य शिरोमुखं तथा कण्ठ इत्यादिना प्रागुक्ता-
ववयवास्तेषु यत्र रेखा स्पष्टतया छिन्ना तस्मितवयवे छेदः भेदे तल घातः
वेधे तस्मिन् रोगः रेखातनुत्वेतदवयवे दोषः शुभरेखाया एवफलमिदं,
अशुभरेखायाच्छेदादौ विपर्ययः ॥३९॥

तदेवाह—

यत्रोर्ध्वरेखा तत्रस्याच्छुभं चान्यत्र नो शुभम् ।

यद्वा राहोः शनेर्वानमधिभ्यादिभचक्रके ॥४०॥

यत्रोर्ध्वरेखेति । स्पष्टं यत्र रेखादिना, न व्यक्तिस्तत्र—अधिभ्यादिभचक्रं
विनस्य यत्र राहोर्नक्षत्रं तत्र घातः, यत्र शनेर्नक्षत्रं तत्र तिलकः, यत्र शनि-
दृष्टश्चन्द्रस्तत्रमशकः चन्द्रस्वगृहस्थो यत्र तत्र लब्धनं कुजगृहस्थे चन्द्रे
तत्रावयवे दाहः सूर्यग्रहस्थे चन्द्रे तदवयवेव कुष्ठः बुधग्रहे मशकः, गुरुग्रहे
चन्द्रतिलकः, शुभग्रहे—स्फोटः, शनिग्रहे चन्द्रघातः इत्यादि ज्योतिः
शास्त्रोक्तोऽनिष्टविचारो वेधः । केचित्पुनराहुः—कण्ठादूर्ध्वं ललाटे याव-
त्तिलके दृश्यमाने बुधग्रहदेशेऽपि तिलको निश्चयात् ज्ञेयः । अत एव व्यञ्जन-
स्यापि लक्षणत्वात् लक्षणसाहचर्येणोक्तिः ॥३०॥

पुनर्मतान्तरेण विचारमाह—

तारादिद्वादशांशेषु यत्र तत्राशुभं दिशेत् ।

प्रागुक्तावयवापक्षं शुभं तु गुरुभे स्मृतम् ॥४१॥

तारादीति । कनिष्ठामूलपर्वणः समारभ्य द्वादशत्रिभागेषु द्वादशावयवा-
पेक्षया, अधिभ्यादि चन्द्रचक्रे राहोः शनेर्वा, उपलक्षणात् मङ्गलसूर्यकेनूनां
नक्षत्रं पतति, तदवयवे अशुभं ज्ञेयम् । शुभं लब्धनचक्रादिलक्षणं नीरोगत्वं

१ वाहो भ्रातृसहाय्यं श्रेष्ठे पुत्रप्राप्तिः शुभे स्त्रीभोगः पादयोर्वाहनलाभ, इत्यादि
स्थानफलम् ।

वा गुरोर्नक्षत्रे प्राप्ते स्मृतं कथितं पुराणेः । अनेन शुभाशुभलक्षणस्यापि तत्तद्ग्रहभावनया तत्तदवयवेषु व्यक्तिर्मन्तव्या भौमादिसाहचर्यादत्रैतदभाव कथनं न पुनस्पर्शात्तस्याऽप्रयोजनात्, न चैवं लक्षणस्यापि लक्षणेऽनवस्था निमित्तानिमित्तान्तरस्य प्रत्ययात् शुभाशुभज्ञप्तिमात्रेण विश्रामात् ॥ ४१ ॥

उत्पात ज्ञानमाह—

यत्र राहु समाक्रान्तं देशं तत्र सम्भवेत् ।

उत्पातो विग्रहोधोरा थक्रमस्य तु भौमवत् ॥ ४२ ॥

यत्रेति । गुरुभुज्यमाननक्षत्रस्य तलेन्यासादिना यदेशनक्षत्रंदेशपति नक्षत्रं वा राहुणा, आक्रान्तं तत्रोत्पातः राजयुद्धादिः ॥ ४२ ॥

मतान्तरं पुनराह—

यद्वा कनीनिकापूर्वं त्र्यंशाद्दत्सरसंस्थितौ ।

यत्र वर्षं वर्तमानं तत् स्थानेन विचार्यते ॥ ४३ ॥

यद्वेति । वामहस्तकनिष्ठा मूलपर्वणः समारभ्यः प्रमवादीनां पूर्वोक्तरीत्या गणनया यत्र वर्तमानं वर्षं समायाति, तत् स्थानं राहुणा शनिनान्येन वा क्रूरेण राशिस्थानरूपेण विद्धं तदा तत्र देश उत्पातः स्पर्शान्मासादि ज्ञानं व्यक्तमेव ॥ ४३ ॥

अष्टम निमित्तमाह—

वर्षमासायनतिथि लग्नधिष्ठय विमर्शनम् ।

ग्रहाद्ये पूर्वमेवोक्तमन्तरिक्षं निरीक्ष्यते ॥ ४४ ॥

वर्षेति । अत्र आन्तरिक्षं गन्धर्वनगरादि तस्मिन् जातेकत्वज्ञानं भौम-चक्रवत् गुरुभुज्यमान नक्षत्रस्य तले दानात्, 'यदिने गन्धर्वनगर तारापात-भृकम्पचन्द्रसूर्यपरिधिप्रमुखं जातं तद्दिन नक्षत्रं चेत् सर्वतोभद्र त्रैलोक्य दीपिके क्रूरग्रहविद्धं तदा तन्नामदेश ग्रामवस्तु राजपीडादितत्तन्नक्षत्रादि शिविग्रहा नक्षत्र चक्रेण लभ्यते यत्पुवनर्वादिज्ञानं तद्दर्शनाधिकारे पुर्याप पक्षया प्रागेवोक्तं लोकापेक्षया स्पर्शोक्तमिति न पुनरुच्यते ॥ ४४ ॥

अथ सर्वं निमित्तान्युक्त्वा स्वरविशेषञ्चूडामणिशास्त्रं शकुनशास्त्रं चेति
तदुक्तवानाह—

विज्ञेया अ इ उ ए ओ स्वराङ्गुष्ठतः क्रमात् ।

अङ्गुष्ठो उत्तरो लघ्वी अधरा नामतो मता ॥ ४५ ॥

विज्ञेया इति । अ इ उ ए ओ एते पञ्चापि स्वराः स्वर शास्त्रमूलं चूडा-
मणि शास्त्रस्य जीवितं सर्वव्यापकतया बोध्याः ।

यत् उक्तं—

स्वरादि मातृकोच्चरो मातृव्याप्तं जगत् त्रयम् ।

तस्मात् स्वरोद्भवं सर्वं त्रैलोक्यं स चराचरम् ॥ १ ॥ इति ।

तत्राङ्गुष्ठं अ,स्वरः, नरपतिग्रन्थे अ स्वरः कृष्णपक्षेशइत्युक्ते दक्षिणकरे
सूरीभिः स्यात्, इ, स्वरस्तर्जन्यां, आश्विनमासस्थानात्, समाङ्गुल्यामाघत्वात्,
उ, स्वरोमध्यायां ग्रहस्वर चक्रे धनुः प्रभुपुरोखस्थानान्, ए, स्वरो गौर्यां
शिवस्थानात्, शुक्राधिष्ठानाच्च, ओकारकानिष्ठायाम् दिनलभे मृगकुम्भयो-
खस्थानात्, शनिस्त्रामिकत्वाच्च । वामहस्ते चैतद्विपर्ययः । अस्वरः काञ्चन्यां
नन्द्रास्थानात्, राशिचक्रेमेंपस्थानाच्च, इ, स्वरसाधिव्यां राशिचक्रे कन्याकर्क-
शयोः स्थानात्, उस्वरो मध्यायां, चैत्रस्थानात् जयातिथि सद्भावाच्च एस्वर-
स्तर्जन्यां रिक्ताख्यानात्. ओ स्वराङ्गुष्ठे पूर्णातिथिसंज्ञत्वात् परब्रह्मरूपत्वाच्च,
अत्र अकारादिस्वराणां अधिमादिज्ञानाय यन्त्र स्थापना ।

अथ स्वरान् व्यवस्थाप्य चूडामणिशास्त्रस्यावकाशं दानाय तदुक्ताः संज्ञा-
निवेशयान्नाह— अङ्गुष्ठ उत्तर संज्ञः उत्तराक्षरेषु— आ । इ । ए । ओ ।
क । ग । च । ज । ट । ड । त । द । प । व । य । ल । श । स
एतेषु पुंसज्ञेषु दिनाःभकेषु पृच्छायां जिवाभकेषु रविशाधिष्ठितेषु । शश्वरूपेषु ।
द्विजवर्णेषु । वाटावस्थितेषु रक्तचेतपतितवर्णेषु वरुणकारेषु पश्चिमदिग् लक्षणेषु

अ	इ	उ	ए	ओ
प्रज्ञा	विष्णुः	रुद्रः	सूर्य	चन्द्रः
निश्चि प्रतिबंधक	प्रतिष्ठा शुभं	विद्या	शान्तिः शिवः	प्रतिशान्ति- नीक्षः
इच्छा भूमिगत	ज्ञान अलगत	प्रभा भूमिगत	श्रद्धा वायुगत	मेघा. उर्ध्व अथ आकाशतः
गन्ध द्रव्य	रस	रूप	स्पर्श	शब्द
वाल किंचित् कलं	कुमार अर्द्धकलं	पुवा पूर्वकलं	वृद्ध सूर्याशकलं	मृत्यु हानिकलं

मुख्यस्य अस्वरस्य व्यवस्थानात् कनिष्ठा अधरा शब्दान्वर्थात् पृच्छायां
काञ्चनीत्यभिधया धातुप्रतीतिश्च अधराक्षराणि चामूनि । आ । ई । ऐ । औ ।
ख । घ । छ । झ । ठ । ढ । थ । ध । भ । र । व । ष । ह । स्त्री-
संज्ञानि मासाः । धातुः । चन्द्रोविच्छेदसिद्धिः । रुद्रः । मध्यं वयः ।
हरितपाटलचित्रवर्णाः । समभावः पूर्वउत्तरादिशौ एतत् स्वरूपाणि ॥ ४४ ॥

आलिङ्गितानामिका स्यान्मध्यमा त्वभिधुमिता ।

दग्धा प्रदेशिनी तासांफलं चूडामणौ स्फुटम् ॥ ४६ ॥

आलिङ्गितेति । ह्रस्वमात्रालिङ्गितास्यादीर्घा चैवाभिधुमितेति वचनात्
सामुद्रिकेऽपि अतिदीर्घस्याज्ज्येष्ठा ह्रस्वाशिवा मता, इति प्रागुक्तस्वरूपेण
शिवाया मध्यायाश्च तथात्वं प्रदेशिनी दग्धा, दग्धस्थानं कूजे प्रोक्तमिति
जोतिः शास्त्रात् तन्मूले मृत्युरेखास्थानाच्च दग्धाक्षराणि । उ । ऊ । ऋ ।
ॠ । लृ । लृ । अं । अः । ङ । ञ । ण । न । म । नपुंसकसंज्ञानि ।
स्वरोदये तेषां द्वावन्तिमौ त्याज्यौ चत्वारश्च नपुंसकाः । इत्युक्तत्वात् ; वर्ष-
रूपाणि चिन्तायां मूलानि स्वरे सुपुम्ना रूपाणि अतिविश्वः सिद्धौ संशयः ।
अन्त्य-जातीय-वृद्ध-असम-ऊर्ध्वाऽधोदिक् एतत् स्वरूपाणि वर्णतः
श्यामधूसरमणिनानि तासां संज्ञानां फलं चूडामणिशास्त्रे सविस्तरं किञ्चिद-
त्रापि उच्यते । तत्र प्रथमं रुद्रया मलात् शिवोक्तः प्रश्नविधिः । आदावे

कान्ते गोमयेन मण्डलं कृत्वा गणपतिब्रह्मविष्णुरुद्रादित्यानां स्थापनमन्त्रविधि-
चत् विधाय स्वेटदेवतां ध्वात्वा हृदये प्रथं प्रकाश्य प्रच्छकोयावदागच्छे
त्तावद्गणकस्त्वेनं मन्त्रं निश्चलचित्तो जपेत्, पश्चात् प्रष्टाऽतिभक्तिभावयुक्तो
मौनमालम्ब्य गणकसमीपेत्वागत्य सुवर्णताम्बूलपूगीफलहस्तश्चन्दनपुष्पादि-
भिर्गणकं भक्तं चाभ्यर्च्य किञ्चित् फलनामोच्चरेत् । अथ गणकस्तं प्रश्न-
सावधानतयावधृत्य लिखेत्, पश्चात् स्वराक्षरविचारं पिण्डं कुर्यात् तत् काल
वहमानं स्वरं चिन्तयेत्, तात्कालप्रग्रह नवांशान् स्पष्टतयास्थापयेत्
इति यामलोकत प्रश्नविधिः ।

ऊर्ध्वदृष्टिर्भवेज्जीवस्त्वधोदृष्टिश्चमूलकम् ।

समाश्लोकानेधातुरिती ज्ञेयं तु सुस्थिरैः ॥ १ ॥

उत्तराक्षरकैः प्रश्नोनिश्चितं सिद्धिदायकः ।

अधरैरक्षरैः प्रश्नो विलम्बास्तिद्विकारकः ॥ २ ॥

दग्नाक्षरास्तुपृच्छायामवश्यं कार्यं नाशकः ।

प्रश्नकाले सुपुम्णा चेत् सिद्धिर्नस्यात्कदा च न ॥ ३ ॥

मन्दाकेंज्यकुजेवारं रवौ याम्यापरस्थितः ।

प्रत्यक् कपाले यः पृच्छेत् तस्यसिद्धिः करे स्थिता ॥ ४ ॥

बुधशुक्रेन्दुवारं ग्लौर्वहति प्रागुदक् स्थितः ।

प्राक्कपाले तु यः पृच्छेत्तस्यसिद्धिर्भवेद् ध्रुवम् ॥ ५ ॥

आधिवधं यस्य वर्षस्य प्रश्नमध्येतु दृश्यते ।

ताश्च चिन्तां विजानीयात् आधवर्णानुसारतः ॥ ६ ॥

ह्रस्वा मात्रालिङ्गित्वाच्च दीर्घाच्चैवाभिधूमिता ।

उ ऊ अं अः स्वरमात्रा दग्धाः प्राज्ञैः प्रकीर्तिताः ॥ ७ ॥

आलिङ्गिते सदा ज्ञेयं चन्द्रादिकमनुकमात् ।

प्रश्ने वा समये ज्ञेया लिङ्गिताङ्काः सदाबुधैः ॥ ८ ॥

स्वरवर्णप्रमाणं च स्ववर्गगुणितं मिसयसः ।

पञ्चहीनैमवेद्राशिः पिण्डसंज्ञः स उच्यते ॥ ९ ॥

इत्यालिङ्गितचक्रस्थापना—

अ	आ	इ	ई	उ	अ	आ	इ	ई	उ
१	२	३	४	५	४	५	६	७	८
क	कृ	कृ	लृ	लृ	क	कृ	कृ	लृ	लृ
६	७	८	९	१०	९	१०	११	१२	१३
ए	ऐ	ओ	औ	अ।अः	ए	ऐ	ओ	औ	अ १८ अ. १९
११	१२	१३	१४	१५।१६	१४	१५	१६	१७	
क	ख	ग	घ	ङ	क	ख	ग	घ	ङ
२	३	४	५	६	५	६	७	८	९
च	छ	ज	झ	य	च	छ	ज	झ	य
३	४	५	६	७	६	७	८	९	१०
ट	ठ	ड	ढ	ण	ट	ठ	ड	ढ	ण
४	५	६	७	८	७	८	९	१०	११
त	थ	द	ध	न	त	थ	द	ध	न
५	६	७	८	९	८	९	१०	११	१२
प	फ	ब	भ	म	प	फ	ब	भ	म
६	७	८	९	१०	९	१०	११	१२	१३
य	र	ल	व	०	य	र	ल	व	०
७	८	९	१०	०	१०	११	१२	१३	
श	ष	स	ह	क्षः	श	ष	स	ह	क्षः
८	९	१०	११	१२	११	१२	१३	१४	१५

इत्यालिङ्कितचक्रम् ।

इत्यभिधूमितचक्रम् ।

इतिपञ्चदशचक्रम् ।

अ	उ	ए	ऐ	ओ	अ।अः	अ	उ	ए	ऐ	ओ	अ।अः
८	९	१०	११	१२	१३	८	९	१०	११	१२	१३
क	कृ	कृ	लृ	लृ	क	कृ	कृ	लृ	लृ	क	कृ
१८	१९	२०	२१	२२	२३	१८	१९	२०	२१	२२	२३
ए	ऐ	ओ	औ	अ।अः	ए	ऐ	ओ	औ	अ।अः	ए	ऐ
१४	१५	१६	१७	१८	१४	१५	१६	१७	१८	१४	१५
क	ख	ग	घ	ङ	क	ख	ग	घ	ङ	क	ख
५	६	७	८	९	५	६	७	८	९	५	६
च	छ	ज	झ	य	च	छ	ज	झ	य	च	छ
६	७	८	९	१०	६	७	८	९	१०	६	७
ट	ठ	ड	ढ	ण	ट	ठ	ड	ढ	ण	ट	ठ
४	५	६	७	८	४	५	६	७	८	४	५
त	थ	द	ध	न	त	थ	द	ध	न	त	थ
५	६	७	८	९	५	६	७	८	९	५	६
प	फ	ब	भ	म	प	फ	ब	भ	म	प	फ
६	७	८	९	१०	६	७	८	९	१०	६	७
य	र	ल	व	०	य	र	ल	व	०	य	र
७	८	९	१०	०	७	८	९	१०	०	७	८
श	ष	स	ह	क्षः	श	ष	स	ह	क्षः	श	ष
८	९	१०	११	१२	८	९	१०	११	१२	८	९

वेदादिक्रमतो लेख्या अवर्गादिक्रमात्मधिः ।
 वेला प्रश्ने सदा ज्ञेया अभिधूमितसंज्ञके ॥९॥
 वर्णराशिहतावर्णाः सर्वमात्रा समन्विताः।
 वर्णसंज्ञा पुनर्योज्या पिण्डसंज्ञ स उच्यते ॥१०॥

इत्यामिधूमितचक्रम् ॥

दग्धः प्रश्नो यदादृष्टी हीनाङ्का गृह्यते तदा ।
 वस्वादिचन्द्रतो यावत् एकद्वासात्ततो भवेत् ॥११॥
 प्रश्नोहीनाक्षरैः त्रांसः प्रश्नामात्राहतस्तथा
 श्रेणिसंज्ञा पुनर्योज्या पिण्डसंज्ञा स उच्यते ॥१२॥

एवं पिण्डं कृत्वा—

उत्तरेदेवमेकं तु हेयमेकं तथाधरे ।
 दग्धेपिण्डान्तथातस्मात्त्रियं पाठयेत् पुनः ॥१३॥
 पिण्डाङ्कं तु द्विधास्याप्यं त्रिभिर्भागं समाहरेत् ।
 शेषेजीवस्तथा घातुमूळं चैव क्रमाद्भवेत् ॥१४॥
 लब्धं मूले विनिक्षिप्य चतुर्भिर्भागमाहरेत् ।
 द्विषञ्चतुपदीऽपादस्तथावैपादसङ्कुलः ॥१५॥
 क्रमाज्जीवास्तु विज्ञेया लब्धं मूले विनिक्षिपेत् ।
 कराभ्यामाहरेद्भागं शेषे मनुजपक्षिणः ॥१६॥
 मनुजे पञ्चभिर्भागो ज्ञेयोवर्णक्रमेण तु ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चैवान्त्यजस्तथा ॥ १७ ॥
 लब्धं मूले विनिक्षिप्य बन्दिभिर्भागमाहरेत् ।
 नरोन्मारी तथा पशुः क्रमात् ज्ञेयो विचक्षणैः ॥ १८ ॥
 गौरस्यामस्तथा मध्ये दीर्घध्वन्यद्वयकः ।
 शिशुर्पुवातथावृद्धस्त्रिभिर्भस्त्रैः प्रजापते ॥ १९ ॥

इति मनुष्यभेदाः

एवं पक्षि चतुष्पदद्विपदबहुपदानां भेदः स्वर्गमृत्युपातालभेदः । इति जीवभेदाः ।

अथ घातुभेदाः—

घातुचिन्तायदादृष्टा द्वाभ्यां मार्गं समाहरेत् ।

एक शेषे धाम्यघातु रधान्यः शून्यशेषतः ॥ २० ॥

हत्यादि विशेषोग्रन्थान्तरात् श्रीपार्श्वचन्द्रसूत्रिकृत हस्तकाण्डादेः किञ्चित् फलं प्रागप्युक्तम् । स्पर्श प्रयोजनमत्र तत्तद्ङ्गुलि पञ्चकस्पर्शं तत्तदुत्तरादि प्रश्नानां प्रावर्त्येन पृच्छा शुभाशुभानिर्णयः सामान्याद्विशेषस्तु अङ्गुल्यंश-स्पर्शं उत्तराधरदग्धालिङ्गिताभिघूमित संज्ञापञ्चकनिवेशात् पञ्चदशमागेषु पृच्छादि फल ज्ञानाय मन्तव्यः ॥ ४६ ॥

अथ— तिथिधिष्ण्यं च वारश्च लग्नप्रह्वलंस्तथा ।

पञ्चानामपि सर्वेषां शकूनोदण्डनायकः ॥

इति तथा शकूनं च वृद्धस्पतिरिष्यादि शास्त्र वाक्यात् मुख्यस्य शकूनस्योप-
देशेनाधिकारं सं वृण्वन्नाह—

लक्ष्मीस्यात् पीतकीं राजाभरणोऽनामिका शिवा ।

कनिष्ठापिङ्गलाकाकः प्रदेशिन्यां व्यवस्थितः ॥ ४७ ॥

लक्ष्मीरिति । पीतकीति शाकूनिकमाया प्रसिद्धा श्यामादूर्गादेवी चेष्टामुचा-
पल्याधिष्ठयेन तत्तच्चेष्टाभिः शकूनविशेष ज्ञानेन लक्ष्मीप्राप्तेर्लक्ष्म्याङ्गुल्यां-
तस्या व्यवस्था राजाङ्गुष्ठस्तस्यवदस्वरूपेण यथाधिष्ठानात् कुर्कुरः । शिवा
श्रृगाली नाम्ना ताद्रुप्यात्सावित्री कनिष्ठापिङ्गला काञ्चनारूपत्वापिङ्गला भैरवी ।
काकःतर्जनी दुर्गन्धरूपत्वात्, अत्र कनिष्ठा दुर्गामध्यभैरवीति हस्तविम्बदुर्ग-
बोधोदाहो दृश्यते । तथापि भूषणकारमते ज्येष्ठा दुर्गाकनिष्ठा स्यात् पिङ्गलाराति-
सङ्गमात्, इति वचनात्तथाव्यवस्था ॥ ४७ ॥

अथैतद्विधिमाह—

शकुने क्षणे वेलायां संयोज्य पाणियामलम् ।

अञ्जलि मन्त्रयेन्मायां मुखेन्यासेन साङ्गुलम् ॥ ४८ ॥

शकुन इति । प्रभाते सन्ध्यायां यथा योगं शकुनावसरेवा नैमित्तिकः
शकुनद्रष्टा अञ्जलिसंयोज्य सिद्धान् प्रणम्य पूर्वं मन्त्रन्यासं मायापञ्चके
कुर्यात् ॥ ४८ ॥

तमेवाह—

अं नम ईं नमश्चापे ऊं नमस्तत एँ नमः ।

अं नमो विष्णु तो ज्ञेयः क्रमोन्यासेऽभिमन्त्रणे ॥ ४९ ॥

अं नमः इति । इत्थमेव स्वरन्यासात् विष्णुतोङ्गुलादित्यर्थः ॥ ४९ ॥

वामावामशकुनविमर्शं प्राह—

आखादशकसंस्पर्शात् वामावामविमर्शतः ।

क्षेमपूर्वं विदेरलामं ज्ञात्वा शकुनपञ्चकम् ॥ ५० ॥

शाखेति । यामङ्गुलिं दक्षिणे वामे वा हस्ते स्पृशेत् परस्तदा पूर्वं वाम-
स्पर्शे क्षेमं तदनुदक्षिणस्पर्शे लाभं जानीयात् शकुनरत्नपञ्चकं स्वरूपेणावधार-
यन् शाकुनिक इत्यर्थः ॥ ५० ॥

शकुनपञ्चकेऽपि बलाबलयोगमाह—

स्थानं चेष्टा तथा वेलाबलापरस्परम् ।

प्राज्ञः शकुन शास्त्रेण रत्नपञ्चकतो वदेत् ॥ ५१ ॥

स्थानमिति । सरसनिरसगुप्पित फलित वृक्ष पाषाण भस्म निम्नोन्नता-
दिस्थानं चेष्टामुखाद्यवयव चार्जनं वेलादिनरात्रि सन्ध्यादिः एभिर्भेद शकुनस्य
बलसहितं अबलं बलाबलं मध्यपदत्रेपी समासः तत् शकुनशास्त्रोपदेशेन रत्न-
पञ्चकात् ज्ञात्वा वदेत् फलमिति शेषः ।

अथ प्रभाते वाम कनिष्ठा स्पर्शे कार्यं निषिद्धं पिङ्गलस्थानात् सन्ध्यायां
दक्षिणकनिष्ठा स्पर्शेति इति भावः । एवमत्रापि शुभाशुभ स्थानादि विचार्य
घनपृच्छायां पोतकी बलवती धर्मं कार्यं राजा बलवान् दिनोदये राजाभरणः

मध्यान्हे पोतकी सायं पिङ्गला, रात्रौ शिवा इत्यादि ॥ ५१ ॥

अथ पुस्तक शकुनान्वीक्षणमप्याह—

तारादिक्रमतर्ध्वं द्विक्रत्रिकं चतुष्कम् ।

त्रिवारस्पर्शनाद्धोष्या हस्ते पाशक केवली ॥ ५२ ॥

तारादीति । स्पष्टं । नन्दादि पूर्वोक्तमायास्वरूपक्रमादेवमेकाद्यङ्क-
न्यासः । पाशकस्य चतुष्केणत्वेनमायाचतुष्टय मेवात्र प्रयोजकम् ॥ ५२ ॥

अथ हस्तस्पर्शे मन्त्रमाह—

प्रणवः शुक्रपाणीति दिने स्वाहेति मन्त्रतः ।

अभिमन्त्र महान्नह्य स्पर्शनं ज्ञानसाधनम् ॥ ५३ ॥

प्रणव इति । अविकार सम्पूर्णतायां मङ्गलार्थमेतत्, अं नम इत्यादि
न्यासं विधाय सर्वतो मद्रयन्त्रं हस्ते संस्थाप्य ॐ शुक्रपाणिदिने स्वाहा,
इत्यनेन मन्त्रेण, अभिमन्त्र्य महान्नह्यो हस्तस्य स्पर्शनं ज्ञानस्य सर्व
पृच्छासु भूतमवद्भविष्यद्रूपस्य साधनं हेतुर्भवति ॥ ५३ ॥

अर्थनिगमनमाह—

करस्पर्शात् स्पर्शादिव परिणतां काञ्चनमहा

रसप्रेखन् सिद्धि सुगुरुवचसो मेघविजयात् ।

विदित्वा पृच्छानां य इह कुरुते निर्णय महो—

महोभिस्तस्यस्यादभुवनभवनना वासनविधिः ॥ ५४ ॥

करेति । हस्तस्पर्शात् परिणतां—अन्यस्तां काञ्चनअचिन्त्या महारसस्य
ज्ञानास्वादस्य प्रेङ्खन्ती—दीप्यमानां सिद्धिं प्राप्तिं मेघस्य विजयः सारस्येन
यस्य तस्मात् सुगुरोर्वचनात् विदित्वा ज्ञात्वा यः पृच्छानां निर्णयं कुरुते किं
विशिष्टः यः मेघविजयं ग्रन्थकारकमताति सततं गच्छति सेवत इति मेघविजयात्
तस्य तेजोभिर्जगत् गल्लक्षणं मन्दिरं तत्र प्रकाशक्रिया भवति परिणतां व्याप्त
कस्मादिव स्पर्शात् पापाणविशेषात् काञ्चनस्य—स्वर्णस्य महारसेन तादृशीं
सिद्धिमिति छायार्थः ।

अत्र जगतो मन्दिरोपमायां न हीनत्वदोषः शङ्कषः; करामलकवद्विधं

कलयन् केवलश्रियेत्यादि शिष्टप्रयोगेण प्रकाशातिशयव्यञ्जनान् ॥५४॥'

दर्शं दर्शनेक वाङ्मयपथं स्पर्शाधिकारोदधि

स्तीर्णस्तूर्णमघूर्णं धोषमणिभिः पूर्णं कथञ्चिन्मया ।

हेतुस्तत्र सुसेतुरेव सुधियां सम्यक् प्रसादाहवयः

शास्त्रेऽस्मिन्नत एव सोन्नतिपदं भूयास्तुदृष्टिःसताम् ॥ १ ॥

इति श्री हस्तसञ्जीवनव्याख्यायां सामुद्रिकलहर्ष्या

महोपाध्याय श्रीभेषविजय गणिविरचितायां

द्वितीयः स्पर्शाधिकारः पूर्णः

अहम्

अथ रेखाविमर्शनाधिकारः समारभ्यते ॥

प्रथममथविमर्शः स्पर्शनादेवपाणे—

गोदिताविदितमन्त्रोच्चारपूर्वं विधेयः ।

जिनदिनकरभासास्त्वं प्रकाशावलीढं

हृदिनिहितवतोच्चैर्धामिता लक्षणानाम् ॥ १ ॥

शालकारादि—शालस्थायौ मध्यऽवसाने च मङ्गल माचरन्तीशिष्टा-
चारान्मध्यमङ्गलमाह—

स्वस्ति आभरणं सिद्धेः करगं श्रीजगद्गुरोः ।

हस्तं स्मस्तकं न्यस्त स्मृत्वा रेखाविचार्यते ॥

स्वस्ति श्रीति । स्वस्तीरप्ययम्, मङ्गलार्थे—अव्ययानां बहुधा ग्रहणं
शालसन्दर्भस्य, अव्ययरूपतापादनार्थम् । जगद्गुरुश्च श्रीनाभिजन्मा जिन-
स्तस्यैव सकलकलाशिक्षागुलत्वात् । हस्तमिति—हस्ताधिकारौचित्यात्, रेखा
इत्यत्रजात्यैकवचनम् । विचार्यते इति विचारस्यपरीक्षारूपतर्कत्वेन तत्त्वार्थोन्नाय-
कत्वात् तथैव रेखाणां लक्षणकत्वमिति ॥ १ ॥

परीक्षायां देशकालादेरप्युपयोगात् विधिं स्मारयति ।

प्रागुक्तविधिनाभ्यर्च्य नरोजातिगुरोः पुरः

हस्तं स्वदर्शयेद्वस्ते प्रशस्ते दिवसोदये ॥ २ ॥

प्रागुक्तेति । हस्तेहस्तनक्षत्रे मुख्यत्वादस्यग्रहः । उपलक्षणादन्य-
नक्षत्रेष्वपि पूर्वोक्तेषु यदा पुनर्हस्तनक्षत्रे सूर्यश्चरति तदा तावत्सु सर्वदिनेष्वपीति
प्राञ्चः ॥ २ ॥

अत्रार्थे सम्प्रतिमाह—

शोमने हस्तनक्षत्रे ग्रहे सौम्ये शुभेदिने ।

पूर्वाह्णे मङ्गलैर्युक्ते परीक्षेतविचक्षणः ॥ ३ ॥

शोमन इति । अर्कादिवारयुक्तेन पुनः शनियुक्तेयमघंटोत्पत्तेः ।
ग्रह इति ग्रहस्तत्र चन्द्रस्तस्यैव सर्वग्रहमुख्यत्वात्, तस्माच्चन्द्र वलाद्दलमिति
वाक्याच्च । न चैवहस्तनक्षत्रे सदातुर्याष्टमद्वादशचन्द्रयोगात्तत्राशिवतोहस्त-
दर्शनवाच्यः स्यादिति वाच्यं प्रागेवकृतोत्तरत्वात् सौम्ये शुभे घातादिदोषवर्जिते
शुभ इति रेणुसंपातादि उत्पातवर्जिते अत एव शकुनदर्शनादिवत्, पूर्वदिने
गुरोर्निमन्त्रणार्कायामहस्त प्रातर्विलोक्यः इति गुरुरपि स्वेष्टस्मरणब्रह्मचार्या-
दिक्रियासावधानः स्यात् । पूर्वाह्ण इति एतद्वचनेन हस्तादिनक्षत्रायोगे प्रात-
र्घटीचतुष्टयमध्ये कदाचिदावश्यके कार्ये हस्तवीक्षणं युक्तं अयं चापवाद
एव न चेन्मध्याह्नात् परतः स्त्रोणामित्यादि पूर्वोक्तमवे मङ्गलैर्युक्त इति-
विवाहादिउत्सवसहि तो दिनेपुरुषोवा रूप्यनाणकतिलकादियुक्ते हस्तविलोक
नार्थमागमेन शुभशकुनसद्भावे स्पृश्यामपि शुभवाक् सुवेप इत्यादि विशिष्टे-
न पुनः केनापिकृतकलहे इति । गुरुरपि प्रसन्नचेतामङ्गल्यभूपावेयादि युक्तकः
परीक्षेतविचारयेत् कररेखादिसर्वमितिशेषः ॥ ३ ॥

रेखाविमर्शक्रममाह—

पूर्वमायुः परीक्षेत पश्चाल्लक्षणं मुत्तमम् ।

क्षीणापुषां नृणां शेषैर्लक्षणैः किम्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥

पूर्वमिति । प्रथमं आयुर्जावितं स्वभावः आयुरेखयाविव क्षणो विमृशेत्
ततः पश्चात् शेषं घनादिलक्षणं—उत्तम—अनुत्तम वा विचारयेत्

आयुरेखाभावे निष्प्रयोजनत्वाल्लक्षणानां नचैवमन्यरेखा वैद्ययै छन्द-
भेदादिसम्यग्विचारणयाता सानान्योन्यलक्षणत्वात्, अतएवश्रीकालिकाचार्य-
गुरुणांभगवतां पूर्वमायुः पृष्टं शक्रेणतथा विक्रमार्कराजेनापिपूर्वमायुः प्रश्न-
छलेन वैतालः स्वसेवकीकृतः ॥ ४ ॥

रेखाणां विमर्शनाय स्थानरूपाणि लक्षणमाह—

मणिवन्धात् परः पाणिः सो कर्मकाठिना नृणास् ।

वामेति कोमलो वामभ्रूवां सम्पत्करः करः ॥ ५ ॥

मणीति । मणिरत्रस्त्वं वद्वधते तेन मणिवन्धः करपल्लवतन्मूळं तस्मा-
दये पाणिरितिरूढिः सकर्मवृक्ष छेदादि तद्विनाकठिनः नृणां पुण्याणां संप-
त्करः—संपत् धन—स्वजनवाहनादिलक्ष्मी स्तद्विधायकः वामभ्रूवां पृथग्
ग्रहणांत नृशब्दीजातिवाचकोऽपि पुरुषशब्दवद्विशेषवाचकः वृक्षछेदादि कर्मणा
मुष्टियुद्धाम्यासादिना काठिन्यं स्वोपाधिकं न सहजं यत्तु सुकुमालपाणिपाय
इति सिद्धान्तोक्तिः सात्वाचिसौकुमार्यपरानपुनरस्थिकोमलत्वपरा । पुंसां करे
अस्थनां काठिन्यमेव युक्तम् । शल्यव्यवसायादिषु राज्ञां तद्वौचित्यात् वाम-
भ्रूवां स्त्रीणां भगवत्यागमोक्त पित्रहृत्प्रपश्यंशैथिल्येन प्रकृत्या अस्थिकोमल-
त्वात्, कोमलकरः श्रेष्ठः वाम इत्यत्र कथनात् पुंलक्षणे दक्षिण एव वाच्यः,
ननुशरीरावयवेषु मृदुकठिनत्वादि धर्मस्तूमय साधारण एव दृश्यते तदत्र किं
विशेषं व्याख्येयति चत्र पुरुषस्य सरलप्रकृत्यायोगसाध्यर्थेन च दक्षिणाङ्ग

१ भक्त्याद्यागमेऽपि नेरह्याणं केवदर्थं कालेविनीपण्यतेत्यादिना पूर्वमायु प्रश्नः ।
२ ननु एकस्मिन्नेवाङ्गे किं वामावामत्वं सर्वत्रजीवाधवे साम्यादिति चेन्न; एकस्मा-
दङ्गुरात् पद्मद्रपवन्, एकत्रापिहाले उत्तरपिण्यवसर्पिणी इत्यवत् पुद्गलरुतभेदेन
विशेषात् वामः प्रातिकृत्तः पुद्गलाधिक्येन संसारवर्द्धनार्थावस्थाद्वितमेववामाङ्गं तत्
एव आहारस्ववामपुशिराधयः क्षयने तदङ्गस्थापः करणात् सुखं शकटादावपि
वामाङ्ग एवमारोऽधिकस्तेनसार्धेऽनङ्गान् दली योज्यते । एकत्रापिदिने रात्रिर्वामाङ्गं
स्त्रीरूपात्तत्र पुद्गलातिशयोक्ते जडिमान् तथा दक्षिणाङ्गमे दिन इति, अत एववा-
माङ्गवन्मा छादनमारवहनादिप्रयत्नाधिक्यं तदेवपुद्गलानिषयहेतुः । तमाउल अंगा-
पणता तेजद्वी मंससोणिण्मजुभिगे तडेपिडि अंगा अडिभिजाहेसं मपुरोमणहे इति
भगवत्या

एव प्रयत्नाधिक्यात् स्त्रीणां मालं गात्रयान्तर्भूतशोणिताधिक्येन वक्रस्व-
भावात् भोगाङ्ग प्राधान्याद्दामाङ्ग एव प्रयत्नं अत एव पुंसो गर्भेऽपि दक्षिण
कुक्षिस्थानं स्त्रिया बामकुक्षिः उत्पत्तावपि शुक्राधिक्ये पुमान् रक्ताधिक्ये स्त्री
इति मात्रापितृजन्यशुक्रशोणितादि साधारण्येऽपि तारतम्यं तथाऽत्रापि तेनैव
पुंसो ज्ञाने स्त्रियास्तु जाड्ये आधिक्यं प्रत्यक्षं तेनावयवद्वये बाह्यवृत्त्या साम्ये
सत्यपि रेखातिलकनखादि वैषम्यस्यापि दृश्यमानत्वात् कोमले तरतायां
वामावामयोर्विशेष संभव इति ॥ ६ ॥

अत्रार्थे सम्मतिमाह—

यदुक्तं—

वामभागे तु नारीणां दक्षिणो पुरुषस्य च ।

विलोक्य लक्षणं विज्ञैः सर्वमायुः पुरःसरम् ॥ ६ ॥

वामेमिति । अत्रार्थद्वयं तत्र प्रथमः स्त्रीणां वामभागे लक्षणं परीक्षणीयं
पुरुषस्य दक्षिणभागे इति द्वितीयवस्तु एकस्यैव पुरुषस्य समुद्दिश्य स्वभा-
वादिलक्षणं दक्षिणे भागे विलोक्य स्त्रीणां स्वभावादिलक्षणं वामभागे तथा
स्त्रीणां स्वलक्षणं वामभागे पुरुषस्य भर्तादेः स्त्रिया एव दक्षिणभागे परी-
क्षणीयमित्यर्थः । तेनैव विष्णोर्वाङ्माङ्गे लक्ष्म्यादिस्थानं सुरतार्थं पुंसां दक्षिण-
पादेन स्त्रीवामपादेन पर्यङ्कमारुहेत् इतिस्पष्टं वाग्भटे । अत एवास्मिन् श्लोके
पुंसस्त्वायुः पुरस्सरमिति कचित्पाठेद्विः पुरुषोपादानं संगतं किंविशिष्टं लक्षणं
आयुःपूर्वकं पूर्वमायुरेव विचार्यमित्यर्थः । नचैवं नखचरणपाणिरसनादशनछद-
तालुलोचनान्तेषु । स्याद्योरक्तः सप्तसु सप्तङ्गांसलभते । लक्ष्मीरित्या-
दिसूत्रेषु लोचनान्तरं किमपि पुंसो दक्षिणे स्त्रियावामं लोचने प्रसज्यत इति
वाच्यं, द्वयोरक्ततायां विशेषात्, अन्यथा एकस्मिन्नपि तथाफलामतः ।
पुंसो हस्तद्वयेऽपि काठिन्यं चेत्प्रश्नस्तमेव नचेदक्षिणेऽपि एवं स्त्रियापि ज्ञेयम् ।
यद्वा कोमलकठिनत्वमेव लक्षणं वाम इति विशेषोक्तिस्तु, अग्रे वक्ष्यमाणाधि-
कारेस्त्रादि लक्षणं कटाक्षेणेति ॥ ६ ॥

अथ स्त्रीवत्स्त्र्यंशपुल्यस्यापीति विशेषसंग्रहाय समत्यन्तरमाह—

उत्पातः पिट्कोलक्ष्म तिलकं मशकोत्रणः ।

स्पर्शनं स्फुरणं पुंसां शुभायाङ्गे प्रदक्षिणे ॥ ७ ॥

उत्पात इति । उत्पातो न्यूनाधिकाङ्गुलित्वादिः पिटकस्फोटको गड्ढविशेषः लक्ष्मलाञ्छनं तिलकं रक्तं—श्यामविन्दुभेदः मशकः प्रसिद्धः ऋणश्चन्द्रिकारोगभेदः स्पर्शनं पल्लीकुकलासोर्णः नाभादीनां स्फुरणं नेत्रस्फुरणादिकं पुंसां पुरूषाणां प्रदक्षिणेऽङ्गे शुभाय भवति ॥ ७ ॥

शेषार्थमामं—

वामध्रुवां पुनर्वामे स्यंशकस्य नरस्यच

घातो दक्षिणके कैश्चिन्नरस्यांगे शुभोमतः ॥ ८ ॥

वामेति । स्त्रीणां वामाङ्गेपूर्वेवर्तं सर्वं शुभायस्त्रीस्वभावस्य मायावगुण्डानवक्रोक्ति गूढाशयचपलत्वमानाधिक्यरागप्रियत्वादिगुणैः सहितस्य पुरुषस्यापि वामेऽङ्गेशुभाय भवति । कैश्चित्पण्डितैः शास्त्रादिप्रहारोऽपि नरस्य दक्षिणेऽङ्गे गुनः प्रोक्तः । आस्तामन्यउक्षणमित्याशयः । एतेन कोमलतरतायां द्वयोर्हस्तयोः साम्येऽपि लक्षकत्वं पुंसो दक्षिणकरे एव काठिन्यस्य, स्त्रियाः कोमलत्वस्य; वामहस्त एवेति निश्चयः । तस्यागर्भोद्भवे पित्रा वामस्वर प्रवृत्तौ सुरतेक्रियमाणे पुद्गलोपचयेन जायमानत्वाम् अतएव शुक्लपक्षे स्मरारोहः इन्दुस्वरूपेण वामनाड्याः शैत्येन पुद्गलभाराश्रयात् ॥ ८ ॥

सम्प्रत्या लब्धमर्थं ग्रन्थकृद्विवृत्यहा—

स्यंशकत्वाद्वालकस्यापि शुभगस्य विलोक्यते ।

वामहस्तात्कलंपञ्चदशवर्षाणि किञ्चन ॥ ९ ॥

स्यंश इति । अश्मध्रुकूर्चलोमातिशय बालस्य सुभगस्य बहुजनप्रियस्य पञ्चदशवर्षपर्यन्तं रक्ताधिक्यात्किञ्चनकलं वामहस्तरेखाभिर्दिलोक्यते । किञ्चनेति कथनात्सर्वमायुः प्रमुखमिति भावः ॥ ९ ॥

हस्तस्य शुभलक्षणसंग्रहमाह—

श्लाघ्य उष्णारुणोच्छिद्रः स्वेदः स्निग्धश्चमांसलः ।

श्लक्ष्णस्ताम्रो नखो दीङ्गुलिको विपुलः करः ॥ १० ॥

श्लाघ्य इति । ईदृशः करः श्लाघ्यः प्रशस्यः । उष्णवीर्याधिक्यात्—

अरुणः, रक्ततलः अछिद्रः, अङ्गुल्यन्तरेऽनवकाशः । अस्वेदः रसाधिक्याद-
 विलन्नः स्निग्धश्चिकणोन्नरुक्षः मांसलः, पुष्टः, श्लक्ष्णस्त्रचिदीप्तिमान्
 ताम्रवद्रक्तः नखः, दीर्घाङ्गुलिः । विपुलः मथूलतल इति ॥ १० ॥

हस्तमूल लक्षणमाह—

पाणिमूलं दृढं गूढं श्लाघ्यं सुश्लिष्टसंधिकम् ।

श्लथं सशद्वं ह्रस्वञ्च निर्धनत्वादिदुःखदम् ॥ ११ ॥

पाणिमूलमिति । प्राणिवन्धस्थानं दृढेनिर्विः नामितुमशक्यं गूढमप्रक-
 टकूर्परास्थिप्रान्तं श्लाघ्यं शुभं यत्र अस्थिसन्धयो नलक्ष्यन्ते, तद्विपरीतं श्लथं
 शिथिलं करचालने शद्वं कुर्वत् हीनंतुलं अशुभमित्यर्थः ॥ ११ ॥

पाणितलस्वरूपमाह—

धनी पाणितले रक्ते नीले मधं पिवेन्नरः ।

अगम्यागम्यः स्यात्पीते कल्माषे धनवर्जितः ॥ १२ ॥

धनीति । स्पष्टम् । अगम्यात्र राजवनिता वाचाण्डाली कुमारी वा ।
 कल्मषं चित्रलेकर्षरमिति यावत्, सामुद्रिकतिलके तु पादतलमाश्रित्य वंशछिदे
 कपायं विजहत्यायै विष्वक्वमृतसदृशं पीतमगम्यारतये कृष्णंस्थान्मधपानाय
 इति ॥ १२ ॥

दातोन्नते करतले निम्ने न स्यात् पितुर्धनम् ।

धनी निम्ने च संवृते निर्धनो विषमे पुमान् ॥ १३ ॥

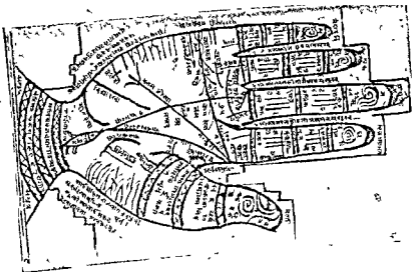
दातेति । मध्ये उन्नतं यत्र जलं न तिष्ठति । निम्नं नीचेर्दृष्टिर्विपुले
 कृतेऽपि यत्र जलं तिष्ठति तस्य स्वोपार्जितधनं न पुनः पितृसत्कं किञ्चि-
 द्दिष्टति वर्तुले निम्ने चेति गुणद्वय युक्ते तलेधनीकृपणः विषमेऽङ्गुलीमूलादि-
 भागे यत्रोन्नतिर्युज्यते तत्र निम्नत्वे मध्ये माण्डागारादिस्थाने उन्नतत्वे सतीत्या
 र्थाद्व्यम् ॥ १३ ॥

ग्रन्थान्तर सम्मत्या तलस्वरूपं दृढयति ।

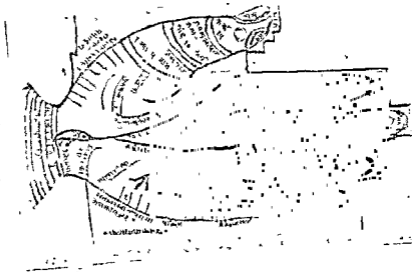
फुडियाय गूढ गुक्ता धिरलंगुलि विसम

यद्य संपता निम्नं साम्य परा हुंति ॥ १४ ॥

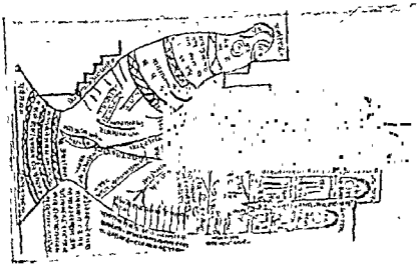
गुरुपदाक्षिणहस्त.

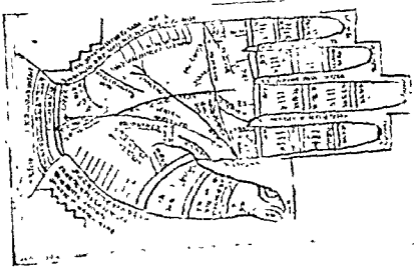
रत्नवागमहस्त.

गुणवामना.

जादविवामना.

फुडिया इति । स्फुटितं विपादिकाभिः शीतकालं विनापि पीडितं प्रकटकूर्प-
रस्थिप्रान्तं, अङ्गुलीषु बहन्तरं विपमाणि एकविंशतिः, एकोनविंशत्यादि-
विपमाङ्क संख्यानि पर्वाणि विंशोपक्रास्तत्संप्राप्तं निर्मासं शुष्कं कठिनं त्वचि-
कर्कशं तलं प्राकृतत्वात् स्त्रीलिङ्गं यदाह—पाणिनिः लिङ्गमतन्वमिति, ईदृशं
पाणितलं चेत्तदा परकीय सेवा करणेन दासवृत्त्या जीवन्तो नरा
भवन्ति ॥ १४ ॥

तलस्वरूपं निर्दिश्य पृष्ठस्वरूपमाह—

करपृष्ठं सुविस्तिर्णं स्निग्धं पीतं समुन्नतम् ।

श्लार्घ्यं गूढं शिरं नृणां फणभृत्कलसानिभम् ॥ १५ ॥

करेति । पीतं मांसलं स्निग्धं त्वचि दीप्तिमत्, अप्रकटस्नायुजालं शुभं
तद्व्यतिरिक्तमन्यथा ॥ १५ ॥

तद्व्यतिरेकमेवाह—

धिवर्णं परुषं रुक्षं रोमशं मांसवर्जितम् ।

मणिवन्धसमं निम्नं न श्रेष्ठं करपृष्ठकम् ॥ १६ ॥

विवर्णमिति । श्यामं कान्तिरहितं परुषं त्वचि कर्कशं रुक्षं विद्यायं रोमशं
लोमसहितां निर्मासं मणिवन्धस्थानवत् निचैर्वलमानं गर्ताङ्कितं ईदृशं शुभं
करपृष्ठं, अन्वयेनैवार्धलाभे व्यतिरेकोक्तिर्बोधोपायः ॥ १६ ॥

अत्र सम्प्रतिदर्शनाय चतुर्धा—हस्तविन्धस्थापनीयं—

एकं पुरुषदक्षिणहस्तस्य द्वितीयं स्त्रिया वामहस्तस्य तृतीयं पुरुषं वाम-
हस्तस्य चतुर्थं स्त्री दक्षिण हस्तस्योति चतुर्विधं हस्ताकार स्थापनया रेखाफलं
सुबोधं तेन तद्मन्धादेव पृष्ठलक्षणं दृश्यति ।

हस्तपृष्ठं सर्पफणाकारं रोमविवर्जितम् ।

श्रेष्ठं मांसलमुच्यर्गं मणिवन्धाङ्कितं शुभम् ॥ १७ ॥

हस्तपृष्ठमिति । स्पष्टम् ॥ १७ ॥

अकर्मकठिनं पाणितलं मध्ये तदुन्नतम् ।

दानिनां कृपणानां तु भवेदत्यन्तानिम्नम् ॥ १८ ॥

अकर्मति ॥ १८ ॥

तलं वक्रं तथा ह्रस्वमतिदीर्घश्च नोशुभम् ।

रेखाभ्रमरं चक्राङ्गाक्षरमा अस्फुटिताः शुभाः ॥ १९ ॥

तलमिती श्लोकत्रयं हस्तबिम्बगतमेव तेन न पुनरुक्तिः ॥ १९ ॥

हस्तस्वरूपं निश्चित्याङ्गुलिस्वरूपमाह—

दीर्घनिर्मासपर्वाणः सूक्ष्मादीर्घाः सुकोमलाः ।

सधनासरलावृत्ताः स्त्रीत्रोरङ्गुलयः श्रिये ॥ २० ॥

दीर्घेति । पर्वाणि विशेषकास्ते दीर्घमांसवर्जिताः । या सुताः अङ्गुल्यः सूक्ष्मा तन्व्याः दीर्घालम्बाः सुकुमाराः सुधनाः परस्परं निरन्तरालावृत्ता वर्तुला मांसयुक्तत्वात् ईदृश्यः पुरुषस्य स्त्रियाश्चाङ्गुलयः लक्ष्मीदायिका स्युः पूर्वं दीर्घपदं पूर्वं विशेषणं परन्तु अङ्गुल्यास्तेन न पुनरुक्तिः ॥ २० ॥

तद्व्यतिरेकमाह—

यच्छन्ति विरला शुष्काः स्थूला वक्रादरिद्रताम् ।

शस्त्रघातावहिर्नम्राश्चेष्टत्वं त्रिपिटाश्रवाः ॥ २१ ॥

यच्छन्तीति । अन्वयेनैव सिद्धौ व्यतिरेककथनं नाना मति शिष्यबोधार्थं विरला—अन्तरसहिताः शुष्कारुक्षाविद्याया स्थूलाः पर्वस्यपि मांसयुक्ता वक्राङ्गुल्यो दरिद्रत्वं ददति करपृष्ठे नम्रत्वे शस्त्रघातं समर्पयन्ति त्रिपिटा, पर्वाणि मुक्त्वा मांसाभावात् विपनादासत्वं ददति, स्त्रियास्तु स्थूलाङ्गुलित्वं तथा पादयो दीर्घा प्रदेशिनी निषिद्धा विवेकाविलासे ॥ २१ ॥

साम्प्रती न जनानामनाश्रस्तत्वात् श्लोकतौ सम्मतिमाह—

विरङ्गुलिषणरहितु धणसंचइ तु धणङ्गुलिहोइ ।

निम्मंसङ्गुलिपव्यो सधणा विसमङ्गुलि अधणा ॥ २२ ॥

विरलाङ्गुलीति । विरलाङ्गुलिर्धनरहितः । धनसञ्चयवान् धनाङ्गुलिर्भ्र-
चति । निर्मासाङ्गुलिर्पर्वसाधनः विपनाङ्गुलिः, अधनः । अत्र 'पणमिय जिगममिय गुणं गयरायसिरोमणिं महत्वेरं' इत्यादिकं एकं कररेखा प्रकरणं द्वितीयं अरिहंते वंदिता सिद्धे रिसहो य सञ्च साह इत्यादिकं किञ्चित्पाठ-

भेद दृश्यते । तत्र प्रथमे सम्भंसंगुलिष्वो पुरिसो धनवंसया सुहो होइ ।
जइसो अमंसपव्वो तातस्ससिरि न संभवइ ॥ १ ॥ इत्युक्तं तदभिप्रायं न
विद्मस्तेन बहुश्रुताःप्रष्टव्याः यद्वा स्व्यंशनरलक्षणमेतत् ॥ २२ ॥

विशेषज्ञानार्थं ग्रन्थान्तरपाठमाह—

श्लिष्टान्याङ्गुलिमध्यानि द्रव्यसंचय हेतवे ।

तानि चेच्छिष्टं युक्तानि त्याग—शीलघुतो नरः ॥ २३ ॥

श्लिष्टानीति । श्लिष्टानि—अन्योन्य मिलितानि निरन्तराणोऽर्थः ।
त्यागेति दानवान् सुशीलः पुरुषः अत्र सामान्योक्तावपि दानस्य दक्षिणकरे
साध्यत्वात्, दक्षिण करेऽङ्गुलिछिद्रे दातृत्वं वाच्यं स्त्रिया— अपि दक्षिण एव
॥ २३ ॥

अथान्तरालेपि विशेषमाह—

तर्जनी मध्यमरन्ध्रे मध्यमानामिकान्तरे

अनामिका कनिष्ठान्तः छिद्रे । सति यथा क्रमे ॥ २४ ॥

तर्जनीति । २४

जन्मतः प्रथमेशे वाद्वितीये च तृतीयके

भोजनावसरेदुःखंकेप्याहुः श्रीमतामपि ॥ २५ ॥

जन्मत इति । श्लोकद्वयं मिलितार्थं, स्पष्टं, प्रथमेशे प्रथमवयसि
चयोऽत्र आयुः परीक्षानुसारात् ज्ञेयम् । अष्टादशांशः क्रियन्तेऽंशु मालीत्यादि
दशक्रमवत्, तलान्तराले सति श्रीमतानपि मातापितृभाग्यात् धनेसत्यपि
पुत्रस्यभोजनवासरे जेमनकालेऽपि किञ्चिदुःखं क्लेशादि जायते । अयं चात्र
भावः तर्जनीमध्यमयोरन्तराले प्रथमवयसि दुःखवाच्यम् । यदि दैवात्
पित्रोर्धनित्वं तत्र दुःखासम्भवस्तदा भोजनसमयेऽपि किञ्चिदुःखं जायते,
यद्वा भोगावसरे स्त्रीविवाहादिसमये इति व्याख्येयं तस्य वाच्येऽपि सम्भवात् ।
अत्र त्रयोऽनुक्रमो बालं—कुमारं तरुणमित्या प्रागुक्तवशात् द्विपर्यवेन, तथापि
दिनोदयः सृष्टोऽङ्गुष्ठे इत्याद्युक्त्या सम्प्रयोगार्थं बोध्यः । स्त्रियास्तु कनिष्ठा-

नामिकान्तरे प्रथमवयः सुखं पित्रादिजन्यं मध्यमानामिकयोरन्तरत्वे तरुण-
वयः सुखं भर्तृजन्यम् । तर्जनीमध्यमयोरनन्तरत्वे वृद्धवयसि पुत्रादि जन्यं
सुखं वाच्यम् । पुंसो वामहस्ते तर्जनी मध्यमारन्ध्रामावे प्रथम स्त्रीसकाशात्
सुखम् । मध्यमानामिकानिरन्तरत्वे द्वितीयस्त्रीजन्यं सुखं, अनामिका कनिष्ठा-
नन्तरत्वे तृतीयस्याश्चतुर्थ्या वा यथायोगं सुखं वाच्यम् । स्त्रिया दक्षिणहस्ते
तर्जनीमध्ययोरनन्तरत्वे पुत्रप्रभृतेः सुखमित्वादिबोधं हस्तत्रिम्बादेव ॥२५॥

सम्पत्त्यन्तरमाह—

वालत्तणम्मि जातसुत जणियामंन्निमंतरधणम्मि ।

भम्मिभमनामिय अंतर धणम्मितरुणत्तणे सुखम् ॥ २६ ॥

वालत्तणमिति । वालत्वे जानीहि । तर्जनीमध्यमान्तरे घने मध्यमाऽ-
नामिकान्तरे घने तरुणत्वे सुखम् ॥ २६ ॥

पावइपळ्ळासुहं कणिद्वियाणामियंतर धणम्मि ।

अळिदेसु धणेसुय पव्वेसु सयामुही होई ॥ २७ ॥

पावईति । प्राप्नोति पश्चात् सुखं कनिष्ठिकानामिकान्तरे घने, अळि-
द्रेषु घनेषु पर्वसु सदासुखी भवति । पर्वसु इत्यत्राश्रयलक्षणा ॥ २७ ॥

शब्दभ्रमनिवारणाय भाष्यं—

अथ, अङ्गुलीपुदीर्घत्वं श्रेष्ठमुक्तं तत् कथमित्याह—

अनामिकान्त्यरेखायाः कनिष्ठाः स्याद्यदाधिकाः ।

धनवृद्धिस्तदापुंसां मातृपक्षो बहुस्तथा ॥ २८ ॥

अनामिकेति । अन्त्यारेखात्र तृतीये नखवति पर्वणि प्राद्या साप्या-
यता तस्या यदा कनिष्ठा—अधिका तदा पितुरपेक्षया धनं बहुवामहस्ते
तद्वृद्धौ मातृपक्षो मातृलादिर्वहस्यात् । अत्र प्राचां भणितौ फलद्वयं सामा-
न्यत उक्तं अत्र विशेषेण तत् स्त्रीमातृमातृपक्षादि, इत्युक्तेर्बोधम् ॥ २८ ॥

मध्यमाप्रान्तरेखाया अधिकायदि तर्जनी ।

प्रचुरस्तत् पितुः पक्षः श्रियश्च विपद्दोऽन्यथा ॥ २९ ॥

मध्यमेति । अत्रापि दक्षिणकरे पितृपक्षः वामेऽक्ष्मीरिति । अन्यथा विपर्यये विपदः दुःखानि च ॥ २९ ॥

अथ किञ्चिद्वृद्धावपि मात्राधिकत्वे दोषमाह—

अङ्गुष्ठस्याङ्गुलीनां च यद्वृद्धाधिक्या भवेत् ।

धनैर्धान्यैस्तदाहीनो नरः स्यादायुषापि च ॥ ३० ॥

अङ्गुष्ठस्येति । यथा योग्यत्वादत्यन्त न्यूनपक्षे, अधिकत्वे सर्वतो हानिरेव ॥ ३० ॥

अत्रापि विशेषमाह—

मध्यमायां तु दाघायां भार्याहानिं विनिर्दिशेत् ।

अनामिकायां दीर्घायां विद्या भोगिमवेन्नरः ॥ ३१ ॥

मध्यमायामिति । दीर्घायां यथा योग्यत्वात् परिगणनाधिक्यायां, नचे-
दन्याभ्योदीर्घत्वं तु मध्यमाया निश्चितमेव । भार्या हानिर्द्विस्त्रिंशो विवाहेऽपि
न तस्याश्चिरजीवित्वम् । अनामिकायामत्रापि परिमाणतोऽधिकत्वे इति-
व्याख्येयम् ॥ ३१ ॥

इदं सूत्रं पदाङ्गुलिस्वरूपलक्षकमन्ये ब्रुवते तत्त्वं सर्वज्ञगम्यं पुन-
र्विशेषमाह—

अपवर्गो यस्य पर्वणि दृश्यन्तेऽङ्गुलिपत्रसु ।

सरक्ताङ्गुलयो येच ते सर्वे चिरजीविनः ॥ ३२ ॥

अपवर्ग इति । पर्वशब्दः अकारान्तोऽपि योगशास्त्रे वृत्तौ, अचतुरेष्या-
दिना वा निपातनात् सिद्धम् । अपर्वपर्वणो विशेषकस्य स्थानामावे पर्वणि
विशेषकाभवन्ति । सरक्ता अत्यन्तरक्तिमान्विता अङ्गुलयो येषां ते पुरुषा-
दीर्घायुष्का भवन्ति ॥ ३२ ॥

यस्यहस्तपदेदीर्घाङ्गुलीमिलितोऽथवा ।

सप्रमान् विरही नित्यं ह्रस्वाङ्गुली दरिद्रता ॥ ३३ ॥

यस्येति । यथा हस्तपाद इति श्रीसमुद्रवचनात् हस्ते वा पादे पाण्यो-
श्चरणयोरपीति । विवेकविलासेऽपि साम्यं भणनं तेन करे चरणे दीर्घा

परिमाणाधिकाऽङ्गुली भवति । अथवा मिलिता जन्मत एव संबद्धा यस्य भवति सनरः भार्या वियोगं भजते ह्रस्वापरिमाणतोऽपिन्यूनाऽङ्गुली दरिद्र-
रूपमेव ॥ ३३ ॥

अथाङ्गुलीस्वरूपादायुर्मानमाह—

अनाभिकापर्वयदा विलङ्घ्यते कनीनिका वर्षशतंसजीवति ।

। नवत्यशीतिविगमेच सप्ततिःसमानभावेखलुपाष्टि जीवितम् ॥ ३३ ॥

अनामिकति । यदा कनिष्ठा अनाभिकायाः, अन्त्यं पर्वं लङ्घित्वा
वर्द्धते । तदा सपुमान् शतवर्षजीवीस्थात्, यद्वा नवति वर्षाणि अशीति
वर्षाणि कालापेक्षयाविगमे हानौजायमानायां सप्ततिवर्षाणि वाजीवति
पर्वणा तुल्यत्वे षष्टिवर्षाणि जीवति ॥ ३३ ॥

एतदेव विशदीकृत्य प्राह—

तारास्याद्भगवत्याश्चेदधिकापञ्चभिर्यवैः ।

तृतीयपर्वणिस्त्वर्हि शतवर्षाणि जीवितम् ॥ ३५ ॥

तारेति । भगवतीशीवा, अनाभिका तस्यास्तृतीय पर्वतोऽधिका तारा
कनिष्ठा पञ्चयव प्रमाणाववायवोदराणि तत् परिमाणा तर्हिवर्षशतम् ॥ ३५ ॥

चतुर्भिर्नवति रमिर्नवतिः सप्ततिद्वयै ।

सप्तत्वे षष्टिवर्षाणि हीनेहीनत्वमाप्नुयात् ॥ ३६ ॥

चतुर्भिरिति स्पष्टम् । रामैस्त्रिभिः रामशङ्खस्य त्रयाणां संज्ञाभावात् द्वये
यवद्वयेऽधिके सप्ततिवर्षाणि, एकयवाधिकत्वे सप्ततेर्न्यूनं, षष्टित् अधिकं
इत्यर्थाहभ्यं, अन्तपर्वणा तुल्यत्वे कनिष्ठायाः षष्टिवर्षाणि, हीनतायां
आयुपोऽपि न्यूनत्वं स्यात् ॥ ३६ ॥

तदेवाह—

पञ्चाशदेक जत्रचत्वारिंशज्जत्रद्वये ।

यवस्त्रिभिर्न्यूनतायां त्रिंशद्वैदश्च विंशतिः ॥ ३७ ॥

पञ्चाशदिति । अत्र वेदाश्चत्वार इति संज्ञा साम्प्रतकालजन्या न वेदेद
शङ्खन त्रयाणां संज्ञाऽध्वर्षणोऽभिचार मणनात्, अशुद्धत्वेन दोषात् । उन्दो

ललाटे यस्य दृश्यते रेखाऽयसमागमः ।
 वर्षाविंशतिमुद्दिष्टमायुरत्यन्तदुर्बलम् ॥ १ ॥
 ललाटे यस्य दृश्यन्ते रेखेकैव समास्थितम् ।
 मृतपुत्रं विजानीयात् सामुद्रवचनं यथा ॥ २ ॥
 द्विमस्तकेन चैव श्यामरेखा न शोभन्ते ।
 ते नरा दुःखिताचैव भ्रमन्ति भिक्षागृहे ॥ ३ ॥
 ललाटे यस्य दृश्यन्ते रेखात्रयसमागमः ।
 पाष्टि वर्षाणि ते दृश्यं शुभवाक्यं मुनीश्वरम् ॥ ४ ॥
 ललाटे यस्य दृश्यन्ते शुभ रेखा चतुष्टयम् ।
 अशितायुर्भवत्तस्य रेखा पञ्चशतं भवेत् ॥ ५ ॥

मस्तक रेखा चित्र.

जेना कपाळमा जेटलीलाल रंगनो रेखाओ होय तो तेने भाग्यवान् समजओ । अने
 लीलांगनी रेखा होय तो सुखी घाय । अने काळारंगनी रेखा होय तो दुःखी रहे-अने
 अपवर्तिने कर्वावालो घाय । तथा ललाटमा जेटली रेखाओ होय तथा वीस वर्ष
 जीवे-तथा पचीसवर्ष जीवे-आप्रमाणे एकरो वीस वर्षेनुं आयु जाणवुं.

जेना कपाळमा त्रिशूल उभुं होय महान् आचार्य-तथा सुवर्णनो अभिलाषी घान ।

वेदस्वर्यापु नेति प्राञ्चां, वचनात् तथा त्रयीवनीताङ्गुणेन विस्तरं पुनर्यसि-
वेदो विद्वांवन्य इति नैषधेऽपि तदुक्तिः ॥ ३७ ॥

पञ्चभिर्दशवर्षाणीत्येवं निर्णयमायुषि । :

ललाटे शतवर्षाणि रेखातःपञ्चतो वदेत् ॥ ३८ ॥

पञ्चाभिरिति । यथा पञ्चयवाधिकत्वं यथा पञ्च यव हीनत्वमपि काला-
न्तरे सम्भाव्यं शास्त्रप्रामाण्यात्, एवमायुषोऽनुसारात् प्रायुक्तः यवः सुखा-
दिवाच्यम् । अथ पञ्चवैरैवोधिकन्यूनःच नियमः कथं पद्भिरपि चेत्स्यात्तदा
को दोषः इत्या शङ्क्याह—ललाट इति मातृपट्टेऽक्षण्डाः पञ्चरेखास्युस्तदा
शतवर्षायुर्वाच्यम् । अथ तत्रापि पद् रेखाफलं किमिति नोक्तं विंशोत्तरदशावर्त्त-
नादिति चेत् सत्यं बाहुल्यापेक्षया सूत्रभिर्दे, अत एव पाणिनीय व्याकरण-
महाभाष्ये शतवर्षा जीवितोक्तिः । विंशोत्तरदशानिबन्धोऽपि प्राथिक एवा,
अन्यथा श्रीवज्रम्वमिपट्ट धरश्रीवज्रसेनसूरेष्टाविंशत्युत्तरशतवर्ष जीवित्वं पटा-
वल्यादिशास्त्रे भाणितं न घटते । इदानीन्तन जनानां शतवर्ष जीवित्वेऽधि-
कत्वं, तत एव दशावस्थानिबन्धः शास्त्रीय इति ॥ ३८ ॥

अथ पाणिमूलस्थमणिबन्धफलमाह—

मणिबन्धे यत्रश्रेण्यस्तिस्रश्चेत्तन्तृपोभवेत् ।

यदिताः पाणिपृष्ठेऽपि ततोऽधिकतरं फलम् ।

मणिबन्ध इति ॥ ३९ ॥

द्वाभ्यां च यत्रमालाम्यां राजमन्त्राधनीबुधः ।

एकया यत्रपङ्क्त्यातु श्रेष्ठिवहुधनोर्चितः ॥ ४० ॥

द्वाभ्यामिति ॥ ४० ॥

द्वयमपि प्रकटार्थम् । प्रकरण सम्प्रतिमाह—

धनकणधरयजुत्त मणिबन्धे जस्स तिस्रिरेहाउ ।

आहरणविहभोगी पछामड्डं चसोलहइ ॥ ४१ ॥

धनेति । धनं गोधनादिकनकं स्वर्णं सर्वं धातूपलक्षणमे तत् रत्नानि
वैडूर्यादीनी तैर्युक्तः विविधाभरणभोक्ता पश्चादपि सन्तत्या मंद्रमङ्गलं सलमते,

यस्य मणिवन्धे तिलोरेखाः स्युः । अत्र तु रेखात्रयमुक्तं द्वितीय
प्रकरणे ।

परिखितापयडा जवमाला जस्त होइ मणिवन्धे
सोहोइ घणाणो रायापुण खति ओ होई ॥ १ ॥
दुपरिखिता रम्मा मणिवन्धे जस्त होइ जवमाला
सो होइ रायमंती विवुलमई ईसरोवावि ॥ २ ॥
एगारम्भा खिता जवमाला होइ जस्त मणिवन्धे
सिठा घणे सरोवा होइ जणपूइ ओ पुरिसो ॥ ३ ॥

इति यवमालात्रयमप्युक्तम् । अत्र पुरुष शब्दो मनुष्यजात्यपेक्षस्तेन स्त्रिया
अपि वामहस्तमणिवन्धे यवमालाभिः फलं वाच्यम् ॥ ४१ ॥

एवं पाणौ तलपृष्ठमूलाङ्गुलीफलं निगद्य रेखाफलं स्पष्टयति ।

रत्नाकराद्गोत्ररेखा करभाद्रनतेजसोः ।

एता रेखायान्ति तिस्रस्तर्जन्यङ्गुष्ठाक्षान्तरम् ॥ ४२ ॥

रत्नाकरादिति । पितरस्तृप्ताः सन्ताति वर्द्धयन्तीति लोकोक्त्या
पितृणामावासाद्दक्षिणस्यामेव पितृपतेर्यमस्य तत्राधिकारात् तेन
रत्नाकरान्मणिवन्धाद्गोत्ररेखा या उद्भवः स्वसमयेऽपि लोक स्वभावाद्दक्षि-
णस्यां जीवा बहवः कृष्णपाक्षिकाधिक्यात् भरतक्षेत्रमपि भेरौर्दक्षिणस्यां
दक्षिणहस्तेऽप्यङ्गुष्ठे सूर्यस्थानाद्दक्षिणायनं तत्र प्रेतकायिका लोकेपितर इति-
प्रतिद्धा यमाधिकाराद्भवः समापतन्ति । ते च प्रसन्ना न गोत्रेच्छदाय प्रय-
तन्ते तेन गोत्ररेखा दक्षिणस्या एव, तस्याः प्रागुक्तं गङ्गास्वरूपं दक्षिण
भागक्षेत्रादेव वामहस्ते यद्यपि पितृरेखा उत्तरस्याः प्राचीं प्राप्ता । तथापि
उदग् भागे क्षेत्रे रक्तासद्भावो वामे स्त्रिया रक्ताधिक्याद्गोक्तिस्तु
लोकशोषाय, तथा घनाधिष्ठायिका लक्ष्मीर्देवी तस्यास्तु सनमुक्ताफला-
द्युत्पत्त्या उदधिः प्रसादस्थानं जलक्रीडा पात्रत्वादत एव श्री पर्युषणा
कल्पसूत्रे “ कमलपञ्जलंत्करगदिय मुक्कतोयं दिसागर इंदोरुर्वावरकरा-
भिच्च माणिति विशेषणद्वयं सूपपलं उदधिकुमाराणां सूरानां प्रभुर्वल्लः

पश्चिमदिशि तेन धनरेखाकरमादेव एवं वादरंतेजस्कायिकानां महाविदेह-
पश्चिमदिशि, अधोप्राप्तसम्भवेन बाहुल्यात् लोकेतु कायतीर्थस्य कनिष्ठाऽ
धोवर्तित्वेन च पश्चिमाया एव आयुरेखोद्भवः यद्गामातृहस्तेनभोजनं तद्गृहं
पश्चिमायां तेनपूर्वाद्युपपन्नवसनादिभोगोप्यत्रैव रात्रिप्रत्यासत्यामिथुनरा
शिरपिखीणां पतिव्रतारूपेण पुंसः पश्चाद्दिशानुसारात् जन्मपत्रे स्त्रीभवनमपि
तथा प्रातः सिद्धशिल्पाभावेन वामहस्तयोगे उत्तरस्यापि प्रसङ्गः, सन्तानरेखाणां
करभे स्थानात् सन्तानमपि धनमेव गोधनादिवत् तथा चक्रामिमान् मूर्खे-
साहस शोकबाहुल्यादिप्रकृतिरपि स्त्रिया एव तत् एव रक्तवसन परिधानंन् ।
स्त्रियास्तु लक्ष्मीरूपमेव तेन धनायुषोः करमादेव रेखे, एतास्तिस्त्री रेखाऽपि
त्रिवेणिरूपत्वात् पूर्वाभिमुखतर्जन्याऽङ्गुष्ठस्य मध्यं यान्ति ॥४२॥

तासां फलमाह—

रेखास्तिस्त्रीष्यमूर्खेपां सम्पूर्णा दोषवर्जिताः ।

गोत्रेधनेजीवितेच तेषां वृद्धिर्नसंशयः ॥ ४३ ॥

रेखा इति । प्रकटमिदम् ॥४३॥

अथ सर्वाङ्गीणज्ञानसाधनाय रेखात्रयस्वरूपमाह—

हस्तरेखात्रयं चैतद्विश्वं त्रयमुदाहृतम् ।

पितृरेखोर्ध्वलोकः स्थान्मातृरेखा च मानवी ॥ ४४ ॥

हस्त इति । पूर्वोक्तं रेखात्रयं गोत्र १ धन २ जीवित ३ रूपं विश्वत्रयं
ज्ञेयं पितृरेखा ऊर्ध्वलोकः ॥१॥ मातृरेखामर्त्यलोकः, २ । पातालं चायु-
रेखा ॥३॥ उर्ध्वोक्तवितस्तिरूपे तथालक्षणात् ॥४४॥

पातालमायुरेखा स्यादेतादक्षिणहस्तगाः ॥

धातुमूलं तथाजीवो वामेचैता विपर्ययात् ॥ ४५ ॥

१ दक्षिणोत्तरयोःस्तोकाः स्युर्मनुष्यामिषसमाः । प्राच्यां ततः संख्य गुणः प्रतीच्यां
चततोऽधिकाः ॥१॥ सर्वस्तोका दक्षिणस्थां मुक्तायादिगणेश्या उदक् प्राक् च ततः
प्रत्यक् क्रमादिशेषतोऽधिकाः ॥२॥ याम्युदीच्योर्वेदिकायाः स्तोका प्रायो मिषसमः
अग्न्यारम्भकबाहुल्यात् प्राच्यांसंख्य गुणाधिकाः ॥३॥ ततः प्रतीच्यामधि कावहन्वा-
ध्यावारम्भकारिणः ग्रामेष्वथोलौकिकेषु बाहुल्याद्वरणी स्पृशाम् ॥४॥ लो.५ सर्ग.

गोत्ररेखा १ धातुरुपागोत्रे धातूतामेवानुबन्धात्, अतः एव 'ने' गौत्रं चकरामभवः, भगवती वीरेऽवतीर्णे ॥ ज्ञातकुले धनादिसाकल्येन भगवत्पुण्यात् प्रवृद्धिः, प्रकृतित्वात्, मूलं वस्त्रस्तकर्पाससिद्धार्थतुवरादिक्रियाणिकं तेच्चमर्त्यालोकः तेनैव पाश्चात्य चायुबलात्फलपुष्पादिरसाबाहुल्यं वार्षिकनवधनोत्पत्तिश्च युक्ता तेनात्र धनरेखापि स्वर्गे तेन देवाद्यभिपेकसमयेऽऽभियेगिक. सुरामर्त्यलोका तुवरादि समानयन्ति । असुरादिदेवायोपेक्षया नारकापेक्षया मर्त्यालोकाजीवाधिक्यात्, पातालं जीवः वामहस्ते जीवो १ मूलं २ धातव । ३ श्रेति त्रयं ज्ञेयम् । समेखीविषमे पुमान् इति प्रश्नशास्त्रात् युग्मे विद्यादेतदेव प्रतीयमिति षट् पाञ्चशिका ज्योतिःशास्त्रवचनाच्च ॥ ४५ ॥

ब्रह्माविष्णुः शिवश्चासां कामतस्त्वाधिनायकाः ।

चतुर्दिक्षुतलस्याध शकाद्या अधिपादिशाम् ॥ ४६ ॥

ब्रह्मेति । गोत्ररेखाया अधिष्ठाता ब्रह्मासृष्टि धर्मात्, मातृरेखायाः प्रभुविष्णुः प्रतिपालनात् । आयुरेखाधिपः शिवः शिवस्य स्थानं श्मशानमित्युक्तेः हस्त तलस्य चतुर्दिक्षु इन्द्र १ यम २ वरुण ३ वैश्रमणाः ॥ ४ ॥ स्वामिनः अधिष्ठातृ साधर्म्यादत्रोपादानं प्रयोजनं तु अश्विन्यादि, चन्द्रचक्रे यत्र यत्र चन्द्रो हस्ते क्षणसमयेः प्राप्तस्तद्दिशोऽधिपतिलोकाधिष्ठितत्वेन हस्तदर्शयितुः स्वभावपरिज्ञानं तत्तदधिष्ठातृकमन्त्रालम्बञ्च तथा— हस्ते क्षणसमये उदाहरणे सम्बत १७—३७ वर्षे आपादसितद्वितीयायां शुक्रे पुष्य नक्षत्रं चन्द्रस्तस्य कर्कराशिः स्थानं तच्च सावित्र्याः प्रथमभागे तद्दिग् दक्षिणातस्याः पतिर्यमः तेन कोपाधिक्यं रोगवत्ता दक्षिणस्यां जिगमिषा दक्षिणात्यवस्तुरोगः क्षुद्रकर्मकरलोक मैत्री कदाचित्समताः धर्मचिकीर्षा, औपधसेवा, स्वोदये पूर्वजक्षय इत्यादि स्वभावो बोध्यः । उल्लिख्य चाण्डाली प्रभृति मन्त्रालम्ब्यं इन्द्रादि ध्यानमपि हस्तयोस्त्रिः इति वैद्यकशास्त्रसुश्रुतोक्तेन तथा यमध्यानं पितृरेखायां चंदयानां मात्रादीनां बहुजीवित्वा काक्षया वरुणध्यानमायुषो रेखायां तत् पूर्णत्वाकाङ्क्षया सोमयमयोर्जीवितान्

वरुणस्यायुर्वृद्धत्वाच्च धनदध्यानं धनरेखायां धनाकाङ्क्षयाः तथा इन्द्र स्थाने चन्द्रे राजा भोक्ता दाता आयुधरः उत्सवप्रियः गजावाहनधनी सुवेषः स्त्रीबाहुल्यः राजसप्रकृतिः स्वोपार्जित धनभोक्ता देवगुरुब्राह्मणप्रियः । बहु-सेवकः सेवातो लब्धधनः । इत्यादि स्वभावः । वरुणस्थाने चन्द्रे जलक्रीडा आगमरुचिः । संग्रही । बहुभोजी । यवनमैत्रीकरः । पारसीप्रियः । मुखे-वाक् । कर्पुको गोधनप्रियः पितुवैरी । कृतघ्नः समुद्रजातवस्तुरागी । तरी-व्यापारः । क्षणं रक्तः क्षणं निरक्तः इत्यादि स्वभावः । धनदस्थाने चन्द्रे व्यवसायी धातुवादी योगप्रियः क्लेशकारी । अधवाहनः स्वर्णरूप्यव्यापारी । रक्ताम्बरधरः विवेकी । कृतघ्नः । बहुपकारी । कार्यसिद्धिकृत । मन्त्रजता । तपस्वी । जितेन्द्रियः । साहसी । शूरः । पटुविधः इत्यादि स्वभावो वाच्यः । तिथि चक्रे वार चक्रे नक्षत्र चक्रे, चन्द्र चक्रे च यद्येकैव दिक् तदा एकः स्वभावः यदि दिग् भेदस्तर्हि मिश्रस्वभाव इति ॥ ४६ ॥

पितुरेखापाल्यत्रयस्तारुण्यं मातुरेखिका ।

वार्द्धक्यमायुरेखायां वायुःपितृकफस्तथा ॥ ४७ ॥

पितुरेखेति । बाल्ये ब्रह्मणो ज्ञानस्यधिकारात् पितुरेखा बाळत्वं विष्णोभो-कृत्वात् तारुण्यं शिवस्य प्रकृतिरशमेन आयुरेखायां वृद्धत्वं, बाल्ये चाप-ल्याम्ब्रमणाधिक्यात् पितुरेखायां वायुः तारुण्येपितं तन्मातुरेखायां पुंभ्यः स्त्रीणां देहेऽन्तः पित्ताधिकस्य वैद्यशास्त्रे प्रसिद्धेः आयुरेखायां कफः वृद्धत्वे तदतिशयात् कफं विनामृत्योरभावाच्च ॥ ४१ ॥

चरस्थिरद्विस्वभावाः पुंस्त्रीनपुंसकाभिधाः ।

नमस्थलाम्बुवारिण्यः सत्त्वं रजस्तमः क्रमात् ॥ ४८ ॥

चरेति । बाल्ये प्रकृतिचापल्यात्पितुरेखायां चरत्वं, स्त्रियाः साहस-माया-लज्जादिकामादिभावनां साङ्ख्यात् मातुरेखायां स्थिरत्वे वृद्धत्वे प्रकृतेजीर्ण-त्वात् स्थिरत्वं जीवस्य देहासाध्योक्तित्यज्ञयाश्वासाद्याधिक्येन चरत्वमिति द्विस्वभावत्वमायुरेखायां पितुरेखायां पुंस्त्वंमातुरेखायां स्त्रीत्वं पाठसिद्धं, आयु-

लेखायां, नपुंसकत्वं वृद्धत्वेन भोगासामर्थ्यान्नपुंसकत्वेनायुर्वन्धकाना वाहु-
 स्याच्च । पितृलेखायामूर्द्धलोकात्प्रमथरत्वं वायुस्वरूपाश्च मातृलेखायां मर्त्य-
 लोकात् स्थलचारित्वं, आयुर्लेखायां पातालात्तत्र जलबाहुल्यान्नागलोकस्य
 जलाधिकारादम्बुचारित्वं, तिथिचक्रेणतिर्थं मनुष्यभावनर्णये रेखा प्राकट्येन
 नभः स्थलाम्बुचारित्वं निर्णयं गोत्रेपितुरेखाधिकारात् पितृलेखायां पुंस्त्वेन
 सत्त्वं मातृरेखायां स्त्रीत्वेन रजः आयुर्लेखायां नपुंसकत्वेन तमः प्रती यत्
 एव एवं सर्वत्रयात्मकं वस्तुरेखात्रयेण बोध्यं ग्रन्थविस्तरभयान्नात्र लिख्यते
 दिग्मात्र दर्शनात् ॥ ४८ ॥

ऊर्ध्वलोकादिव्यवस्थायाः फलमाह—

यस्याः प्राधान्यमेतासु तस्यारूपं निरूप्यते ।

जीवस्यागमनं वामे गमनं दक्षिणे करे ॥ ४९ ॥

यस्या इति । यस्या रेखायां प्राधान्यं छेदभेद वेधादि वर्जित्वेन प्राक-
 ट्येन विशेषः एतासु तिस्रपु रेखासु दृश्यते । तस्या रेखायाः स्वरूपं निवेदयेत् ।
 जीवस्यागमनं कस्माद्भवाद्वागतिरिति जिज्ञासायां वामेति पितृलेखाविमृश्या
 त्रंशतेन उद्भवस्य तत्र एव योगात्, कस्यां गतौ, अयं जीवो यास्य तीति
 ज्ञानेदक्षिणकरे पितृलेखाविमृश्या गोत्रस्य जननान्वर्थात् ॥ ४९ ॥

अत्राति गाम्भीर्यात्सूत्रस्यमाप्यम् ।

एवं चराचरं ज्ञेयं रेखाभिः सम्प्रकाश्यते ।

भतं भवद्भविष्यद्वा दीपिकाभिर्गृह्यथा ॥ ५० ॥

उपसंहारमाह—एवमिति चरं द्वीन्द्रियादित्रसर्जावरूपं बार्दलादि
 चलस्वरूपमजीववृन्दं, अचरमेकेन्द्रियं पृथिव्यादिस्थावर जीवरूपं घटादजीव
 वस्तुसर्वं ज्ञेयं ज्ञान विषयः रेखाभिरेव प्रकाश्यं यन् पिण्डे तद्ब्रह्माण्डे इति
 लोकात् स्वरसमयेऽपि वैशाखस्थानस्थित कटिन्यस्त करयुग नराकृति-
 लोकात् इति कथनाभ्रदेहे सर्वं लोकापेय वस्तुद्वितेर्भ्रदेहस्यापि सर्वं स्वरूपं
 युग लभ्यमिति सर्वं लोकस्वरूपं नश्विशेषपादेस्ताभिर्ज्ञायत एव कटिस्थकर
 हस्ते कथनात्त एव ज्योतिश्चक्रद्वय प्रतीतिः प्रायुक्ता युक्ता । पादनरानां

तु प्रतिविम्बमात्रमेवास्थेयं गर्मान्तः पादयोरूध्वर्ध्वभावेन करद्वय-
नस्वरूपज्योतिषां प्रतिफलनादत एव मेरावूध्वर्ध्व लोके चन्द्रा
चन्द्रादित्य प्रतिविम्बनात्कालद्रव्यमिति प्रज्ञापना वृत्तौ, आस्तां मनुष्य विषयो
ज्ञेयपदार्थः इन्द्रादेव विषयस्यापि विभवादेः लेखाभिरेव निवेदनात्—श्रीहर्षे
नैपधीये काव्ये—

लेखानितम्बिनि बलादिसमृद्धराज्य—

प्राज्योपभोग पिशुना दधते सरागम् ।

एतस्य पाणिचरणं तदनेन पत्या

सार्द्धं शचीव हरिणामुदमुद्रहस्य ॥ १ ॥

तदेवमेकस्य हस्तदर्शयितुरेव केवलं भूतभाविमवद्वस्तु न रेखाभिः प्रकाश्यं
किन्तु प्रशस्पर्शलभोप्रेक्षणादिना सर्वस्य सर्वं प्रमेयं स्पष्टीक्रियते । यदि सम्यग्
ज्ञातृगुरुर्योग माग्यबुद्धिवैशद्यव्युत्पत्तितदभ्यासाभवेयुरिति ॥ ५० ॥

अत्रार्थे सम्मतिं दर्शयति—

पावद् लाहालाहं सुदुःखं जीवियं च मरणं च ।

रेहाहिं जीविलोए पुरिसोमहिला जयविजयम् ॥ ५१ ॥

पाव—हति । प्रामोति लामालाभं सुखदुःखं जीवितं मरणं च जयविजयौ
जीवलोके पुरुष महिला च जयविजयम् ॥ ५१ ॥

आउंपुत्तं च धणंकुलवंसंदेह धम्म सम्पती ।

पुव्वभवसांचियाणां पुन्नान कंहंति रेहाण ॥ ५२ ॥

आउमिति । आयुः पुत्तं धनं कुलवंशं देहधान्य सम्पत्तिः पूर्वभवसंचि-
तानि पुण्यानि रेखाः कथयन्ति । लाभयुक्तः अलाभः लामालाभः मध्यपद-
लोपी समासस्तं तथा सुखं संयुक्तं दुःखं जीवितं मरणं च जयविजयौ जीव-
लोके पुरुषः स्त्रीचकारान्नपुंसकं रेखाभिः प्रामोति प्राप्त्यर्थानां ज्ञानार्थत्वाज्जा-
नाति लब्धो यं वाक्यार्थ इत्यादिवत् तथा आयुः

लेखाः कथयन्ति व्यञ्जयन्ति । पुत्रं चकारत् पुत्री धनं गोधनादि कुलं
पितृगोत्रं वंशः पूर्वपुरुषकृत सुकृत प्राप्तस्याति युक्ताजाति स्तं देहः कायः

धान्यं भोज्यं, उपलक्षणात्कनकादिः सम्पत्तिर्वि भूतिर्जन्मान्तरोत्पत्तिर्वा ततो
 द्वन्द्वः एतत् सर्वं पूर्वं भवनिर्मितानां पुण्यानां फलं रेखाः प्रकटयन्ति ।
 ज्योतिः शास्त्रोक्तग्रहवत् शकुनरुतवद्वा । यथाहिग्रहाः स्यैवं परकीयं वाज-
 गन्धिष्टं व्यापारं स्पष्टयन्ति, शकुनशब्दाःस्त्रीयं परकीयंवा सुखदुःखादिव्यञ्चय-
 न्ति । यद्वा एकस्यैव गुहस्य शकुन शब्दस्त्ववा स्थानचेष्टाकालबलादियोगै-
 र्नानाफलविमर्शः, तथाहि प्रयागे दक्षिणरासभशब्दात् मार्गं चौरत्रयं वस्तुवि-
 मरणंतत् स्थानं पुनरागम इष्टसंम इष्टार्थंविभ्रम्ब इत्यादिफलम् । तथा-
 सामुद्रिकोक्तलक्षणेप्यपीति भावः ॥ ५२ ॥

अथ रेखाणां सामन्यतो गुणान् आह—

सूक्ष्माः स्निग्धाश्च गम्भीराः प्रलम्बी मधुपिङ्गलाः

अव्याघृत्तागतलेदाः कररेखा शुभां नृणां ॥ ३ ॥

सूक्ष्माइति । सूक्ष्मास्तनव्यः तत्रापि नातिसूक्ष्माः, अन्यथा तणुयाहि
 हवेति मङ्गीओ इति प्रकरणाक्तं व्याहन्येत् तेनामेकव्यमानं तन्व्य इति-
 रेखा विशेषणंअइ तणुया इतिवचनात् प्रकटार्थम् । स्निग्धादीप्तिमत्यः
 गम्भीरा निम्नाः प्रलम्ब दीर्घामधुपिङ्गलाः, पीतरक्ताः । अव्याघृत्ताः नप-
 ध्याद्वलिता छंदरहिता मूलसहिता नृणांसादचर्वात् स्त्रीणां च कटेरेखा शुभाः
 प्रशस्ताः ॥५३॥

प्रत्येकं स्वरूपगुणानाह—

त्यागायरक्ता गम्भीराः सुखाय मधुपिङ्गलाः ।

सूक्ष्माश्रिये भवेद्युक्ताः सौभाग्याय समूलाः ॥ ५४ ॥

त्यागायेति । रक्ताः पुनर्गम्भीरारेखास्त्यागाय दातृतांशुः । मधुपिङ्गलाः
 सुखं दधुः सूक्ष्मा धनकार्यः समूलासौभाग्यं जगद्वल्लभतां ददाति ।

मधुपिङ्गलाहि मुद्रिया आस्त्रिणवण्णा हवंतिहि ।

रत्नाहिं सत्ताहिं मेहावी सुगोपसमत् मूलाहिं ॥ १ ॥

इति प्रकारेण भ्रूशङ्गाभिर्मेधावान सविद्य इति विशेषः ॥ ५४ ॥

व्यतिरेकमाह—

छिन्नाः सपल्लवा रूक्षात्रिपम स्थानकच्युताः ।

विवर्णास्फुटिता रूक्षानीलास्तन्व्यश्चनोत्तमाः ॥ ५५ ॥

छिन्ना इति । त्रिपमावक्रस्थानकच्युता स्वस्थानं विमुच्यान्यत्रजाता, अन्यत्रप्रवृत्तावा विवर्णाःश्यामाः स्फुटितावन्तः सच्छिद्रा रूक्षाः कान्तिहीना तन्व्यः अतिसूक्ष्मा नश्रेष्टाः शेषं स्पष्टम् । अत्र विवेकविलासे स्थूलपदस्थान रूक्षाः रूक्षवपदस्थाने कृष्णा इति पाठः तदा विवर्णं धूसरा इत्यर्थः । ५५ ॥

प्रत्येकगुणैः फलभेदमाह—

क्लेशसंपल्लवा रेखा छिन्नाजीवितं संशयम् ।

कदन्नं विपमाद्रव्यं विनाशं विपमार्षयेत् ॥ ५६ ॥

क्लेशमिति । सपल्लवा वामतो दक्षिणतश्च निर्गतशाखा छिन्नामध्ये मूलतोप्यभावात् परुषात्वाच्च कठोरा ॥ ५६ ॥

रेखाणां सीमानमाह—

रेखाभिर्बहुभिः क्लेशः स्वल्पाभिर्द्वन्द्वहीनता ।

रेखा चतुष्पञ्चपाम्यो बहुरेखा दरिद्रता ॥ ५७ ॥

रेखाभिरिति । चतस्रः पञ्चः षड्वोरखायुक्ताः स्वस्वस्थानं नियतावा ताम्यो बहुरेखाः दरिद्रभाव एव, अत्रापि दरिद्रभाव एव एव अत्रापि शास्त्रोक्त रेखाभ्याधिक्ये दोषः न चेत् उर्ध्वरेखाश्चतसृषु इत्यादिवक्ष्यमाणं विरुद्ध्यते ॥ ५७ ॥

अमुमेवार्थं सम्भत्याद्रढयति—

वरपउमयत सरिसा अछिन्ना मंसलाय संयुता ।

ससण्णिद्वरतरेहा घणकणयपडिछिया हत्ये ॥ ५८ ॥

वेरति । पद्मपत्रं पद्मपत्ररेखातस्सट्टशीमूलेस्थूलाः ततः सुक्ष्मासुक्ष्मतरा क्रमतस्तनुः मांसली हस्तमांसलतया । सम्पूर्णा स्वस्थानावधिं प्राप्ता-स्निग्धा रक्ताच्च रेखा घनकनकपडिछियापडिछियोदशीशद्वः प्रति पूर्णवाचकः घनक-
कैः प्रतिपूर्णाहस्तेईहग् रेखाङ्किताः ॥ ५८ ॥

व्यतिरेकमाह—

पल्लवियाय छिन्नाविसम विवन्निया निंदोरेहा ।

हलिदकुडियविवन्नीला रुक्खाय अइतणुया ॥ ५९ ॥

पल्लविया इति । पल्लवितच छिन्ना विपमाविवर्णा रेखा निन्दिता हारिद्रा, स्फुटिता, विवर्णा नीला रुक्खाचातितनुका ॥ ५९ ॥

तत् फलमाह—

पल्लविणसुकिलेसो छिन्नासुय पावण्ह महादुःख ।

विरलाविवनंघणं नायघण नथिविसमासु ॥ ६० ॥

पल्लविण इति । विरलान्तः छिद्रवती विवन्धने घनं दत्ते हस्ते घनं नति-
प्रतीत्यर्थः । विरलाघणव्ययकरी इत्यपि क्वचित्पाठः । नीचरीत्या घनं वाकुल-
जातिलोपाद्वा घनं विपमासु वकरेखासु नास्ति घनमिति ॥ ६० ॥

हलिदा सुय चोरघणं कुडियविवन्ना सुवघणं मुइयं

नीलासुय रुखासुय सोगोय समाहिं बहुभोगो ॥ ६१ ॥

हलिदासु इति । हरिद्रासु पीतरेखासु चौर्याद्धनं स्फुटितासु विवर्णासु
श्यामासु रेखासुवन्धनं बंदिस्थानं नरः कारागारं भुंक्ते नीलासु रुखासु
रेखासु शोकः समाभिः, अवक्राभि लेंखाभिर्बहुभोगः ॥ ६१ ॥

लेखा नियमं सामान्यतः प्राह—

मुख्या रेखा इमास्तिस्रः सहिता उर्ध्वं रेखया ।

रेखा चतुष्टयमिदं प्रकीर्णकमतः परम् ॥ ६२ ॥

मुख्या इति । इमागोत्र १ घन २ आयु ३ लक्षणास्तिस्रोरेखा मुख्याः
प्रायः सर्वेषां तद्भावात् ऊर्ध्वरेखया चतुर्थ्या युक्तायदा तदा लेखा चतुष्टयं,
अत्र पञ्चाप्यूर्ध्वं रेखास्याभान्यतर—एकत्वेन गृहीता इति अतः परं योरेखा-
विद्या १ सुत २ भाग्य ३ यशः ४ स्त्री ५ वाहन ६ मित्र ७ मृत्यु ८
राज्य ९ मातृ १० व्ययादिप्रकीर्णं करूपास्तासां चतसृणां विवरणरूपास्त्युः
यद्यपि धनरेखया, ऊर्ध्वलेखापिप्रकीर्णकरूपस्यात्तथा राज्यविभूतेर्लक्षणतया
तस्यापि मुख्यत्वेव ॥ ६३ ॥

तत्रापि विशेषमाह—

विज्जो कुलं घण स्वरेहतिथं आउ उधरेहाउ

पंचविरेहातुकर जणस्त जयंति पुञ्चकयं ॥ ६३ ॥

विज्जेति । विद्या १ कुल २ घन ३ रेखात्रिकं आयुर्लेखा ४ ऊर्ध्वरेखा
५ एताः पञ्चापिरेखा हस्ते जनस्य पूर्वकृतं शुभाशुभं जल्पन्ति—कथयन्ति ।
पयंतीति इत्यपि क्वचित्पाठः । द्वयंकुलोर्ध्वरेखारूपं दक्षिणा दिशः । घनायुर्ले-
खाद्वयं पश्चिमात् इत्येव मुख्यं जन्मपत्रादौ रेखा चतुष्टयस्यैव मुख्यत्वात्,
अत एव केषु भूमिभलेषु रेखाचतुष्टयं केषुचिद्विदिग् रेखाभिः सह रेखा-
ष्टकं नरपतिजयचर्याया स्फुटं, लक्ष्मीयां भाग्यधर्मादिरेखा, आयुर्लेखा
मध्यपातिन्य पूर्वस्यामङ्गूष्ठाग्निर्गता वाहनयात्रादिरेखास्ताः पितृलेखा मध्यपा-
तिन्य इति मुख्याः विद्यायाश्चतुर्ष्वपि भावेषु साधकत्वात् पञ्चम्यपि रेखा
मुख्यैव लक्ष्याः सरस्वत्याश्च लोकानामाजीवनादिति प्रकरणरूढमिप्रायः
॥ ६३ ॥

एतासां न्यूनाधिकवे फलमाह—

अरेखं बहुरेखं वा येषां पाणितलं नृणाम् ।

तेस्युरल्पायुषो निश्चाः दुःखिता नात्र संशयः ॥ ६४ ॥

अरेखमिति । मुख्यरेखाभावो, अरेखं वा, अथवा मुख्य प्रकीर्णक रेखा-
भ्योऽधिकत्वे बहुरेखं येषां करतलं तेऽल्पायुषो यद्वा निश्चा—दरिद्राति
ग्रन्थान्तर्गतोऽयं श्लोकस्तेन रेखाभिर्बहुभिः बलेश्च इत्यनेन न पुनरुक्तिः
॥ ६४ ॥

पूर्वमायुषः परिक्षाया एवकथनात् प्रथममायुर्लेखाविमर्शमाह—

यावत्पद्मगुलयो लंघ्या मूलाज्जीवितरेष्वया ।

तावत्पद्मः शरदां ज्ञेयाः पञ्चविंशतयो युधैः ॥ ६५ ॥

यावत्पद्म इति । आयुरेखा कनिष्ठादि यावत्परिमाणा । अहूर्लीलं ज्योते,
तावत् पञ्चविंशतिका वर्षमायुर्जयम् ॥ ६५ ॥

अत्रापवादमाह—

कालहानि नयापेक्षं ज्ञेया विंशतयोऽपि च ।

आयुरेखास्वरूपाच्च अल्पमृत्युर्विचार्यते ॥ ६६ ॥

कालेति । कालस्य कालजन्यपदार्थस्य अवसर्पणात् तं नयं विचार्य उच्यते तदा तावद्विंशतिकावाच्या । कालस्यावसर्पणं चोत्सर्पणं नियतो धर्मः; दक्षिणोत्तरायणवत्, अथायुर्लेखामहती दृश्यते, स्वल्पेनापि कालेन मृत्युस्तस्य जायमानः श्रूयते । तत्र का गतिरित्या शङ्क्याह—आयुर्लेखास्वरूपं विलोचयाम्यमृत्युर्विचक्षितः कालादल्पेन कालेन मृत्युरल्पमृत्युरपि जन्तोर्विचार्यते ॥ ६६ ॥

अथ रेखाविमर्शनं साक्षाद्दृश्यते । प्राक्तनोक्तिभिरिति प्रतिज्ञानात् लोकानां प्रत्ययकारणं प्राचीनं हस्तचिन्हसूत्रमेव लिख्यते तत्र प्रथमः श्लोकः ।

हस्ताचिन्हं प्रवक्ष्यामि गुरुक्तं श्रद्धयान्वितम् ।

लक्षणं ज्ञायते सद्यो जीवितं च शुभाशुभम् ॥ ६७ ॥

हस्तचिन्हमिति । हस्तस्यचिन्हं रेखादिलक्षणं प्रकर्षेण फलयोजनरूपेण वक्ष्यामि—कथाविन्यासीति सम्भावनार्थे प्रत्ययः । गुरुणा उक्तं एतेन पारंपर्यागतोऽयमर्थ इति ज्ञाप्यते श्रद्धया सत्यमिदमिति, प्रतिपत्त्यासहितं, इत्यनेन लक्षणज्ञाने श्रद्धाया एव मुख्यत्वं व्यञ्जितं प्रपञ्चितं चैतत् प्राक् लक्षण प्रकथने विधेयं किमित्याह—लक्षणैर्लेखादिभिः सद्यो ग्रहादिविमर्शं विना जीवितं आयुर्ज्ञायते चकाराद्धनगोत्र भाग्यादि न केवलं शुभमेव किन्तु अशुभमप्यर्थहान्यादि शुभज्ञानेऽशुभज्ञानावश्यं भावात्, अशुद्ध रूप्यक ज्ञानं विना शुद्ध ज्ञानस्याभाव एवेति शुभाशुभग्रहे सर्वस्यापि संग्रहात् जीवितस्य पृथग् भणनं प्राधान्यार्थम् ॥ ६७ ॥

आयुरेखात्र तर्जन्यां तस्याष्टशतमायुषः ।

वेध्यारेखामवेद्यस्य लक्ष्यते तस्य लक्षणम् ॥ ६८ ॥

आयुरेखेति । यस्य जीवितरेखा तर्जन्यां पाता भवति तस्याष्ट—शतवर्ष जीवीत्वं आयुर्लेखायामन्तरालेऽन्या रेखापतति सानिर्धनः किन्तु तदपि लक्षणं

किञ्चिद्वावज्ञापकं लक्ष्यते ज्ञायते अनेन सर्वं हस्तरैखामात्रं लक्षणमेव
मन्तव्यं नालक्षणमित्युक्तम् ॥ ६८ ॥

वेधस्त्रिधा—तमेवाह—

चामेवामेऽत्रवेधेन जले मृत्युं समादिशेत् ।

रेखा सरलवेधेन शस्त्रेणमृत्युमादिशेत् ॥ ६९ ॥

वाम इति । स्थम् ॥ ६९ ॥

दक्षिणेदक्षिणेवेधे बन्धिसर्पमयान्मृतिः ।

वामदक्षिणपार्श्वस्थाद्वेधान्मृत्युर्महारुजः ७० ॥

दक्षिण इति । दक्षिणवेधेऽपि वेधकारिणीया रेखा सा वेधमुद्दिश्य दक्षि-
णगा परं मुखे स्थूला तदासर्पात् मुखे तनुत्वे बन्धेमृत्युरिति विवेक सर्पस्य
मुखे स्थूलत्वात् बन्धेर्ज्वालामुखे तनुत्वादिति । उभयोर्वेधयोर्युगपद्भावे महारो-
गान् मृत्युः क्रमादुभयतो वेधे तत्तद्रूपं तत्तत्पूर्वांशतवस्तुतोऽभयोव न मृत्यु-
रित्यर्थः ॥ ७० ॥

आयुर्विचार्य धनविमर्शमाह—

धनरेखायस्य दीर्घो तस्य धान्यमहाद्भुतम् ।

मित्ररेखा भवेद्भिन्नं द्रव्यव्यय समाकुलम् ॥ ७१ ॥

धनरेखेति । रेखा भेदो नाम मुखे मूले वा रेखायां मार्गद्वयं तदाद्रव्ये व्ययो
महान् ॥ ७१ ॥

न तिष्ठति चिरं कालं त्रिशूलस्थानरेखया ।

मध्यत्रिशूले तद्द्रव्यं छलछद्मादिसम्भवं ॥ ७२ ॥

न तिष्ठतीति । मूले धनरेखायाः स्त्रिमार्गत्वे त्रिशूलं, तदपि
रेखाया मध्ये युगपद्दामदक्षिणमार्गद्वये मध्ये त्रिशूलं स्यात्, तदा धूर्तगलक-
र्त्तकप्रन्धिभेदादि कुट्टापारजातं धनम् ॥ ७२ ॥

धर्मरेखास्थमाह—

मध्वाङ्गुलीमूलगता धर्मरेखा निवेदिता ।

वज्ररेखा भवेद्यस्य स्वश्रद्धाधार्मिकोहि सः ॥ ७३ ॥

मध्याङ्गुलीति । अत्र विवेकविलासे, अनामिका तलेधर्म रेखा कथना-
न्मतान्तरं यद्वा पूर्वश्लोके छलछद्मादिकथनात्, अकारप्रक्षेपे अधर्म रेखा प्रोक्ता
किञ्चिद्विश्वस्तघातादि महापातकं तस्य लगति । नन्वेवं श्लोकाग्रे धर्मपदद्वय-
विरोधः, न च वाच्यं सा वज्ररेखा वाज्रकारीऽनामिका मूलगतएवेति ।
तस्याग्रे विविच्यपाठादिति चेत् न तत्रापि स्वश्रद्धया, अधार्मिकः कदापि
श्रद्धयाधर्मं न शीलतीत्यकार प्रक्षेप एव व्याख्यानात् । नन्वयमाकृष्टोऽर्थः
प्रतिभाति, इति चेन्न; हस्तविम्बेविवेकविलासे चार्धमरेखास्थानात् युक्तार्थ-
त्वात्, अत एव विप्राणां जापे मध्यामूलपर्वणि न स्पर्शः यद्वा वामहस्ते
मध्याया मूले धर्मरेखा दक्षिणेऽनामिकामूले इति ॥७३॥

वज्रधिकारात् स्थानान्तेरेऽपितत्फलंप्राह—

वज्र-अनामिकामूले तत् प्रतिष्ठाविधायकम् ।

तस्मिन्भिन्ने भवेद्देदो मध्ये रेखात्र मध्यमा ॥ ७४ ॥

वज्रमिति । स्पष्टम् । मध्ये वज्रमध्ये लेखामध्यमा प्रतिष्ठा ध्वंस
कृता ॥ १४ ॥

मृत्युरेखा स्थानमाह—

अङ्गुष्ठादौ शत्रुहांत दैवतस्यालयं भवेत् ।

लक्षणं तस्य वक्ष्यामि मृत्युर्येनेह बोध्यते ॥ ७५ ॥

अङ्गुष्ठादाविति । अङ्गुष्ठात् प्रारभ्या न्तेशत्रुहा तर्जनी इदं दैवतस्यालयं
स्थानं पीड्यतीर्थत्वात् ओ इत्यव्ययं, यद्वा आदिशब्दोऽत्र नव्यवस्थावाची किन्तु
प्रकारवाची तथाच अङ्गुष्ठरूपोय आदिमूल रतल शत्रुहारूपो यः अन्तर्पर्यव
सानं तस्मिन् दैवतं देवभावःस्वर्गमनं तस्या लयंस्थानं स्यादित्यर्थः । अन्यथा-
नन्वयः । अन्यथा वासूत्रकाराणां विचित्रागतितरिणि न्यायादेवं निबन्धः ।
तस्य स्थानस्य लक्षणं लेखादाकारे वक्ष्यामीति क्रियोपादानात्, अधिकारा
न्तरं ध्वन्यते । येन लक्षणेन मृत्युरिह हस्ते ज्ञायते अङ्गुष्ठाङ्गुलमध्यस्य
क्षिप्रमाक्षेपमारणमिति, वाग्मटेऽपि मृत्यु स्थानसूचनात्, अत्र केचिदाहुः—दै-
वतालयकथनात् पूर्वस्यां श्रीगृहं, आग्नेयां महानसं, दक्षिणस्थांशयनं, नैऋत्या-

मायुधस्थानं, मोजनं, पश्चिमायां वायौ धान्यसंग्रहः उदीच्यां जलस्थानं, ईशान्यां देवगृहमिती वस्तुमातित्या हस्तरूप सर्वगृहं जेमम् । तेनमूतिकालयः कनिष्ठामूलं महानसंतु, अङ्गुष्ठमूले तत्रैव भ्रातृमणिनी प्रभृतिरेखा सम्बन्धात् अङ्गुष्ठः स्तम्भोङ्गुल्यः पद पीठिका वासोगृहं करभे, पश्चिमाया मध्ये भाण्डा-
गार इति । अत्र निधिलाभायविमर्शो नरपति जयचर्या प्रोक्ताहि वलय चक्र-
चत् इस्तनक्षत्र चक्रेऽष्टाविंशति नक्षत्र स्थापनात् पूर्वस्यां मध्ये कृतिकाव्य
वस्थानाच्च यत्रतत्काले हस्ते क्षणे चन्द्रस्तत्र निधिस्तल्लाभाविमर्शस्तद्ग्रन्थादेव
त्रेघ इति ॥ ७५ ॥

तस्य मध्योन्नता रेखा विदग्धज्ञायते सदा ।

हताशुरेको द्वाभ्यांच त्रिभिः सह मृतिर्जने ॥ ७६ ॥

तस्येति । देवतालयमध्ये उन्नता रेखात्रिवेण्याः परंतरे तर्जन्याः, अधोभा-
गे यदा एका तदा नरएक एव हताशुर्गतप्राणः स्यात् एक एव म्रियत
इत्यर्थः । द्वाभ्यां रेखाभ्यां द्वाभ्यां सह म्रियते चकारादेखात्रये त्रिभिस्त्रिव-
स्य वहृत्त्रोपलक्ष णावहुभिः सह मृत्युरिति पण्डितैर्ज्ञायते ॥ ७६ ॥

तत्रापि विशेषमाह—

रेखाभिस्त्रिसृमि नृणां जले मृत्युश्चनान्यथा ।

चतुर्थ्या रेखया शत्रुरण मध्ये मृतिर्भवेत् ॥ ७७ ॥

रेखामिरिति । अत्र सामान्योक्तावपि वामवेध विद्धेरेखात्रये जलेमृत्युरेत-
ल्लक्षणं, अन्यथा सत्यमेव इत्यर्थः रेखा चतुष्टये रणे संग्रामे मृत्युः ॥७७॥

अथ यशोभाग्यादि लक्षणमाह—

अङ्गुष्ठोर्ध्वं यवः पूर्णः सदा पुंसां यशस्करः ।

मध्य वेधे भवेदर्धं पञ्चाशद्वर्षतः परम् ॥ ७८ ॥

अङ्गुष्ठोर्ध्वमिति । अङ्गुष्ठस्योपरि भागे सुराधिष्ठित मध्यपर्वणो मूर्धानि
यवः पूर्ण अस्तुष्ट पुंसां सदा यशस्करः तत्र पुंसां दक्षिणे स्त्रीणां वामेऽङ्गुष्ठे,
इति सर्वत्र ज्ञेयम् । वामभागे तु इत्यादि सामान्यमूत्रानुवादान् तत्रापि मध्ये
वेधे सति पञ्चाशद्वर्षतः परतो यदा अर्धमिति कौर्ष्यः स्वायुषोऽनुसागन्

अर्द्धवयोयावत् यशस्करः । अविद्धस्तु सदा यावज्जीवमिति भावः ॥ ७८ ॥

करादीं दृश्यते रेखा लक्ष्मी सौभाग्यदायिनी ।

तस्याग्रे शृङ्खला यस्य रूपवान् धन संयुतः ॥ ७९ ॥

करादाविति । मणिबन्धे रेखा दृश्यते सा लक्ष्मी साभौग्यं च दत्ते तस्य मणिबन्धस्य अग्रे शृङ्खला यस्य पुंसः स्यात् सरूपवान् धनसंचयः ॥ ७९ ॥

यवैरङ्गुष्ठ मध्यस्थे विद्या ख्यातिविभूतयः ।

शुक्लपक्षे तदा जन्म वामाङ्गुष्ठे तु रात्रिकम् ॥ ८० ॥

यवैरिति । अङ्गुष्ठमध्यपर्वणि जातैर्यवैर्विधा—ख्याति कीर्तिविभूतिः समृद्धिस्ततो द्वंद्वस्ताः स्युर्जन्मशुक्लपक्षे भवति वामाङ्गुष्ठे यवैस्तु रात्रौ भवं रात्रिकं जन्म । अत्र वामाङ्गुष्ठे तु रात्रिकमिति कथनात् यवैरङ्गुष्ठ मध्यस्थैस्त्वियत्र दक्षिणाङ्गुष्ठ एवेति नाकर्षः स्त्रीपुंसोः सामान्यपरत्वात् सूत्रस्य ॥ ६० ॥

तत एव विशेषमाह—

यवेत्र दक्षिणाङ्गुष्ठे दिवाजातं विनिर्दिशेत् ।

उभयाङ्गुष्ठे तस्मिन् कृष्णपक्षे दिवा भवम् ॥ ८१ ॥

यवेत्रेति । अत्र सामुद्रिकशास्त्रे दक्षिणाङ्गुष्ठे यवे दिवाजातं पुरुषं वा स्त्रियं वदेत् । उभयत्राङ्गुष्ठे वामे, अवामे च यवस्तदा नरं कृष्णपाक्षिकम् । दिनं जातं कथयेत्, अन्योन्यं लक्षणव्याघातान् परिशेषाद्दौर्भागिकं पुरुषत्वात् कृष्णपक्षो दिनं च फलमित्याशयः, क्वचिदुभय यवोदये यत्पक्षे हस्ते क्षणं तत्प्राधान्यमित्यग्रे वक्ष्यते । उभयत्र यवाभावेष्वेवं पुरुषस्य वेद्यं स्त्रीणां तुभयत्र यवाभावे शुक्लपक्षे रात्रौ च जन्मवाच्यम् ॥ ८१ ॥

प्रान्ते जीवितरेखाया स्तिर्यगुरेखा यदा भवेत् ।

तदाश्चात्पतिताज्ञेयाः श्यामा चेद्दीर्घराज्यम् ॥ ८२ ॥

प्रान्त इति । आयुर्लंघनां प्रान्ते तिरश्चना रेखागया तदा अश्चात्पतनं, सा रेखा चेत् श्यामा कृष्णा तदा खराद्दुर्दभतो भयं स्यात् ॥ ८२ ॥

आयुरेखामध्यभागे उभे रेखाव्यवस्थिते ।

एकदीर्घा लघुर्धका तदोर्ध्वं नियतेद्गृहात् ॥ ८३ ॥

आयुरेखेति । जीवितरेखाया मूले करभस्थडे अङ्कुशवद्धकारेखा तदा
हस्तिनः पार्धाङ्गीतिर्हस्ती प्राप्तिरेखापि गजबन्ध राज्यसूचिका तत्रैव परं तस्या-
न्तरे छेदे मयं रेखान्तराळे विवरे जठमयम् ॥ ८३ ॥

आपुरेखा तले वक्रा या रेखाङ्कुशवद्धवेत् ।

तदा हस्तिभयं विधाद्रेखाच्छिद्रे जलाङ्गमम् ॥ ८४ ॥

आयुरेखेति । उभे रेखे क्रमाद्वेधकेस्तस्तदा गृहाद्वाशकाटिकाया वा पतनं
वाच्यम् ॥ ८४ ॥

आपुरेखातले रक्ता तदा रक्तविकारतः ।

शंखगणादिर्घातो घातत्तद्वर्षामेभवेत् ॥ ८५ ॥

आयुरेखेति । तले मूले रक्ता तदा रक्तविकारो लोहितोपद्रवात् गंडो वा
त्रणो वा धातो वा द्वादशद्वादशवर्षेर्जायते ॥ ८५ ॥

आपुरेखान्तरे शुक्ला विन्दवः सन्निपात्तदा ।

अग्निभिर्विन्दुभिरक्तं श्यामैर्विन्दमयं भवेत् ॥ ८६ ॥

आयुरेखेति । सन्निपातोवातापित्तकफसाङ्गात् रोगभेदः । रक्तविन्दुभिर्वि-
न्दिमयं कृष्णैः कराबन्धनम् ॥ ८६ ॥

पितृरेखाङ्गुष्ठरेखान्तरे यातूर्ध्वं रेखिका ।

तन् संख्यदारभोगः स्याद्द्वेषे बलेश्च तद्भवः ॥ ८७ ॥

पितृरेखेति । गोत्ररेखाङ्गुष्ठ प्रथमपर्व रेखामध्ये ऊर्ध्वरेखा यावत्स्यस्ता-
वत्स्री भोगस्तत्रापि वेषे तज्जन्यः क्रोधः स्यात् ॥ ८७ ॥

अङ्गुष्ठमूलादारभ्यमणेरवधिकन्दगाः ।

यावत्पौरेखिका स्तावत्पर्यन्तानि विचारयेत् ॥ ८८ ॥ २५२

अङ्गुष्ठ मूलादिति । स्पष्टम् । कन्द्रे नृरासनं तत्पर्यन्तं प्राप्ता ॥ ८८ ॥

पुत्रास्तु दीर्घरेखामेर्लघुभिर्दारिका मताः ।

जीवनं मरणं त्वेषामभेदाद्भेदः स्पृतः ॥ ८९ ॥

पुत्रा इति । दीर्घासरला यावत्पौ रेखास्तावन्तः पुत्रालापवो वक्राश्च याव-

त्यस्तत्रमाणाः पुत्रिकाः यस्यां रेखायां भेद छेदो वेधोवा तावदपत्यमरणं,
अन्यथा जीवनम् ॥ ८९ ॥

बन्धुसंख्यावदन्त्येके निर्णयं तदगुरोर्गिरा ;

आयुरेखापल्लवाः स्युर्हानयेद्गुलि सम्मुखा ॥ ९० ॥

बन्धुसंख्यामिति । केचनाचार्या—अङ्गुष्ठमूले माणिपर्यन्त लेखाभिभ्रातृ
भागिनी संख्यां वदन्ति तदभिप्रायः । प्रायोवहुश्रुतगम्यः । तत्र व्याख्यान्त्य-
परे महतिराजयोगे हस्ते विद्यमाने बन्धूनामनुपयोगात्, अङ्गुष्ठमूले पुत्रपुत्री
परिगणनं पदरेखाया अत्र प्रत्यासत्तेस्तदा कर्मोपियाः सेवकाः परिगणनीया ।
सामान्यलोकस्य चाङ्गुष्ठमूले भ्रातृभागिनी संख्याकर्म पुत्रदारिक्योरिति ।
आयुर्लेखायां अङ्गुलि सम्मुखाः पल्लवहानि सूचकाः ॥ ९० ॥

अङ्गुष्ठसम्मुखाः सर्वे द्रव्यसम्पत्तिकारिणः ।

मातृरेखापल्लवै स्तैर्लभ्यं मातुलवर्गतः ॥ ९१ ॥

अङ्गुष्ठेति । राज्ञः सम्मुख जीवितरेखापल्लवा द्रव्यप्राप्ति कारिणस्तत्रापि
वर्षपरिज्ञानं तत्तत् स्थानभागादेव एवं मातृरेखापल्लवप्यपि वेद्यम् ॥ ९१ ॥

तदेव ववित—

आयुरेखा सम्मुखैस्तैर्नलभ्यं मातृपक्षतः ।

कनिष्ठानामिकायोगे स्नेहः स्यात् स्वजनैर्दृढः ॥ ९२ ॥

आयुरेखेति । मातृपक्षो मातुलादिः कनिष्ठानामिकयोः सम्बन्धे
स्वजनस्नेहः ॥ ९२ ॥

व्यतिरेकमाह—

सान्तरत्वे न योः पूर्तिः छेदः स्यादन्तरान्तरा ।

छिद्राङ्गुलिभिर्द्रारिष्यं सान्द्राभिर्द्वनचान्नरः ॥ ९३ ॥

सान्तरत्व इति । एवं च एकं लक्षणं फलद्रव्य सम्पादकं यवाद्धिवा कीर्तिः
सम्पत् शुक्लपक्षादिवदेकस्मालक्षणाद्बहु फललाभस्यानन्तरायात् ॥ ९३ ॥

अथ मातुः पितुर्वा प्रथमं मरणमित्याश्चर्यपरिज्ञानमाह—

तर्जन्यधस्त्रिवेण्यन्तर्यदा रेखाद्वयं भवेत् ।

आद्यार्ध्वेपितुर्मृत्युः प्रथमं मातुरन्यथा ॥ ९४ ॥

तर्जन्यध इति । रेखाद्वयं मृत्युरेखातस्त्रिवेणीमध्यगतं स्यात् तन्मध्ये प्रथमा त्रिवेणी तो गणनापेक्षया तस्या वृद्धत्वे प्रथमं पितुर्मरणं, अङ्गुष्ठे भागानुपङ्गात्, द्वितीया मृत्युरेखा पार्श्वस्था तस्यादीर्घत्वप्रथमं मातुर्मरणं स्यात्, अङ्गुलीप्रसङ्गात् ॥ ९४ ॥

पितृरेखा मातृरेखा मिलने गृहबन्धकः ।

कलत्रमित्र सम्बन्धो वामे तत् सङ्गमे करे ॥ ९५ ॥

पितृरेखेति । गोत्ररेखाधनरेखयोरेष्य त्रिवेण्यां सप्तोयोगस्तदा गृहबन्धो-
गृहकार्यभारस्तेन निर्वाहते वामहस्ते तयोर्मीलने कलत्रपाक्षिक वैवाहिक-
लोकेन तथा मित्रैर्भूयान् स्नेहः । अमीलने तदभावः । ९५ ॥

कनिष्ठा यदि दीर्घास्यादूर्ध्वं रेखा समाश्रिता ।

व्यवसायात्ततो लाभो यशस्तस्य महोज्ज्वलम् ॥ ९६ ॥

कनिष्ठेति । यदा अनामिकायाः कनिष्ठा दीर्घा तस्यां पुनरूर्ध्वरेखापि भवेत्तदा तस्य व्यापारे लाभः यशोऽपि बहुलम् ॥ ९६ ॥

आयुरेखान्तरा छेदे जलाढा ज्वलनाद्भयम् ।

स्त्रीप्रसङ्गादपयशः तथाल्पमृति सम्भवः ॥ ९७ ॥

आयुरेखेति । जीवितरेखायां छेदेऽप्रतः पुनः सन्धाने जलान्, अमेर्वा-
भयम् । वामहस्ते जीवितरेखा छेदे स्त्रीप्रसङ्गात्तथाक्षिकाद्वा अपवादः तथा
स्त्रियाः अल्पमृत्युरावलीति प्रतीता जायते ॥ ९७ ॥

अन्तेयदायुरेखायाः रेखाङ्गुष्ठधनोन्मुखी ।

तदापूर्वं मुखी पश्चाद्दुःखी वा निर्धनः पुमान् ॥ ९८ ॥

अन्त इति । यदायुरेखाया अन्ते अन्तोऽत्र मूलरूपस्तत्र रेखानिर्गता-
सा अङ्गुष्ठ धनरेखयोः उन्मुखीस्यात्तदापूर्वं मुखीमूला पश्चाद्दुःखी नरो
वा नारी स्यात् ॥ ९८ ॥

चतुष्किका स्यादङ्गुष्ठ पितृरेखान्तरे यदि ।

तदा पृथिव्यदंशः स्यादंश्रुपां दंश्रुणोभयम् ॥ ९९ ॥

चतुष्किकेति । चउकडीति । लोकप्रसिद्धा यदा अङ्गुष्ठगोत्र लेखयो-
र्मध्येस्यात्तदा वृश्चिकेन दष्टः सर्पदष्टोवा यदात्रिकोणकं तदा कुर्कुरशृगाल-
व्याघ्रदिदंशः तत्रैव शृङ्गाकारे शृङ्गिणो भयमित्यादि ज्ञेयम् ॥ ९९ ॥

मित्रपीडा मातृरेखायुरेखा मूल सङ्गमे ।

यौवने सुख भोक्ता स्यादङ्गुष्ठावयवे यवे ॥ १०० ॥

मित्रपीडेति । मातृजीवितरेखयोमूले मालने मित्रात् मित्रस्यवा दुःखम् ।
दुःखे यवे यौवने सुखसंभोगात् स्त्रीवल्लभः ॥ १०० ॥

इह यद्यपि ग्रन्थकृतस्वनिवन्धेऽपि भ्रातृमुत्र रेखादिविमर्शं वक्ष्यति,
तथाप्य पुरातनाचार्य ग्रन्थत्र्याह्यानुरोधाद्ब्रह्मास्यातस्तेन न पुनरुक्तिः ।

अथ प्रकृतमायुर्लेखा विमर्शमेवाह—

कनिष्ठाङ्गुलिदेशाच्च रेखागच्छति मध्यमाम् ।

अविच्छिन्नानिवर्षाणि शतमायुर्विनिर्दिशेत् ॥ १०१ ॥

कनिष्ठाङ्गुलिदेशाच्च रेखागच्छति मध्यमाम् ।

अविच्छिन्नानिवर्षाणि अशित्यायुर्विनिर्दिशेत् । १०२ ॥

कनिष्ठाङ्गुलिदेशाच्चरेखा गच्छत्यनामिकाम् ।

अविच्छिन्नानि वर्षाणि पाष्टिमायुर्विनिर्दिशेत् ॥ १०३ ॥

कनिष्ठाङ्गुलिदेशाच्च रेखा तत्रैव गच्छति ।

त्रिंशद्वा विंशवर्षाणि तस्यायुः परिकीर्तिता ॥ १०४ ॥

कनिष्ठेत्यादि श्लोकचतुष्टयं स्पष्टम् । १०१-१०२-१०३-१०४

ग्रन्थान्तरार्धं विशेषं तदुक्त्वा वाह—

कालाङ्गुलीद् रेहा पए सिणिलंधि उण जस्स मया ।

अखंडा अङ्गुडिया वरिसाण सयं च सोजीयइ ॥ १०५ ॥

कालाङ्गुलीति । काला-इयामा अङ्गुली कनिष्ठा राहुशन्योरधिष्ठा नाद्रा-
त्रिप्रत्यासतेश्च तन्मुला लेखाप्रदेशिनी विलङ्घ्य यस्यागता अखण्डा अस्फुटिता
वर्षाणां शतं सजीवेत् ॥ ५ ॥

अत्र विशेष बोधाय भागानाह—

वीसंति संचालं पन्नाससंसठीं सतरि असिइ ।

नव इकणिठिया उपएसिणि जावजाणिज्जा ॥ १०६ ॥

वीसमिति । विंशति १ खिंशच्चत्वारिंश ३ त्पंचाशत ४ षष्टि ॥
सप्तति ६ अशीति ७ नवत्यः एतावन्ति वर्षाणि कनिष्ठातः प्रारभ्य प्रदेशि
नी यावदायुर्जनीयात्, एतद्वचनादेव कनिष्ठादिक्रमः श्रेयान् नाङ्गूष्ठतर्ज-
न्यादिस्तेन विवेकविलासोक्तां संख्यां किञ्चिद्व्यभिचारिणीं दृष्ट्वा न भ्रमणी-
यम् ॥ ६ ॥

अथैषां निर्णयेहेतुमाह—

करजां वा चतुष्काधोभागा नष्टां प्रकल्पयेत् ।

यथाप्तं तन्नेरेखाया माघोलङ्घनतः शतम् ॥ १०७ ॥

करजाम्बेति । करजाम्बा यद्यपि पदान्नखाज्जायन्ते तथापि पादस्या
लक्षण तुर्यांशस्थानात्करे सर्वांगेण लक्षणात् प्राधान्ये नैवं रूढिः यद्वा पादनला
सन्तोष्यसन्त एव करनल प्रतिबिम्बरूपात् ज्योतिषां करनखानां देवीस्तद्रूपा
द्वा तेषां अम्बे व मातेव करजाम्बा अङ्गुल्यः तत्राङ्गूष्ठस्यापि क्वचिद्ग्रहणात्
निवारणाय चतुष्कमिति । तस्याधोनीचैः प्रदेशेऽष्टाविति सूत्रे विंशत्याद्यष्ट-
कस्यैव पाठादन्यथा भागात्र च प्रकल्पयेत्-चिन्तयेत् । शङ्कु दवरकं वातद्रेखा
प्रमाणं कृत्वा भागान् कुर्यात्, यथा जीवितरेखायां तर्जन्या उल्लङ्घने शतं
आप्तं, लब्धं निश्चीयते । नन्वेयं पञ्चभिर्दश वर्षाणीति वचनाद्दशवर्षायुर्निश्च-
योऽपि वाच्यस्तथा च दशवस्था वदशभागाशतादधिकायुषि द्वादशत्रयोदश
वा भागाः म्युरिति चेन्न; द्वादशवर्ष पर्यन्तं हस्तवीक्षणस्य रेखाणामप्राकट्या-
न्नयुक्तितः पञ्चभिर्दशवर्षाणीति सूत्रे विंशत्याद्रेढीकरणाय तेन भागनवकमेव
अधिकैर्यायुषि प्रागेवकृतोत्तरत्वादिति ॥ १०७ ॥

अत्र भाष्यं—

पूर्वापरवाक्ययोजनाय एवमिति स्पष्टम् ।

अथ क्रमप्राप्तं धनरेखाविमर्शमाह—

धनरेखायां मिलति तदा तस्य पुत्रो धनवान् वामे धनरेखा दक्षिणहस्त धनरेखातोः महती तदा धसुरकुले धनं बहूलं साचेत्, वामायुर्लखायां मिलति तदा स्वसुरकुलाल्लभ्यम् । रेखा छेदे न लभ्यं आयुर्लखातः पल्लवो निर्गत्य धनरेखायां मिलति तदा पुत्री भाग्यवती गोत्ररेखातः पल्लवो निर्गत्य वामे धनरेखां मिलति तदा भागिनी भाग्यवतीत्यादि स्वयम्बुद्धम् ॥ ९ ॥

ग्रन्थान्तरे विशेषमाह—

मणिबंधाउपयद्वा संपत्तामतिभंगुलीइ जा रेहा ।

साकुणइ घणसामिद्धं देसर कार्यं च आयरिधं ॥ ११० ॥

मणिबंधाउ इति । मणिबंधात् प्रवृत्ता मध्यमाङ्गुली या रेखा सम्प्राप्ता साधनसमृद्धिं कुरुते देशस्वातंवा, आचार्यम् । एतुमध्यमाश्रितोर्वा रेखाफलैश्वर्यलक्षणं ननु धनकथनाद्धनरेखेयमिति । प्रकरणकृन्मतेऽपि प्रागुक्त रेखा पञ्चके धनरेखायाभेदेन कथनात्, अत एव दीक्षा रेखायास्तर्जन्यघस्तन्या। बलवत्त्वे गणाचार्यमिति । द्वितीय फलमैश्वर्यव्यञ्जकं स्पष्टम् । योगिनां धनाऽप्राधान्यात् । वाशद्वकथनात् फलभेदः ॥ ११० ॥

अथ दक्षिणक्रमाद्गोत्ररेखा विमर्शमाह—

गोत्ररेखाथ यस्य स्यादखण्डा वेधवर्जिता ।

गोत्रेसमुख्यतो याति सर्वेषामाश्रयः पुमान् ॥ १११ ॥

गोत्ररेखेति । स्पष्टम् । अखण्डा सम्पूर्णा मध्ये छेदे तु तस्मात्पुरुषाद्वंश-छेदः पुत्रामावात्, तत्राप्यन्य रेखा साहचर्यं परकीयपुत्राद्वंशस्थितिः । गोत्ररेखामूलछेदे जारजातत्वं जन्मनि वा पितृ मरणान्त कष्टकृत् कुलमर्यादामुल्लङ्घते गोत्र रेखामूले मत्स्ये कुले पावित्र्यम् ॥ १११ ॥

यावन्तः पल्लवाश्चास्यां माया सम्मुख गामिनः ।

तावन्त पितृ द्रव्यस्य भयेयुर्भाग हारिणः ११२ ॥

यावन्त इति । अस्यां गोत्ररेखायां यावन्तोऽङ्गुलि सम्मुखाः पल्लवास्तावद्भिः पितृधन भागवद्विस्ता बद्धारं क्लेशः ॥ ११२ ॥

अस्ताचलाद्द्रव्येरखा रक्ता खण्डाघनप्रदा ।

तस्यां चैत्पल्लवाजीव रेखा मुख्या-अपत्यदा ॥ १९८ ॥

अस्तचलादिति । स्वसमथे उदयास्ताचलयोरैक्यात् हिमवन्नामानगः स्वर्णमयो भरतक्षेत्र सीमाकारी तत्रैव लक्ष्म्याः स्थानात् वसुधारायां धनद्रुप्या लक्ष्मी स्वरूपेण बौद्धैः पठनाद्वा लोकेऽपि—

‘अस्त्युत्तरस्यां दिशिदेवतात्मा हिमालयो नामनगाधिराजः’ इति कुमारसम्भवकाव्ये अनन्तरस्तनप्रभवत्वेनोक्तेः ।

यथा लोके एकैवदिक् इन्द्राश्रये ऐन्द्री पूर्वावरुणाश्रये वारुणी पश्चिमा इति भेदद्वयाविकल्पात्, द्वेषा जैनमतेऽपि, आकाशास्तिकाये एकद्रव्यत्वंऽपि यद् द्रव्यसाहित्यविकल्पाद्धोकाकाशमलोकाकाश इतिद्विधा प्रसिद्धिस्तद्वेदलोपि तत्रापिहिमवन्नगे यत्र सूर्य उदेति तदंशे उदयाचलो यत्रास्तमेति । तत्रास्ताचल इति ततोद्रव्यरेखा प्रभवति सा रक्ता सम्पूर्णा धनप्रदा अत एव मातृरेखापीयमेव । स्त्रीणां लक्ष्मीरुपात् किञ्चदास्त्रिधनाशन इतिवचनात् दीपोलक्ष्मी लक्षणं तत् प्रकाशोऽपि पश्चिमायामस्ताचले सूर्यप्राप्तेः स्यात् रात्रौ सौरं तेजोदहनं विशतीति लोक्तोक्ति प्रामाण्यात् तस्यां धनरेखायां ये पल्लवा जीवितरेखा सम्मुखास्ते अपत्यदास्तावद्धारं, अपत्यानि स्त्री तस्य पुंसः प्रसूते संतानरूपमेव धनं नान्यद्भनमित्यर्थः । यद्वा तावदपत्यसुखमेव धनसुखं मन्तव्यं तेनाग्रे वक्ष्यमाण सन्तानरेखाभिर्न पुनरुक्तिः ॥ १०८ ॥

अङ्गुष्ठसम्मुखा येते तावद्धार धनार्जनम् ।

तस्याच्छेद राजदण्ड चौराद्धानिस्तु वेधतः ॥ १०९ ॥

अङ्गुष्ठेति । ये पुनरङ्गुष्ठसम्मुखास्तावद्धारं धनार्जनं विभवप्राप्तिः । तस्या धनरेखायाच्छेदे राजदण्डः, वेधे तस्करभयम् । पितृरेखातो निर्गत्य कापिलरेखा धनरेखायां याति तदापितृधनं मोक्षा । जीवरेखाया मातृरेखा स्वल्पा तदाजीवत्यपि नरे धनहानिर्गहती चेत् धनरेखायां कापिलरेखा करमा-निर्गत्य मिलति, तदा पश्चिमदिशोलम्बं सन्तानार्जितधनमोगः परधनं वा प्राप्नोति, तत्रापि वज्राकारे पतिते मन्त्रिपदं आयुरेखातः पल्लवो निर्गत्य

सार्थ बाहोर्धनी नेतोर्ध्वरेखाचोच्छ्रिता ।

कनिष्ठामूर्ध्वरेखातः प्रतिष्ठावान् महायशः ॥ ११८ ॥

सार्थबाह इति ॥ १८ ॥

त्रयमपि स्पष्टार्थम् ॥ १६-१७-१८

अरकंडा अण्डुडिमा पल्लव रहिया तहाअविच्छिन्ना ।

एगावितुहरेखा सहसस्यजणपोसणी मणिया ॥ ११९ ॥

अरवण्डेति । अरखण्डा सम्पूर्णव्यथायोग्यमवधिं प्राप्ता अस्फुटिता-अभिन्ना पल्लववैर्मध्ये शाखाकारैरहिता-अविच्छिन्ना मध्ये बिछेदेनाप्ता ईदृशी एकाप्यु-
र्ध्व रेखा जनसहस्रं पुष्पाति किं पुनस्तस्याः पञ्चकमिति ॥ १९ ॥

द्रव्यानुसाराद्द्रव्युफळमिति न्यायाज्जातेरपि वस्तुत्वं द्रव्यम्

ऊर्ध्वरेखा फलमाह—

विष्णाणां धेयकारी रज्जुकीरिपतिपाणा सारेहा ।

धेसाणाय अच्छकरी सुखकरी मुद्वग्रणं ॥ १२० ॥

विष्णुष्णाणमिति । ग्रहस्वानशकूनादीनां यथाद्रव्यदेश कालविमर्शकडव-
त्सामुद्रिकस्यापि निमित्तत्वात्कलमेष्टम् । तेन विष्णाणां वेदादिशास्त्राध्ययनं
ऊर्ध्व रेखाकलं क्षत्रियाणां राज्यं वैश्यानां व्यवसायिनां धनं, शूद्रवर्गाणां
बहुजातिरे दाद्रहुत्वं तेषां सुखेन निवहिष्य । ननु केऽपि विष्णा राज्ञ्यम्जः-
क्षत्रियाध्ययनपठवः, शूद्रावपि व्यवसायिन इत्यन्यथापि दृश्यते जातेर्बिकलवध,
तितत्त्वेन, अवस्तुतत्वात् नहि कुण्डो धनत्वेन विकल्पितः पण्डः पयसा पात्री
पूरयतीति चेन्नक्तनुसनातया ब्राह्मण्या क्षत्रियदर्शने कृते गर्भस्य तादृशत्वेनो-
त्पत्तौ वैद्यशास्त्रप्रामाण्ये नापि जातिरेखनियामकत्वाद्वन्यथा निम्नादिकला-
दाम्नाद्युत्पत्ति प्रसंगादित्यन्यत्र विस्तरः ॥ १२० ॥

तृतीया ऊर्ध्वरेखा सावित्री प्राप्नोति तस्याः फलमाह—

या मणिवंधपयहा संपताणामि अंगुलि रेहा ।

साकुण्ड इस्तथवाहं नखयसय पूइयं पुरिसं ॥१२१॥

यावन्तः पल्लवा राज्ञोऽभिमुखास्ते पियंवदा ।

भ्रातरः स्वजनाः कार्ये पुंस साहाय्यकारिणः ॥ ११३ ॥

यावन्त इति । राज्ञोऽङ्गुष्ठस्य सम्मुखा यावन्तः पल्लवास्तावन्तो भाग-
हरिणोप्यस्य पुंसोऽनुकूलाः क्वचिद्विवादे साद्यक भाजः ॥ ११३ ॥

प्रकरण कारस्त्वाह—

मणिवंधाउपयहा पणसिणी जाव अइ गया रेहा ।

बहुबंधुसमाइन्नं कुलवंसनिदिसे तस्य ॥ ११४ ॥

मणीति । मणिवन्धात् प्रवृत्ता प्रदेशिनी यावत्, अतिगता रेखा बहुबन्धु
समाकीर्णं कुलवंशं निर्दिशत्तस्य ॥ ११४ ॥

दीहाई जाण दीह कुलवंसमंडहियं मंडहियाए ।

विन्नाए जाणाविन्नं जाणमुमिन्नं च भिन्नए ॥ ११५ ॥

दीहाइ इति । दीर्घायां जानीहि । दीर्घ—कुलवंशं मृताधिकं मृताधिकया
छिन्नया जानीहि छिन्नं जानीहि भिन्नं च भिन्नया, अत्र—उद्ध्व रेखाभेद
व्याख्यानेऽपि गोत्ररेखास्वरूपमेव लभ्यते परं वस्तुतः कुलरेखात्मनेऽपि पृथ-
गेव इदं सूत्रं तर्जनी प्राप्तोद्ध्वरेखाधरस्य पुंसः कुटुम्ब पोषकता ज्ञापकम् ।
मृतं—अधिकं यस्मिन् सकुलवंशो मृताधिकः स्वल्पजीवज्जनः । मृताधिकया,
अतितनुतर लेखया छेदवती मध्ये न दृश्याः भेदवती मुखे । शाखाद्वयत्रयवती ।
कुलं पैतृकं जातिर्मातृकी कुलस्य वंशः सन्तति परंपरा कुलवंशस्य छेदवत्या
रेखया छिन्नं भेदवत्या रेखाया भिन्नं परस्परविरुद्धं जानीहि ॥ १५ ॥

अथ ऊद्ध्वरेखा भेदानाह—

मणिवन्धादुद्ध्वरेखा यात्यङ्गुष्ठादि सम्मुखी ।

असौपञ्चविधा राजा श्रयिणी राज्य सौख्यदा ॥ ११६ ॥

मणिवन्धादिति ॥ १६ ॥

नृपोनृपतिमित्रं वा प्राप्ता चेतर्जनीमसौ ।

ज्येष्ठा प्राप्ता तथाचार्य ख्यातिमान् सन्यनायकः ॥ ११७ ॥

नृप इति ॥ १७ ॥

सार्थं बाहोर्धनी नेतोर्ध्वरेखाचेच्छिवाश्रिता ।

कनिष्ठामूर्ध्वरेखातः प्रतिष्ठावान् महायशः ॥ ११८ ॥

सार्थंवाह इति ॥ १८ ॥

त्रयमपि स्पष्टार्थम् ॥ १६-१७-१८

अरकंडा अण्डुडिमा पल्लव रहिया तहाअविछिन्ना ।

एगावितुहरेखा सहसस्यजणपोसणी भणिया ॥ ११९ ॥

अखण्डेति । अखण्डा सम्पूर्णव्यथायोग्यमवधिं प्राप्ता अस्फुटिता-अभित्ता पल्लवैर्मध्ये शाखाकारैरहिता-अविछिन्ना मध्ये विछेदेनाप्ता ईदृशा एकाप्यु-
र्ध्व रेखा जनसहस्रं पुण्याति किं पुनस्तस्याः पञ्चकमिति ॥ १९ ॥

द्रव्यानुसाराद्रस्तुफळमिति न्यायाज्जातेरवि वस्तुत्वं द्रव्यन्

. ऊर्ध्वरेखा फलमाह—

विष्णवाणां वेयकारी रज्जुरीपतिपाणा सारेहा ।

वेसाणाय अच्छकरी सुखकरी सुद्वग्राणं ॥ १२० ॥

विष्णव्याणमिति । अहस्वानशकूनादीनां यथाद्रव्यदेश कालविमर्शकञ्च-
त्सामुद्रिकस्थापि निमित्तत्वात्कलमेष्टव्यम् । तेन विष्णवाणां वेदादिशास्त्राध्ययनं
ऊर्ध्व रेखाकलं क्षत्रियाणां राज्यं वैश्यानां व्यवसायिनां धनं, शूद्रवर्गाणां
बहुजातिरे दाद्रुत्वं तेषां सुखेन निवहिश्च । ननु केऽपि विष्णु राज्ञम्जः-
क्षत्रियाध्ययनपठवः, शूद्रा अपि व्यवसायिन इत्यन्यथापि दृश्यते जातेर्भिकल्पध,
दितत्त्वेन, अवस्तुतत्वात् नहि कुण्डो घ्नोत्वेन विकल्पितः पण्डः पयसा पात्री
पूर्यतीति चेन्नक्तनुस्नातया ब्राह्मण्या क्षत्रियदर्शने कृते गर्भस्य तादृशत्वेनो-
त्पत्तौ वैद्यशास्त्रप्रामाण्ये नापि जातिरेखनियामकत्वादन्यथा निम्वादिकला-
दात्राद्युत्पत्ति प्रसंगादित्यन्यत्र विस्तरः ॥ १२० ॥

तृतीया ऊर्ध्वरेखा सावित्रीं प्राप्नोति तस्याः फलमाह—

या मणिबंधपयहा संपताणामि अंगुलि रेहा ।

साकुण्ड इत्यथवाहं नखयसय पूड्यं पुरिसं ॥१२१॥

जामणीति । या मणिवन्धात् प्रवृत्ता-संप्राप्ताऽनामिकाङ्गुलिं रेखा सा करोति सार्धवाहं नस्पतिशतपूजितं पुरुषम् ॥२१॥

तूरियामूर्ध्वं लेखां प्राह—

मणिवंधा उपयुक्ता कजिठा जाव जागया रेहा ।

साकुणइ जससामिद्धं सिठि बहुवितसंजुतं ॥२२॥

मणीति । मणिवन्धात् प्रवृत्ता कनिष्ठां यावद् या गतारेखा सा करोति यशः । समृद्धं श्रेष्ठिनं बहुवित्तसंयुक्तम् । इति प्रकरणकृन्मते चतुर्द्धा ऊर्ध्वं लेखा द्वयस्य प्रागेवोक्तेः ॥ १२ ॥

पञ्चम्या उर्ध्वं रेखायाः कलं विधेत्याह—

मणिवंधाउ रेहा अंगुठपएसिणी गामगभया ।

सा कुणइ सत्थजुत्तविन्नाण वियरकणं पुरिसं ॥ १२३ ॥

मणीति । मणिवन्धाद्रेखा-अङ्गुष्ठ प्रदेशिन्योर्मध्ये गता सा करोति शास्त्रयुक्तं विज्ञानाविचक्षणं पुरुषं इयं रेखातु गोत्ररेखेव प्रतिभासते यदीयं विद्या रेखा तदामणिवन्धकनगेऽपि मणिवन्धस्य वामकोण एव आक्षस्तत्रैव नक्षत्र चक्रे पुण्यस्य गुरुद्वैवतस्य सद्भावेन विद्यारेखाया औचित्यात्, सर्वत्र मणिवन्धग्रहणं तस्य सर्वोर्ध्वरेखा मूलत्वेन प्राधान्यं ज्ञापकं तेन मणिवन्धे कोटिसंख्या विवेकविलासे ॥ २३ ॥

सैव सामाद्रिकेऽपि—

अङ्गुष्ठस्यापि यचन्ते ब्रूते नृपातिमुत्तमम् ।

सैव तर्जनीकां प्राप्ता राज्यसंपद्मुत्तमम् ॥ १ ॥

सेनापतिं घनेशत्वं मध्यमां गतया तथा ।

अनामिकां पुनः श्रेष्ठी धनवान् समवेन्नरः ॥ २ ॥

सुखिनं सुमगंवापि यदि प्राप्ता कनिष्ठिकाम् ।

नरं करोति तादृशं भाग्यवन्तं महावयम् ॥ ३ ॥

इति । ऊर्ध्वं रेखा पञ्चकफलं स्पष्टं निगद्य चतुर्विधत्वमप्याह—

त्यक्तोर्द्ध्वं मणिबन्धं या रेखा चोत्तरगामिनी ।

यशो ददाति सा पुंसां श्रीदायिका न संशयः ॥ १२४ ॥

त्यक्तोर्द्ध्वमिति । मणिबन्धं विमुच्य उत्तरगामिनी या रेखा सा पुंसां यशो ददाति । लक्ष्मीदायिकापि स्यात्तन्न न सन्देहः ॥ १२४ ॥

उर्द्ध्वरेखा चतसृष्वहलीषु भवन्ति चैत्र ।

नानामोगं सुखं सेवासमुद्रवचनाद्यथा ॥ १२५ ॥

ऊर्द्ध्वरेखेति । प्रकटं, अत्राङ्गुली चतुष्करूपैवोक्तेः चतुर्द्ध्वं ऊर्द्ध्वरेखा इति न निर्णयं चतसृष्वहलीषु एतत् फलं तर्हि पञ्चम्या विधिष्टं-भवेत्यर्थात् ॥ २५ ॥

इत्युर्द्ध्वरेखाविमर्शनम्

अथ प्रकीर्णकरेखास्तत्र स्त्रीमूलत्वात्संसारत्येति पूर्वं तस्या रेखा-विमर्शं प्राह—

स्त्रीरेखायामहस्ते स्यादायुरेखा स्वभावतः ।

दक्षिणैः पल्लवैस्तस्यां सौख्यं दुःखं तु वामगैः ॥ १२६ ॥

स्त्रीरेखेति । पुंसो वामहस्ते आयुर्लेखा सा स्वभावतः स्त्रीरेखा मन्त्रव्या-खीणामर्द्धाङ्गस्थायित्वेन वेदे लोकेच प्रतीतेः इतरथा वामहस्तेरेखा वैकल्य-मापतति तथात्वे दक्षिणहस्तेरेखाणामपि तथा प्रतिपत्तौ कर्मनिपेक्षत्युक्तं प्राक् द्विसो दक्षिणोहस्तेः रात्रिर्वागो मतान्तरे इति कथनात् स्त्रीप्राधान्यं रात्रावेव । रात्रौ स्त्रीप्राधान्यमेवेत्युभयथा नियमात् दिने स्त्रियाः पृथग्भाव-स्थानान्, दक्षिणगतैः पल्लवैः पुंसः स्त्रिया सुखं वामगैः पल्लवैः स्त्रिया दुःख-मिति विशेषः ॥ २६ ॥

ग्रन्थान्तरगतं विशेषमाह.—

आयुरेखा कनिष्ठान्त लेखाः स्यु गृहिणीप्रदाः ।

समाभिः शुभशीलस्याः विपमाभिः कुशीलकाः ॥ १२७ ॥

आयुरिति । जीवितलेखायाः कनिष्ठायाम्मध्ये या रेखास्तार्द्धणी स्त्री तां प्रददत्ते । यावत्स्योलेखास्तयोर्मध्ये तावत्स्यः स्त्रियः पुंसो भवेयुः तामिर्द्ध्वं-

स्वामिः समाभिः प्रध्वरामिः सुशीलाः स्त्रियो विश्वामिर्बक्रामिः कुशीला
 व्यभिचारिण्यः क्रोधनावा, अत्र सामान्योक्तावपि वामहस्ते जीवितरेखा-
 कनिष्ठयोरन्तरे यावद्रेखा सम्भवस्तावत् स्त्रीयोग इति व्याख्येयं यत्तु कचिद्
 दक्षिणहस्ते जीवितरेखा कनिष्ठयोर्मध्ये या रेखास्ता स्त्री संख्या लक्षणमिति
 साम्प्रती न मुग्ध सामुद्रिकाणां तथा प्रवृत्तेरनुसाराद्याख्यातं तद् भ्रममूलं
 दक्षिणहस्ते स्त्रीलक्षणाऽघटनात्, दूतस्थ यदिपादः स्यादक्षिणोत्रे स्थितस्तदा
 पुमान् दष्टोऽथ वामे तु स्त्रीदष्टेति न संशय इति विवेकविलासे दूतपरीक्षाया
 मपि तथा वचनात्, एवं तारा मूलादिति वक्ष्यमाण सूत्रेऽपि वामहस्त
 करमरेखाभिः स्त्रीपरिगणनं ज्ञेयम् । केचित्तु आयुर्लेखेति सूत्रं दक्षिणहस्ते
 पुंसः स्वजन्मनि सूतिका स्त्रीपरिगणने न व्याख्यान्ति । समाभिः सुशीलाः
 सदाचाराः कुलिना विषमाभिर्विरुद्धजात्या इति, अर्थात् अत एव सूतिका
 स्थानात्पुरस्तर्जन्यधोमृत्युस्थानमपि युक्तं, चैतत् आयुर्लेखायाः स्वात्मरूपत्वेन
 तदुद्भवस्थानस्य कनिष्ठाधः संगतत्वात्, सूतिकास्थाने एक रेखापिता
 परग्रामे रेखा द्वये पिता सन्निहितः रेखा त्रये इतो बृद्धता भ्राता स्वसा वा
 वाच्या तथापि रेखा समत्वे रात्रि जन्म वैषम्ये दिवा जातस्तथाऽस्य पश्चा-
 द्रेखा समत्वे स्वसा रेखा वैषम्य भ्राता सम्भवतीत्यपि लक्षणीयम् । तेन
 प्रकरणकारोक्तिरपि ॥ १२७ ॥

तामेवाह—

कालांगुली कनिष्ठा रेहातु जस्स जतिया हुंति ।

तत्तियामिता पुरिया पुरिस्सय तत्तिय महिला ॥ १२८ ॥

कालाङ्गुलीति । काला कृष्णा यद्वा कालरेखा आयुर्जीवित काल इति
 कोपवचनाज्जीवितरेखा तस्याः प्रत्यासत्तेः कालाङ्गुलिः कनिष्ठा तस्याधो यस्या
 यावत्यो रेखा भवन्ति तावन्मात्रा स्त्रियाः पुरुषा इति दक्षिणहस्ते ।
 पुरुषस्य तावत्यः स्त्रियः इति वामहस्ते विमर्शः ॥ १२८ ॥

तत्रापि विशेषमाह—

दीहाहिकोमारी कुडियाहिं पुण्णमवे वियाणी ।

जासहाहियो सोहगं कुडियाहिं विंदूहयं जाणदुहयं ॥ १२९ ॥

दीहाहि इति । दीर्घाभिः प्रलम्बाभिर्लेश्वाभिः कुमारी स्त्री परिणयनं एकया रेखया एकशो रेखाद्वयेद्विर्विवाहो रेखात्रये तिरिति स्फुटिताभि-
लेश्वाभिः पुर्नभुवं धारितां वा विजानीयात् स्निग्धाभिः स्त्रिया बहुसौभाग्यं
तुडियाहिं इति । त्रुटिताभिर्लेश्वाभिर्लेश्वाभिरपि दूष्यं दुर्मगां जानीहि
एवमेव फलं भर्तारमुद्दिश्य स्त्रिया दक्षिणहस्त्रे विमर्शनीयं यद्यप्यत्र वामे वा
दक्षिणे इति विवृत्य नोक्तं तथापि वामभागे तु नारीणामिति सूत्रानुवृत्तेर्यथा-
योगं ग्राह्यम् ॥ १२९ ॥

अथास्या रेखाया विपक्षमाह—

दीक्षारेखावलवती पुरस्था चेन्महत्तरा ।

बाधयेदाररेखा तदा मित्रोदयं वदेत् ॥ १३० ॥

दीक्षेति । आघाऽधः स्थातु दीक्षणमित्यग्रे वक्ष्यमाणा दीक्षा रेखा बल-
वती स्थात्, बलं चात्र सूक्ष्म १ स्निग्ध २ गम्भीर २३ लम्ब ३४ पिङ्गल
२५ अव्यावृत्त ६ अलिल ७ अभिल ८ अविहद् ९ सम १० अस्थान-
च्युत ११ पूर्णा १२ ख्यद्वादशगुणयोगस्तत्सहिता । पुरःस्था हस्तस्य
दक्षिणस्य अग्रभागो स्थिता, आघाङ्गुल्या अधःस्थानात् पूर्वभागे स्पष्टा
चेद्यदि महती सादाररेखां बाधयेत् फलप्रतिबन्धाद्विफलं कुर्यात्तदा स्त्रीरेखा
कस्य चित् प्रियमित्रस्य परमभक्तसेवकस्य वा उदयं वदेत्, एवं स्त्रीरेखानिर्णये
पितृरेखाङ्गुष्ठ रेखान्तरे वा ऊर्ध्वं रेखिका इत्यादिना हस्तचिन्हे दाररेखा
उक्तास्तत् सूत्रं स्वपरस्त्रीनांगलक्षणं न पुनर्विवाहादिसंस्कारप्राप्त स्त्री विषयं
बोध्यम् ॥ १३० ॥

अथ राजयोगे सति विशेषमाह—

तारा मूलान्मणिं यावत् रेखा यत्संख्यया स्फुटाः ।

तावतीर्महिलास्तस्य राजयोगे त्रिनिर्दिशेत् ॥ १३१ ॥

तारेति । कनिष्ठा मूलात् प्रारभ्य मणिबन्धयावद् यावत्पारेखा स्तावत्यः

स्त्रियः स्युः । कदेत्याह—राजयोगे सिंहासनादि वक्ष्यमाण राजलक्षण सद्भावे,
एतेन ग्रन्थान्तरे

“ कनिष्ठा मूलरेखाया माणिं यावच्चरेखिकाः ।

“तावत्यो महिलास्तस्य स्त्रियास्तावन्मनः प्रियाः ॥ १ ॥”

इत्यपि निश्चितं ननु क्वचित् कनिष्ठाधः खीरेखा १ ग्रन्थकृन्मते वाम-
हस्तायूरेखा २ राजयोगे तारा मूलादित्यादिना खीरेखा उक्ता तथा रेखाभिः
करभे वामे वणिक् पुत्राश्च सेवका इति वचनं तर्हि अपत्यरेखा नवकाश
इति चेन्न राजयोगे मातृरेखाया अप्रयोजनात् मणेरङ्गूष्मूलां तं यावत्
अपत्यरेखा ज्ञेया, अत एवाग्रे विवेक विलासोक्तं, अपत्यरेखाः सर्वाः स्युर्न
तथाङ्गूष्म तलान्तरे इति गृहीतं राज्ञः प्रायो भ्रातृनाशादनाशेऽपि
सेवकान्तर्भावात् पितृरेखातोऽङ्गूष्म सम्मुख पर्ववैरेव साहाय्यकारिमात्रत्वे
नगणनं यद्वा क्षुद्रराज्ये स्पर्द्धा कारित्वे नवक रूपकरभरेखाभिरेव दक्षिणे
भ्रातृभगिन्यादि गणनं युक्तं वामहस्ते करभे स्त्रिय एव संख्येयाः ॥ २३१ ॥

अत्रार्थे सम्प्रतिमाह—

स्युर्यावन्त्योन्तरे रेखा माणिर्जीवित रेखयोः ।

तावतीर्माहिलास्तस्य स्त्रिया स्तावन्मनः प्रिया ॥ १३२ ॥

स्युर्यावत्य इति । उक्तार्थम् ॥ १३२ ॥

अथ स्त्रियास्तावन्मनः प्रिया इत्येतस्य संगतिमाह—

स्त्रिया दक्षिण पाणिस्था पतिरखा प्रकीर्तिता ।

आयुरेखात्र तद्भेदे योगः स्याद्विधवाकरः ॥ १३३ ॥

स्त्रिया इति । स्त्रीणां दक्षिणपाणौ जिवितरेखा सा भर्तृरेखा स्मृतास्तस्या-
भेदे विधवा रण्डा तस्य योगः स्यात् । तस्यावेधे, असतीत्वयोग
इति ॥ १३३ ॥

तदा वामकरे तारा मूलदा माणिवन्धनम् ।

रेखायावत्य उद्भूतास्त्रिया स्तावन्त ईधराः ॥ १३४ ॥

तदा वामकर इति स्पष्टम् ॥ १३४ ॥

अथ लक्षणानामन्योन्यबाधे प्राचां वचनमाह—

पुष्टं यदेवदेहेस्याल्लक्षण वाप्यलक्षणम् ।

इतरद्वाध्यते तेन बलवत्फलदं भवेत् ॥ १३५ ॥

पुष्टमिति । पुष्टं बलयुक्तं लक्षणं विरुद्धलक्षणं वा इतरनिर्वलं तेन बलवता
आध्यते तत्फलं निषिद्धत इत्यर्थः ॥ १३५ ॥

निगमनमाह—

तथाच योगिप्रभृते यस्य स्त्री संगमो नहि ।

दाररेखासिक्त शिष्टां दत्तेत्वन्या प्रभुत्वकृत् ॥ १३६ ॥

तथा चेति । यस्य योगिनः स्त्रीसङ्गमो नास्ति तस्य इस्ते स्त्री रेखा शुभाम-
वृत्त भाजनं शिष्यजनं दत्तेतु पुनः अन्या शिष्यसेवक माग्यादिरेखा प्रभु-
त्वमैश्वर्यं करोति; यद्वा लक्षणानुरोधात्लक्ष्यं, तथा वचिच्छ्लक्ष्म्यानुरोधेनापि
लक्षणप्रवृत्तेस्तत् एव देवानन्दाया गर्भापहार लक्षणानां स्वप्ना नामप्यहारः
सिद्धान्त सिद्धः ॥ १३६ ॥

स्त्रीरेखावत्तापसयोग भाग्यादि रेखया वामहस्तगतया किं विमर्श-
नीयमित्याह—

लक्ष्मी राज्यं वाहनादि नृणां वामकरादिह ।

ज्ञानमैश्वर्यं वंशादि वीक्ष्य दक्षिणपाणितः ॥ १३७ ॥

लक्ष्मीति । वामकरे योगिनो धनरेखया लक्ष्मीः ऊर्ध्वरेखाया राज्यं
वाहानरेखया वाहनेभ्यो लभ्यं इहतापसयोगे वाच्यं दक्षिणपाणितो धनरेख-
या शुद्धज्ञानं सुखसन्तोषात्मबोधदिकं ऊर्ध्व रेखया ऐश्वर्यं गोत्ररेखया वंशा-
दिकं लक्षणीयमित्यर्थः ॥ १३७ ॥

अथैवं योगिनो लक्षणनिगमने योगिन्याः पतिरेखायां किं वाच्य-
मित्याह—

योगिन्यासुखं पत्युस्तस्या दक्षिणपाणितः ।

ज्ञानं यात्रा तपःशौचं गुरुसौख्यं निरीक्ष्यते ॥ १३८ ॥

योगिन्या इति । पतिरेखया ज्ञानं यात्रातीर्थप्रणतिः संयमो वा तपः शौ-

चं द्रव्यभावमिन्नं नैर्मल्यं घनादेर्हस्तासिद्धिः पितृ रेखया गुरोः सुखं दक्षिण पाणे विमर्शनीयम् । तेन एक स्मादपि लक्षणात्राना लक्ष्य विचारो नानुपपन्न इति ज्ञेयम् ॥ १३८ ॥

इति स्त्रीरेखाविमर्शनम् ॥

अथ स्त्रियाः प्रसङ्गादपत्योत्पत्तिरिति क्रमादपत्य रेखा विमर्शमाह—
मणेः स्वभाव रेखान्त रेखाभिः करभेन्तृणाम् ।

अपत्य संख्या निर्देश्यं सम्प्रदाय मताश्रयात् ॥ १३९ ॥

मणेरिति मणिश्चन्धादारभ्य स्वभावरैखा जीवितरेखा तत्पर्यन्तं, अपत्यानां संख्यागणना वक्तव्या सम्प्रदायो गुरुपरं पर्यन्तस्याश्रयादरस्तस्मात्, तत्रापि करमेरेखाः समाङ्केन तदा प्रथमं पुत्रीविषमाङ्केन पुत्रः प्रथमं स्यात्, अत्रायं भावः विवेकविठासे वक्ष्यमाणसम्भत्या करभे रेखा भ्रातृमगिन्यादि लक्षणं, अङ्गुष्ठमूलेऽपत्यसंख्येति दृश्यते । तेन साम्प्रदायिकमतस्य तात्पर्यमिदम् । करभे वामहस्ते प्रत्यासत्त्या, अपत्य संख्या उचिता, अङ्गुष्ठमूले तु भ्रातृ मगिन्यादिसंख्यापितृरेखा समासन्नत्वात् बाहुल्येन प्राकृत लोकानां तथैव योगात् राजयोगे पुनर्वैपरीत्यम् ॥ १३९ ॥

हस्तविन्धकार सम्यक्त्या द्रव्यन्नाह—

यावत्यकरभे रेखा ऊर्ध्वं तावदपत्यदाः ।

ताः समाङ्के तदाद्या स्त्रीविषमाङ्के नरं वदेत् ॥१४०॥

यावत्य इति ॥ १४० ॥

तापसयोगे विशेषमाह—

योगिनां तनयस्थाने शिष्यप्राप्तिर्विचार्यते ।

पत्युः स्थाने योगिन्याः धर्मयोगमथाश्रमः ॥ १४१ ॥

योगिनामिति । अपत्यरेखाभिः शिष्यपरिगणनं योनिनां स्त्रीरहितानां वाच्यं शिष्यपुत्रयोः साम्यात्, सृष्टिर्द्विविधा—‘ मानसी योनिजा च षाद्या शिप्सन्तत्या परापुत्रप्रवाहेणेति ’ न्यायकुसुमाञ्जली ग्रन्थे उदयनाचार्याः

प्राहुः तत एव योगिन्याः पतिस्थाने धर्म शौचादिराचारः योगः—पञ्चाग्नि
साधनादितपः कर्ममठाश्रमोगुरु पारंपर्यसंसर्गस्तस्य तत् प्रतिपालकत्वात्,
अत एव एकस्माल्लक्षणान्नाना लक्ष्य विमर्शः प्रागुक्तः सिद्धः सिद्धान्तेऽपि
' स्वप्नफले रज्जवद् इ राया जिणे वा इति पूर्यपणा कल्पे तथा ' रज्जवद्
राया अणगारेवा भावियप्वा ' इति फलद्वयकथनेनस्याद्वादात् ॥ १४१ ॥

पुत्रदा करभे रेखा कनिष्ठाधःकलत्रकृत् ।

अङ्गुष्ठमूले रेखास्तु भ्रातृभागानिशंसति ॥ १४२ ॥

पुनः सम्मतिमाह—

पुत्रदा इति । इदं भोजकृतसामुद्रिकोक्तं—तस्यादावयं श्लोकः लक्ष्मण्ये
समाख्यातं त्रिस्तरेण वरानने पुंलक्षणं शटित्येव कस्तं वर्णयितुं क्षम इति ।
करभे रेखाः पुत्रदायिन्यो लक्षणत्वात् कनिष्ठाधो वामहस्ते कलत्रकृत्
स्त्रीलक्षणं अङ्गुष्ठमूले रेखाभ्रातृभागिन्यादि लक्षणम् ॥ १४२ ॥

अथ सहोदर रेखाविमर्शमाह

मणेरङ्गुष्ठमूलान्तं या रेखास्तलसम्मुखाः ॥ ॥

सूक्ष्मास्ताहिभगिन्यः स्युभ्रातरस्थूलरेखिताः ॥ १४३ ॥

मणेरिति । मणिवन्धात् प्रारभ्य अङ्गुष्ठमूलस्य अन्तो यत्र कर्मणीति
क्रियाविशेषणं या रेखा स्तलं गर्भकं तत् सम्मुखाः सूक्ष्मा स्ताभगिन्यः
स्मृताः रेखितं यासां तास्तथा रूपरेखा भ्रातरो लक्षणया भ्रातृलक्षणं भवन्ति
तासां रेखाणां समवे प्रथमं भगिनीजन्मवैषम्ये भ्रातृजन्माङ्गुष्ठमूलान्मणिसव-
म्मुखगणने लघुरेखा भवने स्वतः पश्चाद्भगिनो रेखावृद्धौ स्वतः पश्चाद्भाते
त्यपि भावनीयम् ॥ १४३ ॥

तत्रापि विशेषमाह—

तासु या अस्फुटा रेखा स्तावन्तो निधनं गताः ।

यास्फुटा स्तथा जीवत इति सामुद्रिकं वचः ॥ १४४ ॥

तासुया इति । तासुरेखामु या अस्फुटा रेखा उपलक्षणात् छिन्नाभिन्ना
विद्धावा तावन्तः सहोदराजीवा भ्रातृभागिनीरूपामरणं प्राप्ता या रेखाः प्रकटा

अविद्धास्तेऽथ इति पक्षान्तरे जीवन्तः, एवं प्रकारेण सामुद्रिकं समुद्रसूरेर्वचः ।
 भ्रातृभगिनीनां सारत्वात् भाण्डं वस्तु इति व्यवहारः ॥ १४४ ॥

अथात्र मतान्तरमप्यास्ति तस्य प्रामाण्य व्यञ्जनाय—आद्यश्लोकपाठपूर्वं
 नामनिर्णय तन्मतान्तरमाह—

आयुर्लेखावसानाभिर्लेखाभिर्माणिवन्धतः ।

स्पष्टाभिर्भ्रातरौ स्पष्टा ताभिर्जामिषः पुनः ॥ १४५ ॥

आयुर्लेखेति । माणिवन्धात्, आरभ्य जीवितरेखां यावत् अर्थात्
 करमे रेखाभिः स्पष्टाभिर्भ्रातरः संख्येयाः अप्रकृताभिर्जामिषो भगिन्यः
 परिगणनीयाः ॥ १४५ ॥

अस्पष्टाभिरदीर्घाभिर्भ्रातृ जाम्यायुपस्तुटिः ।

यवैरङ्गुष्ठमूलस्थैस्तत्संख्या सुनवो नृणाम् ॥ १४६ ॥

अस्पष्टाभिरिति । हस्वा—अस्पष्टा रेखास्ताभिर्भ्रातृभगिनीनां आयुषश्चुटि-
 मरणं ज्ञेयं, अङ्गुष्ठमूलेयावन्तो यवास्तावन्तः सूनवः पुत्रावाच्याः, सूनुशब्देन
 पुत्राएव, अपत्यशब्देन पुत्रपुत्री नपुंसकविन्वादि गणनान्ताग्नेतनश्लोकेन
 पुनरुक्तिः ॥ १४६ ॥

अपत्यरेखाः सर्वास्त्युर्मत्स्याङ्गुष्ठतलान्तरे ।

हस्ते चिन्हेष्ये तदेव सम्मतं विदुषां मतम् ॥ १४७ ॥

अपत्येति । सर्वा अपत्यसंख्या रेखागतस्यो माणिवन्धस्थः, अङ्गुष्ठतल-
 मङ्गुष्ठमूलं तयोर्मध्ये भवन्ति इदमेव मतं हस्तचिन्हसूत्रे सामुद्रिकतिलकेऽपि
 प्रागुक्तम् । आयुर्लेखेत्यादिसूत्रं राजयोगे सति भ्रातृविषयं न चेत् पुत्रादाः
 करमे रेखा इत्यादिना विरोधः, राज्ञो भ्रातृणामस्तं प्राप्तत्वात् करमस्य
 सेवास्थलत्वात्तत्रैव तद्रेखा न्याय्या । केषाञ्चिद्भ्रातृणामनाशेऽपि सेवकान्त-
 र्भावात् राज्ञः पुत्रास्तु आग्ने यां दिशि अङ्गुष्ठमूले वर्द्धमानतेजसः पदस्थानो-
 चिताः सोदया इति । सामान्यलोकानां भ्रातरसतेजसकाः पुत्रास्तेवा
 कारण एव ॥ १४७ ॥

अत एव प्रकरणकार उभयमताविरोधेन सूत्रं बध्न्वतदेवाह—

अंगुठासयमूले जतियामित्तातु मूलरेहा उ ।

तेहुंति भावु या खलु तणुयाहि हुंति भयणिठ ॥ १४८ ॥

अंगुठसय इति । अङ्गुष्ठस्य च मूले यावन्मात्राः स्थूलेखाः ते भवन्ति
आतरः खलु तनुकाभिर्भवन्ति मागिन्यः । एतेन स्थूलतनुत्वयो रेखादोषत्वे
प्रागुक्तेऽपि, अतिस्थूलतनुत्वयोरेव निषेधः सिद्धः ॥ १४८ ॥

अंगुष्ठस्य हिठा रेहाउस्त जतियाहुंति ।

तित्तयामित्ता पुत्ता सहाहिय दीरियाहुंति ॥ १४९ ॥

पुनः—

अंगुठसयाहिठा इति । अङ्गुष्ठस्य चाधः रेखा यस्य यावत्यो भवन्ति
तावन्मात्राः पुत्राः स्निग्धाभिर्दारिका भवन्ति ॥ १४९ ॥

जतिया भित्ताछिन्ना भिन्नातेदारया मुयात्राणा ।

अखंडा अछिन्ना जीवंति यततिया पुत्ता ॥ १५० ॥

जतिय इति । यावन्मात्रा छिन्ना—भिन्ना तान् दारकान् मृता जानीहि ।
अखण्डा—अछिन्ना जीवन्ति तावन्तः पुत्राः ॥ १५० ॥

अथाङ्गुष्ठ यथविमर्शमाह—

विद्याख्यातिर्विभूतिः स्याद्यत्रेहङ्गुष्ठमध्यगे ।

शुक्रपक्षे जन्मरात्रौ वामाङ्गुष्ठे गते पुनः ॥ १५१ ॥

विधेति । अनेकवस्तुतत्परीक्षारूपान्नविद्या नतुपठनपाठनरूपा तद्रेखायाः
स्थानभेदान् स्यातिः प्रसिद्धिर्विभूतिः स्वजनधनरूपा सम्पद् स्यात् अङ्गुष्ठ-
मध्यपर्वपाते—यत्र अत्र सामान्यत एवाङ्गुष्ठो माघः । पुनर्वामहस्तोऽङ्गुष्ठ
गतेयत्र शुक्रपक्षे रात्रौ च जन्मवाच्यन् ॥ १५१ ॥

कृष्णपक्षे दिवा जन्म दक्षिणाङ्गुष्ठे गते ।

विद्याविद्विधेयकन पक्षस्य व्यत्ययः कश्चित् ॥ १५२ ॥

कृष्णपक्षे इति । दक्षिणाङ्गुष्ठे यत्र कृष्णपक्षे दिवा जन्म स्यात्,
स्वविद्येयस्त्वङ्गुष्ठयोर्व्यसद्भावे विद्वेधेषवांस्तद्व्यो वा सप्यग् विमर्शनीयः
तदाच कश्चित् शुक्रकृष्ण पक्षोर्न्यत्ययोर्विषयो ज्ञेयः ॥ १५२ ॥

अत्र मतभेद माह—

शुक्लपक्षे तथा जन्म-दक्षिणाङ्गुष्ठगैर्यवैः ।

कृष्णपक्षे नृणां जन्म वामाङ्गुष्ठगैर्यवैः ॥१५३॥

शुक्लपक्ष इति । दक्षिणाङ्गुष्ठगैर्यवैः शुक्लपक्षे जन्मवाच्यं, वामाङ्गु-
ष्ठगैर्यवैः कृष्णपक्षे पुरुषाणां जन्म, । अत्र दक्षिण हस्तेऽङ्गुष्ठयवे शुक्लपक्षे
जन्मेत्युक्तं तत्केनाभिप्रायेणेत्यत्र बहुश्रुताः प्रमाणमन्यथा शुक्लपक्षः चन्द्र
स्त्रीपुरुषः सूर्य इत्यादि स्वरोदयाद्यनुसारेण, तथा शुक्लपक्षिका उत्तरस्यां
कृष्णपक्षिका दक्षिणस्यामिति सिद्धान्तपरिभाषया वामहस्तादेव बोध्यः । यद्वा
यवैरिति बहुवचनाद्बहूनां बलवत्त्वेन ग्रन्थप्रामाण्याच्च दक्षिणहस्ते यवैः शुक्ल-
पक्षो ज्ञेय इत्याशयः न पुनरेके न यवे नक्षत्र बहूनामथवैकस्य यवस्य स्यात्
फलं समं तत् प्रायिकं, अन्यथा यव संख्याकत्वं पुत्राणां स्वयमेव विवेक-
विलासकृता प्रोक्तम् । तद्व्याहृतं स्यात्, यद्वा शुक्लपक्षे हस्तवीक्षणे दक्षिणा-
ङ्गुष्ठयवैः शुक्लपक्षे जन्मवाच्यम् । कृष्णपक्षस्य दक्षिणाङ्गुष्ठ यव प्राप्त
स्यापि बाधात् शुक्लपक्षपदं, आवृत्या व्याख्येयम् । एवं कृष्णपक्षे इत्यपि पदं
वार द्वयं योज्यं तेन न दोषः । तत्त्वं सर्वज्ञ गम्यम् ॥ १५३ ॥

प्रकरणेत्विति तुशब्दाद्विशेषमाह—

दाहिण हत्थंगुठय भङ्गय जवेण दिवस जन्मसे ।

वामांगुठ जवेण नृणां जाणिज्ज निसिजायम् ॥ १५४ ॥

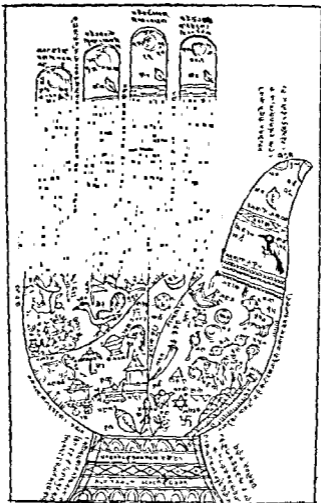
दाहिणेति । दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठमध्ये च यवे न दिवसजन्म तस्य । वामा-
ङ्गुष्ठ यवेन नूनं जानीयान्निशि जातम् ॥ १५४ ॥

पुनर्यवस्य फलविशेषमाह—

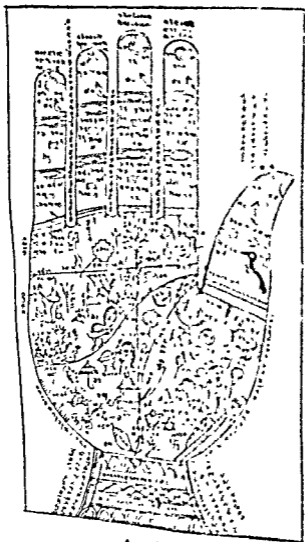
अङ्गुष्ठोदर मध्यस्थे यवे भोगी सदा सुखी ।

बहूनामथवैकस्य यवस्य फलतुल्यता ॥ १५५ ॥

अङ्गुष्ठोदरेति । अङ्गुष्ठोदरं अङ्गुष्ठमध्यभागस्तत् पर्वणि या रेखा
तस्यामपि मध्यभागे यवेसति भोगी उत्पन्न भक्ष्य भोक्ता गन्धमाल्य अन्नपान

श्रीहस्तरेखादर्शन.

श्रीहस्तरेखादर्शन.

गीतगान वीणादि कलावान् बहूनां तथा, एकस्य यवस्यापि भोगादिदायित्वे फलं तुल्यं एकोऽपि भोगित्वं कुर्यात्तथा बहोपि भोगित्वं दद्युर्भोगिषु पुनस्तारतम्यं तथा एकास्मिन् वयसि यद्वा वयस्त्रयेऽपि भोगः । एकस्मिन् स्थाने सर्वत्र देशे वा भोग इत्यादि विशेषस्तु एक यवस्य तथा बहूनां भवत्येव यवलक्षण स्यातिशयद्योत नार्थमेवं भाणिति ॥ १५५ ॥

अथ लक्षण द्वारत्रिंशिका विमर्शः ।

छत्रं तामरसं धनूं रथवरो दम्भोलिं क्रूर्मां कुंशां
वापीं स्वास्तिक तोरणानि चंभर पञ्चाननः पादपैः
चक्रं शङ्खं गजौ समुद्र कलशां प्रासाद मत्स्या यवा
यूपस्तूप कमण्डलू न्यवनिमृत्सचामरो दर्पणः ॥१५६॥
उक्षां पताकां कमलामिपेकं सुदामं कैकीं धनपुष्य भाजाम् ।

छत्रमिति । तामरसं कमलं दम्भोलिर्बज्रं । सरस्तडागः पञ्चाननः सिंहः । पादपो वृक्षो यूपोऽत्र पूजास्थान स्तम्भः परमेश्वर पादुकास्थानं कमण्डलु योगिनां जलपात्रं, अवनिमृत् पर्वतः, स च दक्षिणकरे तेनैव हनुमद्रूपे दक्षिणे पर्वतः । राजते निकेचित्, उक्षा वृषभः । कमलामिपेको लक्ष्मी मूर्ति-दिग्गजैरभिपिच्यमानां । सुदामपुष्यमाला । केकीमयूरः । शेषाणि स्पष्टानि धनपुष्यभाजां बहू धर्मोदय लब्ध मग्यानां, एतानि लक्षणानि भवन्ति । अत्र पाठान्तरे—

कमण्डलु १ कलश २ यूप ३ वापी ४ ध्वज ५ पताका ६ सौवस्तिक ७ यव ८ मत्स्य ९ मकर १० क्रूर्म ११ रथवर १२ स्थाळ १३ अंशुक १४ अष्टापद १५ अंकुश १६ सुप्रतिष्ठाक १७ मयुर १८ श्री १९ दाम २० अभिपेक २१ तोरण २२ मेदिनि २३ जलधिवर २४ भवना २५ आदर्श २६ पर्वत २७ गज २८ वृषभ २९ सिंह ३० चामर ३१ स्तूप ३२ रूप प्रशस्तोत्तम द्वारत्रिंशलक्षण धरा इति प्रज्ञपना वृत्तौ द्वारत्रिंशलक्षणानि दृश्यन्ते । दिग्गम्वरान्तु हरिवंशपुराणे भास्करोऽब्धिस्तथा वीणा व्यञ्जन वेणुरुत्तमः मृदङ्ग पुष्यमालाच हृष्ट पद्माम्बर शुचिः नाना मरण

संदोह कुण्डलादिक नामभृत् इत्यादिना सप्तमाधिकारे लक्षणा न्याहुः । फले
चैषां हस्तबिम्बसूत्रे ॥ १५६ ॥

तदस्तदेवाह—

मणेस्तलोन्मुखे मत्स्ये सहस्र धनवान्तरः ।

मकरे दशसाहस्री शंखे लक्षपतिर्भवेत् ॥ १५७ ॥

मणोरिति । मणिबन्धात्लसम्मुखे मत्स्ये सहस्ररूप्यकान् सौवर्णिकान्
दीनारान् वा यथा समयं यथा देशं नरस्तलमते । मकरो जलस्थलो भय
चरः तस्मिन् दशसहस्रधनवान् सश्लवत्साहस्र शब्दोऽपि । उष्मप्रभेद
नाममालायां शङ्खभेद दक्षिणावर्ते लक्षपतिरिति ॥ १५७ ॥

आतपत्रं करे यस्य दण्डेन सहितं पुनः ।

ध्वजं वा चामरयुतं चक्रवर्तिं स जायते ॥ १५८ ॥

आतपत्रमिति । स्पष्टम् ॥ १५८ ॥

ध्वजो हस्ततले यस्य स बृद्धत्वे सुखी भवेत् ।

करभो मांसलः श्रेष्ठीऽङ्गुलिपर्वं नमांसलम् ॥ १५९ ॥

ध्वजो यस्य हस्ते स वृद्धावस्थायां सुखी स्यात्, करभो धनायुर्लेश्वा-
स्थानं स मांसपुष्टः प्रशस्तः अङ्गुलिपर्वविशेषकः स न मांसयुक्तः । हस्त-
बिम्बसूत्रत्वात् दीर्घनिर्मांसपर्वणे, इत्यने न पुनराक्तिः ॥ १५९ ॥

अङ्कुशरेखाया स्थलमप्याह—

करभान्निर्गता रेखा धनरेखा यदा गता

अङ्कुशाकार भृद्यस्य स पुमान् गजवान्मृषः ॥ १६० ॥

करमादिति । स पुमान् गजवान् तस्य द्वारे गजो बद्धयते इत्यर्थः ॥ १६० ॥

हस्ती रेखा धरो राजा शूरः सिंहाकृतौ करे ।

वृषभे गोकुलपातेः कर्षको बहुरूपवान् ॥ १६१ ॥

हस्तीति । हस्तसिंहौ वृषभश्च दक्षिणकरे पुरुषोपमानात्, तत एव
सौधर्मेन्द्रो वृषभस्यैर्भगवदभिपत्तागमेऽपि, केचित्तुद्देशनेन्द्रस्य, वृषभवाहन-
त्वात् धीजौसौ वामकरयोगाद् वृषभो वाम इत्याहुः— ॥ १६१ ॥

सूर्ये प्रतापवान् शूरः चन्द्रेप्रकृति कोमलः ।

सिंहासने पटधारी मोरे मातुलतः सुखी ॥ १६२ ॥

सूर्य इति । अङ्गुष्ठमध्यपर्वाणि सूर्याकारे प्रतापवान्, दक्षिणहस्ते इति गम्यं तत्र तस्याधिकारात्, चन्द्रेवामाङ्गुष्ठमूर्ध्वपर्वाणि प्रकृत्या स्वभावे कोमलः सुकुमारः वामभागस्य उत्तर दिग्गूपात् तेन ईशानेन्द्रशिरसि चन्द्र इति सिंहासनं दक्षिणाङ्गुष्ठमूले पटरेखा योगात्, मयूरो वामहस्ते क्रमादूर्ध्वं धनरेखातो नीचैस्तत्र संगीतविद्यारेखा सन्निधानात्, मोर शब्दः संस्कृतेऽपि श्राद्धविधिवृत्तौ तद्दर्शनात् ॥ १६२ ॥

अङ्कुशेति प्रतिष्ठावान् प्रासादश्चेत् सुखी धनी ।

मत्स्ये तु पश्चिमवयः सुखी सां यात्रिकः पुमान् ॥ १६३ ॥

अङ्कुश इति । पूर्वोक्तस्थानादन्यत्र, अङ्कुशाकारे इति विशेषः प्रासादे देवगृहे दक्षिणाङ्गुष्ठमूले प्रतिष्ठावात् सुखी च, अश्वाकारे धनी । मत्स्ये तु पुनः करतलस्या सम्मुखे कूर्परसम्मुखे इति विशेषः पश्चिमवयसीति वदत्वे सुखी यद्वा सांयात्रिको जलप्रहरणव्यापारी ॥ १६३ ॥

नन्दावर्ते नृपपदं सौभाग्यं कच्छपाकृतौ ।

पूर्णकुम्भधरःपाणौ नरः पूर्णमनोरथः १६४ ॥

नन्दावर्त इति । नन्देति नवसंख्याका, आवर्त्ता यस्मिन् स्वस्तिके सनन्दावर्तस्तदाकारे राज्यं कच्छपः कूर्मः ॥ १६४ ॥

रथाकारे रथीलोके सोद्यमः परि वारवान् ।

खड्गादि शस्त्राकारे स्यात्क्लेशकारीसु साहसः ॥ १६५ ॥

रथाकार इति ॥ १६५ ॥

धनुपावह्योमो लोके मन्त्री चामरवान् करे ।

पुष्पमालाङ्कितो हस्ते यशस्वी धनवाचरः ॥ १६६ ॥

धनुशेति ॥ १६६ ॥

मुकुटे राजमान्यःस्यात् कमले बहु भोगवान् ।

मृष्टा तिले पुत्रपूर्णः सर्पे क्रोधी महाधनी ॥ १६७ ॥

मुकुट इति ॥ १६७ ॥

छत्रे हठी प्रतिष्ठावान् स्वास्तिके वार्धके सुखी ।

स्थलपद्मेति चतुरः क्षमावान् मर्दलाकृतौ ॥ १६८ ॥

छत्र इति । पूर्वसूत्रे दण्डसहितं छत्रं चामर युगलान्वितं चात्र पुनरेकमेव
तदपि वामकार हस्ताङ्गत्वात् ॥ १६८ ॥

पट्कोणे धर्मवान् धीरा तेजस्वी मणिरेखया ।

सरोवरेऽतिवाताङ्गः कुलमुरव्यो युगाकृतौ ॥ १६९ ॥

पट्कोण इति । पट्कोण यन्त्राकारे धर्मवान् रत्नाकारे तेजस्वी ॥ १६९ ॥

कुन्ते केशी सिद्धकार्यो विद्यावान् स्याच्छराकृतौ ।

विमाने दुर्ग गेहादि निर्माता कान्तिभागाञ्जनः ॥ १७० ॥

कुन्त इति । सुलोन्नेयम् ॥ १७० ॥

एवं रेखा बलाद् ज्ञेयः स्वभावनिर्णयोङ्गिनाम् ।

तत्तद्रेखा कृति स्थानं ज्ञेयं ग्रन्थान्तरादिह ॥ १७१ ॥

एवमिति खड्गो दाक्षिणे धेनुर्बामे हस्ते एवं स्वस्तिकविमान नन्दावर्ताद्यं
वामे लक्षणं मुकुटप्रासादाद्यं दक्षिण इति बहुश्रुतेम्मो वेधमित्यादि हस्त
विम्बसूत्रमेव विवृत्तं सम्यग् रीत्या रेखा ज्ञानाय चतुर्धा हस्त विम्बमपि यन्त्र-
स्थापना सम्भाव्यम् ॥ १७१ ॥

अथ चक्र शुक्तिकादि विमर्श प्रसङ्गादाह—

मायासु दशभिश्चक्रै राजा योगीश्वरोऽथवा ।

दशभिः शुक्तिभिः सर्वावस्थासु बहुदुःखितः ॥ १७२ ॥

मायास्विति । दशस्वप्यङ्गुलीषु दशस्वप्यूर्ध्वपर्वणि चक्राणिस्युस्तदा
राजमण्डलाधिपतिर्युगान्तरे चक्रवती वा स्यात् जात्यपेक्षया लक्षणफलवत्
काठपेक्षयापि लक्षणफलात्, साम्प्रतीन समये योगीश्वरः प्रान्तेवा ग्रथिलो
दरिद्रः स्यात्, दशभिः शुक्तिभिर्दशावस्थास्वपिदुःखितः तत्रापि संहारवृत्त्या

चामाङ्गुलीषु शुक्तिरतीव निन्द्या दक्षिणाङ्गुलीषु, मध्यमफला इति
अमररेखावत् फलं भाव्यम् । यदाह प्रकरणकारः

आवते तर्हि छिन्ने भिन्ने वेद्वेहि नत्थि किंचि फलं
तेर्ही चियरुक्खेहिं मंदघणो नत्थिसंहेहो ॥ १ ॥

अन्यत्रापि,

एक चक्रे भवेद्राज्यं त्रिद्याचक्रे द्वये भवेत् ।

धनागमास्त्रिभिश्चकैर्बहु चक्रेर्दरिद्रता ॥ १७३ ॥

दक्षिणावर्त चक्रं शुक्तिकासु, पुनर्विशेषप्रकरणे ततस्तमेवाह—

अंगुलिर्यंगुठोवरि हवंति भमरा उदाहिणावता ।

सोधणभोगी पुञ्जो घम्ममई वृद्धिमंतोय ॥ १७४ ॥

अंगुलियाति । अङ्गुल्यङ्गुठोपरि अमरीभमराकारारेखावर्ताः स्युस्तदा
सनरो धनभोक्ता, पूज्यो, धर्मपतिर्बुद्धिमांश्च, स्यात्, अत्राङ्गुल्याङ्गुठा-
प्रकथनात्तत्रैव शुक्ति चक्रादि सम्भव इति न ध्येयम् । करतलादिस्थलेऽपि
तदुक्तेः सौवस्तिकशङ्खचक्राद्याकृतिरेखालङ्कृतपाणिपादतलाः स्त्रिय इति
प्रज्ञापनावृत्तौ, अत्रशङ्ख शब्देन शुक्तिरिति ॥ १७४ ॥

अथ वन्ध्यत्व योगं शैवसामुद्रिकादाह—

वृक्षंवा तोरणं शक्तिर्मठदेव कुलानि वा ।

आशास्त्रान्तं विजानीयाद्धन वन्त महाधियम् ॥ १७५ ॥

वृक्षो वेति । वृक्षः पादपः तोरणं प्रतीतं शल्पं, अशास्त्रं पुत्रशाखावर्जितं
चन्ध्यं जानीयात् धनवान् राज्याधिकारी स्यादेव, अत्र यद्यपि पादप तोरणयो-
र्महालक्षणत्वे नोक्तिस्तथापि पुत्रमुद्दिश्य दोषः, अत एव खर्जूरिकादिवृ-
क्षाणामङ्गणे प्रादुर्भावे सन्तानाभावो लोकेऽद्यापि प्रतीतः ॥ १७५ ॥

पुनर्विवेकविद्यास सम्पत्या फलमाह—

शफरो मकरः शङ्ख पत्रं पाणौ स्वसन्मुखः ।

फलदः सर्वं द्रैवान्त्य काले पुनरसम्मुखः ॥ १७६ ॥

शकर इति । शफरो मत्स्यस्तथा मकरः शङ्ख, पत्र; कमलं स्वसन्मुखः

पाणितलाभिमुखः, सर्वदा फलदः मणिवन्धसम्मुखस्तु, अन्त्यकाले शुभ-
फलदः । एकवचनादेकोऽपि विलोममुखतया स्थितं द्वयमपि श्रेष्ठम् ।

यतः—

एकोप्यभिमुखः स्वस्य मत्स्यः श्रीवृद्धिकारणम् ।

सम्पूर्णो ऽर्कं पुनस्तौ द्वौ पाणिमूलस्थितौ नृणाम् ॥ इति ॥

अङ्गुल्यग्रे शङ्खनिषेधादन्यत्र शुभ एव ॥ १७६ ॥

अथैषां यथोत्तरं फलवृद्धिमाह—

शतसहस्रं लक्षं वा कोटीं दद्युर्धथाक्रमम् ।

मीनादयः करे स्पष्टा छिन्नभिन्नादयोऽल्पदाः ॥ १७७ ॥

शतमिति । स्पष्टाः प्रकटाः छेदे भेदे वेधे वा अल्पं किञ्चिदेव फलं
ददाति ॥ १७७ ॥

सिंहासने दिने शाम्या नन्दावर्तेन्दु तोरणैः ।

पाणिरेखास्थितैर्मत्स्यैः सार्वभौमा न संशयः ॥ १७८ ॥

सिंहासनेति । सिंहासनदिनेशौ दक्षिणहस्ते नन्दावर्तं चन्द्रतोरणानि वामे
सर्वमेतन्मिलितं सार्वभौमलक्षणम् ॥ १७८ ॥

श्रीवत्सेन सुखी चक्रे नोर्वशि पविना धनी ।

भवद्देव कुलाकारे रेखाभिर्धार्मिकः पुमान् ॥ १७९ ॥

श्रीवत्सेनेति । पविना वज्रेण धनी, श्रीवत्सेन सुखीत्यत्र श्रीवत्सोऽङ्गुष्ठ
मध्यपर्वणि सूर्यस्थानोवन्नं सावित्रीमूले देवकुलं, प्रासादाङ्गुष्ठमूले, एतानि
धर्मलक्षणानि स्युः ॥ १७९ ॥

याप्यानरक्षाश्चेभ वृपरेखान्विता कराः ।

येषां तेपरसैन्यानां हठग्रहण तत्पराः ॥ १८० ॥

याप्येति । याप्ययानं नखाहनिकादिस्थादयः प्रतीतास्तल्लक्षे न वैरि-
सैन्यस्य बन्दीकरणं तत्रोद्यताः ॥ १८० ॥

एकमप्यायुधं पाणौ पट्ट्रिंशन्मध्यतो यदि ।

तदापरैरयोध्यः स्याद्दीरो भूमिपतिर्जयी ॥ १८१ ॥

एकमपीति । स्पष्टम् ॥८०॥

उडुपोमङ्गिनी पोतो यस्य पूर्णाः करान्तरे ।

सरूप्य स्वर्णरत्नानां पात्रं सांयात्रिकः पुमान् ॥ १८१ ॥

उडुपो लघुपानयात्रं मङ्गिनी पोतविशेषः सितपटरहिता पोतो महा-
बहनमिति ॥ १८१ ॥

त्रिकोणरेखयासीरमुपलो दूपलादिना ।

वसुना हस्त जातेन पुरुषः स्यात् कृपावलः ॥१८२॥

त्रिकोणेति । शृङ्गाटका कारणेण सीरंहलं मुशलः प्रसिद्धः उडुखलं खण्डन-
स्थानं तदाकारस्तुतिबिन्दुमात्रेण तदा कृपी वलः कर्षुकः ॥१८२॥

गोमन्तस्युर्नरा सौधैर्दामभिः पाणिसंस्थितैः ।

कमण्डलुध्वजौकुम्भ स्वास्तिकौ श्रीपदौ नृणाम् ॥१८३॥

गोमन्त इति । गवादि चतुष्पदपालकाः, सौधैर्बिमानैर्वा महस्तगतैर्गृह-
क्षेत्रवाटिकादिलभ्यस्य वामहस्ताद्विलोकनादिति । प्राक् कथनात् दामपुष्य
सक्रज्जुर्वातौनराणां मकरस्थै स्त्रीणां दक्षिणकरस्थैर्नराः स्युः । सौधैरित्यत्र
बहुत्व नरा इत्यत्रापि बहुत्वात् न चेत् यवैरित्यत्र बहुत्वदान्मोऽपि बहुत्व
प्रसङ्गः कमण्डलु ध्वजौ इत्यत्र द्वित्वं द्वयोः साहित्यं ज्ञापकं, न चेत्, ध्वजो
हस्ततले यस्य त्यादिना पुनर्लक्षितः । ग्रन्थान्तराद्वा न दोषः । कमण्डलु
दक्षिणध्वजो वामे हस्ते ध्वजां कुर्यादिति हनुमत्कल्पे, एवं कुम्भस्वस्ति-
कयोरपि ज्ञेयं, द्वयोरपि वामावामहस्तयोर्लक्षणात् स्वास्तिको वामे कुम्भो
दक्षिणे इति स्वास्तिके वाद्विके सुखी इति हस्तभिम्बसूत्रे प्रकरणे 'अहव
वामेतो पच्छा इति मणनात्' ॥ १८३ ॥

वाप्यां सर्वं जनादेयः समुद्रे स्यान्महानृपः ।

दर्पणं ज्ञानं सम्पूर्णं भिऽपेके चाभिपेकवान् ॥ १८५ ॥

वाप्यमिति । अभिपेके कमलाभिपेके राज्यवान् पट्टाभिपिक्तः ।

शस्त्रीकारे महावीरः पोते सांयात्रिकः पुमान् ।

पुस्तके शास्त्ररसिको धर्मादेवकुले भवेत् ॥ १८६ ॥

शास्त्रेति । देवकुलं प्रासादः एतस्य वन्ध्यायोलक्षणेऽपि धर्मत्वादेव असा-
रत्वमिति ॥ १८५ ॥

स्वस्तिके जन सौभाग्यं वाणिज्यं स्यात्तुलाकृतौ

श्रीवत्से वाञ्छिता लक्ष्मी गवाद्यं दामकेन तु ॥१८७॥

स्वस्तिक इति । तुलाकृतिर्दाक्षिणी वामे स्वस्तिके जनसौभाग्यं वाणिज्यं
चेति द्वये सति फलद्वयं श्रीवत्से दाम्ना युक्ते वाञ्छिता, लक्ष्मीर्गवाद्यं चादि
शद्धान्महिषाभादिभूयस्त्वं, गोर्ग्रहणं प्राधान्यात्, प्राधान्यमपि लोक व्यवहा-
रात्, सिद्धान्नेऽपि वैमानिकान्तां वृषभकटकं भवनपतीनां महिषकटक
मित्युक्त्या तदुक्तमेव व्रताधिकारे गवालीयं दीक्षाधिकारे वसह होइ व जाय
धामे, इन्द्राधिकारे ईसाणी देविदेव सहवाहणी, स्वप्नाधिकारे महारहे वच्छा
जुत्ता तथा मुक्ता गोरान् गजदेवान्, पुनर्गौरपि कर्णे प्रविश्य वदेत्, शकुना-
धिकारे पूर्णकुम्भः सितोवृषः । तथा सिद्ध मन्त्र च गोमयं तथा सपत्साङ्गु
सरज्जुवृषभद्वयं श्रेष्ठं गोक्षतं मरणं दद्यात्, तथा गोध्वानिर्निशि उत्पात कृत्
तथा धेनोमार्गं दत्त्वा गन्तव्यं, तथा सुह असह्यसुदविहगगद्, तथा ब्रह्मस्त्री-
भुण गोवघात्पातकं महत् इत्यादिकियल्लेख्यम् ॥१८६॥

अथ लक्षणद्वययोगे फलविशेषः शैवसामुद्रिकं, तस्य आदि श्लोक पूर्व
तदज्ञानाय सूत्रमाह—

तुलाग्रमथवा वज्रं करमध्ये तु दृश्यते ।

वाणिज्यं सिद्धयते तस्य पुरुषस्य न संशयः ॥ १८७ ॥

तुलाग्रमिति ; तुलाग्रवज्रयोर्योगे वाणिज्यं यत् प्रारभते सिद्धयते कर्तृ-
कर्मणि—आत्मने पदं, शैवसामुद्रिकं, अष्टादशाध्यायात्मकं तत् द्वादशाध्यायाः
पुरुषलक्षणस्य पञ्चाध्याया, स्त्रीलक्षणस्येति ॥ १८७ ॥

यस्य मीनसमारेखा कर्मसिद्धिः प्रजायते ।

धनाढ्यः स तु विज्ञेयो बहुपुत्र प्रियायुतः ॥ १८८ ॥

यस्तेति । मीनोमस्य स्तदाकारात् कार्यसिद्धिः, धनपूर्णत्वं बहुपुत्रप्रिया
युत इति परिवारसहित इति ॥१८८॥

पद्मं वा यदि वा शेषः कोष्ठागारं च दृश्यते ।

पुरुषस्य करे यस्य ईश्वरः स च कथ्यते ॥ १८९ ॥

पद्मिति । पद्मशब्दः पुंस्त्रीबालिङ्गः । स्पष्टम् ॥ १८९ ॥

लक्षणद्वय योगेऽपि त्रिकयोगमाह—

चक्राकारो ध्वजाकारः खड्गाकारश्च दृश्यते ।

सर्वविद्याप्रधानोऽयं बुद्धिमान् नृपपूजितः ॥ १९० ॥

चक्राकार इति । चक्रं ध्वजः खड्गश्चेति लक्षणत्रये विद्यासर्वशास्त्रमयी ।

बुद्धिः साम्प्रतदर्शिनी तद्वान्, नृपमान्यथ ॥ १९० ॥

अथ शूलफलमाह—

शूलं पाणौ यस्य पुंसः स तु धर्मरतो भवेत् ।

यत्तु धर्मादानरक्ता देवगुर्वोस्तु पूजकाः ॥ १९१ ॥

शूलमिति स्पष्टम् ॥ १९१ ॥

अङ्गुशं कुण्डलं छत्रं यस्य पाणितले भवेत् ।

तस्य राज्यं विनिर्दिष्टं समुद्रवचनं यथा ॥ १९२ ॥

जङ्कुशमिति । उक्तार्थम् ॥ १९२ ॥

भक्त्यन्तरेण फलोक्तिः प्रकरणकारवाचाह—

वरपुत्रमसंस्तु सत्थियभद्रासण कुसुमच्छजलकुम्भं ।

वसहस्रयच्छत चामरदामहय वज्रमपरं च ॥ १९३ ॥

वरोति । वरपुत्रशंख स्वस्तिक भद्रासनकुसुम मत्स्यजलकुम्भाः । वृषमगज-
छत्रचामरदामहयवज्रमकराश्च ॥ १९३ ॥

तोरणविमाणकेऽजस्मे गृह्णति करतले पयडा तप्त ।

पुणरज्ज्व लहो होइ अचिरेण कालेगवा ॥ १९४ ॥

तोरणेति । तोरणविमानकेतवः यस्म्येते, भवन्ति करतले भवन्ति प्रकटाः
तस्य पुनाराज्यशो भविष्यति, अचिरेण कालेन ॥ १९४ ॥

पूर्वोक्तमेव धिक्त्वाह—

मच्छेण अन्नपाणः कुम्भे तद् पावर्ष्यं सोहृगं ।

दामेणय गोवधं वसहे सेणाइव होइ ॥१९५॥

मच्छेणेति । मच्छशब्दः समसंस्कृतो धातुपारायणे मच्छेण अन्नपाणं कुम्भे पूर्णकलशे सौभाग्यं पाठान्तरे सौभाग्यं भोगलाभश्च दाम्नो गोप्रभृत्ति चतुःपदलभ्यं पाठान्तरे द्युतबलं तदपि स्त्रिया दक्षिणहस्ते हस्तत्रिम्ये तथा दर्शनात्, वृषभे सेनापतिरिति । अत्र गजादपि वृषभो पादानं, प्राकूपाधान्यात् प्रथमजिन मात्रस्वप्ने, प्रथमदर्शनात्, अत एव कण्डूराज्यस्य गोरूपेण देव्या शिक्षादत्ता शत्रुञ्जय महात्म्ये श्राद्धविधिवृत्तौ राज्ञो न्याय परिक्षापिदेव्या गोरूपेण दृन्ता सुवोऽधिष्ठात्री देवीगोरूपेति ॥ १९५ ॥

होई पुण घण धन्नं आणाय सुहं च सत्थिए सुखं ।

कुम्भेण पावइ तिहं सिरिचछे इच्छिया भोगा ॥ १९६ ॥

होईति । भविष्यति पुनर्धनधान्यं, आज्ञा च सुखं च स्वतिके सौख्यं, कुर्मेण प्राप्नोति स्थितिं श्रीवत्से ईप्सिता भोगाः ॥ १९६ ॥

रजाभिसेय यवरं पावइ भदासणं करे जस्स ।

पावइ अणतसुखं गजचामरछत्रवजेहिं ॥ १९७ ॥

रजेति । राजाभिषेकं प्रवरं प्राप्नोति भद्रासनं करेयस्य प्राप्नोति, अनन्त सौख्यम् । गजचामरछत्र व्रजैः ॥ १९७ ॥

मयेरेण घणसहस पउमेणुक लक्ख घणवई होई ।

संखे दहकोडिवई चकेण निही सरि होई ॥ १९८ ॥

मयेरेणेति । मकरेण घनसहस्रं पद्मेपुनर्लक्षधनपतिर्भवति । शङ्खे दशकोटिपतिश्चक्रेण निधीश्चरो भवति ॥ १९८ ॥

पावइ पच्छासुखं पच्छिममुह संघिरा दुरा संखे ।

अभिमताराणणोपुणा होइ य निरंतरं सुहं ॥ १९९ ॥

पावईति । प्राप्नोति पश्चात्सुखं, पश्चान्मुखं स्थिते ध्वजे शङ्खे, अन्यन्तरानने पुनर्भविष्यति च निरन्तरं सौख्यम् ॥ १९९ ॥

संपन्नसंखमच्छे पडमे भदासणे जवे कुम्भे ।

पावइ विउला रिद्धि पुरिसो अचिरेण कालेण ॥ २०० ॥

संपुल इति सम्पूर्णे शस्त्रे मत्स्ये पद्मे मद्रासने यवेकुम्भे प्राप्नोति विपुलां
 ऋद्धिं पुत्रः अचिरेण । अत्रचिरेणेति भणनादेव कालभावात् । काले-
 नेत्युक्त्या, अतिशीघ्रत्वव्यजनम् । सम्पूर्ण इति वचनालक्षणपूर्त्वि फलेपि
 ताद्रूप्यम् ॥ २०० ॥

तदेव पाठेनाह—

अव्यक्तैश्चतयाङ्गिणैः भिन्नैर्विद्वैश्चरुक्षकैः ।

लक्षणैः फलहीनत्वं घनहानिर्विनिर्दिशेत् ॥ २०१ ॥

अव्यक्तैश्चेति । अमकटैस्तथा ङ्गिणैर्भिन्नैर्विद्वैरुक्षैः कान्तिरहितैः
 फलहीनत्वं तथा घनहानिंच वदेत् ॥ २०१ ॥

एकलक्षणेऽपि अनेकफलमाह—

एकमप्युत्तमं स्पष्टं लक्षणं वेधवर्जितम् ।

सर्वाङ्गीणां श्रियं दत्ते सन्तति बहुमङ्गलम् ॥ २०२ ॥

एकमिति । व्यक्तार्थम् ॥ २०२ ॥

॥ इतिलक्षणद्वान्त्रिंशिका विमर्शः ॥

अथ वंदिरेखा विमर्शः ।

अङ्गुष्ठे मध्ये केदारो सुखं राज्यं श्रियोऽथवा ।

केदारं संगतारेखा स्तावत्वन्धनकारणम् ॥ २०३ ॥

अङ्गुष्ठेति । केदारः क्षेत्वं तद्रेखा सानोन्योक्तावपि गृहक्षेत्रं च वाटि-
 केति प्रागुक्तेर्बामहस्ते राज्ञो मध्यपर्वणि यदि स्यात्तदा राज्यं स्यात्क्षेत्रफल-
 भोगात् तत्र पुनर्वेधकारिण्यो रेखायावत्यो मिलिताः स्युस्तावद्वारवन्धनम् ।
 अत्र सुश्रुतशरीराध्याये यद्यप्यङ्गुष्ठे पर्वद्रूपमेव शेपाङ्गुठीषु सन्धिप्रयमुक्तं
 तथापि अंगुठसयमूले, तथा अंगुठसयममे । तथा अङ्गुलि

अंगुठोवरि इति प्रकरणे भागत्रय कथनात् तथा वचः ॥ २०३ ॥

एतमेवार्थं सम्भत्याह—

अंगुठस्य वयमङ्गोकेयारं अङ्गुलिं विजपुरिसहस्र ।

सो हीह सुखभागी पावद पुण्यखतिउरज्जं ॥ २०४ ॥

अंगुठेति । अङ्गुष्ठस्य च मध्ये केदारं यदि भवेत्, पुरुषस्य स भवति सुभागी । प्राप्नोति पुनः क्षत्रियो राज्यं, अत्र चकारात् मध्ये मूले चेत्यपि ग्राह्यम् । यवमालाया मूलेऽपि सम्भवात् क्षत्रियकथनात्, यत्र राज्यफल-कथनं तत्र क्षत्रियस्यैवानु वृत्तिर्बोध्या । क्वचिदन्येऽपि राजादृश्यते श्रूयते च तत्र क्षत्रियसंसर्गात् साहसेन क्षत्रियत्वाच्च न दोषः ॥२०४॥

केयार संगयाउ रेहाउ जतियाउ दीसंति तिजा ।

बंधणाइ पावइ अच्छरखयं पुरिसो ॥ २०५ ॥

केयार इति । केदारसंगतारेखा यावत्थोदृश्यन्ते, तावाति बन्धनानि प्राप्नोति । अर्थक्षयं च पुरुषः ॥ २०५ ॥

अथ धनवृद्धिरेखाविमर्शमाह—

जीय रेहाउ कुलरेहा मागप्पा जस्स होइ ।

अखंडा रेहा अगुडिया से धणवुद्धिहोई पुरिस्स ॥ २०६ ॥

जिय इति । जीवरेखातः पल्लवरेखा यावदागता यस्यां भवति ।

अखण्डा—अविद्धा सेतस्य धनवृद्धिर्भवति पुरुषस्य ॥ २०६ ॥

मूलाधिकारलक्षणान्तरमाह—

अङ्गुष्ठमूले यः काकपदवान् मनुजोभवेत् ।

शूलरोगात्तस्य मृत्युरित्युचुः केऽपि पण्डिताः ॥ २०७ ॥

अङ्गुष्ठ मूल इति । स्पष्टम् ॥ २०७ ॥

तत्रापि सम्मतिमाह—

अंगुठस्सय हिय कागपयं जस्स होइ पुरिस्स ।

सो पच्छिमाम्मिकाले सुलेणविज्जरा पुरिसो ॥ २०८ ॥

अंगुठस्सेति । गतार्थम् ॥ २०८ ॥

पूर्वश्लोकेऽपि पण्डिता इति । अस्वरसत्रीजं तत्र कारणमाह—

कागपयसुलिहियंकरयलमज्झम्मि दीसए जस्स ।

खिप्पं सोधणमज्झइ तस्स खिप्पंच तद्व्वं ॥ २०९ ॥

कागपयमिति । काकपदं सुलिखितं स्पष्टारेखाङ्कं करतलमध्येना-

इगुष्ठमूळ एवेत्य नियमात् । क्षिप्रं स धनमर्जयति नश्यति च शीघ्रं
तद्द्रव्यम् ॥ २०९ ॥

पदरेखाविमर्शमाह—

अधोऽङ्गुष्ठागोत्ररेखो परिष्ठाद्यास्तिरः स्थिता ।

तारेखापङ्कदायिन्यो विद्यादायिन्य एव वा ॥ २१० ॥

अथ इति । अधोऽङ्गुष्ठागोत्ररेखा गोत्ररेखाया उपरितिरश्चीना या
रेखास्ताः पदं श्रेष्ठिनो राज्ञो मन्त्रिणो वा स्यान् यथा योगं ददति । बहु-
वचनात्, एकारेखा लघुपददायिनी रेखाद्वयं मध्यम पददायकम् । तिस्रभि-
र्रेखाभिर्महा साम्राज्यपदं दीर्घायुष्कतया दत्त इति भावः वा इति पक्षान्तरे
विमादेर्विंशतिर्दत्ततीतिज्ञेयं, न च विमाः पृथ्वीयोग्या इति सूक्तेः । ननु-
अधोऽङ्गुष्ठादित्यादिकश्चोक्तोक्ता एका १ विद्याचाङ्गुष्ठम् लज्जरिति वक्ष्यमा-
णाद्वितीया २ विद्यास्यातिर्विभृतिः स्याद् यत्रोऽङ्गुष्ठमध्यमे इति तृतीया
विद्यारेखातु करभानिर्गता इति चतुर्थी । मणिर्धयाउरेहा अंगुष्ठ पदसिणी
पमज्ञगया इत्युक्त्या पंचमी । एवं वामा वामयोस्तथा रेखाभिर्दशधाविद्या-
रेखा एवं भाग्येऽपि विमर्शस्तथा च कथं निश्चयात्फलालाम इति चेत् न
विज्जाकुलधणरुवमित्यादिना प्रकरण कारेण मुख्य रेखा विपथी कृतायाः
करभानिर्गता कोश सम्मुखीति प्रतिपाद्या एव रेखा विद्या लक्षणात्, अन्यत्र
सत्त्वलक्षण रेखाणां फलोत्कर्षसम्पादनमेव एवं भाग्ये यशः प्रभृतौ वा ज्ञेयं
विद्या वैचित्र्याद्भाग्यादिशैचित्र्याद्वासमाधिः । अतः सामदानदण्डभेदरूपोपाया-
दिलक्षणा विद्याबोध्या ॥ २१० ॥

भाग्यरेखाविमर्शमाह—

कनिष्ठातस्तनुरेखा सम्मुखं मात्ररेखिका ।

सामाग्य रेखा कथिता निर्वेद्यासुरकारिणी ॥ २११ ॥

कनिष्ठात इति । कनिष्ठातुल्यरेखा निर्वेद्या जीवरेखा सम्मुखं भाग्य
रेखा प्रोक्ता गुणस्थानतया नन्दाभद्रयोर्मूलेन वा योनिर्दिवत नद्यत्र प्रत्या-

सत्या अत्रैवोचित्यात्, अतएव सूति कास्थानं तारामूलमिति, सम्मुखेत्यत्र
स्वाहाद्वैकलिपिकोडीप्रत्ययः ॥२११॥

अत्र मतान्तरमाह—

अङ्गुष्ठे तु यवे भाग्यं विद्यायाचाङ्गुष्ठमूलजे ।

ऊर्ध्वाकारापुनः पाणितलेरेखा महाश्रियै ॥ २१२ ॥

अङ्गुष्ठ इति । तुशद्वा द्विशेषोऽयं, अङ्गुष्ठे यवैर्बहूभिर्भाग्यं भाग्य-
रेखा । विद्याङ्गुष्ठमूलजैर्यवैरिति राजाश्रयत्वाद्भाग्यं राजलभ्यं च समुच्चये
विद्यापि योगवदाश्रयाजीवाजीव तत्त्वज्ञानयोगसाधनरूपा, अत्राङ्गुल्या ।
राजविधावातेन पूर्वोक्तेन विरोधोऽपि न । अन्यथा या ऊर्ध्वरेखा सैवभाग्यरेखा
पञ्चधापि शुभफलोदयात् ॥ २१२ ॥

अथ विद्या लक्ष्या वा पूज्यत्वमिति पूज्य रेखा तद्भावेनैव भाविता
प्रकरणमते तु पृथगपि ततस्तदुक्त्यातामप्याह—

कणयांगुलिमूलो धरि रेहाउ जस्त तिन्निचतारि ।

सो होइ पुतभोगी रायाईणम्णि न भणियं ॥ २१३ ॥

कणयांगुलिमिति । कनकाङ्गुलिमूलोपरि रेखातिस्त्रश्चतस्रवा समवति
पुत्रवान् भोगी वा राजादीनामपि नमनीयः । कनेकेति काञ्चनीनाम्ना
कनिष्ठाङ्गुलिस्तस्यामूले मूलपर्वणि, उपरितस्या एव उर्ध्वपर्वणि नखमागस्थाने
रेखा इति बहुवचनं बहूनां पूज्यत्वसूचकम् ॥ २१३ ॥

जिता उदाहिणकरे मूले रेहा उ ताव जाणपुज्जो ।

अइवाभे तो पुच्छा सेवा वाणिज्ज धणुपुरउड ॥२१४॥

जिता उइति । यावत्यो दक्षिणकरे मूलरेखास्तावत्प्रमाणं वयस्सु जनपूज्यः,
एकरेखायां प्रथमवयसि रेखाद्वयेवाल्ये तारुण्ये च रेखात्रये बाल्यतारुण्य-
वृद्धावस्थानु पूजालमते । अहवा मइति । अथ चेदक्षिणकरे रेखा नस्युर्वा-
महस्ते मूले रेखास्युस्ततः पश्चाद्काले सेवाकस्यापि नृपादेः वाणिज्यं श्रेष्ठिना
सह ताभ्यां धनलभः पुरतो यथोत्तरमिति ॥ २१४ ॥

अथ धर्मरेखाविमर्शमाह—

शिवाघः स्या धर्म रेखा मध्यातो जीवितोन्मुखी । . . .

कथयेदुदरे पीडामाघाघाः स्यात्तुदीक्षणम् ॥ २१५ ॥

शिवाघः स्येति । शिवा भगवती सावित्रीत्यर्थः । श्री क्रमंसीहतायां शम्भुपत्नी श्रियरुद्धा इत्यनेन ऋकारः शम्भुपत्नी तन्न्यासः सावित्र्यां तेनेयमपि शम्भुपत्नी । तदधिष्ठाने तद्व्यहारात् यक्षाधिष्ठित जल्पने, यक्षोऽयं जल्पतीत्यादिवत् । तस्या नैचैर्हर्द्यायुर्लेखा सम्मुखी धर्मरेखा तस्या एव जाप प्रारम्भात्, मध्याङ्गुलिनिर्गता जीवितरेखामिमुखी किञ्चित्तिरश्चिना हस्तबिम्बन्यास गम्या उदरे वायुपीडां कुर्यात् । लक्षयतीत्यर्थः । आघाया-स्तर्जन्या अधःस्थिता रेखा दीक्षणं प्रव्रज्यां कुर्यात्, दीक्षारेखा हस्तबिम्बे करमसम्भुखा केचिस्तु मणि सम्मुखी माहुर्निश्चयो बहुश्रुतगम्यः । तत्रापि वारचक्राद्वस्तवीक्षणे यो वारः प्राप्यस्त सम्बन्धिनी दीक्षेत्यर्थः । आदित्या धैर्यलिभिर्भवति च पुंसां तथा क्रमं दीक्षा । तापस १ कापिल २ सौगत ३ भागवत ४ यति ५ चरक ६ जैना ७ मिति ज्योतिः शास्त्रात् वारेण्युक्ते प्राप्ते तिथिर्वात्मनो नक्षत्रे शन्याधिष्ठानकनिष्ठाङ्गुल्यां प्राप्नोति चेत् सितपट दीक्षावारे शनौप्राप्ते तिथौ स्वनाम नक्षत्रे वा निष्ठाङ्गुलिं प्राप्ते दिक् पटे दीक्षेत्यादि सुधियोन्नेयम् ॥ ११५ ॥

धर्मरेखायां सम्भतिमाह—

अनामिकाघ सर्वस्था प्रतिरेकाप्रभुत्वकृत ।

उर्ध्वापुनस्तले तस्या धर्मरेखेयमुच्यते ॥ २१६ ॥

अनानिकेति । आद्यं मूले पर्वताशिनक्षत्रादे स्तत्र एव प्रारम्भात् प्रतिकुला-वका रेखा प्रभुत्वमैश्वर्यं धनस्तजन वाहनाज्ञा प्रवृत्त्या करोति भगवती भूतान् शोषं स्पष्टम् । विवेकविज्ञासे अनामिकान्त्य पर्वस्था इति तत्र नख-भागादेव व्यवस्था यदि धर्मरेखा शिवा मूलाधिर्गत्यत्रिबेण्यां प्रविशति तदाऽत्यन्तं धर्मवान् सुगतिश्चपरं अनामिकान्त्य रेखायाः कनिष्ठा स्याद्य-दापिका इति तदुक्तैरेव दुर्भाषा ॥ २१६ ॥

रेखायामध्यमस्थाम्यामाभ्यां प्रोक्तो विपर्ययः ।

तर्जनीगृहबन्धान्ता रेखास्यात्सुख मृत्युदा ॥ २१७ ॥

रेखाभ्यामिति । पूर्वोक्तं रेखाद्वयं चेत् मध्यामाङ्गुल्यां तदाविपर्ययः
अनैश्वर्यं अधर्मश्चेति ज्ञेयः । हस्तबिम्बे तु वामहस्ते अनैश्वर्यं दरिद्रत्वमिति ।
दक्षिणेतूदरव्यथेति विशेषः तर्जनी तथा ग्रहबन्धो रेखात्रय योग स्त्रीवैणी
तयोरन्तर्मध्ये रेखा सुखेन समाधिना मृत्युं दत्ते । ग्रन्थान्तरानुरोधादिदं तेन
वक्ष्यमाणेन न पुनरुक्तिः ॥ २१७ ॥

प्रकरणे धर्मरेखा बहवस्तत् स्थानभेदश्च तेन यदुक्तमाह—

जेठायनामियाणं मज्झाउ निग्गया उवयरेहा ।

तम्मूले जाणुपुणो तातुइय धर्मरेहा उ ॥ २१८ ॥

जेठाय इति । ज्येष्ठानामिकयोर्मध्य भागान्निर्गता जीवित रेखा सम्भुस्त्री
सावतरेखाव्रतमल कुलधर्मस्तपोवा यमनियमरूपं वा तस्य लक्षणं तस्या
व्रतरेखायास्तयोर्ज्येष्ठानामिकयोर्वा मूले या रेखास्तास्तिस्रश्चतस्रोवा
धर्मरेखा इति ॥ २१८ ॥

तासुवरितिरिच्छिज्जा सापुण मगुतणी भवे रेहा ।

अखुड पल्लव दीहा राईहि सेविया पवरा ॥ २१९ ॥

तासुवरिति । तासासुपरि तिरश्चीना या रेखा सामार्गणत्वस्य रेखा भवेत्
सा चेत्, अप्रकट पल्लवा पल्लवरहिता दीर्घा च स्यात्तदा राज्ञीभिः सेवित
महालोकैः परिकलिता प्रवरा श्रेष्ठा सर्वत्र मान्यामिक्षा स्यात् ॥ २१९ ॥

इयमेव पदरेखापीत्याह—

सोहवइवायणारी कणिठिया हिड्डयागया जस्स ।

उज्झायणामियाणवयठहिठा यतो सूरी ॥ २२० ॥

सोहवईति । स भवति वाचनाचार्यः कनिष्ठाया अधो यद्रामिक्षा रेखास्यात्
यस्य पुंसः । अनामिकाया अधोभिक्षारेखा प्राप्तौ उपाध्यायः पुनर्व्रतरेखाया
अधोयावत्प्राप्तमिक्षारेखा कनिष्ठा मूलादारभ्य मध्याङ्गुलिमूर्धं यावल्लम्बा
यस्य स्यात् स सूरिराचार्यो गणनाथ इति ॥ २२० ॥

अथ गृहबन्धरेखायोगमाह—

गत्वा मिलितयोः प्रान्ते द्रव्यपित्रोश्चरेखयोः ।

गृहबन्धोविनिर्देश्यो गृहभङ्गोऽन्यथा पुनः ॥ २६१ ॥

गत्वेति । पितृरेखाधनरेखयो स्त्रिवेष्यांमिलने गृहबन्धस्तेन निर्वाहयः पितृ-
मातृ स्वात्मरूपरेखाचययोगात्, अन्यरेखाणां तास्वेव मिलनात्, उपलक्षणात्
राज्यसमुदाय पञ्चकुलन्यायव्यवस्थादिवन्धा, अपि ज्ञेयाः । अन्यथा सर्व-
व्यवस्था विनाशो वाच्यः । अन्यदपि मातापितो रन्योन्यं स्नेहस्तत्सम्बन्धि-
द्रव्यलाभः, धर्मानुरागः पितृभक्ति रित्यादिलक्षणीयं पुनः शब्द-
कथनात् ॥ २२१ ॥

अथ मृत्युरेखामाह—

मृत्युरेखां विजानीयात् समुद्रात्करभोन्मुखी ।

तदधोऽपि द्वितीयाया शथिलं कुरुते जनम् ॥ २२२ ॥

मृत्युरेखामिति । समुद्रात् पूर्वसमुद्रात् करभसन्मुखां जानीयात् बुधः,
तस्या अधोस्त्रिवेष्यान्तराले द्वितीया यारखा स्यात्, सा ग्रन्थिलं भूताविष्टं सन्नि-
पत्तिकं वा कुरुते लक्ष्यतीत्यर्थः । सूतिकास्थानेऽधोमुखरेखाया हर्षरेखा भेदे
भगन्दररेखाभावे कठीनत्वमवीर्यत्वं वा गुह्यरधानात् सूक्ष्मरेखायां प्रमेही रेखा-
छेदे सौविदल्ल इति लक्षणीयमित्यपि शब्दाद् भाष्यम् ॥ २२२ ॥

एतदेव सम्मत्या द्रव्यति —

कुलरेहाए उपरि मूलं मिथरासिणी जजारेहा ।

परदेशे मरणं तण्डया इक्षदेश मरणं च ॥ २२३ ॥

कुलेति । गोत्ररेखाया उपरि मूले प्रदेशिन्याया रेखा, तथा रेखाया-
सेइति मागधभाषया तस्य परदेशे मरणं, तथा तन्व्या स्वदेशमरणं तत्रापि
वार चकाद् यो वार हस्तेक्षणे प्राप्तस्तद्धातु प्रकोपात्, वातादिस्वरूपं तु
तत्रैरेखाभिः ॥ २२३ ॥

अत्रार्थे भोजनावयमप्याह—

मृत्युरेखाद्यस्त्रिवेण्या अन्तरे ग्रथिलं नरम् ।

करोति निर्गताम्भोधेः सम्मुखी करभस्य सा ॥ २२४ ॥

मृत्युरेखेति । त्रिवेण्यारेखात्रययोगस्य मध्ये यत्तु सूत्रे द्रव्यपितृरेखयोरेव योगस्तदभाविकाले आयुर्हानिसम्भवे तद्रेखाया, असम्बन्धात्, गंगायापि प्रवाहरोधान्, यदुक्तं—भविष्योत्तरपुराणे—

कलौदशसहस्रान्ते विष्णुस्त्यक्षति मेदिनीम् ।

तदद्धं जाह्ववी देवी तदद्ध सर्वदेवता ॥ १ ॥

जैननयेऽपि जम्बूद्वीप प्रज्ञप्ति सूत्रे गङ्गाप्रहवाहस्य रथचक्रवाल प्रमाण-विस्तारोक्तिः, पठारके तत एव हंसाभयं गतीराण । इत्युत्तराध्ययनमूत्रे मृतगङ्गेति पाठः ॥ २२३ ॥

अथ मृत्युरेखा प्रसंगादेव सूतिकास्थानरेखामप्याह—

करभाच्चकनिष्ठाधः स्त्रीरेखाम्भोधिसम्मुखी ।

मित्ररेखापि सैवोक्ता स्फुटिता किञ्चिदानने ॥ २२४ ॥

करभादिति । करभान्निर्गता पूर्वसमुद्राभिमुखी कनिष्ठाया अधोभागे स्त्रीरेखा प्रसूतिसमये प्रत्यासन्ना यावत्यः स्त्रियस्ता सां प्रमाणलक्षणं दक्षिण-हस्ते कायतीर्थेऽन्यस्त्रीरेखाऽयोगात् । सैवरेखा किञ्चिन्मुखे भेदं भजते तदा-मित्राणि मातृपक्षमित्राणि पितृपक्षमित्राणि पितुर्मित्राणि वा पुत्रजन्मसमय भेलनात्तेषां रेखा उच्यते । तावन्तः पुरुषा जन्मसमये प्रत्यासन्नास्थुरित्यर्थः । स्वमित्राणां दक्षिणहस्ताङ्गुलीपर्वक्षुस्थानादेवंव्याख्या ॥ २२४ ॥

पदरेखामाह—

शिवाधस्तनु रेखान्तास्तिर्यक् सापददायिनी ।

अङ्गूष्ठ पितृरेखान्तस्तिर्यग् रेखेति केचन ॥ २२५ ॥

शिवाध इति । मिशारेखैव कनिष्ठा मूलादारभ्य मध्यामूलं यावत् यथोत्तरं लम्बत्वे वर्द्धमाना पददायिनी, तथैव सविस्तरं प्राग् व्याख्यातत्वात् । अङ्गूष्ठमूले पितृरेखायान्तर्विचालेतिरश्चिना पदरेखेति केचनाचार्याः प्राहुः—पदरेखया एवपदस्यापि लक्षणात् केचनेत्यस्त्वरसख्यापनं राजो-

मूले राज्यपटरेखयास्तथा धर्मरेखा, प्रत्यासत्त्या, आचार्यादि पदरेखायाश्च
पृथग्भावे नैवयुक्तत्वात् ॥ २२५ ॥

अथ वाहनरेखामाह—

समुद्रान्निर्गतां गोत्ररेखान्तर्नृपमूलगा ।

वक्राश्वरेखा निर्दिष्टा समापर्थङ्गिकांदिशेत् ॥ २२६ ॥

समुद्रादिति । पूर्वसमुद्रान्निर्गता गोत्ररेखायामध्ये नृपस्याङ्गुष्ठस्य मूलगता
हस्तबिम्ब एव सुखोन्नेया वक्रा, अश्ववाहनं दत्ते सा समास्यात्तदा पर्यङ्गिकां
वाहानिकां दत्ते दरिद्ररेखादि तद्वाधक लक्षणा भावेति ॥ २२६ ॥

केपाश्चिन्मते स्त्रीरेखा अङ्गुष्ठमूल इति तन्मत परमार्थमाह—

अङ्गुष्ठमूलेया ऊर्ध्वरेखा स्त्रीसंगमप्रदा ।

तिरश्चीना पदरेखा मतमेतत् त्रिचिन्मतम् ॥ २२७ ॥

अङ्गुष्ठेति ! अङ्गुष्ठमूले या ऊर्ध्वरेखा स्तावत् स्त्रीप्रसङ्गददति । स्त्रीय-
परकीयोदुदामदूढसर्व स्त्रीसाधारण सूत्रमिदम् । स्त्रीअङ्गुष्ठमूल एव पदरेखा
सिंहासनादेस्तत्र लक्षणात्, एतन्तं कचिन्मतं इष्टं हस्तबिम्बतु तीरश्चीना
पदरेखा पृथगेव, यदुक्तं चेदं स्वमतेऽपि अङ्गुष्ठपितुरेखान्तरे तिर्यग् रेखायाः
प्रागेव भणनात्, अङ्गुष्ठमूले मूल पर्वणि तिरश्चीना पदरेखा इत्येवं
मतान्तरम् ॥ २२७ ॥

माण्डागारभोगयोः स्थानमाह—

गोत्ररेखा धनरेखान्तराले कोश इरितः ।

आयुर्धनान्तरे भोगोयशोऽङ्गुष्ठपर्वगम् ॥ २२८ ॥

गोत्रेति । गोत्रधनरेखयोर्मध्ये माण्डागारस्थलं, आयुर्धन्यलेखयोर्मध्यभागे
धनभोक्तृत्वरेखा तदभावे कृपण भावः अङ्गुष्ठमूलपर्वणि, आयता रेखा यशो
रेखा, सर्वत्रकार्ये तस्य यशः प्राप्तेः कनिष्ठामूले भाग्यरेखैव यशोरेखेति
केचित् ॥ २२८ ॥

रेखाप्रसङ्गात्तिल्लक्षणमाह—

तिलो हस्ततले राज्ञां निन्द्यः सवणिजां शुभः ।

ध्वजो वणिजां श्रेष्ठो देशभ्रमणकारणात् ॥ २२९ ॥

तिल इति । राज्ञां क्षत्रियाणां हस्ततले तिलः अप्रशस्तः तिलस्याल्प-
वीजत्वात् राज्ञां सर्वोत्तमसाहसबीजत्वात्, रक्ततिलस्तेषामपि श्रेष्ठ एवेति
केचित्, क्षत्रियाणां रक्तवर्णत्वात्, वणिजां व्यापारकारिणां शुभस्त्रेहस्थान-
त्वात्, ध्वजः क्षत्रियाणां श्रेष्ठः ध्वजवज्राङ्कुशछत्रशङ्खपद्मादयस्तले पाणिपादे
प्रदृश्यन्ते, यस्यासौ श्रीपतिः पुमान् ॥ १ ॥

शक्तितोमरदण्डासिधनुश्चक्रगदापमा, यस्य हस्ते भवेयुस्तम् राजानं च
विनिर्दिशेदिति । प्राचां वचनेन राजचिह्नत्वात्, वणिजां न ध्वजः श्रेयान्
देशभ्रमणलक्षणत्वात्, एवं शुभलक्षणमपि जातिभेदादशुभं तथा देशभेदा-
त्कालभेदावपि शुभमशुभं वा यथायोगं बोधव्यम् तत् एव ध्वजावृद्धत्वे सुसीति
पूर्वमुक्तम् ॥ २२९ ॥

यात्राविद्ययोरखेप्राह—

यात्रारेखाङ्गुष्ठ मूलान्निर्गता पितृसङ्गता ।

विद्यारेखातु करभान्निर्गता कोशसम्मुखी ॥ २३० ॥

यात्रेति । तीर्थयात्रामङ्गुष्ठमूलान्निर्गता पितृलेखाया मिळिता लेखा लक्ष-
यति । विद्याशास्त्रपठनपाठनरूपा तस्यलेखा करमादेव निर्गता कोशसम्मुखी
प्रागुक्तहस्तरूपजन्मपत्रे बुद्धिस्थानात्, गणितसङ्कितनाय्यादिविज्ञानविद्या
चालुर्थं वा वामहस्ते विद्यालेखया लक्षणीयम् । लेखक कर्मविद्या पुंसोऽनामि-
कायां मध्यपर्शणि आयतरेखया लक्षणीया ॥ २३० ॥

बाणादिप्रहार—रेखामाह—

विद्यामण्यो रन्तराले या रेखावक्ररूपिणी ।

बाणप्रहारं कुरुते समोदर गलच्यथाम् ॥ २३१ ॥

विद्यारेखामणिर्धन्वस्तयोर्मध्ये वकारेखाबाणप्रहारं दत्ते आयुधं गृहस्य
नैरिचिस्थानात् तत्रैव संमारेखा उदरे प्रहारङ्गुले पृष्ठभागेवा प्रहार-
लक्षणम् ॥ २३१ ॥

अथ मित्रामित्र संख्याया लक्षण माह—

करशाखासु मध्यस्थे त्र्यंशे वा ऊर्ध्वरेखिका ।

तावैरी दुःखकृतं प्राप्तिश्चका वामहस्तगा ॥ २३२ ॥

करशाखास्विति । अङ्गुलीषु मध्यत्रिभागे या ऊर्ध्व रेखास्तावन्तो वैरिण इति तत् कृतं दुःखं मूलभागेऽर्थाद्रिपुरीषि मित्रं स्यात्तत्सुखं वामहस्ते पुरुषस्य लक्षणीयं स्त्रियास्तुपितृगृहस्थानीयाः सख्यः ॥ २३२ ॥

दक्षिणाङ्गुलिकात्र्यंशे तामित्रावाप्तिकारिका ।

रेखावेधे फलं न्यूनं स्कूटत्वेऽतिशयात्फलम् ॥ २३३ ॥

दक्षिणाङ्गुलिकेति । दक्षिणहस्तेऽङ्गुलिमूलत्रिभागे या ऊर्ध्वरेखास्ताः संख्यान्तावन्ति मित्राणि वाच्यानि स्त्रिया पतिगृह सम्बन्धाद्वैरिण्य इति, मध्यत्रिभागेऽर्थान्मत्रकृतं दुःखं शरीरेऽपि तत्तस्थाने पीडा घातोवास्यात्, इति यद्यपि ऊर्ध्वरेखा सर्वत्रशुभा एव तथापि वामावामाङ्गभेदादिदं फलं वाच्यम् घटी दिनवर्ष चक्रादिविमर्शता शुभाएवा अत्रारित्वं मित्रत्वं स्वराशिनाथ स्थानार्थाशयोर्वै सुहृद्भावे च लक्षणीयं, उपलक्षणात्तयोः साम्येफलसमतापि वाच्या । तत्रापि रेखावेधेसति फलं रेखाया न्यूनं रेखाप्रकटत्वे फले बहुतरं ज्ञेयम् । स्वराशिनाथ स्थाना धीशयोर्वैरेऽपिहस्त विम्बे मित्र रेखा कथनं तत्र तत्तद्दर्पागमे मित्तमपि वैरिकायैकरं तयोः सुहृद्भावे वैरी जनोपितृत्वे दर्पागमे सुहृद्भवति, तत्रापि दक्षिण तर्जनी मध्यपर्वणि आयतारेखालेखानाम्यासं दत्ते, एवमिष्ट संयोगरेखायां तथा मन्त्रसिद्ध्यादि रेखायामपि फलालाम प्रबोध्यः ॥ २३३ ॥

अथ करपृष्ठे लेखाफलमाह—

अङ्गुष्ठपृष्ठे योरेखा यवाधः पर्वणिस्मृता ।

तावद्विंशति वर्षाणि मृत्युजन्मद्वयं निशि ॥ २३४ ॥

अङ्गुष्ठ पृष्ठ इति । नखात्रिवैर्भागेऽङ्गुष्ठपृष्ठे यावत्योरेखा स्तावद्विंशतिका प्रमाणमायुः । ललाटेऽङ्गुष्ठ पृष्ठे वारेखाविमृश्यायुर्लेखायामपि फलनियमात् तत्र रेखाप्रकटत्वे मृत्युजन्म च द्वयमपि निशिवेद्यं, ननु,

मृत्यु निश्चयार्थं मिदं लक्षणं क्षममवहस्तस्तमास्विनीति, कथनात्, जन्म-
लक्षणं तु न घटते, दक्षिणाङ्गुष्ठं यवेन दिनजन्मं लक्षणे न कस्यचिद्वाधा-
दिति चेन्न; सावकाशान्निवकाशं बलीय इति न्यायात् यस्य उच्चारणं नास्ति
विषमाक्षरत्वं तस्य सूर्यं प्राधान्यादिनं हस्ततलं प्रोक्तमिति । तलस्थयवेन
दिनजन्मं वाच्यम् । यस्यनास्ति समाक्षरत्वं तस्य चन्द्रमुख्यतया यववाधेन
निश्चयेयं जन्मलक्षणात् ॥ २३४ ॥

तर्जन्याः पृष्ठभागे वा पर्वणाद्यत रेखिका ।

तावद्द्वारान् रोगबन्धकलेशानिश्चि तदुद्भवः ॥ २३५ ॥

तर्जन्या इति । आयता रेखा यावत्यस्तावद्द्वारान् रोगादि स्यात् । निशि-
रात्रौ तेषां रोगादीनामुदयः ॥ २३५ ॥

लक्ष्म्याः पृष्ठांशरेखाभिर्घनं चौर्यादिसम्भवम् ।

परदार लम्पटत्वं निशिभुक्ति भूमौ प्रियौ ॥ २३६ ॥

लक्ष्म्या इति । रात्रौ भोजनं भ्रमणं च वल्लभं आरक्षक चौरादिवद्वात्रि
भ्रमेणा जीवनात् ॥ २३६ ॥

शिवायाः पृष्ठरेखाभिः विरतिर्निशि भोजनात् ।

परोपकारी धर्मादि स्वप्नं रात्रौ शिवं सदा ॥ २३७ ॥

शिवाया इति । अनामिकाया पृष्ठरेखाभिर्निशि भोजनान्निवृत्तिर्धर्मरेखा
भ्रत्यासत्तेः, परोपकारी तथा धर्मादानं दया दमो गुरुदेव सेवादिः तस्य
स्वप्नः तथा रात्रौ सदा शिवसम्पदः ॥ २३७ ॥

तारायाः पृष्ठभागेऽपि रेखाभिः क्रूरकर्मकृत् ।

अन्यायोजन पैशून्यं धर्मद्वेषश्च सम्भवेत् ॥ २३८ ॥

ताराया इति । शनिराहोः स्थानात् तस्यां पृष्ठभागे रेखाबाहुल्ये पुरुषः
क्रूरः व्यसनी-खलः पापीत्यादिति ॥ २३८ ॥

उपसंहारमाह—

रेखा विमर्शनफलं गदितं गुरुणां सारस्यमेघविजयं वचनं गृहित्वा ।

विश्वप्रमोर्भगवतोतिशयादमुष्मिन् वाक्सिद्धिरस्तु सुधियांवरवस्तु

सिद्धये ॥ २३८ ॥

रेखेति । सुखार्थां कीदृशं गुहणां वचनं सारस्येन मेघस्यविजयो
यस्मात् ॥ २३७ ॥

रेखाणां बहुधाकृतेः कृतिमृतां नानाप्रकृत्याश्रयात्
सामस्त्येन विमर्शनं निगादितुं नैन्द्र पुरोधाक्षमः ।

दिग्मात्रेणमयाकृतात्र निवृत्तिस्त्राधिकारी भव—

चार्त्तीयिकतयानयारचनयावाच्यः परंविस्तरः ॥ १ ॥

इति श्रीहस्तसञ्जीवनव्याख्यायां सामुद्रिकलहर्ष्या महामहोपाध्याय श्रीमेघ-
विजयगणिकृतायां विमलरेखा विमर्शनानामाधिकारस्तृतीयः ॥ श्रीः ॥

अहम्

अथ विशेषाधिकारश्चतुर्थः प्रारभ्यते ।

करपरिकरवार्तात्रावशिष्टाविशिष्टा

कथनमथतदीयं किञ्चिदुच्चारणीयम् ।

प्रसरति रति हेतुर्धनसम्पन्मयेन

मतिरतिशययुक्तालक्षणैः सज्जनानाम् ॥ १ ॥

तत्र प्रथमविशेषकलक्षणमाह—

विशेषकाविंशत्या धर्मवान् भाग्यवान् धनी ।

मिश्रश्चैकोन विंशत्या तदष्टादशकेऽधमः ॥ १ ॥

विशेषकानामिति । यस्य विंशतिविंशोपकाभवन्ति सधनधर्मभाग्यपूर्ण-
स्तत्रापि लेखानामवेधादिगुणे नैवफलं सम्पूर्णम् । एकोनविंशत्या विशेष-
कैर्मिश्रः, कदाचिद्धनी निर्द्धनो वा, अष्टादशविंशोपको. जघन्यस्तदन्यविशिष्ट
लक्षणामावे सति ततोऽपि न्यूनत्वे न्यून्यभाग्यत्वमेव ॥ १ ॥

नखलक्षणमाह—

नखैः कूर्मोन्मत्तरक्तैः सर्पाठैर्दाहिसंयुतैः ।

नरानराधिनाथाःस्युः संहितैः पाटलैः कृशैः ॥ २ ॥

नखैरिति । कूर्मपृष्ठवदुच्चैः रक्तैस्ताम्रारूपैः पीठिका नखाधोमांसपीठं तन्

संहितै स्तेजोवाद्भिः संहितैरुभय पार्श्वयोरङ्गुल्यामिळितैः । पाटलैः श्वेतरक्तैः
पूर्वं रक्तत्वं कथनेऽपि किञ्चिद्दर्शनभेदान्न पुनरुक्तिः । इदृशैर्नखे राज्य-
फलम् ॥ २ ॥

व्यतिरेकमाह—

सूर्पाकारैस्तथालग्नैर्वर्कैः शुक्तिशिरोयुतैः ।

प्रास्विनैः पाण्डुभिस्तीक्ष्णैः पुरुषैः स्युः सुदुःखिता ॥ ३ ॥

सूर्पाकारैरिति । शुक्तिरङ्गुल्यग्रे शुक्तिरूपरेखाकारस्तस्य शिर ऊर्ध्व
भागस्तत्रयुतैर्लम्पैः स्वेदवाद्भिः पाण्डुभिर्ध्वलैस्तक्षिणाग्रैर्नखैर्नरा निन्द्याः
स्युः ॥ ३ ॥

विशेषमाह—

वर्तुलैश्चमहैश्वर्यं पुष्टितैः सुभगो भवेत् ।

सिग्धैः पीठयुतैः ताम्रैर्नखैर्भवति भूमिपः ॥ ४ ॥

वर्तुलैरिति । वृत्ताकारैः स्वामित्वं पुष्टपोषणं मांसलता भागे कान्त-
त्वात् तज्जातमेषां ते पुष्टितारैः सौभाग्यं जनवल्लभता शेष
व्यक्तम् ॥ ४ ॥

ग्रन्थान्तरोक्त्या लक्षणविशेषमाह—

आवर्ता दक्षिणा शस्ताः साङ्गुग्राङ्गुलिपर्वसु ।

ताम्रस्निग्धोच्छिखोत्तुङ्गाः पर्वार्धोत्थानस्थाः शुभाः ॥ ५ ॥

आवर्ता इति । सुष्ठुवल्मानाः दक्षिणाः श्रेष्ठाः अमराश्वकाणि वर्तुलाकाराणि
अमरास्तु एकैकोपरिवल्मानः स ग्रान्त रेखाः । इति अमर-चक्रयोर्विशेषः
'स्त्रीणां तु कटीकृकाटिका शंषोदेरे नाशान्तरे च मृष्टिगोप्यावर्चः शुभो
न स्यात् । वामभागेऽपि संहारवृत्तम—आवर्तानशुभा भाळे दक्षिणाङ्गे श्रेष्ठिनः
श्रेयान् मालमध्ये तु न शुभः,' इत्यादि ग्रन्थान्तरा द्वेषम् । ते च कुत्र-
स्युरित्याह—अङ्गुष्ठेऽङ्गुलीनामूर्द्ध्वपर्वसु बाहुल्यात् कम्पचित्तु मूलमध्या-
न्यपर्वणांमन्यतमस्मिन् भागेऽपि ताम्रारक्ताः स्निग्धा दीप्तीमन्तः उच्छि-

तर्जन्यादिनखैर्भग्नेर्जातमात्रस्य तु क्रमात् ।

अर्धच्यंशं चतुर्थ्यांशाष्टांशांशः स्युः सहजायुपः ॥ ९ ॥

तर्जन्यादिति । जातमात्रस्य तु शब्दात् ययोरन्तरेऽपि तर्जन्यादिनख-
मङ्गे क्रमात् सहजायुपः अष्टोत्तरशतवर्षा प्रमाणस्य यद्वास्वायुर्लैस्वास्वरूप
लब्धस्यायुपः अर्द्धम् । त्र्यंशस्तृतीयभागः, चतुर्थभागः, अष्टांशः प्रत्यय-
लोपादष्टमौशः न्यूनः स्यात् तर्जनी नखे भग्नेऽर्धमायुःत्रुटतीत्येवं सर्व-
त्रयोऽयम् ॥ ९ ॥

अङ्गुष्ठस्य नखे भग्नेधर्मतीर्थरतो भवेत् ।

कुर्मोनितेऽङ्गुष्ठनखे नरःस्याद्भ्राम्यवर्जितः ॥ १० ॥

अङ्गुष्ठस्येति । अङ्गुष्ठनखमङ्गे प्राग धर्माजनोऽपि धर्मदानादिके
तीर्थे देवगुर्वादिके रतस्तरत्नेवा तत्परस्यात् । अन्यत्र कुर्मोत्पन्न एवं नखानां
शुभमपि, अङ्गुष्ठनखे तथा रूपमशुभं तत्र कुर्मोत्पन्नत्वे । नरोनिर्भाम्यः ।
अङ्गुष्ठनखे यथा योग्यज्ञात् न्यूने गुरोर्विरोधीखलः वैशुन्येन भाग्यं
मुह्यते । एकश्राप्यङ्गुष्ठनखे फलमिदं द्वयोस्तादृष्ये किं वक्त-
व्यम् ॥ १० ॥

अथ लक्षणविमर्शसर्वस्वमाह—

स्थानद्रव्यादिद्योनेन शुभमप्यशुभं क्वचित् ।

अशुभं वा शुभं ज्ञेयं सुधीयाम्भासशीलनात् ॥ ११ ॥

स्थानद्रव्यादीति । स्थानमङ्गुष्ठाङ्गुलिकरतलादिभागो मूलमध्याग्रपर्वा-
दिकं, द्रव्यं वाळ्वृद्धयुवपुंस्त्रीरूपमादि शब्दाज्जाति ब्राह्मणक्षत्रियादि
कालः कृष्ण- शुभलपक्षादिः क्षेत्रं स्वदेशपरदेशरूपं तेषां योगः
सम्बन्धस्तेन शुभलक्षणमप्यशुभं क्वचिज्जायतेऽशुभमपिशुभं तत् सुधिया
पण्डितेन सामुद्रिकशास्त्रेऽम्भासः पुनःपुनर्लक्षणपरीक्षणं तस्य शील-
नात् करणात् ज्ञेयम् । यथा हस्त विम्बकृता दक्षिणहस्ते अनामिकामध्य-
पर्वणि दुःस्वमिति प्रोक्तं स्थानं, मित्ररेखायाः दक्षिणाङ्गुलिका च्यंशेतामित्रा-
वाप्तिकारिका इति वचनात्ततः स्थानात्, आन्तर्यं घडीय इति न्यायात् ऊर्ध्व-

रेखाशुभाऽप्यशुभाकस्य सिंहराशिनामः पुरुषस्य न सर्वस्य, कस्मात् स्वराशि
स्वामिना सूर्येण गौर्याऽङ्गुल्याः पत्युः शुक्रस्य वैरात्तेन दुःखं तदपि मित्र-
कृतं न पुनर्वैरिभूतं, मित्रवियोगमरणप्रीतिभङ्गः धनह्लेशादिना, एवं यत्र
नोक्तं तत्रापि ज्ञेयम् । नरस्यं वामाङ्गुलिभिर्भागेषु ऊर्ध्वरेखया सुखमिति प्रोक्तं
स्थानं रिपुरेखाया वामहस्तात् तेनमुखं कस्य मकरकुम्भराशिनामः कस्मात्
स्वामिना शनिना अनामिकायाः पत्युः शुक्रस्य मैत्री सन्ध्यात् ततः सुखं
रिपुकृतमेवरिपुपाक्षिकमिलनात् वैरोपशमाद्वैरिविनाशाद्वा ज्ञेयम् । एवं स्त्रि-
यापि विमृश्यं केतुस्थाने स्त्रियाः पुंसो वा दुःखमेव, विशेषेण सामान्यवाधात्,
एवं द्रव्यादियोगादपि शुभाशुभता ज्ञेया प्रागेवविस्तरात् गणितत्वात् ॥ ११ ॥

अथ स्त्रीणां लक्षणे फलविशेषोदिम्मात्रमाह—

अङ्कुशकुण्डलं चक्रं यस्याः पाणितले भवेत् ।

पुत्रं प्रसूयते नारी नरेद्रं लभते पतिम् ॥ १२ ॥

अङ्कुश इति । कुण्डलं पुष्पाकृतिचक्रं वर्तुलाकृति, इत्यनयो-
र्भेदः ॥ १२ ॥

यस्याः पाणितले रेखा प्रसादं छत्रं तोरणम् ।

अपि दासकुले जाता राजपत्नी भविष्यति ॥ १३ ॥

यस्या इति । प्रासादतोरणयोर्वन्ध्यायोगाद्रज्यविभवयोग एव सूत्रे प्रोक्तं
न पुत्रप्राप्तिः ॥ १३ ॥

मन्दिरं कुण्डलं च ध्वजश्चक्रसरोवरम् ।

यस्याः करतले छत्रं सा नारी राजसुर्भवेत् ॥ १४ ॥

मन्दिरमिति । राजसूरिति तस्या पुत्रो राजास्यात् ॥ १४ ॥

यस्याः करतले रेखा मयूर छत्रमीक्ष्यते ।

राजपतिन्त्वमाप्नोति पुत्रं सह वर्धते ॥ १५ ॥

यस्या इति । राज्यविभवः पुत्रप्राप्तिश्चेत्युभयफलम् ॥ १५ ॥

पद्मं मालाङ्कुशं छत्रं नन्दावर्तं प्रदक्षिणः ।

पाणिपादे भवेद्यस्याः राजाभोग्यात्र साकनी ॥ १६ ॥

पद्ममिति । पाणिपादे इति । पाणौ पादेवा तल्लक्षणात् प्रागुक्तानि तु करतले एवेति नियमः । छत्रस्य उभयत्र योग्यत्वेऽपि यस्याकरतले छत्रं सा नीच कुलजापि राजानं वशीकरोतीति विवेक विलासे तु

यत्पादाङ्गुलयः क्षोणीं कनिष्ठाद्या स्पृशन्ति न ।

एकद्वित्रिचतुः संख्यान् क्रमान्मारयते पतीन् ॥ १ ॥

यत्पादाङ्गुलिरेकापि भवेद्धीना कथं च न ।

येन केनापि सा सार्द्धं प्रायः कलहकारिणी ॥ २ ॥

अल्पवृत्तेन वक्रेण शुष्केण लघुनापि च ।

चिपटेनातिरिक्तेन पादाङ्गुष्ठेन दूषिता ॥ ३ ॥

इत्यादि ज्ञेयम् ॥ १६ ॥

अङ्गुल्यः संहिता यस्या नखा पद्मदलोपमाः ।

मृदुहस्त तल्लकन्या सानित्यंसुखमेघते ॥ १७ ॥

अद्भुत्येति । अङ्गुल्यो नखाश्च कमलदलवत् रक्ता यस्याः हस्ततल्लं कौमलं पद्मपत्रवत् सानित्यं सुखभोगान् राश्यानियमः ॥ १७ ॥

सामान्यतो लक्षणान्युक्त्वा वामावामयोर्विशेषमाह—

आयुरेखा मर्तुरेखाश्च स्याद्वनरेखाया ।

श्वसुरो गोत्ररेखायां स्त्रीणां दक्षिणहस्ततः ॥ १८ ॥

आयुरेखेति । दक्षिणपाणौ या जीवितारेखा सापतिरेखा धनरेखाश्चश्वसुरेखा गोत्ररेखा श्वशुरेखा तत्तज्जन्यं मुखदुःखलाभालाभादि फलस्य स्त्रीणां लक्षणात् ॥ १८ ॥

धर्मरेखा धर्मकारी दामरेखा सुगोधनन् ।

रत्नाकराद्वामहस्ते दाससौख्यं चतुष्पदे ॥ १९ ॥

धर्मरेखेति । वामहस्ते धर्मरेखास्त्रियाः स्वाज्ञेत्य धर्मलक्षणं दक्षिणे पत्यादेशाद्विहितं धर्मलक्षणं, पुष्पलक् २३जुर्वामहस्ते तदा तस्या गृहे गोधनं बहुलं, रत्नाकरान्मणिवन्धावदासदासी चतुष्पदबाहुल्यं, पितुः

प्राप्यं धनं वामे धनरेखाया पत्युः प्राप्यं दक्षिणे धनरेखाया, इत्यादि-
स्वबुद्धया उन्नेयम् ॥ १९ ॥

भाग्यरेखा वामहस्ते ज्ञेया तत्रैव सन्ततिः ।

सोदरो वासपत्नी च दक्षिणे करभे स्मृताः ॥ २० ॥

भाग्यरेखेति । स्वभाग्यरेखावामे, पत्युर्भाग्यं दक्षिणे तथा स्व-उदर जाता
सन्ततिर्वामे करभे रेखाभिर्वाच्या सपत्नी जाता सन्ततिः दक्षिणे करभे सप-
त्नीयोग सम्भवे सति । तदभावे बन्ध्यायोगे पाळिता सन्ततिः विधवायोगे
तावन्नरैः समराङ्गः सत्या विधवायोगे प्रीतिभावः ॥ २० ॥

यत्रोदरस्थपीडाया रेखामध्याद्यर्धगा ।

सचेदत्यन्त विपमा गर्भपातं तदा वदेत् ॥ २१ ॥

यत्रेति । यत्र पुंसो उदरपीडारेखा तत्र वामहस्तेऽत्यन्तं विपमावका वेष-
वती रेखा गर्भपातं वदति दक्षिणेतूदरपीडैव ॥ २१ ॥

सन्तानरेखा प्रान्ते या दीर्घाकोशस्य सम्मुखी ।

व्यापाररेखा तस्याश्च नीचैर्धका विपाशनी ॥ २२ ॥

सन्तान रेखेति । सन्तानरेखाणां मणिबन्धप्रत्यासन्ने प्रान्ते दीर्घा कोशो-
न्मुखीरेखा व्यापाररेखा वामे स्याद् व्यापारे लाभं चातुर्यं वा दत्ते दक्षिणे
विधा रेखाया पठनं वाच्यम् । तस्या व्यापाररेखा यानीचैर्वारेखा सा वक्राचेद्
सा स्त्राविषं भक्षयतीत्यर्थः ॥ २२ ॥

पीठे या ऊर्ध्वरेखास्ता जारेखा उदाहृता ।

वयस्या दक्षिणोवक्रे कन्दे ज्येष्ठाश्च देवराः ॥ २३ ॥

पीठ इति । अङ्गुष्ठमूले नृवासने ऊर्ध्वरेखा जारेखा अत्यन्तं मनोहराः
सुशीलाया स्तावतां पुंसां मनोऽनुरागो वा ज्ञेयः । सपत्नी योगस्य असम्भवे
दक्षिणे करभे वयस्याः सस्यः, दक्षिणे कन्देऽङ्गुष्ठमूले ज्येष्ठदेवर संख्या
स्वविवाहे जीवन्तस्तज्जन्यं सुखादिवाच्यम् ॥ २३ ॥

दिग्धामागं बालबोधायाह—

स्त्रीणामुदग्दिशि मणिर्दक्षिणाङ्गलिस्थिता ।

सौभाग्यं मध्यमाङ्गुल्या निर्णयं वर्षपर्वणोः ॥ २४ ॥

स्त्रीणामिति । स्त्रीणां वामहस्ते मणिवन्धः उत्तरस्यांदिशि दक्षिणा आशादिक् अङ्गुलिषु व्यवस्थिता, सौभाग्यं लोकवलभता मध्यमाङ्गुल्या नखरूपात् पर्वणस्त्र्यंशस्य स्वरूपाश्च निर्णयं सौभाग्यवतीति । मध्याभिधानात् ॥ २४ ॥

सपत्नी योगमाह—

पतिरेखापल्लवैर्वाताराधो रेखया स्त्रियः ।

सपत्नी सम्भवो ज्ञेयः पतिभाग्यन्तु दक्षिणे ॥ २५ ॥

पतिरेखति । दक्षिणापुल्लेखायां मूलतोयावन्तः पल्लवा, अङ्गुलि सम्मुखास्युस्तैः सपत्नीयोगः, यद्वा दक्षिणहस्त कनिष्ठाधस्तनरेखाया जात्येकवचनं, तत्रापि त्रिशूलाकारे सपत्नीयोगः । पतिभाग्यं दक्षिणे भाग्यलेखया इत्युक्तम् ॥ २५ ॥

दक्षिणैः पल्लवैः पत्युरेखायां प्रीतिरूत्तमा ।

बलवल्लक्षणैर्नायाः फलं भर्तृ रिवांगजे ॥ २६ ॥

दक्षिणैरिति । पतिरेखायां दक्षिणरङ्गुष्ठसम्मुखैः पल्लवैः पत्युर्बहुमानं परस्परं प्रीतिः शृङ्खलाया वामवियोगः । अन्तरावेधे परदेशगतिश्च वाच्या । एवं नार्या बलवति लक्षणे राज्यादिफलं भर्तृरि वा अङ्गजे वाच्यम् । तर्जन्याद्याङ्गुलीनामान्तरे वामे तर्जनी मध्यमयोरन्तराभावे वृद्धत्वे पुत्रादिसुखं, मध्यमानामिकयोरन्तराभावे तरुणत्वे भर्तृसुखं, अनामिका कनिष्ठयोरन्तराभावे पितृसुखमिति, तथा दक्षिणेऽप्यन्तरत्वे फलं तदनुसाराद्भर्तुः पुत्रस्य वा उदयसम्भवात्, वा ग्रहणात् पितुरपि फलं ज्ञेयम् ॥ २६ ॥

॥ इति स्त्रीरेखाविमर्शः ॥

अथ पुरुषस्य वामहस्तलक्षणमाह—

यथैव दक्षिणे तद्वत् प्रायो वामेऽपि धीक्ष्यते ।

कृष्णपक्षे प्रजातस्य मुख्यं दक्षिणलक्षणम् ॥ २७ ॥

यथैवेति । येन प्रकारेण, आयुर्लैखादिपूर्वकत्वेन दक्षिणो वीक्ष्यते, तेन प्रकारेण वामहस्तेऽपि लक्षणं विशेषेण ईक्ष्यते-परीक्ष्यते पण्डितैरिति । ननु वामायुर्लैखायां किं लक्षणीयम् । नरस्य स्वायुः स्त्रिया आयुर्वानाद्यो दक्षिणायुर्लैखया लक्षणान्तरात्, नान्यः स्त्रिया वामहस्ते लक्षणान्तरात् ततः सर्वं विकल्पजातं वृथा, लोकानांगतानुगतिक न्यायेन लक्षणशास्त्रं प्रामाण्यं, चेद्दक्षिणरेखाभिरेवाशापूर्णीया किं पुरुषवामहस्तरेखाभिरिति चेन्न; लक्षणशास्त्रस्य गान्धीर्येण तुच्छवृद्धेरनवकाशात्, स्त्रीसुखं, श्वसुरकुच्छसुखं, कृष्णे शुक्ले वा पक्षेसुखं परसेवा गृहक्षेत्रादिभ्यो लभ्यं शास्त्रज्ञानं कलाविज्ञानं वा धनं स्वोपार्जितं पैतृकं वाचतुष्पदलभ्यमित्यादिभावानां दक्षिणेलेखा भिरलक्षणात्, किञ्च लम्बानिशाकराद्वा यत्नवमं तद्गृहं भवेद्भाग्यमिति ज्योतिः शास्त्रसारावर्णवचनाद्राशि कुण्डलिका लेखनं लम्बकुण्डलिका पत्रे कथमावश्यकं सर्वभावानां लक्षेकुण्डलिकैव निर्वाहात्, अथ तत्र स्फुटतरविशेषबोध इति चेदत्रापि तथैवेत्ये तावतैव सन्तोऽष्टमम् । अपि च यस्य पञ्चपङ्क्त्वा स्त्रियस्तासां स्वं स्वमायुः, स्त्रीयवामायुर्लैखया बोध्यम् । पुरुषस्य यावज्जीवं स्त्रीभोगः कियत्कालं वा इति तथा कतिस्त्रियोऽस्य भवन्तीति च कथं लक्षणीयमिति सविस्तरं विरूपितं प्राक् । प्रायोग्रहणान्नसर्वं, दक्षिणवद्वीक्ष्यं लक्षणभेदात्, तदेवाह-कृष्णपक्ष इति कोऽर्थः । धनरेखया दक्षिणे दीर्घया पैतृकं, आयुपः पूर्वाद्धे धनं बहुलमिति वाच्यम् ॥ २७ ॥

शुक्लपक्षे वामहस्तलक्षणं मुख्यमीरितम् ।

आनिर्णये हस्तविक्षापक्षात्पाण्योः प्रधानता ॥ २८ ॥

शुक्लपक्ष इति । शुक्लपक्षजातस्य वामे धनरेखया लभ्यया स्वोपार्जितं स्वसुरधनं वा पश्चाद्धे वृद्धत्वे वा धनं बहुलं, वामावामयोर्द्वयोस्तुल्यतायां तुल्यं यथायोग्यत्वात् इत्येव धनताश इति ध्येयम् । अथ जन्मपञ्चानिर्णये यत्र पक्षे हस्ते वीक्ष्यते तस्यैव प्राधान्यं । सामुद्रिकेऽपि ज्योतिः शास्त्रानुसारेण फलव्यञ्जनात् हस्तादि नक्षत्रोपयोगवत्, एतेन विधिवारनक्षत्रचकादि दर्शनमपि समर्थितम् ॥ २८ ॥

स्त्रियाहृषंशनरस्यापि फलंमुख्यन्तु वामतः ।

एवं रात्रौ दिने जातः स्त्रीत्रोः केचित्फलं विदुः ॥ २९ ॥

स्त्रिया इति । व्याख्यातप्रायम् ॥ २९ ॥

अथ लघुवालस्य हस्तप्रेक्षणावसरमाह—

द्वादशाब्दानि रेखाणां न तादृक् स्पष्टता भवेत् ।

तत्परं त्रिणिवर्षाणि वामहस्ते क्षणं शिशोः ॥ ३० ॥

द्वादशेति । रेखाणामस्पष्टतया नवीनानामनुत्पत्त्या वा द्वादशवर्षाणि यावन्न हस्तप्रेक्षणं तस्य बालस्य शुभाशुभ रिज्ञानाय मातापित्रोः सामान्यतः सन्तानरेखाविशेषस्तज्जन्मवर्षस्थानरेखा एव लक्षणीया वर्षज्ञानाय मातापितृो-वर्तमानवर्षस्थानतो गणने पञ्चमस्थानरेखा लक्षणीया, एवं मासदिनज्ञानमप्यु-न्नैयं वातस्य रोगोपशान्त्यर्थं मातुस्तत्तदौषधपानवत् शीतलादि रोगे पितुरपि केशरक्षणमलिनवस्त्रादि व्यवस्था बालरोगोपशमायेष्टैव नचैतज्जनानाम मना-स्थेयम् । तत्रोपिति अंगा तत्रो माउ अंगा पणता इत्यादिना भगवत्यां सूत्रे सामानाधिकरष्य प्रतिपादनात् । द्वादशेति नियमोऽग्रेऽपि वर्षद्वादशके-नैव भावचक्रादौ लक्षणोपयोगात् तत् परं तदग्रे स्वयंशतशयात्रीणि वर्षाणि यावत् शिशोर्बालस्य वामहस्तप्राधान्यं तथा च पञ्चदशवर्षाणि भवन्ति, तन्नियमोऽपि हस्तं प्रति पञ्चदशवर्षोपयोगात् तावतामेव वर्षाणां सद्भावा-दिति ॥ ३० ॥

वामहस्ते मातृरेखा दैर्घ्ये स्त्रीपक्षतो धनम् ।

तथा मातुधनं पक्षे तारुण्यमेवाविनिर्दिशेत् ॥ ३१ ॥

वामहस्त इति । मातृलेखाया धनलेखायाः प्रलम्बत्वे स्त्रीपक्षात् श्वशुर-कुलात् यद्वाकस्याश्रित् स्त्रियाः सालिध्यात् धनं स्यात् । स्त्रिरेखायां दोषं दरिद्रयोगे वा भिक्षायोगे वा मातुः पक्षे मातुलवर्गे धनं वाच्यं, यद्वा तारुण्ये स्वोपार्जितं धनम् ॥ ३१ ॥

अपल्लवा नवि छिन्ना वामायूरेखिका यदा ।

तदास्त्रियासमं प्रीतिः प्राधान्यं स्वगृहे भवेत् ॥ ३२ ॥

अपल्लभेति । पल्लवरहिता तथा न छेदवती वासायुर्लंखा तदा स्त्रीवर्गेण
मीतिः स्वगृहे स्त्रीप्राधान्यं च स्यात् ॥ ३२ ॥

श्वश्रुर्वामे मातुरेखा स्वसुरः पितुरेखा ।

अङ्गुष्ठाश्च मार्गे यावद्रेखामिः शालकान् वदेत् ॥ ३३ ॥

श्वश्रुरिति । अङ्गुष्ठान्मणिवन्धं यावत् रेखाभिः श्यालकाः स्त्रीभ्रातरः
उपलक्षणात्तद्भगिन्यो वा तान् वदेत् । यदि च दरिद्रयोगेभिशालक्षणे तपो
योगे स्त्रीरेखावेषे च वामे मातुरेखाया, अधिक्यं चेत् श्यालकस्थले मातुला-
वाच्याः, एवं पितुरेखाया दाक्षिणे छेदे मातुलेखायालाघवे गृहमेल-
करेखायामसम्बन्धे भ्रातृलेखा स्थाने पितृव्या इत्यादि सम्यगभ्यास
लभ्यम् ॥ ३३ ॥

रेखामिः करमे वामे वाणिक् पुत्राश्च सेवकाः ।

वाणिज्ये यै सममिश्रं कनिष्ठा जीवितान्तरे ॥ ३४ ॥

रेखाभिरिति । वामेकरमे या रेखास्ताभिर्धनयोगे वाणिक् पुत्राः सेवका
वा राजयोगे वाच्या । महाराजयोगे तु शिवः प्रागे वक्ताः । यद्वा शुक्ल
पक्षे हस्ते क्षणे सामान्यलोकस्य, एक स्त्रीभर्तुर्दक्षिणकरभरेखाप्राधात्
वामकरभरेखाभिरिवसन्तान गणनेति । यैः सहमिश्रं वाणिज्यं तत्रेखा कनिष्ठा
जीविते लभ्योर्मध्ये ॥ ३४ ॥

धर्मदीक्षा यशोराज्य रेखाभिः फलमत्रतत् ।

साहचर्यं स्त्रियास्तत्र तर्ध्व मृत्युरेखा ॥ ३५ ॥

धमेति । धर्मरेखादीनां फले स्त्रिया सह प्रवृत्तिस्तद्भोगश्चावामे दक्षिण-
तुल्य मृत्युरेखा स्त्रीसार्द्धमेव मृत्युगणनायां लभ्यत्वे वा भेदे मृत्यो-
र्भेदः लम्बायां पुरुषात् स्त्रीमृत्युः पश्चात् वामे न्हस्वत्वे पुरुषात्पूर्वं
स्त्रीमृत्युस्यनेवाभिप्रायो हस्तचिन्हसूत्रे मातापितृमृत्यु बुद्धिश्च व्यक्त
एवोक्तः ॥ ३५ ॥

ज्ञेयविज्ञानचातुर्यं विद्यारेखास्वरूपतः ।

उर्ध्वरेखाः फलान्यत्र स्त्रीपाणिग्रहणात्परम् ॥ ३६ ॥

ज्ञेयमिति । विद्यारेखास्वरूपाद्वाभे फलविज्ञानं वाच्यं संगीत नाट्यकलाद्यं
चा । अत्र वामहस्ते ऊर्ध्वरेखया चेद्भवति तस्यास्तासां वा फलानि स्त्रीपाणि-
ग्रहणात्परतः स्त्रीसहायाद्वा ॥ ३६ ॥

अत्रद्वादशराश्याद्यं तथावयव चिन्तनम् ।

प्रागुक्तं तत् स्त्रियाज्ञेयं योगिनां भक्तिकारिणः ॥ ३७ ॥

अत्रेति । अत्र वामकरे द्वादशराशिपञ्चदशतिथि ग्रहस्थान नक्षत्राक्षर-
व्यवस्थादि । तथा हस्तरूप पुष्पस्यावयवचिन्तनम् । तत्र शुभाशुभादि
लक्षणं स्त्रिया एव ज्ञेयम् । अर्द्धाङ्गत्वात्तस्या राशिनके लभ्यं वा, अलभ्यं
तत्तद्राशिकस्त्रिया एव इत्यादिवहूलक्ष्यविमर्शो बहुश्रुताद्वेद्यः । योगिनां
स्त्रियाभावाद्भक्तिकारक सेवकस्य शुभाशुभ वामहस्तरेखाफलमुत्त्रेयं प्रकृति
योगात् दृश्यते च सेव्यसेवकयोः सुखेऽपुसुखा कथंचित् सामान्यं छायाणु-
प्रवेशात् ॥ ३७ ॥

वामहस्ते दक्षिणास्थाद्बलवद्भोगलक्षणे ।

प्रभुत्वयोगातिशयाद्वाच्यं व्रतविडम्बनम् ॥ ३८ ॥

वामहस्तादिति । दक्षिणे भागे रेखादिभोग लक्षणाद्बलवति भोगलक्षणे
वामहस्ते सति । प्रभुत्वं वर्द्धते ततो व्रताद् योगाद् अश्रयति भोगाङ्गे भोग-
लक्षणातिशयात् ॥ ३८ ॥

वेधादिदोषाद्रेखाणां कदाचिदक्षिणे फलम् ।

विसंवदेन्निश्चयात्तु फलं वामे हठांगतः ॥ ३९ ॥

वेधादीति । वेधे छेदे भेदे विरुद्धलक्षणेन बाधे सति रेखादुष्टास्यात्तेन
दक्षिणे फलविसंवादोऽपि स्याद्वामे तु प्रायो हस्तरूपात्तविसंवाद इति दक्षिणा-
द्बामहस्तातिशयः स्पष्टः ॥ ३९ ॥

अथ पुनर्वामे लक्षणातिशयं सूचयन्नाह—

यस्य कृपाणिकाशस्त्रं वामेभूजदले भवेत् ।

तस्य स्त्रीनिष्ठुरा दुष्टा क्रोधान्मारयते पतिम् ॥ ४० ॥

यस्येति । यस्य पुरुषस्य वामेहस्ततले कृपाणिका अन्यत्रा क्षरं भवेत्
तस्य पुंसः स्त्रीक्रोधाद्भर्तारं हन्यात् ॥ ४० ॥

ध्वजे चञ्जलता तस्याः तुलायां व्यवसायिता ।

चन्द्रे सौम्या पुष्पदान्ता बहुपुत्रवती वधुः ॥ ४१ ॥

ध्वज इति । वामहस्ते पुरुषस्य ध्वजे सति स्त्रियाश्चापत्यं कुशीलत्वं
तुलाया आकारे व्यापारचातुर्यं स्यात् चन्द्रे वामहस्ते सौम्यास्त्रीक्षमावती स्यात्
पुष्पमालाया पुत्रवती वधुः ॥ ४१ ॥

अथाधिकार तात्पर्यम्माह—

एवं यद्वहुसम्मतं तदुदितं वामेपि रेखा फलं

सर्वं चाप्य नयादिशैत्र सुधिया ध्येयं विधेयंधिया ।

उन्नत्यं समुदेति मेघविजयाद्यस्मादकस्माच्छ्रियं

नित्याभ्यासविलासलभ्य सकृत्तल्लक्षणांश्चिक्षणात् ॥४२॥

एवमिति । अनेन प्रकारेण बहूनां शास्त्रकारणां सम्मतं तैरपि निश्चितं
तद्दामेऽपि रेखाफलं उदितं—कथितं अनयादिशारीत्या सर्वमपि विधेयं कार्यं
ध्येयम् । यस्माद्ध्यानान्जिन्तनात् श्रियां लक्ष्मीणां औन्नत्यं समुदेति जायते ।
कीदृशं मेघस्य धाराधरस्य विजयो यत्र तत्ततोऽधिकमित्यर्थः ॥ असहृद्धारं
वारं तस्य वामावामहस्ता रेखाजालस्य लक्षणानां अन्वीक्षणाद्धिमर्शात् पुनः
कीदृशं नित्यं लक्षणशास्त्रस्योभ्यासः पुनःपुनर्विचारस्तेन लभ्यं प्राप्य-
मित्यर्थः ॥ ४२ ॥

इति श्रीहस्तसञ्जीवनव्याख्यायां सामुद्रिकलहर्ष्यां श्रीमहा-

महोपाध्याय श्रीनेपविजयगणित्वायां विशेष-

रेखाधिकारव्यतुर्थः समाप्तः ॥

समाप्तश्चायं ग्रन्थः

प्रशस्तिः

श्रीशामुद्रिकभावमद्भुतरसं गम्भीरमाध्यासितं
 नानाकारमहार्थभासुरमणि ज्योतिर्भिरुद्भासितम् ।
 साकल्येन परिग्रहीतुमचिराद्भक्ता न शक्ताजना
 स्तद्भस्ताहितजीवनेन मुहितास्तै सन्तु श्रद्धाश्रयाः ॥ १ ॥
 किञ्चिच्छास्त्रसमीक्षणाद्गुरुमुखादन्वीक्षणाल्लक्षणा-
 भ्यासादत्रसमुचितं समुचितं ज्ञेयं मयावाङ्मयं ।
 तद्दूष्यं विदुषा न किन्तु सुहृदासम्भावनीयंकरे
 यस्मान्निर्मलतामुपैति सकलं शास्त्रं सतासंग्रहात् ॥ २ ॥
 गृहं वृष्टिस्तस्य स्फुरति कनकैर्भेधविजया
 द्विदित्वा यः पाणिग्रहणविधिमीक्षेत निपुणः ।
 समुद्रादुद्भूता सदवयव सभ्यन्धमधुरा
 महालक्ष्मीः पाणिग्रहणमुदिता तेन रमते ॥ ३ ॥
 भ्रेष्यस्तपागच्छ नृपालि चक्रिण-
 श्वके गुणेः श्रीविजयप्रभोः
 शिष्यः कृतादेर्विजयस्य धीमतः
 शास्त्रं समेधाद्विजयाख्य वाचकः ॥ ४ ॥
 अनुभूमां सपादात्र ज्ञेया पञ्चसती ध्रुवम् ।
 ग्रन्थेसतां प्रसादाच्चश्रेयः श्रीरस्तुशाश्वती ॥ ५ ॥

श्रीमहामहोपाध्याय श्रीमेघविजयजीकृत

हस्तसंजीवन

तुं

[संक्षिप्त गुजराती मां अनुवाद].

आ ग्रन्थमां प्रथम शुभाशुभ जाणवा माटे अङ्गविद्या बधा निमित्तोमां मुख्य बनावेल छे एम ग्रन्थकारनुं कथन छे.

आमां निमित्त ज्ञान आठ प्रकारनां कहेल छे.

अंग, स्वम, स्वर, भौम (पृथ्वीसंबन्धी) व्यंजन, लक्षण, उत्पात, अन्त-रिक्ष (आकाश) निमित्त. आ आठ प्रकारना निमित्त छे.

अंगमां मस्तकनी अपेक्षाए हाथश्रेष्ठ गणवामां आवेलछे कारणके धार्मिक पवित्र क्रियाओ हाथथी थाय छे माटे हाथ श्रेष्ठ कहेल छे.

पहेलाना आचार्योए हस्तसंबन्धी ज्ञान त्रण प्रकारे कहेल छे. प्रथम हाथ जोवाथी स्पर्श करकरवाथी तथा हाथमां रहेली रेखाओ जोवाथी शुभाशुभ ज्ञान जाणी शकाय छे.

सवारना पेला उठताज पुरुष पोते जमणो हाथ, तथा डाबो हाथ जोवे अने आमकरवाथी पुन्यनो मार्ग मली शके छे.

आना विषयमा गर्गाचार्यनो मत छे के सवारनो वस्तुत बधा कामना वास्ते श्रेष्ठ छे. तथा बृहस्पतिनो मत छे के शकुन बधा काममां श्रेष्ठ छे. अर्थात् शकुन जोइने काम करवु. तथा अंगिरानो मत छे के मननो उत्साह थाय त्यारे कार्य करवु तथा विष्णुनु वाक्य छे के ब्राह्मणनु वाक्य सर्व काम-मां श्रेष्ठ छे.

तथा शुभ हस्त नक्षत्रमां सारा ग्रह होय त्यारे शुभ दिवसमां सवारना वस्तुते मंगालिक वस्तुओ ठहने गुरुपासे हाथ बत्ताववो.

तथा आ ग्रन्थमां हाथनी अधिष्ठायिका पंचांगुलि देवी मुख्य बताववामां आवेल छे.

मन्त्रोना अक्षरनो तत्व सार. जेवी रीते अकारमां होय छे तेवी रीते सामुद्रिकनु तत्वसार हाथमां होय छे.

आ त्रणलोकमां वधारे वीजुकोइ हाथनु साधन नथी तेथीज सरस्वतीए पोते पोताना हाथमां पुस्तक राखेल छे तेथीज हाथ श्रेष्ठ छे.

हाथमां तीर्थोनी स्थापना.

अंगूठाना मूलमां ब्राह्म्यतीर्थ—कनिष्ठामां काय तीर्थ, तर्जनी तथा अंगूठानी मध्यमां पितृतीर्थ, अने आंगुलियोना मुखमां दैवत तीर्थ—तर्जनीमां शत्रुंजय, तीर्थ, मध्यमांमां उज्जयनी तीर्थ अनामिकामां आवुतीर्थ, कनिष्ठामां सम्भेतशीखर; अंगूठामां अष्टापदगिरि तीर्थ आप्रमाणे पांच तीर्थो आंगुलियोमां समजवा.

सवारना हाथ जोवाथी उत्तम पुरुषोथी पूजाय छे गन मळे छे.

विंशोपकानुं स्वरूप.

पांचे आंगुलियोनां वेढामां धीस रेखा होय तो तेने विंशोपका कहेवऱ्यछे ते विंशोपकामां—त्रिस तीर्थकरोनी स्थापना करेल छे. अने हाथना तलियामां पश्चिम दक्षिण, पूर्व उत्तरमां चार दिशानी स्थापना करवी, तो आप्रमाणे २४ तीर्थकरोनी स्थापना समजवी.

पितानी रेखानु नाम गंगा, मातानी रेखानु नाम सरस्वती, आयुरेखानु नाम यमुना, आत्रणे रेखानो संगम अक्षयतीर्थ ऋषभदेवनु केवलज्ञान होवाथी तेनु नाम अक्षय तीर्थ कहेल छे. माटे तेनी स्थापना हाथमां आप्रमाणे कहेल छे.

अंगूठा दिगेरे पांचे आंगुलियोमां पंचपरमोष्टिनु ध्यान करवु. तथा चार दिशाम चार दिग्पालनी स्थापना करवी.

सवारना उठती बखते पोताना बन्ने हाथनी रेखा भेगी थाय तेवी रीते हाथ जोडीने पचखाण करती बखते सिद्ध भगवाननु ध्यान करवु.

हाथनो अगूठो सिंहासन, तेना उपर आदीश्वर भगवाननी स्थापना सम-
जवी तथा हाथनी चार आगलियोमा जया, विजया, जयन्ता, अपराजिता
देवीओनी स्थापना करवी.

देवी रीते उदयाचळ पर्वतना शिखर उपर पेळा जेवी रीते सूर्यनो उदय
घाय छे तेरी रीतेच अगूठामा चन्द्रमा विगेरेनी स्थापना समजवी.

अगूठामा अँकार, कनिष्ठामा ऐँकार, अनामिकामा ह्रीँकार मयना श्री-
प्रदक्षिणीमा ह्रीँ तथा हाथना तळियानी चारे दिशाओमा अँहँ नमोनम
सिद्ध आआठे वर्णोनी स्थापना करवी

आप्रमाणे स्थापना करीने हाथने जोवो निश्चय फळ देवगुन्ना स्मरणथी
थाय छे.

अहँन् स्वरूप अकारनी स्थापना हाथना मध्यभागमा तथा आ इ ई उ
ऊ ऋ ॠ ए ऐ आ आ अ अ आ पदर वणो आगलियोना पदर
वेढामा स्थापना करवी तथा अजनीनी स्थापना आप्रमाणे समजवी अगूठाना
त्रणेवेढामा क ख ग, तर्जनीना त्रणेवेढामा घ च छ. मयनाना त्रणे
वेढामा ज झ ट. अनामिकाना त्रणेवेढामा ठ ड ढ कनिष्ठाना त्रणे
वेढामा न. य द. तथा आरो रीते डाना हाथना अगूठाना त्रणे वेढामा
प. प. फ. तर्जनीना त्रणे वेढामा व भ य मयनाना त्रणे वेढामा
र छ. व. अनामिकाना त्रणेवेढामा श ष स, कनिष्ठाना त्रणे वेढामा
ह त्र. ज तथा तळियामा क्ष नी स्थापना करवी.

डाना हाथमा पार्श्वनाथ भगवान तथा आगलियोमा ऋणा, तथा जमणा
हाथमा रुद्रभदेव, तथा आगलियोमा जटा समजवी.

श्रीऋषभदेव तथा पार्श्वनाथ आ वत्रे तीर्थकरोना योगना अँकार
परम मागलिक गणनामा आयो तेरी रीत. हाथनु जोडनु सर्वदा मागलिक
गणवामा आवेळ छे,

हाथना नामो—

दक्ष, दाम, कर दाम. पाणि, दाय, पचागुठी, सळ, पचशाव, पचशिव

तथा आ ग्रन्थमां हाथनी अधिष्ठायिका पंचांगुलि देवी मुख्य बताववामां आवेल छे.

मन्त्रोना अक्षरनो तत्व सार. जेवी रीते अकारमां होय छे तेवी रीते सामुद्रिकनु तत्त्वसारं हाथमां होय छे.

आ त्रणलोकमां वधारे वीजुकोइ हाथनु साधन नथी तेथीज सरस्वतीए पोते पोताना हाथमां पुस्तक राखेल छे तेथीज हाथ श्रेष्ठ छे.

हाथमां तीर्थोनी स्थापना.

अंगूठाना मूलमां ब्राह्म्यतीर्थ—कनिष्ठामां काय तीर्थ, तर्जनी तथा अंगूठानी मध्यमां पितृतीर्थ, अने आंगुलिओना मुखमां दैवत तीर्थ—तर्जनीमां शत्रुंजय, तीर्थ, मध्यमां उज्जयनी तीर्थ अनामिकामां आवुर्तीर्थ, कनिष्ठामां सम्भेतशीरर; अंगूठामां अष्टापदगिरि तीर्थ आप्रमाणे पाच तीर्थो आंगुलिओमां समजवा.

सवारना हाथ जोवाथी उत्तम पुरुषोथी पूजाय छे मान मले छे.

विशोपकानुं स्वरूप.

पाचे आंगुलिओनां वेदामां बीस रेखा होय तो तेने विशोपका कहेवथके ते विशोपकामां—बिस तीर्थकरोनी स्थापना करेल छे. अने हाथना तलियामां पश्चिम दक्षिण, पूर्व उचरमां चार दिशानी स्थापना करवी, तो आप्रमाणे २४ तीर्थकरोनी स्थापना समजवी.

पितानी रेखानु नाम गंगा, मातानी रेखानु नाम सरस्वती, आयुरेखानु नाम यमुना, आत्रणे रेखानो संगम अक्षयतीर्थ ऋषभदेवनु केवलज्ञान होवाथी तेनु नाम अक्षय तीर्थ कइल छे. माटे तेनी स्थापना हाथमां आप्रमाणे कहेल छे.

अंगूठा त्रिगेरे पाचे आंगुलियोमां पंचपरमोष्टिनु ध्यान करवु. तथा चार दिशाम चार दिग्पालनी स्थापना करवी.

सवारना उठती बखते पोताना बजे हाथनी रेखा भेगी थाय तेवी रीते हाथ जोडीने पचखाण करती बखते सिद्ध भगवाननु ध्यान करवु.

हाथनो अगूठो सिंहासन, तेना उपर आद्रीश्वर भगवाननी स्थापना सम-
जवी तथा हाथनी चार आगलियोमा जया, विजया, जयन्ता, अपराजिता
देवीओनी स्थापना करवी.

जेवी रीते उदयाचल पर्वतना शिखर उपर पेला जेवी रीते सूर्यनो उदय
घाय छे तेरी रीतेज अगूठामा चन्द्रमा विगेरेनी स्थापना समजवी.

अंगूठामा अँकार, कनिष्ठामा ऐँकार, अनामिकामा ह्रींकार मथना श्री-
प्रदक्षिणीमा ह्रीं तथा हाथना तल्लियानी चारे दिशाओमा अँहं नमोनम.
सिद्ध आआठे वर्णोनी स्थापना करवी.

आप्रमाणे स्थापना करिने हाथने जेवो निश्चय फल देवगुरना स्मरणथी
चाय छे.

अहंन् स्वरूप अकारनी स्थापना हाथना मथ्यभागमा तथा आ इ ई उ
ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ अ अ आ पदर वर्णो आगलियोना पदर
वेदामा स्थापना करवी तथा व्रजनेनी स्थापना आप्रमाणे समजवी अगूठाना
त्रणेवेदामा क र ग, तर्जनीना त्रणेवेदामा घ च छ, मथमाना त्रणे
वेदामा ज झ ट, अनामिकाना त्रणेवेदामा ठ. ड. ढ कनिष्ठाना त्रणे
वेदामा न. य द तथा आनी रीते. डाना हाथना अगूठाना त्रणे वेदामा
ध. प. फ. तर्जनीना त्रणे वेदामा व. भ य मथमाना त्रणे वेदामा
र. ल. व. अनामिकाना त्रणेवेदामा श प स, कनिष्ठाना त्रणे वेदामा
ह त्र. ज तथा तल्लियामा क्ष नी स्थापना करवी.

डाना हाथमा पार्श्वनाथ भगवान तथा आगलियोमा फणा, तथा जमणा
हाथमा ऋषभदेव, तथा आगलियोमा जटा समजवी.

श्रीरूपभदेव तथा पार्श्वनाथ आ वने तीर्थकरोना योगमा अँकार
परम मंगलिक गणवामा आन्यो तेरी रीत. हाथनु जोडनु सर्वदा मंगलिक
गणवामा आवेळ छे.

हाथना नामो—

हस्ति, हाथ, कर शम. पाणि, शय, पचागुठी, सल, पचशाख, पचशिख

पंचानन, वरप्रद महाव्रत अनंतवीर्य, महादेव, सिद्धिदः, सिंहासन, शक्ति-
शाली, महावीर सुरायुध.

अंगूठाना नामो—

अंगूठ—(अंगूठो) अंगूळ, हंस, शिव, राजा, चतुर्भुज भांगी, गणपति,
विष्णु, मेरू सूर्य, अक्षय वट.

अंगलिना नामो—

अंगुली, करशाखा, अंगुरी, करपल्लव, त्रिपुरा, करजांबा, माया, कामदुघा.

तर्जनीना नामो—

प्रदेशिनी, तर्जनी, शत्रुहा, आद्या. गवेष्णी.

मध्यमाना नामो—

मध्यमा, ज्येष्ठा, लक्ष्मी, सौभाग्यवती.

अनामिकाना नामो—

अनामिका, सावित्री, गौरी, भगवती, शिवा, कनिनिका, कनिष्ठा,
अन्त्या, लघुतारा, काचनी.

आंगलिना पर्वना नामो—

विंशोपका, अन्वियपर्व, स्थानभाग, अंश, सन्धि.

अंगूठाना मूलना नामो—

कन्द, नृपासन, गरूड.

मणिबन्धना नाम—

हस्तदि, मणिबन्ध, मणिरत्नाकर.

करमना नाम—

अनिष्ट, करभ, उष्ट्र, वक्र, अस्तभूधर.

हाथनो पाछलो भाग (पुंठी) तेना नाम—

अवहस्त, हस्तपृष्ठ तमशून्य, वियत, निशा.

हथेलिना नाम—

प्रहस्त, तालिका, ताल, तल, मूलतल, गर्भक.

नखना नाम

पूनर्भव, मूजाकाण्ड, करशुक, कामांकुश, महाराज, नखर, नख, कर-
पुष्प, रत्नकान्ति, शत्रुघ्न, करदीपक.

पितृरेखा नाम

पिता, गोत्रबल, मूल, वश, धर्म, मन, धृति,

मातृरेखा नाम

माता, धन, सुखकोश, साहस, पाळिका, रति.

आयु रेखा नाम

आयु, जीवित, तेज, स्वभाव, प्रभा तनु,

तर्जनी नाम

तर्जनी आदिना स्थूलनामो अर्थ पण क्रमधी कहे छे, कडह, राज,
ऐधर्य, यश, आचार नामो तर्जनीना जाणवा.

बेंतना नाम

प्रदेश, ताल, गोकर्ण, वितस्त.

इति नाम माला

हाथ जोवानी विधि

सवारना खान करीने सुगन्धिद्रव्य नैवेद्य. फलफुल्लथी परमात्मानी
पूजाकरी तथा गुरुमहाराजने बन्दना करी तथा धार्मिक उपदेश सांभळी,
तथा हाथ जोवडाववा पेला भोजनकरी निमित्त जोनार गुरुनी पाले आरणा
हाथमां फलफुल्लद्रव्य नैवेद्य लडने हाथ बत्तावनाजातु कारणके ग्याठी हाथे
नजनु-केम के स्ताठी हाथे जवाधी फळ मळनु नधी.

रिक्तपाणिनेरस्येष राजानं देवतं गुम्म् ।

भेमिष्ठिकविशेषेण फलेन फळमादिसेत् ॥ १ ॥

राजाहो देवताहो. गुरुहो. तथा निमित्त शाम्भने जानार हो
चो तेमनी पाले स्ताठी हाथे नजनु कारण तेनु फळ मळनुनधी

कारणके निमित्त जोनारनी पासे तो विशेष करीने फल छड़ जावु—ऊठ्ठी फलनी प्राप्ती थाय छे.

हाथ जोवडाववा केवी रीते जावु.

सारा कपडा पहेरि, सर्व प्रकारनी चिन्तानो त्यागकरी, हस्तनक्षत्रमा पोतानो हाथ गुरुने बतावे, अने गुरुनु कहेलु फल कपट रहित थैने भाव-पूर्वक सामले.

तथा जितेन्द्रिय, श्रद्धावाला माणसेने गुरुरूप कहेतु फल सत्य थाय छे. तथा श्रद्धारहित होवाथी फल सत्य थातुनथी.

हाथ जोनार गुरु केवा जोडए

ब्रम्हचारी, क्षमावाला, कृतज्ञ, धार्मिक, पवित्र, चतुर, गुरुनी परपराथी आवेल, वचनसिद्धिवालो, पोतानी स्त्रीमा रक्त, पोतानी क्रियामा रक्त, सन्नुष्ट, श्रद्धावाला, तपस्वी, जितेन्द्रिय, अनेक शास्त्रने जाणनार, स्थिर मनवालो, आवा गुरु हाथ जोनार जोडए. तेनीज पासे हाथ जोवडाववो श्रेयस्कर छे.

केवा प्रकारना माणसेने हाथनु फल कहे.

कुल, जाति, देश, आकार, तथा जन्मना ग्रहो, धर्म, श्रद्धा, इत्यादि गुणो गुरु जोडने फल कहे

दिवसमा हाथ केटलीवार जोवे

दिवसमा हाथ जोनार गुरु हाथ एकनो अथवा बेजणानो हाथ जोवे, गुरु हाथ जोनार पोताना जमणो हाथ जोवडावनारना हाथ उपर राखे जोवे तथा रातना हाथ जोवो होयतो दीवाने पासे रासी तथा दीवानी पूजा करीने हाथ जोवे. तथा स्त्रीनो डावो हाथ जोवे तथा जे पुरुषनी स्त्रीना जेथी प्रकृति छे तेनो हाथ बपोर पठे जोवे, अने पुरुषना स्वभावशाली स्त्रीनो हाथ मध्यान्ह रात्रिना पठे जोवो.

स्त्रीप्रकृतिक पुरुषनो जमणा हाथ करता डावो हाथ बलवान होय छे अने पुरुष प्रकृतिक स्त्रीनो हाथ डावा करता जमणो बघारे बलवान होयछे.

पुरुषना डावा हाथी स्त्री, माता, पातानो पक्ष, क्षेत्र, बगिचो, रात्रि, शुक्र पक्ष विगेरे फल कहे, आ फल जोवाने डावो हाथ जोवो.

स्त्रीओनु पतिसुख, पितापक्ष, माइ विगेरे धर्म गाय विगेरे, सरलता, विगेरे कृष्ण पक्ष विगेरे जमणा हाथी जेवे.

गुरुनी पासे हाथ जोवडावनार फल सांमळीने, चांदिनुं रुपानाणु जेवे फळे पोतानु करवानु काम करे.

आवी विधीथी जे गुरु हाथ जोव तो तेने जलदीथी तेने लगे लोक वशीभूत थायळे. अने तेना घरमां सोनानी वृष्टि थायळे, अने राजाओ पण तेनी शिक्षानो स्विकार करे छे.

दिशा स्थापना.

तर्जनी आंगळि पूर्वदिशा, मध्यमा, उत्तर दिशा; अनामिका दक्षिण; कनिष्ठा पश्चिम; अने अंगूठाने मध्य देश, आप्रमाणे आंगळियोमांदिशा समजवी.

वार स्थापना.

अंगूठामा रनिवार, अंगूठानो नख सोमवार, तर्जनीना उपरनो भाग मंगळ, अंगूठामा बुध, मध्यमामां गुरु, अनामिकामां शुक्र, कनिष्ठामां शनि, तथा हाथना पाळटा भागमा राहुकेतु आप्रमाणे वार ग्रहोनी स्थापना करवी.

राशि स्थापना.

आंगळियोना जे वारपर्व छे तेमां मेप विगेरे राशिओ समजवी.

अनामिकाना प्रथम व्यंश (तीजाभा गमां) मेप राशि बीजा भागमा वृषभ, आप्रमाणे समजवु.

राशि अधिपति

मेप राशिनो अधिपति दन्द्र, सिंहनो यम, मकरनो वरुण, तुळानो कुबेर समजवो.

अंगूठामां सवारनो वखत, मध्यमांगुळि मथ्यान्हनो वखत, कनिष्ठामां साजनो वखत जाणवो.

नक्षत्र स्थापना.

हाथना तलियामां चोरे तरफ त्रण त्रण नक्षत्रनी स्थापना, तथा मध्य भागमां अश्वनी नक्षत्र, तथा आंगलियोना चौदपर्वोमां चौदे नक्षत्र समजवा.

वर्षनुं शुभाशुभ ज्ञान.

मने कया वर्षमां शुभ तथा कया वर्षमां अशुभ, ते जाणवाने माटे पांचे आंगलियोनां जे पंदरपर्व (वेदा) ओछे तेनो स्पर्श करे, तेमा जे पर्वने (वेदा) स्पर्श करे तेमां उर्ध्व रेखा, यव, चक्र विगेरे होय तो ते वर्षमां शुभ थाय, समजवु. अर्थात् लक्ष्मी पुत्र—यश विगेरंनो लाभ याय, अने स्पर्श करेलपर्वमां जो छिन्न भिन्नरेखा होय अथवा छीपनुचिन्ह होय अथवा चौकडीनु चिन्ह होय विन्दुनु चिन्ह होय, ते वर्ष अशुभ समजवुं,

मास स्थापना.

हाथना तलियाने श्रावणमास, अंगूठाने मादरवो मास तथा, तर्जनीनी ना मध्य भागने आसो महिनो, मध्यमाभां कार्तिकमास, अनामिकाभां मागशर माहिनी, कनिष्ठामां पोष, आ प्रमाणे जमणा हाथमां मास स्थापना समजवी.

डावा हाथमां माह माहिनी, फाहगुन माहिनी अनामिकाभां; मध्यमाभां चैत्र, प्रदेशिनीना वैशाख, अंगूठामां जेठ, तलमां आषाढ—आप्रमाणे उत्तरायण समजवु.

जमणा हाथनो कृष्णपक्ष; डावा हाथने शुक्लपक्ष, तथा जे पक्षमां हाथ जोवडावे, ते पक्षमां ते हाथ जोवे.

वर्ण स्थापना.

अंगुठा विगेरे पांचे आंगलियोमां वर्ण समजावो, अंगुठामां श्वेत, तर्जनीमां पीलो, मध्यममां लाल, अनामिकाभां लीलो, कनिष्ठामां काळो, आप्रमाणे वर्ण स्थापना समजवी.

पांच तत्त्व स्थापना.

तर्जनीमां पृथ्वी, मध्यमामां पाणी, अनामिकामां वायु, कनिष्ठामां तेज,
अंगुठामां आकाश आप्रमाणे ततस्त्व समजवा.

रसनी स्थापना.

अंगूठामां मधूर रस, मध्यमामां तिखो रस, प्रदेशिनीमां कडवो रस
अनामिकांमां कसायेलो रस, कनिष्ठामां आम्ल रस, आप्रमाणे पांचे
आंगलियोमां न्यास अमजवो.

आप्रमाणे स्पर्शनाधिकारमां अनेक विषयो नु स्पष्टीकरण करेले
परंतु अत्रे जाणवायोग्य जे विषयो छे तेनुज संक्षिप्त अनुवाद अत्रे
आपेळ छे.

इति श्री दर्शनाधिकारः

स्पर्शनाधिकार

संक्षिप्त-अनुवाद.

हाथ जोवडावनार प्रथम पोताना हाथमां सर्वतो भद्र यन्त्रलखे तथा तेनी
फुड्या पूजाकरे; त्यारबाद आंगलियोने स्पर्श करे.

गर्भ प्रश्न फल.

कोई ना गर्भ नां पुत्रलेके पुत्रि तेना माटे आप्रमाणे जोवुजेम कोइ
वालकने पांचे आंगलिओ बताववी जो तेमा-समाङ्गुलि-बीजी अथवा चौथी
आंगलिनो-स्पर्शकरे तो छोकरो थाय समजवु-तथा विषमांगुलि-पेठी
तीजी आंगलिने पांचमी आमाथी गमेते आंगलिनो स्पर्शकरे तो पुत्रि
थाय. अने हाथना तळियामां हाथ मुके तो ननुसक थाय समजवुं.

आंगलिओमां मन्त्राक्षरनी स्थापना.

अंगुठामां ॐ नमः स्थापनाकरे तर्जनीमां ई नमः, मध्यमामां ॐ नमः
अनामिकायां ऐ नमः, कनिष्ठामां ॐ नमः आप्रमाणे स्थापनाकरे.

हाथ जोवानी पड़ेला, “ॐ शुक्रपाणिदिने स्वाहा” आ मन्त्रनो उच्चार करीने पठे गुरु हाथ जोवे.

आप्रमाणे स्पर्शनाधिकारमांथी जाणवा योग्यनु अत्रे अनुवाद करेल छे—आ ग्रन्थनो मुख्य विषय हस्त ज्ञान छे—माटे तीजा चौथा प्रकरणमा थी हाथ संबन्धीनो भूत भविष्य वृत्तान्त समजवो.

इति स्पर्शनाधिकार.

संक्षिप्त अनुवाद समाप्तः

रेखाविमर्शन.

श्री ऋषभदेव भगवानने नमस्कारकरीने पूर्वोक्त कहेल विधिप्रमाणे, हाथ जोवडावनार हाथ जोनार गुरुपासे जाय, तेमा हस्तनक्षत्र उत्तम नक्षत्र जोइने हाथ देखाडे ।

तेमा हाथ जोवडावनार हाथ जोनारनीपासे उत्तम ग्रहनक्षत्र वार तीथि—चन्द्रना योगमा सवारना बखते उत्तम वस्तुओंनी सामग्री लइने—अर्थात् हाथ जो ता गुरुने भेट मुके पछे विद्वानू गुरुपासे हाथ जोवडावे ।

हाथ जोनारे हाथ केत्री रीते जोवो

प्रथम आयुष्य विचार, पठे उत्तम सारा धनविगोरेना लक्षणो, तेमा अल्प आयुष्यवालाने यदि उत्तम लक्षणो होय तो प्रयोजनज शुं.

मणिचन्धथी—काण्डाना उपरनो विना परिश्रमकरे हाथ कठीण होयतो—धन प्रसिमा उत्तम छे, अने डाबो हाथ कोमल होयतो उत्तम छे.

प्रथम पुरुषनो जमणो तथा स्त्रीनो डाबा हाथ जोइने तेनो शुभाशुभ निर्णय कहेवां ।

स्त्रीनो तथा स्त्रीना स्वभाववाला माणसनो हाथ डाबो जोवो—तथा बालकोनो हाथ तेनी पंद्र वर्षेनी उमर सुधी डाबो हाथ जोवो.

हाथना शुभलक्षणो.

जेना हाथने स्पर्शकरवामी उनो लागे, तथा स्वभाविक लाल रंगवालो होय तथा आगलिओंना मध्यभागमा छिद्र न होय, तथा हाथमा पसिनो

नयतो होय हाथ कोमल, मांसथी पुष्ट भरेली, तथा हाथनी चामडी शोभाय मान होय तथा नखनो रंग लाल तांत्राना जेवो होय. हाथनी आंगलियो लांबी, तथा हाथनुं तलियुं मोटु होय, आवा लक्षणो वाळो हाथ उत्तम समजवो.

हाथना मूल भागना लक्षणो.

हाथ नु मणिबन्ध दृढ मजबुत होय, के जेने नमाथी न शके तथा गुढ होय, हाडकाविगेरे न देखाता होय, तेनो बांधो शोभायमान होय, तथा शीथील शद्धवालो होय, तथा हाथ नानो होय तो निर्धनपणाने प्राप्त करावे.

हाथना तलियानुं स्वरूप.

हाथनुं तलियुं लाल होयतो धनप्राप्ती थाय, तथा तथा लीला रंगनु होयतो ते दारुडीयो थाय, पीला रंगनु होयतो राजसी, कुमारीकन्या, चंडाल विगेरे अशुभकर्म करवावालो थाय. तथा जेनुंतलियु रंगवेरंगी होय ते धनथी रहित होय, तथा जेनु तलियुं उंचु होय ते दातार होय, तथा छिट्टु होयतो पितानुं धन तेना माग्धमा न रहे, तथा गोलाकार तथा छिट्टु तलियुं होय तो धनवान होय पण साथे साथे कृपण होय समजनु.

जेनी आगलिना मूलमा जो नीचो भाग होय तथा मध्यमामा उंचो होयतो धन वगरनो समजवो.

जेनो हाथ, फाड पडेलो होय, तथा हाथना हाडका देखाता होय तथा आंगलियोमा विशेष अन्तर होय, तथा आंगलियोनुं ओटुवघारे प्रमाण होय, तथा, हाथनु तलियु मांसथी रहित होय, तथा चामडी कठीण होय, आवा लक्षणवालो दासगृत्ति—नोकरी करीने पोतानु आयुः बीतावे.

हाथना पाठला भागनुं स्वरूप.

हाथनो पाठलो भाग विस्तारवालो होय, चिकणो होय, पांढो होय, उंचो होय, तेनी नसो देखाती न होय तो उत्तम समजवो.

तेजवगरनो कठीण, चामडीवालो, लुखो, बालवालो, मांस रहित होय, मणिवन्धना जेवो नीचो, होय ते श्रेष्ठ नही.

हाथ सर्पनी फणा जेवो होय, बालवगरनो होय, मांसवालो होय, उंचो होय मणिवन्धना चिन्हवालो होय, तो श्रेष्ठ समजवो.

विना परिश्रम करे पण जेनो हाथ कठीण होय, अनेवचमां उंचो होय, ते पुरुष दानी थाय, अत्यन्त नीचो होय तो कृष्ण समजवो.

जेना हाथनु तल्लियु बांकु होंय नानु होय, वधारे लांबु होय, तो श्रेष्ठ नही, तथा रेखा, अमर, चक्र तथा तुटेलु फुटेलु न होय, तो शुभ समजवु.

आंगलिनुं स्वरूप.

जेना हाथनी आंगलिओ लांबी मांसरहित वेढावाली होय, तथा सुक्ष्म पातली आंगलिओ होय तथा लांबी आंगलिओ होय तथा कोमल होय, तथा परस्पर अन्तर वगरनी होय अने गोलं आकारवाली होय, आवी आंगलिओ लीपुरुषनी होयने लक्ष्मी प्राप्तकरावनासी थाय.

जेना हाथनी आंगली अन्तरवाली, मोठी बांकी होय, तेने दृष्टि समजवो, तथा आंगलिना उपरनो भाग जो बांको होय, तो तेने शस्त्र-हथियारनो धा लागे, तथा चपटी आंगलि होय तो पूर्त समजवो, तथा अन्तरवाली होय धनरहित, तथा अन्तररहित होय तो धनवान् समजवो, तथा मांस वगर आंगलिना पर्व नाना होय तेने धनरहित समजवो.

जेना हाथनी आंगलि विपमांगुलि होय तेने निर्धन. जेनी आंगलिनी मध्यभाग परस्पर मलेओ होय ते माणास धनसंचय करणार होय, तथा जेनी आंगलिना मध्य भागमां छिद्र होयतो ते त्यागी थाय.

तर्जनीना मध्य भागमां आंगलिनी वचमां छिद्र होय, ते माणासने जन्मथी पेला अंशमां भोजनवखते दुःख थाय, अने धनवान् होय तो पण दुःख थाय.

मध्यमां तथा अनामिकाना मध्यमा छिद्र होय तो तेने जन्मथी बीजा अंशमां भोजन वखते दुःख थाय, अनामिका तथा कनिष्ठानां मध्य भागमां

છિદ્ર હોય તો જન્મથી ત્રીજા અંશમાં મોજનવસ્ત્રે દુઃખ થાય.

તર્જની તથા મધ્યમાંગુલિ છિદ્રરહિત હોય, તો પેઠી ઉમરમાં સુખ મળે, મધ્યમાં તથા અનામિકાની મધ્ય માગમાં છિદ્રરહિત હોય તો તેને યુવાવસ્થામાં સુખ મળે, અનામિકા તથા કનિષ્ઠા આંગળિના મધ્યમાગમાં છિદ્રરહિત હોય તો વૃદ્ધ અવસ્થામાં સુખ મળે તથા આંગળિના વધા પર્વ છિદ્ર વગરના હોય તો સદા સુસ્તી રહે.

અનામિકા આંગળિ છેલ્લી રેખાથી જો કનિષ્ઠા આંગળિ હાંધી હોય તો તે માણસને ધનવૃદ્ધિ થાય, તથા મામાવિગેરેનો પરિવાર ધજોજ હોય.

મધ્યમાં આંગળિના મધ્યમ પર્વ-વેદાર્થી જો તર્જની આંગળિ હાંધી હોયતો તેના પિતાના પક્ષમાં ધજોજ મોટો પરિવાર હોય અને તેની પાસે ધન પણ હોય અને જો આપ્રમાણે ન હોયતો ધનરહિત સમજવું. દુઃખી હોય, જેના હાથનો અંગુઠો નાનો તથા આંગળિઓ પ્રમાણથી નાની હોય તો તે માણસ ધાન્ય તથા આયુષ્યથી અલ્પ સમજવો.

જેની મધ્યમાં આંગળિ પ્રમાણથી મોટી હોયતો તેની સ્ત્રી મરણ પામે અને અનામિકા આંગળિ મોટી હોયતો તે વિદ્વાન્ તથા ધનવાન થાય. તથા આંગળિ પર્વના વેદાના સ્થાનથી વધારે હોય તથા આંગળિ ઠાઠ હોયતો તે ધજાજ વર્ષે જીવે.

જે માણસના હાથની અથવા પગની પ્રમાણથી વધારે આંગળિઓ હાંધી હોય અથવા પરસ્પર મટેલી હોય તે માણસ હમેષા સ્ત્રીથી રહિત હોય, અને અત્યન્ત નાની આંગળિઓ હોય તે દરિદ્ર હોય.

અનામિકાના છેલા વેદાર્થી કનિષ્ઠા આંગળિ મોટી હોય તો તે માણસ સોવર્ણ જીવે અથવા નેત્રુ વર્ષે જીવે અથવા હૈંસી સીતરે અને પર્વથી પરાવર હોય તો સાઠ વર્ષે સુધી જીવે.

પ્રકરણ જવનો મધ્યમાગ કનિષ્ઠા આંગળિ અનામિકા આંગળિના છેલા પર્વથી નાની હોય તો પચાસ વર્ષે જીવે. જે વગર જેટલો મધ્યમાગ નાનો હોય તો પાટીસ વર્ષે જીવે. તેનાથી ઘણ જવનો મધ્યમાગ ઓટો હોય

તો ત્રીસ વર્ષે જીવે, તથા ચાર જવનો મધ્યભાગ બરાબર હોય તો વીસ વર્ષે જીવે, પાંચ જવ મધ્યભાગ બરાબર હોય તો દસ વર્ષે જીવે.

જેના કપાલનાં ઉપર પાંચ રેખા હોય તો તે માણસ એકસો વર્ષે જીવે. મળિવન્ધમાં ત્રણજવની પંક્તિ હોય તો તે માણસ રાજા થાય, અને તે જવ પંક્તિ હાથના પાછલા ભાગમાં હોય તો પળ લામને આપે છે. અને બે જવ પંક્તિ હોય તો તે રાજમન્ત્રી થાય તથા ધનવાન બુદ્ધિવાન હોય, એક જવ પંક્તિ હોય તે માણસ શેઠ થાય અને નેની પાસે ઘણું ધન હોય.

રેખા વિચાર.

મળિવન્ધથી ગોત્ર રેખા કરમ—હથેલીના આગળના ભાગથી ધન રેખા અને યજ્ઞ રેખા શુરુ થાય છે. આત્રણે રેખા તર્જની તથા અંગુઠાના મધ્ય ભાગમાં જાય છે આત્રણ રેખા જેના હાથમાં પૂર્ણ હોય તે માણસ દોષ રહિત હોય, અને તે માણસનું ગોત્ર, ધન, તથા જીવિતમાં વૃદ્ધિ થાય, આત્રણ રેખાને ત્રણ છોકરી ઉપમાં બતાવેલ છે. પિતૃરેખા, ઉર્ધ્વ રેખા, માતૃરેખા, મનુષ્યલોક આયુરેખા પાતાલ લોક આમ આત્રણ રેખા ઓ જમણા હાથમાં હોય છે.

હાથા હાથમાં આત્રણ રેખા ઓ ધાતૂ મૂલ તથા જીવ માનેલ છે.

પિતૃરેખા બાલ્યાવસ્થા, માતૃરેખા યુવાવસ્થા, આયુરેખા વૃદ્ધાવસ્થા. તથા પિતૃરેખા વાત, માતૃરેખા પીત, આયુરેખા કફ, પિતૃરેખા ચર, માતૃરેખા સ્થિર, આયુરેખા દ્વિ સ્વભાવ, માનવામા આવેલ છે.

પિતૃરેખા પુરુષ, માતૃરેખા સ્ત્રી, આયુરેખા નપુંસક માનવામાં આવેલ છે.

પિતૃરેખા નમસ્થર, માતૃરેખા સ્થલ, અને આયુરેખા જહચર માનેલ છે.

પિતૃ માતૃ તથા આયુ આ ત્રેણ રેખાને અનુક્રમથી સત્વગુણ રજોગુણ તમોગુણ બતાવેલ છે.

રેખાથી—ગતિ નિર્ણય.

જેના હાથા હાથમાં પિતૃરેખા સ્પષ્ટ હોય તથા છેદાયેલ ભેદાયેલ ન હોય

તો તે ઊર્ધ્વ લોકમાંથી આ લોકમાં આવેલ છે. તથા માતૃરેલા સ્પષ્ટ હોય છેદાણ ન હોય તે મનુષ્ય લોકમાંથી આવેલ સમજવું. તથા ધ્યાયુરેલા જેની સ્પષ્ટ હોય છેદાયેલ ન હોય તો માળાસ પાતાલ લોકમાંથી આવેલ સમજવું.

જેના જમણા હાથમા પિતૃરેલા સ્પષ્ટ હોય તથા છેદાયેલ મેદાયેલ ન હોય તે માળાસ મનુષ્ય લોકથી મરીને ઊર્ધ્વ લોકમાં જાય, તથા માતૃરેલા સ્પષ્ટ હોય છેદાયેલ મેદાયેલ ન હોય તે માળાસ મનુષ્યથી મરીને મનુષ્ય ધ્યાય આયુરેલા સ્પષ્ટ હોય છેદાયેલ મેદાયેલ ન હોય તે માળાસ અત્રેથી મરીને પાતાલ લોકમા જાય.

રેલાથી સમ્પૂર્ણ ચરાચર ભૂત ભાવિવ્ય વર્તમાનનુ જ્ઞાન થાય છે કે જેવી રીતે દીવાથી ઘરનુ અધારુ નાગ થાય અને પ્રકાશ થાય તેવી રીતે રેલાજ્ઞાન સમજવું. રેલાથી લામાલામ સુખદુઃખ જીવિત મરણ. જય વિજય નુ જ્ઞાન થાય સ્ત્રી હો યા પુરુષ હો બને ને રેલાનુ ફલ વરોચર થાય છે.

આયુ પુત્ર, વુલ્લવંશ ધાન્ય, દેહ, ધન સંપત્તી, પૂર્વમવના પુન્વમી રેલા ઓ વતાવે છે.

સૂક્ષ્મ સ્તિન્ધ (ચિકળી) ગંભીર, લાલ, પીલી, વાંકી ન હોય, દેદવાલી ન હોય આવી રેલા ઓ મનુષ્યને શુભ સમજવી.

જેના હાથમાં ગંભીર તથા લાલ રેલા હોય તે ત્યાગી થાય. ધરવાર દોડીને દીક્ષા છે.

જેના હાથમા પીલી રેલા હોય તે માળાસ મુલને મોગવણાર થાય.

સૂક્ષ્મ રેલા હોય તો લક્ષ્મીની પ્રાપ્તી થાય, અને મૂલવાલી રેલા હોય તો સૌભાગ્ય આપે.

જેના હાથમાં રેલા ઓ તૂટેલી હોય પહ્લવ—પાંટા નિકલ્લેટી હોય લુગ્ની હોય વિપમ સ્થાનમાં ગયેટી હોય ધર્મરહિત હોય, કાલી, લાંબી, નાની હોય તો શ્રેષ્ઠ નહીં.

જેના હાથમાં પહ્લવવાલી વક રેલાઓમાંથી પાંટા નીકલ્લેટા હોય તેવી

रेखा होय तो क्लेशकारी समजवी. विषम रेखा होय तो स्वराव अन्न मळें.

जेना हाथमां घणी रेखा ओ होय तो क्लेश, भांगेळी होय तो धन हानी, तथा हाथमां चार अथवा पांच रेखा ओ होय तो सारी वधारे होय तो दरिद्रता देनारी समजवी.

पद्मपत्रना समान सूक्ष्म पातळी, सम्पूर्ण क्षिग्ध, लाळ गंभीर, रेखा जेना हाथमां होय ते ने घन, तथा सोनानो लाभ मळे. फांटावाळी, छिन्नभिन्न विषम विवर्ण फुटेळी लीळी होय लुखी होय अत्यन्त पातळी रेखा होय तो ते माणास निन्दापात्र थाय.

जेना हाथमा छिद्रवाळी रेखा होय तेना हाथमां धन न रहे तेने निच कर्मकरवाधी धन मळे. अथवा वांकी रेखा होय तो धन न मळे. पीळी रेखा होय तो चोरीथी धन मळे, फुटेळी तथा काळी रेखा होयतो जेठ केद भो-गे लीळी लुखी रेखा होयतो शोक थाय.

जेना हाथमां बरोबर वांकी न होय तो धन मळे.

जेना हाथमां उर्ध्वरेखा, पितृरेखा, मातृरेखा, आयुरेखा आचार मुख्य रेखा ओ. विद्यारेखा, पुत्ररेखा, माग्यरेखा, यशरेखा, स्त्रीरेखा, वाहनरेखा. मित्ररेखा, मृत्युरेखा, राज्यरेखा, आ वनी साधारण रेखाओ समजवी.

जेना हाथमा घर्णरेखा ओ होय अथवा रेखा ओ न होय ते अल्पायुष्य तथा दरिद्र दुःखी रहे.

आयुरेखा करम (कनिष्ठा आंगलिनापासे नो भाग) थी नीकळीने जेटळी आंगलिओ ने ओळंधे तेटळा पचीस पचीस वर्षनु आयुष्य जाणवु.

तथा काळ, हानी नी अपेक्षाथी आयुरेखा जेटळी आंगलि ओने ओळंधी ने जाय, तेटळा २० वर्ष जीवे तेम कोइक आचार्यनो मत छे.

जेनी आयु रेखा तर्जनी आंगळी सुधी गइ होय तो तेनु आयुष्य एक सोने अठ वर्षनु समजवु.

जेना हाथमां आयुष्य रेखामां जमणी तरफ छेदा एळ होय तो पाणीथी मरण थाय—डावी तरफ होय तो हथीयारथी मरण पावे.

તથા જેને આયુરેલાની જમણી તરફ વેધ હોય તો તેનું આગથી મૃત્યુ થાય, ડાબી તરફ હોય તો સર્પના જેરથી; બન્ને તરફથી હોય તો મહાન રોગથી મરે.

જેના જમણા હાથમાં ધનરેલા મોટી હોય તો તેને મહાન ધન ધાન્યનો લાભ મળે, અને મિત્ર રેલા મૂલમાં ફાટેલી હોય તો દ્રવ્યનો વ્યય વધારે થાય.

જેના હાથમાં ધનરેલાના મૂલમાં ત્રિશૂળનો આકાર હોય તો તેની પાસે લક્ષ્મી ઘણાવસ્તુ સુધી ન ટકે, અને મધ્યમાં ત્રિશૂળનો આકાર હોય તો તેનીપાસે ધન છૂટ કપટથી પેદા કરંલ હોય સમજવું.

જે હાથની મધ્યમાં આંગળિના મૂલમાં ધર્મ રેલા હોય છે તે અને તે રેલાનો વજ્રના જેવો આકાર હોય તો તે શ્રદ્ધાવાળો તથા ધાર્મિક થાય.

અનામિકા આંગળિની નીચે જો વજ્રાકાર રેલા હોય તો તે માણસ ઇજતદાર થાય, અને જો તે રેલા માં વેધ હોય તો તેનો ઇજત આશરમાં હાની પોંચે.

અંગૂઠાથી નીકળીને તર્જની પાસે ગયેલી રેલા હોય તો તેને દેવતાનું સ્થાન ફહેવામાં આવે છે, અને તેથી મૃત્યુ વિગેરેનું જ્ઞાન જાણી શકાય.

તથા અંગૂઠાથી ઊર્ધ્વ ગયેલી રેલા દેવતાની મધ્યમાં જો ઊંચી રેલા હોય તો ત્રિવેણીના આગળના ભાગમાં તથા તર્જનીની નીચે એક પણ એવી રેલા હોય તો તે માણસ આકાલો મરે, અને બે રેલા હોય તો બન્ને જણા સાથે મરે, અને ત્રણ રેલા, સાથે હોય તો ત્રણની સાથે મરે અને ઘણી રેલા હોય તો ઘણાની સાથે મરે.

જેના ડાબા હાથમાં વેધવાળી ત્રણ રેલા ઓ હોય તો તેનું જલમાં મૃત્યુ થાય તથા અંગૂઠાનાં ઉપહાસર્વમાં જોકે પૂર્ણ જવ હોય દ્વેશ યગસ્વી થાય તથા, મધ્યમાં વેધ હોય તો અદ્ધુ પલ પનાસ વર્ષની પટે મળે.

• જેના હાથમાં મળિબન્ધ રેલા હોય તેને ઊંચી તથા સૌભાગ્યને આપવા

વાહી થાય તથા તે રેલાની આગલ સાંકલના જેવો આકાર હોય તો તે માણસ રુપવાન તથા ધનવાન થાય.

જેના હાથના અંગૂઠાનાં મધ્યમાં જવ હોય તો, તે વિદ્યાર્થી પ્રસિદ્ધિ મેલવે, અને ધનવાન પણ થાય, તથા તેનો જન્મ શુક્રપક્ષમાં સમજવો. તથા હાથનાં જવ હોય તો તેનો જન્મ રાત્રિમાં થયેલો સમજવો. અને જમણાં હાથના અંગૂઠામાં જવ હોય તો દિવસમાં જન્મોલ સમજવો. અને વાજાં હાથના અંગૂઠામાં જવ હોય તો અંધારિયા પક્ષમાં જન્મ સમજવો.

આયુ: રેલાની પાસે વાંકી રેલા ગયેલ હોયતો તે ઘોડા ઉપરથી પડે સમજવું અને આરેલા કાલા રંગની હોયતો તેને રાજાને મથ રલા કરે.

આયુ રેલાની મધ્યમાગમાં જાં વે રેલાઓ હોય, તેમાં એક લાંબી તથા એક નાની રેલા હોય તો તે ઘર ઉપરથી અથવા ગાડી ઉપરથી પડે.

જેના હાથના આયુરેલાના મૂલમાં અંકુશના આકારવાલી જો વાંકી રેલા હોય તો હાથીના ઉપરથી પડે. અને તે રેલાના મધ્યમાગમાં છિદ્ર હોયતો પાણીથી ડરે.

આયુરેલાના મૂલની રેલા લાલ હોયતો તે રક્તવિકાર ગંડ રોગ ગુંમડા વીગેર વારવાર વર્ષે થાય.

જેના હાથમાં આયુરેલાના તલમાં જો સફેત ત્રિંદુ હોય તો સન્નિપાતથાય, લાલચિન્દુ હોય તો અમિનો ઢરદે અનેકાલુ ચિન્દુ હોયતો જેલ મોગવે.

પિત્તરેલા અંગૂઠાના મધ્યમાં જેટલી ઝર્વ રેલાઓ હોય તેટલી સ્ત્રીઓની સાથે વિષયમુલ્લ મોગવે, તથા વેધ હોય તો સ્ત્રીસંવર્ધી લડાઈ થયા કરે.

જેના હાથના અંગૂઠાના મૂલમાં અને મળિવન્યમાં જેટલી રેલાઓ હોય તેટલા ઠોકરા ઠોકરીઓ સમજવા.

તેમાં જેટલી મોટી રેલાઓ હોય તેટલા પુત્રો તથા નાની હોય તેટલી પુત્રિયો થાય સમજવા. અને આ રેલા તુટેલી ફુટેલી હોય તો ઠોકરા થઈને મરણપામે અને તે તુટેલી ફુટેલી ન હોય તો ઠોકરા જીવતા રહે.

તથા આમાં કોઈક આચાર્યનો ઇવોપણ મત છેકે અંગૂઠાનાં મૂલથી તથા મણિવન્ધની વચમાં જેટલી રેલાઓ હોય તેટલા માફ વેનો સમજવા, આયુ રેલાની આંગળિનીપાસે ફાંટાઓ નીકળેલા હોયતો તેને હાની થાય.

માતૃરેલા અંગૂઠાના મૂલમાં ફાંટાઓ નીકળેલા હોય તો તે ધનને પેદા કરવા વાલો થાય, અને મામાના પક્ષનો તેને લાભમળે.

જેનાં હાથમાં આયુરેલાની પાસે પહ્લવ હોયતો તેને લાભ ન મળે, કનિષ્ઠા તથા અનામિકા આંગળિ મટેલી હોય તો માણસોની સાથે સ્નેહ રહે.

કનિષ્ઠા તથા અનામિકા આંગળિ અન્તર રહિત હોય તો ધનધાન્યથી પૂર્ણ હોય અને અન્તર વાલી હોય તો ધનધાન્યમાં હાની પોંચે.

જેના હાથની આંગળિઓના મધ્ય ભાગમાં છેદ હોય તો તે દરિદ્ર થાય અને છેદ ન હોય તો તે ધનવાન થાય.

જેના હાથમાં નર્જની નીચે ત્રિવર્ણીની પાસે બે રેલાઓ હોય તે પેલી રેલા લાંબી હોય તો પિતા મરે અને બીજી રેલા લાંબી હોય તો માતા પેલા મરે.

જેના હાથમાં માતૃરેલા તથા પિતૃરેલા પરસ્પર મટેલી હોય તો ઘરવન્ધનથાય, તથા ઢાયા હાથમાં પિતાની તથા માતાની રેલા હોય તો સ્ત્રીપુત્રથી સંબંધ રહે.

અનામિકા આંગળિથી કનિષ્ઠા આંગળિ લાંબી હોય અને કનિષ્ઠા આંગળિમાં ઊર્ધ્વ રેલા હોય તો તે ને વ્યવસાય વ્યાપારથી લાંભ મળે.

જેના હાથમાં આયુ રેલાના મધ્ય ભાગમાં છેદ હોયતો તે પાળી તથા અભિધી ડર્યાકો, તથા સ્ત્રીથી અપકીર્તિ થાય તથા અલ્પ આયુષ્ય વાલો થાય.

આયુ રેલાના છેડા ભાગમાંથી નીકળીને ધન રેલા તથા જે રેલાની પાસે ગથેડી હોય તે પેલા સુસ્તી થાય, પટે દુઃસ્તી થાય, અથવા નિર્ધન હોય.

જેના હાથમાં દાંતના સમાન ત્રિકોણનો આકાર હોય તો તે વાધ

सियाल तथा कुतराथी डर्याकरे, अने सिंगडानो आकार होय तो सिंगडा-
वाला परूनो डर रहे.

जेना हाथमां आयु रेखानु मूळ तथा पितुरेखानु मूळ मलेळ होय तो मित्रनी पिडा थया करे,—कालजी रखा करे तथा आंगूठामां यव होय तो यूवावस्थामां सुख रहे.

जेना हाथमां कनिष्ठा आंगलिथी तर्जनी आंगलि सुधि रेखाओ गढ़ होय तो ते सोवर्ष जीवे, मध्यमा सुधी गढ़ होय तो हेंसोवर्ष जीवे, अना-
मिका सुधी गढ़ होय तो साठवर्ष जीवे, अने कनिष्ठा आंगलिथी नीचे होय तो अनुक्रमे वीस तीश वर्ष जीवे समजवु.

जेना जमणा हाथना करम (कनिष्ठा आंगलिनीपासेनो भाग) थी. शूरुययेळ द्रव्य रेखानो लाल वर्ण होय अखण्ड होय ते धनने आपवावाली थाय, अने जो तेना फांटाओ आयुरेखानीपासे गयेला होय तो ते पुत्रने आपवावाली रेखाओ समजवी.

अंगूठाना पासेथी नीकलेली जेटली रेखाओ होय तेठलो वखत धन मळे, तथा ते रेखामां छेदन भेदन होय तो राजदण्ड भोगवे, तथा तुटेली होय तो चौरथी हानी थाय.

जेना हाथमां मणिवन्धथी मध्यमांगुलि सुधी रेखाओ गढ़ होय तो धन-
समाद्धिने प्राप्त करवे.

जेना हाथमां गोत्र रेखा अखण्ड होय तथा छेदायेळ भेदायेळ न होय ते माणास पोताना गोत्रमां श्रेष्ठ कहे वाय छे. अने धाने आश्रय आप-
नारी थाय छे.

तथा गोत्र रेखामांथी जेटला फांटा ओ नीकलेला होय अने ते आंग-
लिनी पासे गयेला होय तो पोताना पिताना द्रव्यनो भागी थाय, तथा जेटला ते माथी फांटा निकलेला होय तेठला तेना मित्रो समजवा, अने ते मित्रो तेना काममां सहायता करवावाला थाय.

જેના હાથમા મળિવન્ધથી નીકલેલ રેલા પ્રદેગિની સુધી ગઈ હોય તો તેને ઘણા મિત્રો હોય.

જેના હાથમા મળિવન્ધથી અગૂઠાની પાસે ગયેલી રેલાને ઊર્ધ્વ રેલા કહેવામા આવે છે, અને તે ઊર્ધ્વ રેલા પાંચ પ્રકારની હોય છે—

પેલી અગૂઠાની પાસે ગયેલી રેલાને રાજમુખને આપનારી થાય છે તથા બીજી રેલા તર્જની પાસે ગયેલી હોય તો રાજા થાય અથવા તો રાજાનો મિત્ર થાય.

તથા ત્રીજી મધ્યમા આગલિની પાસે ગયેલી રેલા હોય તો તે પુરુષ પ્રસિદ્ધ આચાર્ય થાય અથવા સેનાધિપતિ થાય, તથા ચોથી અનામિકા આગલિની પાસે ગયેલી હોય તે સાર્થવાહ અથવા ધનવાન થાય, અને પાંચમી કનિષ્ઠા અંગલી પાસે ગયેલી રેલા હોય તો તે પ્રદિષ્ટાવાલો તથા યજ્ઞસ્વી થાય, તથા સંકડો રાજાઓમા માનપાન પ્રાપ્ત કરે.

આ ઊર્ધ્વ રેલા યથાયોગ્ય, તૂટેલી ન હોય, તેની અવધિ સુધિ ગયેલી હોય, તથા તેની મધ્યમા થી કોઈ બીજી રેલા નીકલેલી ન હોય આવી એક ઊર્ધ્વ રેલા હજારો માણસોનું પાલનપોષણ કરનાર થાય છે.

આથી ઊર્ધ્વ રેલા બ્રાહ્મણના હાથમા હોય તો વેદાદિ શાસ્ત્રમા પ્રવિણ હોય, તથા ક્ષત્રિયને હાથમા હોય તો રાજ્યપદવી મોગવે અને વાણિયાના, હાથમા હોય તો ધનવાન થાય તથા શૂદ્રના હાથમા હોય તો સુન્દરપૂર્વક પોતાનો નિર્ધાર ચલાવે.

જે પુરુષના હાથ હાથમા જે આયુરેશ્વા હોય છે તેને સ્ત્રીરેશ્વા સમજવી અને આ રેલામા જો જમણા ભાગમા ફાટા હોય તો સ્ત્રીનું સુન્દર મહે, અને હાથ હાથમા ફાટા ગયેલ હોય તો તે સ્ત્રી મોગવે.

જે પુરુષના હાથ હાથની આયુરેશ્વા તથા કનિષ્ઠાની મધ્યમા જેટલી રેલાઓ નીકલેલી હોય, તે પુરુષને તેટલી સ્ત્રીઓ મહે સમજવું. અને આ રેલા સમાન હોય તો સારા સ્વભાવવાળી જાણવી તથા રેલા વિષમ હોય તો ખરાબ સ્વભાવવાળી સમજવી.

जेना हाथमा खीरेखा मोटी होय तो तेनो विवाह अविवाहितनी साथे विवाह थाय, अने आ रेखा तुटेली होय तो फरीने लग्न करवु पडे. अथवा तो कोइ अन्य स्त्रीने प्रेमपात्र समजने पोताना घरमा राखे.

आ रेखा जेना हाथमा चिकणी होय तो तेने सौभाग्यवाली स्त्री मळे, अने तुटेली होयतो दुर्भाग्य स्त्री मळे. जे पुरुषना हाथमा दीक्षा रेखा बलवान्, सूटम, क्षिग्ध, गंभीर, लांबी, पीली, गोलाकार, छेदायेळ, भेदायेळ न होय, सम होय, स्थाननी भ्रष्ट थयेळ न होय, तेवी पूर्ण रेखा दीक्षा रेखा होय ते दीक्षा ले तेम समजवुं तथा दीक्षा लेनारना हाथमा खीरेखा होय तो तेनु फळ एकज कहे छे के तेने प्रियमित्त अथवा परममक्त, श्रावक श्राविकाओ आदरपूर्वक सेवा भक्ति करे.

जे पुरुषना हाथमा सिंहासन राज्य आदिना चिन्हो होय तो कनिष्ठा तथा मणिवन्ध पट्यन्त जेटली रेखाओ होय तेटली स्त्रीओ समजवी, अने साधारण मनुष्यना माटे समजवी.

तथा जे पुरुषना डाया हाथमा खीरेखा, तथा स्त्रीना जमणा हाथमा पुरुष रेखा समजवी, तथा स्त्रीना जमणा हाथमा आयुरेखा तुटेली होय तो ते स्त्री विधवा थाय.

जे स्त्रीनी जमणा हाथनी कनिष्ठा आगळि तथा मणिवन्धना मध्यमा जेटली रेखा ओ होय, ते स्त्रीने तेटला पति समजवा, स्त्रीरहित साधु-पुरुषने जो खीरेखा होय तो तेनु फळ भक्ति समजवी, तथा हाथमा जेटली रेखा पडेली होय तेटला भक्ति करनारा शिष्यो—श्रावको समजवा.

साधुना डाया हाथमा रहेली धनरेखाथी लक्ष्मी, ऊर्ध्व रेखाथी राज्य, वाहन रेखाथी लाभ, तथा जमणा हाथनी धनरेखाथी शुद्ध ज्ञान, ऊर्ध्व रेखाथी ऐश्वर्य, तथा गोत्रथी वंश समजवो.

साध्वीना जमणा हाथमा पतिरेखाथी ज्ञान, यात्रा, तीर्थ, वन्दना, तपस्या, इन्द्रियनिग्रह, पवित्रता, विगेरे समजवु अने पिता रेखाथी गुरुणांनु सुख समजवुं.

મળિવન્ધ તથા આયુરેલાની મધ્યમાં કરમની પાસે જેટલી રેલાઓ હોય તેટલા છોકરા સમજવા. અને જો તે રેલા ઓ સમ. હોય તો પેલા પુત્રિ થાય, તથા બિપમ હોય તો પુત્ર થાય, સાધ્વીના હાથમાં જો સંતાન રેલા પડેલી હોય તો તેનું ફલ શિષ્યા સમજવું. તેને શિષ્યાઓ શ્રાવિકાઓ સેવા મક્તિ કરે. અને તેના હાથમાં જો પતિ રેલા હોય તો ધર્મ યોગ તેનું ફલ સમજવું અને કરમમાં જો સંતાન રેલા હોય છે અને અંગૂઠાના મૂલમાં માઈ ની રેલા સમજવી.

આવધી રેલાઓમાં જેટલી રેલાઓ દેલાતી ન હોય તેટલા માઈ. વેન થેને મરણ પામેલા સમજવા. અને સપ્ટ રેલા દેલાતી હોય તો જીવતા છે તેમ સમજવું:

અંગૂઠાના મૂલમાં જેટલા જવ હોય તેટલા પુત્ર થાય સમજવું. અંગૂઠાના મૂલમાં તથા મળિવન્ધના મધ્યમાં જેટલી જવમાલા હોય તેટલા પુત્ર સમજવા.

જેના હાથનાં અંગૂઠાના મધ્યમાં જવ હોય તો વિદ્યાર્થી તેની સ્વાત્તિ થાય. અને ऐश्वर्यवान થાય.

તથા જેના હાથનાં અંગૂઠામાં જવ હોય તો તેનો જન્મ ઘણું કરીને શુક્ર પક્ષમાં રાત્રિમાં થયેલો સમજવો.

અને જમણા તથા હાથમાં જવ હોય તો કૃષ્ણપક્ષમાં દીવસનો જન્મ સમજવો.

જેના અંગૂઠાના મધ્યમાં જવ હોય તો મોગસુખ મોગવવામાં સદાસુખી રહે. તથા જેના હાથમાં એક જવ હોય અથવા વધારે હોય તો તેનું ફલ સમાનજ છે.

અત્યન્ત પુણ્યશાલિના હાથમાં, છત્ર, કમલ, ઘનુષ્ય, રથ, વજ્ર, કાચ્છવો, અંકુશ, વાવડી, સાધિઓ, તોરણ, ચમર, સિંહ, શાહ, ચક્રશંખ, હાથી, સમુદ્રકલશ, પ્રાસાદ (મહેલ) મત્સ્ય, જવ, યુવ, સ્તુમ, કમળડવુ, વર્ષત, દર્પણ વિગેરેનું ચિન્હ હોય છે.

મળિવન્ધથી હાથના તલિયા તરફ જો મત્સ્ય રેલા હોય તો એક હજાર રૂપિયા મહે. અને મકરનું ચિન્હ હોય તો દસ હજાર રૂપિયા મહે,

अने शंखनु चिन्ह होय तो लाख रुपया मळे, तथा जेना हाथमां दण्ड-सहित छत्र होय अथवा चामरसुत ध्वज होय तो ते माणास चक्रवर्ती पदवी भोगवे.

जेना हाथमां ध्वजानु चिन्ह होय ते वृद्धावस्थामां सुखी थाय, तथा करभनो भाग मांसथी भरेलो होय तो श्रेष्ठ गणवामां आवि छे अने आंग-लिना वेढा ओ पातला होय तो पण श्रेष्ठ गणवामां आवि छे. करमथी नकिलेली रेखा ओ जो घन रेखामां मळेली होय अने ते अकुंशना आकार जेवी रेखा होय तो ते हाथी वालो राजा थाय अर्थात् तेने रथा हाथी बंधाय.

जेना हाथमां वृषमनी रेखा होय तो ते घणी गायो नो मालिक थाय अने ते खेती करनार तथा घनवान थाय.

जेना हाथमां सूर्यनु चिन्ह होय ते प्रतापी शूर थाय, अने चन्द्रमानुं चिन्ह होय तो कोमल स्वभाववालो थाय.

सिंहासननु चिन्ह होय तो परधारी तथा गादि पति थाय, शेठ थाय अने मोरनु चिन्ह होय तो मामानां पक्षमांथी हमेषा लाभ मल्याकरे—सुखी रहे.

जमणा हाथना अंगूठाना मूळमा जो अंकुश होय तो मानपान पावे अने प्रासाद (महेळ) नु चिन्ह होय तो सुखी तथा घनवान थाय अने मत्स्यनु चिन्ह होय तो वृद्ध अवस्थामां सुखी थाय, समुद्रनो व्यापारी थाय अर्थात् समुद्रमां तेना बहाण स्टिमरो घणा चाळे.

जमणा हाथना अंगूठाना मूळमा जो नन्दार्तनु चिन्ह होय तो राज्य पदवी मळे, तथा काळवानो आकार होय तो भाग्यवान् होय, अने पूर्ण कुंभनु चिन्ह होय तो ते पोतानो मनोरथ पूर्ण करे.

तथा जमणा हाथमा रथनु चिन्ह होय तो ते रथवालो थाय अर्थात् ते ने घरे रथ गाडी चाळे, अने तेनु यधु कुटुंब उद्यमशाली होय, तथा तळवारनु चिन्ह होय तो ते माणास केश करवावालो तथा सहाय करनार थाय.

जेना हाथमां घनुप्यवाणनुं चिन्ह होय तो लोकोने प्रिय थाय, तथा चमरनु चिन्ह होय तो राजमन्त्री थाय अने फुलनी मालानुं चिन्ह होय तो ते यशस्वी तथा धनवान थाय, अने मुकुटनुं चिन्ह होय तो राजमान्य होय, अने कमलनु चिन्ह होय तो घणीज समृद्धिने भोगवा वालो थाय, अने तेनी मुठीमां तिल होय तो तेने पुत्रनु सुख होय, तथा आखा अंगमांतीळ होय तो ते क्रोधी थाय तथा धनवान पण होय.

जेना जमणा हाथमां छत्रनु चिन्ह होय ते माणस हठी तथा प्रतिष्ठा-वालो होय, स्तस्तिकनु चिन्ह होय तो वृद्धावस्थांमां सुखी थाय, अने स्थलपद्मनु चिन्ह होय तोते माणास चतुर थाय, अने मृदंगनु चिन्ह होय तो ते क्षमावान थाय.

जेना हाथमां पद्म कोणनु चिन्ह होय तो धर्मवान थाय, तथा धीरवीर थाय तथा मणिवन्ध रेखानु चिन्ह होय तो तेजस्वी थाय, अने सरोवरनुं चिन्ह होय तो तेनु शरीर वातवाळु होय अने धूसरनु चिन्ह होय तो ते पोताना कुळमां श्रेष्ठ गणाय.

जेना हाथमां मालानुं चिन्ह होय तो सुंदर मालवालो थाय तथा ज्यां जाय त्यां पोतानु कार्य सिद्ध करिने आवे तथा वाणनु चिन्ह होय तो विद्यावालो थाय, अने विमाननु चिन्ह होय तो भूत, भविष्य, वर्तमान वा त्रणे काळने बतावनारो थाय, अने प्रभावि थाय.

जेना जमणा तथा डावा हाथनीं दशे आंगुळिओमां जो चक्रनु चिन्ह होय तो ते राजा थाय, तथा योगीश्व अथवा आचार्यपण थाय, तथा दशे आंगुळियो मां जो छीपनु चिन्ह होय तो आयवा शक्ति नु चिन्ह होय तथा देव मंदिरनु चिन्ह होय, मठनु चिन्ह होय, तेने पुत्र सन्ततिनु सुख न होय.

जे माणसना पोताना जमणा हाथनीं सन्मुस्त, माळडीनु चिन्ह होय मकरनु चिन्ह होय, शंखनु चिन्ह होय, पद्मनु चिन्ह होय, आवा

चिन्ह होय तो सुखने आपनारा थाय छे. अने वधा चिन्हो हाथनी सन्मुख न होय तो तेने अन्त समयमां फल आपे छे.

आवधा चिन्हो जो स्पष्ट हाथमां होय तो तेने क्रोडो रुपीया मले, नहीं तो अल्प फल तो अवश्य मले.

जेना जमणा हाथमां सिंहासन, सूर्य, नंदावर्त, चन्द्रमांतोरणनु चिन्ह होय तो ते माणास सौर्वभौम सम्राट थाय निसन्देह समजुं.

जेना हाथमां श्रीवच्छनु चिन्ह होय ते सुखी होय अने चक्रनु चिन्ह होय तो उर्वशी अप्सरा जेवी स्त्रीनुसुख होय अने वज्रनु चिन्ह होय तो धनी थाय, अंन देव कुलनु चिन्ह होय तो धार्मिक थाय.

जेना हाथमां पालखीनु चिन्ह होय, रथनु चिन्ह होय, घोडानु चिन्ह होय, हाथीनु चिन्ह होय, बलघनु चिन्ह होय तो ते माणस शत्रुना सैन्यमां जय बलात्कारे पराजय करे—जय मेलवे.

जेना हाथमां आ छत्रिश प्रकारना आयुधोपैकी एक पण आयुध होय तेनी साथे बीजो युद्ध न करी शके, तथा ते वीर विजयवन्त राजा थाय.

जेना हाथमां नावडानु नावनु तथा जहाज स्टिमर नु चिन्ह होय तो ते माणास रुपीयावालो सोनावालो रत्नवालो थाय अने समुद्रनी मुसाफरी करनार थाय.

जेना हाथमां त्रिकोण रेखा होय, अथवा हलनी रेखा होय, मुसलनी रेखा होय उखलनी रेखा होय ते माणास खेती करनार थाय.

जेना हाथमां मालानु चिन्ह होय ते माणास गायोनो मालिक थाय, कमण्डलु, ध्वज, कुम्भ, स्वस्तिकनु चिन्ह होय तो लक्ष्मिने आणनार थाय छे.

जेना हाथमा वावडीनु चिन्ह होय तो सर्व लोकोनो प्रेमपात्र थाय, अने समुद्रनु चिन्ह होय तो महान् राजा थाय, दर्पण चिन्ह होय तो ज्ञान्नी पूर्ण थाय, राज्याभिषेकनु चिन्ह होय तो राजा थाय.

जेना हाथमा शस्त्रनु चिन्ह होय तो महान् पराक्रमि-थाय अने नाव-
डानु चिन्ह होय तो समुद्रमां मुसाफरी करनार थाय अने पुस्तकनु चिन्ह
होय तो शास्त्रनो जाणकार थाय अने देवकुल मंदिरनु चिन्ह होय तो ते
धर्मात्मा थाय.

जेना हाथमां स्वस्तिकनुं चिन्ह होय तो ते भाग्यवान होय तथा
ताजवानु चिन्ह होय होय तो व्यावारी थाय, श्रीवत्सनु चिन्ह होय
तो बांछित लक्ष्मी मळे तथा पुष्पनी मालानु चिन्ह होय तो तेना घरमां
गाय विगेरे पशुओ घणा होय.

जेना हाथमां ताजवानो आगळनो भाग तथा वज्रनु चिन्ह होय तो
तेनो व्यापार धणो चाळे.

जेना हाथमां माळलीना आकार जेवी रेखा होय तो तेना कामनी
सिद्धि थाय अने धनवान थाय अने तेने घणा पुत्रो होय तथा स्त्रीनुं
पण सुख होय.

जेना हाथमां प्रघ्ननु चिन्ह होय तथा सर्पनु चिन्ह होय, अथवा
खजानानुं चिन्ह होय तो ते माणास पृथ्वीनो अधिपति राजा थाय.

जेना हाथमां चक्रनो आकार ध्वजा तथा तलवारनु चिन्ह होय ते
समस्त विद्यामां अप्रेक्षरी होय बुद्धिमान् तथा राज्यमां सत्कार पावे.

जेना हाथमां त्रिशूलनु चिन्ह होय ते धर्मात्मा होय, यज्ञधर्म तथा
दान आपनार थाय तथा देवगुरुनी सेवा करनार थाय.

जेना हाथमां अंकुश कुंडल छत्रनु चिन्ह होय तो तेने राज्य मळे.

जेना हाथमां श्रेष्ठ कमल स्वस्तिक भद्रासन, पुष्प, मत्स्य, जलकुंभ,
शुभ, गज, छत्र, चामर, शाला, अश्र, वज्र, मकर, तोरण, विमान
केतुनु चिन्ह होय तो तो ते थोडाज दिवसमां राज्यपदवी भोगवे.

जेना हाथमां माळलीनु चिन्ह होय तेने अन्नपाननो लाभ मळे, तथा
पूर्णकलसनु चिन्ह होय तो सोमभाग्यवाती थाय, अने पुष्पमाळानु चिन्ह

होय ते गाय विगेरेनो मालकी थाय, अने वृषभनु चिन्ह होय ते सेनापति थाय.

जेना हाथमां साथियानु चिन्ह होय तेने जे चाहेते मळे.

जेना हाथमां भद्रासननु चिन्ह होय तो ते श्रेष्ठ राज्याभिषेक ने प्राप्त-करे अर्थात् राजा थाय, तथा हाथी छत्र चामर विगेरेनु चिन्ह होय तो अपरंपार सुख भोगवे.

जेना हाथमां मकरनु चिन्ह होय ते हजारों रुपयानों मालिक थाय, तथा पद्मनु चिन्ह होय तो लक्षाधिपति, तथा शंखनु चिन्ह होय तो दश-कोड रुपीया तथा पद्मचक्रनु निशान होय तो ते बघानो पालक सम्राट राजा थाय.

जेना हाथमां सम्पूर्ण शंख पद्म भद्रासननु चिन्ह होय तेने घणुज धन मळे.

तथा जेना हाथमां स्पष्ट चिन्ह न होय, छेदायेळ भेदावेन चिन्ह होय, रुक्ष हाथ होय तो तेने कौश्लपण जातनु फल न मळे, तथा धनहानी थया करे.

जेना हाथ मां एकज लक्षण होय, पण स्पष्ट लक्षण होय छेदायेळ भेदा-येळ न होय तो तेने सर्वत्र लक्ष्मीमळे, तथा सन्तति धनीज होय मंगल हमेषा होय.

वेदिरेखा.—

जेना हाथना अंगूठाना मध्यमां क्यारानु चिन्ह होय ते आदमी सुखी रहे, राज्यपदवीने भोगवे, तथा लक्ष्मीवान होय अने ते क्यारानी रेखामां जेटली रेखा होय तेटली वारबंधन थाय—जेळ भोगवे तथा क्षत्रियना हाथमां होय तो राज्यमळे, तथा वीजाना हाथमां होय तो सौभाग्य पामे.

जेना हाथमां जीव रेखा होय तेनाथी जेटला फांटा निकलेळ होय, तथा ते अक्षण्ड होय तेटली धनवृद्धि थाय.

जेना हाथमां अंगूठानी नीचे कागडाना पगनु चिन्ह होय ते माणास

शूल रोगी मरे—तथा जेना हाथना तलियामा जो कागडानु चिन्ह होय तो माणास जलदीधी धन मेलने, अने जलदीधीज धन नाश करे.

पदवीरेखा—

जेना जमणा हाथना अगूठानी नीचे तथा गोत्र वित्र रेखानी उपर वाकी गयेली रेखा होय तो ते भेटपदवी, राजपदवी व मन्त्रिपदवी, अने एकज रेखा होय तो नानी पदवी, बे होय तो मध्यपदवी, अने त्रण रेखा होय तो महान् साम्राज्यपदवी मले अने जो आरेखा ब्रम्हणना हाथमा होय तो तेनु फल विद्या समजवुं.

भाग्यरेखा—

जमणा हाथनी कनिष्ठा आगलिना मूलमाथी नीकलीने आयुरेखानी पासे जो आ रेखा गयेली होय तो तेने भाग्यरेखा समजवी अने आमा छेदन भेदन न होय तो सुखने आपे छे.

जेना हाथमा अगूठाना मध्यमा यत्र होय तो ते भाग्यवान होय तथा जेना हाथना अगूठाना छेडा उपर जत्र होय तो विद्वान् धाय, तथा हाथना तलियामा ऊर्ध्वरेखा होय तो महान् लक्ष्मीने आपनार थाय छे.

जेना हाथना कनिष्ठा आगलिना मूलपर्वमा त्रण चार रेखा होय ते पुत्रवान थाय तथा योग्य पुरुष थाय, तेने राजा विगेरे पण नमस्कार. प्रणाम करे.

कनिष्ठा आगलिना मूलपर्वमा एक रेखा होय, तो तेनार्थी पूजा सत्कार थाय, अने बे रेखा होय तो बाल्यावस्था तथा युवावस्था, अने त्रण रेखा होय तो बाल, युवा, वृद्ध आ त्रणे अवस्थामा पूजासत्कार पामे—अने जो आरेखा जमणा हाथमा न होय तथा डाया हाथनी कनिष्ठा आगलि ना मूलपर्वमा होय तो, पाछी अवस्थामा राज्य सेवार्थी अथवा तो व्यापार्थी धन मळे.

अनामिका आगलिना नीचे घर्मरेखा होय छे अने मध्यमा आगलिनी नीचे जीवित रेखानी पासे गथेडी होय तो पैटमा दर्द थाय ।

दीक्षा रेखा तर्जनी आंगलिना नीचे हांय छे.

अनामिका आंगलिना पेला पर्वमां वांकी रेखा होय तो धनने आप-
नारी थाय, अने ऊर्ध्व रेखा होय ती धर्मरेखा समजावी, अने आ रेखा
जो मध्यमां आंगलिमां होय तो आनाथी विपरित फल समजवुं-तेनामां
अधर्मपणु तथा दरिद्रपणु प्राप्त थाय.

तर्जनी आंगलिथी लईन त्रिवेणी आयु पितृ मातृ रेखाना मध्यमां जे
रेखा होय ते माणासनु समाधि मृत्युथाय.

ज्येष्ठा तथा अनामिका आंगलिनी मध्यमांथी नीकलीने आयुरेखानी
पासे गयेली रेखाने धतरेखा कहेवामां आवे छे; अने आवी रेखा जेने होय
ते माणास, व्रत, तपस्या, संयम, यात्रा विगेरे करवावाले थाय. अने आत्रत
रेखा व्रण चार होय तो तेने धर्म रेखा समजावी. अने आ रेखानी उपर
जो वांकी गयेली रेखा होय तो तेने भीक्षा रेखा समजवी. आ रेखा मां
कोइ जातनी फाडन पडेली होय तथा लांबो होय, तो तेने सर्वत्र भीष्टान्न
मले.

जेना हाथमां कनिष्ठा आंगलिनी नीचे, दीक्षा रेखा होय तो ते वाचन-
चार्य, अने अनामिका आंगलिनी नीचे रेखा होय तो उपाध्याय, अने
कनिष्ठा आंगलिथीथी नीकलीने मध्यमांगुलि सुधी गयेली होय तो आचार्य
थाय ।

जेना जमणा हाथमां पितृरेखा तथा धनरेखा त्रिवेणी (आयु मातृ पितृ)
थी मलेली होय तो तेने गृहबन्धन रेखा जाणावी, अने न मलेली होय
तो गृहबन्धन न होय समजवुं.

हाथमा जे पूर्वसमुद्रबतावमां आवेल छे त्यांथी नीकलीने कारमनीपासे
गयेली रेखा त्रिवेणीनी मध्यमां जो बीजी रेखा होय तो ते माणासने
भूतनो प्रवेश होय अथवा सन्निपात थाय, तथा सूतिकाना स्थानमां अघो-
मुखी रेखा होय तो तेने हर्ष रेखा कहेवामां आवे छे. अने ते रेखामां भेद
होय तो भगंदर रोग थाय, अने न होय तो नपुंसक थाय, जेना गुह्यं

સ્થાનમાં જો સૂક્ષ્મરેલા હોય તો પ્રમેહ રોગ થાય, અને તે રેલામાં છેદ હોય હોય તો સૌવિદલ્લ રોગ થાય.

ગોત્ર રેલાની ઉપર પ્રદેશિની આંગણિના મૂલમાં જો મોટી રેલા હોય તો તે માળાસનુ મરણ પરદેશમાં થાય, અને તે રેલા નાની હોય તો તેનુ મરણ સ્વદેશમાં થાય.

અને વાર ચકના અનુસાર જે વાર યોગ જોવાના દિવસે હોય તો તેનુ ઘાતુ પ્રકોપથી મરણ થાય.

પૂર્વસમુદ્રથી નીકળીને ગોત્રરેલા (પિતૃરેલા) ની મધ્યમાં અંગૂઠાની નીચે જો વાંકી રેલા ગયેલી હોય તે ઘોડા ઉપર સ્વારી કરે, અને તે રેલામીધી હોય તો પાહલામાં સ્વારી કરે વેસે,

જેના હાથમાં અંગૂઠાના મૂલમાં જેટલી ઊર્ધ્વરેલા હોય તેટલી સ્ત્રીઓ સુસ્ત હોય, અને અંગૂઠાના મૂલમાં જો વાંકી રેલા હોય તો તે પદ્મવને આપનાર હોય.

જેના હાથમાં ગોત્ર તથા ધન રેલાની મધ્યમાં મંડારનુ સુસ્ત સમજવુ, આયુ અને ધન રેલાની મધ્યમાં મોગરેલા સમજવી, અને આ રેલા ન હોય તો તેને કૃષ્ણ સમજવો, અને અંગૂઠાના મૂલપર્વમાં ઝાંઘીરેલા હોય તો તેનો વધે ટેકાણે યજ્ઞ ફેલાય, અને કોઈનો ઇવો પળ મત છેકે કનિષ્ઠાના મૂલપર્વમાં જો માગ્યરેલા હોય છે તેજ યજ્ઞ રેગા કહે વાય છે.

રાજાના હાથમાં ઠલ હોય તો સારુ નહી, અને વાણિયાના હાથમાં ઠલ હોય તો સારુ, અને વાણિયાના હાથમાં ધ્વજાનુ ચિન્હ હોય તો સારુ નહી, રાજાના હાથમાં સારુ અંગૂઠાના મૂલમાંથી નીકળી ને પિતૃરેલામાં મટેહ-રેગા હોય તો તેને યાત્રા રેલા કહેવાય છે. અને તેથી યાત્રાનો ટામ મટે, અને કરમથી નીકળીને કોપ મંડારની પામે ગયેલી રેલાને વિદારેલા કહે-વાય છે. વિદાર રેલા તથા મણિવધના મધ્યમાં જો વાંકી રેગા હોય તો વાળ પ્રહાર થાય, અને જો આ રેગા સગાન હોય તો ઉદરપોટા થાય, અથવા

गलामां पृष्ठमां डाबा हाथना आंगलिना वेदामां जेटली ऊर्ध्वरेखा होय तेटला तेना शत्रु थाय.

अने दक्षिण हाथनी आंगलिना वेदामां जेटली ऊर्ध्वरेखाओ होय तेटला मित्र थाय, अने रेखा छेदायेली होय तो अडधु फल मळे अने स्पष्ट हाथे तो उत्तम फल मळे.

जेना हाथना अंगूठाना पाछला भागमां जेटली रेखाओ होय तेटला वीस वर्ष जांवे अने तेनो जन्म रातना थयेलो समजवो अनेतर्जनी आंगलिना पाछला भागमां जेटली लांबी रेखा होय तेटली वार तेने रोग थाय, अने रातना ते रोग विशेष प्रकारे सतावे, अने मध्यमां आंगलिनी पाछल रेखाओ होय तेने चोराथी धन मळे अने परदारा लंपट थाय अने रात्रि भ्रमण करी पोतानु जीवन बीतावे तथा अनामिका आंगलिना पाछला भागमां रेखा होय तो ते माणास रातिना भोजन न करे अने परोपकारी थाय. धर्म, ध्यान, दया, जितेंद्रिय, गुरुदेवनी सेवा, आदि काम करे तेनाथी स्वप्नपण साराज जोवे. अने कनिष्ठा आंगलिना पाछला भागमां रेखा होय तो क्रूरकर्म करवावाले थाय अन्यायी थाय, धर्मना उपर द्वेष राखनार थाय; इति—

इति रेखाविमर्शनाधिकारः

विशेषाधिकार.

जेना हाथनी आंगलिओ विशोपका होय, अटेळे आंगलिओना वेदामां रहेली रेखाओ बीश होय तो ते माणास धार्मिक भाग्यवान तथा धनवान थाय, तथा जेने ओगणीश होय तो ते मध्यम भाग्यवान् होय, अठार होय तो जघन्य, तथा सतर होय तो अल्प भाग्यवान् होय.

नखनुलक्षण--

जेना नख काचवानी पीठनी मार्कुक उंचा होय, छाल होय, नखना नीचनो भाग मांसथी परिपूर्ण होय, तथा शोभायमान होय, तथा बळे

आंगुलियोंना नख पासे पासे होय तेमा अन्तर न होय तेवा माणास राज्य सुख भोगवे.

जेना नख सुपडाना जेवा तथा तुटेला होय, तथा वांका होय तथा नखनो आगळलो भाग छीपनाजेवो होय, तथा नखमां पसीनो आवतो होय तथा घणा मोटा नख होय ते अनिष्ट करता होय छे. ते माणास दुःखी तथा निन्दापात्र थाय छे.

जेना नख गोलाकार होय ते महान् धनवान होय, तथा जेना नख मांसर्था परिपूर्ण होय, ते सोमाग्यवान होय अने जेना नखमां चिकणाश होय, जेना नख पोठवाला होय. तथा लाल होय ते माणास राज्यपदवीने भोगवे.

जेना हाथनी पांचे आंगुलियोंमां दक्षिणावर्त—जमणु चक्र होय होय तो शुभ छे, तेना उपरनो भाग लाल चिकणो, तथा उंचो होय तथा पर्वना अडघा भागथी होय तो ते शुभ छे नहीं तो अशुभ जाणवा.

जेना हाथना सफेत नख होय तो साधु धार्य, तथा तेना माळडीना आकारना जेरा सफेत नख होय तो ते दरिद्र थाय, तथा पीला नख होय, तो रोमी थाय, तथा रंग बेरंगी होय तो दुष्ट स्वभाववालो होय, तथा वाचना नखना जेवा नख होय तो क्रोधी थाय, अने छीपना जेवा काला, मोट होय, तथा फाटेला होय, के जेमा चिंग पडेल जेरो आकार होय, तथा लीला रंग जेवा होय, अने स्वराव देखाता होय, तथा लुखा होय, वांका होय, तेवो माणास पापां तथा अधम जाणवो. पगना तथा हाथना नखमां सफेतविन्दु होय तो ते शुभ जाणवा.

तर्जनी आंगुलिनो नख तुटेला होय, तो तेनु अडधु आयुष्य जाणवुं, तथा मध्यमानो तुटेला होय तो तीजो भाग ओटो जाणवो, तथा अनामिकानो नख तुटेला होय, तो आयुष्यनो चौथो भाग ओटो जाणवो. तथा कनिष्ठानो तुटेला होय तो आयुष्यनो आठमां भाग ओटो समजवो. अने अंगुष्ठानो नख भांगेलो होय तो ते माणासने धर्म, तीर्थ यात्रासां विनेष

श्रेय होय तथा अंगूठानो काळवाना जेवो नख उंचो होय ते माणस भाग्यवर्जित होय.

अंगुठो तथा आंगलियो अने हथेली, दिशानो विभाग, मूल, मध्य, अंगुठानो पर्व, आ सर्वे द्रव्यप्राप्तिना योग्यी कोइ ठिकाणे शुभ पण अशुभ थाय छे. तथा अशुभ पण शुभ थाय.

सा सर्वे वाल, वृद्ध, स्त्रीजाती विंगेरे जोइने तेनु फालितार्थ कहेवु.

जे स्त्रीना हाथमां अंकुश, कुण्डल, चक्रनु चिन्ह होय तो ते स्त्री पुत्रने जन्म आपनारी थाय, तथा तेनो राजा पति होय, जे स्त्रीना हाथमां महेळ, छत्र त्रोरणनुं चिन्ह होय ते स्त्री दास कुलमां पैदाथैनेपण राजपदवी भोगवे, अर्थात् राजानी राणी थाय.

जेना स्त्रीना हाथमां मंदिरकुण्डल, ध्वजा, चक्र, सरोवर, छत्र नु चिन्ह होय तो ते स्त्री राजपुत्रने जन्म आपनारी थाय.

जे स्त्रीना हाथमां मोर छत्रनु चिन्ह होय ते राजानी राणी थाय तथा घणा पुत्रोने जन्म आपनारी थाय, तथा ते स्त्रीना हाथमां अथवा पगमां पद्ममाला, अंकुश, छत्र, तथा जपणो साधियो होय ते स्त्री राजानी राणी थाय.

जे स्त्रीनी आंगलि तथा नख कमळना जेवा होय तथा हाथना तळियां पण कोमल होय ते स्त्री हमेपा सुखने भोगववाळी थाय.

जे स्त्रीना जमणा हाथमां आयु रेखा होय तो तेने पतिरेखा समजवी अने ते रेखांती पतिसंबन्धी सुखदुःख मालुम पडे, तेवीज रीते धनरेखाथी सासुनु नुसदुःख जाणवुं अने गोत्र रेखाथी सासरानु सुखदुःख जाणवुं.

जे स्त्रीना डावा हाथमां धर्म रेखा होय तो ते पोते धर्म करे अने कुळनी मालाना आकार जेवी रेखा होय तो तेना घरमां गायनु सुख होय गाय होय. अने मणिवन्य रेखा होय तो स्त्रीने नेकर चाकर दासदासीनु सुख होय. तथा चार पगशाला जानवरो घणा होय, तथा डावा हाथमां

भाग्य रेखा होय तो तेने पुत्रो होय, जमणां हाथमां रेखा होय तो तेनी शोकधी पेदा थयेळ सन्ततिनु सुख मळे ।

जे स्त्रीना डावा हाथनी तथा मध्यमांगुलिना पेळा पर्वनी रेखा वांकी होय तो उदरपीडा थाय, तथा अत्यंत विपम होय तो स्त्रीनो गर्भपात थाय.

जे स्त्रीनी संतानरेखा मणिवन्ध तेनी पासे लांबी धनरेखानी पासे गृधेळी रेखा वांकी होय, तो ते स्त्री जैर खादने मर.

जे स्त्रीना अंगूठाना मूळमां जेटळी ऊर्ध्व रेखा होय तेटळा तेना जार पुरुष समजवा, तथा जमणा हाथना अंगुठानी निचे जेटळी ऊर्ध्व रेखा होय तेटळु मुख समजवू.

स्त्रीनु मणिवन्ध उत्तर दिशामां तथा दक्षिण दिशामां आंगुलिनो तथा मध्यमांगुलिना नखधी स्त्रीना सौभाग्याणानो निर्णय करवो.

स्त्रीना जमणा हाथनी आयुरेखाना मूळमां जेटळा फांटाओ होय तेटळी तेनी शोको जाणवी, जमणा हाथनी कनिष्ठा आंगुलिना नीचे जेटळी रेखा होय तेटळी शोको समजवी, परंतु जो आ रेखाओ त्रिशूलना आकार जेवी होय तो आनु फळ आपे नही अने तेने भाग्यवान् पति मळे.

जे स्त्रीना जमणा हाथमां पतिरेखा अंगुठानी पासे पळव होय तो तेनु पतिमान करे तेना आधिन रहे, जो स्त्रीना हाथमां बलवान लक्षण होय तो से पतिनी माफक छेकराओनुं पण सुख जाणवुं पति जेवि रीते आधिन रहे.

पुरुष वाम (डावो) हाथ.

जेम पुरुषनो जमणो हाथ जोवाय छे तेम डावो हाथ जोवो, कारण के कृष्णपक्षमां जन्मेळनो डावो हाथ तथा शुक्लपक्षमां जन्मेळनो जमणो हाथ जोवो, अने ते फळ आपनार थाय छे.

जेनो शुक्लपक्षमां जन्म होय, तेनो डावो हाथ, तथा कृष्णपक्षमां जन्म होय तो जमणा हाथ, अने बने पक्षमांथी कया पक्षमां जन्म छे तेनी तेने खबर न होय तो जे पक्षमा हाथ धतावे ते पक्ष समजवो. तथा जेनो जन्म

रातना थयेलो तेनो डाबो हाथ, तथा दिवसनो थयेलो होय तो जमणो हाथ जोइने फल कहेयु.

नाना छोकरानो हाथ क्यारे जोवो

जे छोकरानो हाथ जोवो होय तेने वार वर्ष पहेला न जोवो कारण के वार वर्ष सुधि तेनी रेखा स्पष्ट मालूम पडस्की नथी अने वार वर्ष पछेनी वये ते छोकरानो डाबो हाथ जोवो जोईए, जे छोकराना डाबा हाथमां मातृरेखा लांबी होय तो सासरा तरफथी धन मले, अथवा पोतानी माताना पक्षमां या युवावस्थामां धन मले तथा तेना डाबा हाथमां आयुरेखा फाटा बगर होय तथा तुटेली न होय तो तेने खीनी साथे प्रीति रहे, अने डाबा हाथमां मातृरेखाथी सासुनु फल समजवु अने पितृरेखाथी सासरानु फल समजवु तथा अंगुठाथी मणिबन्ध सुधी जेटली रेखाओ होय तेटली सारी समजवी, डाबा हाथथी विद्या चातुर्यनु फल कहेवुं अने डाबा हाथमां ऊर्ध्वरेखा होय तो तेनु फल लक्ष कर्या पछे जाणवु, डाबा हाथमां वार राशी पंदर तीथियो, नवग्रह तथा नक्षत्रोनी स्थापना जे पहेला कहेल छे ते प्रमाणे जाणवुं

साधुना हाथमां आवी रेखाओ होय तेनु फल भाक्ति समजवुं.

जमणा हाथनी अपेक्षायं डाबा हाथमां बलवान होय तो ते पोताना बतथी अष्ट थाय छीघेला बतनो त्याग करी गृहस्थ थाय.

जे पुरुषना डाबा हाथमां तटवार होय अथवा बीजु कोइ शख होय तो तेने तेनी खी क्रोधथी मारे, तथा पुरुषना डाबा हाथमां ध्वजानुं चिन्ह होय तेनी खी चपल तथा कुशील होय ताजवानो आकार होय तो व्यापारमां कुशल, तथा चन्द्रनुं चिन्ह होय तो खी क्षमावाली मले पुष्प-मालानुं चिन्ह होय तो घणा पुत्रवाली थाय.

इति विशेषाधिकार.

कोण केटला वरस जीवशे ? पुत्र या पुत्री केटली थशे ? क्यारे थशे ? केटली जीवती रहेशे, कयी कयी उमरे सारु अथवा खरान फळ क्या घरसमा बीमारी (मादगी) अने मृत्यु थशे, केटलामे वरसे लम थशे, केटली स्त्रीओनो योग थशे, स्वरूपवती सुदर अथवा कुरूप स्त्री मळशे. तेनी साथे प्रेम केवो जोडाशे, स्त्री मारपत धन मळशे के केम ? परस्त्रीनो सबध छे के केम, तेथी लाभ छे के हानि छे, पोतानी स्त्रीथी अपमान जेरो प्रसंग आवशे. के केम, हमेश स्त्रीनो सबध टकी शकशे के तुटशे, जळनी अथवा जमीननी मुसाफरीथो थशे के केम ? केटली अने क्यारे क्यारे थशे मुसाफरीमा लाभ थशे के नुकसान थशे, इजत आवरू केवी रहेशे, भाग्यो-दय क्यारे थशे अने कवा थशे, धननु सुख जिंदगीमा केवु रहेशे, क्या क्या वरसोमा धननो लाभ अथवा हानी थशे केना प्रकारथी लाभ हानि थशे वारसाई हक मळशे के केम अथवा अकस्मात लाभ थानो के सट्टा के सोरटीथी नाणा मळवानो योग छे के केम ? पोतानी कमाइथा अथवा बीजाथी लाभ छे ! जमीन जार्गार, गाडी, घोडा, मोटर, धन दोलत वल्ल दागीना विगेरनो लाभ केवो छे अथवा नथी जिंदगीमा आवरू केनी रहेशे, जाहेरातमा अवाशे के केम ? यश वधारे मळशे के अपजश मळशे क्या क्या वरसोमा केवा रोगीथी पीडाओ थवानो योग छे कई विद्याथी, फळार्थी तेमज केवा वेपार धधार्थी धन लाभ छे ? स्वतंत्रता छे के नाकरी छे मामा पितानु सुख केवु रहेशे, आस्तिक थवाशे के नास्तिक ? योगा-भ्यासी, वेदान्ती, के थीओसोफी थवाशे, कमी बुद्धि रहेशे, कोड फोजदारी कामथी जेल शिक्षानो योग छे के केम अथवा केवो छे ? धधामा जेवा के वकील, बेरीस्टर, सोलीसिटर, डोकटर, न्यायाधीश, इंजिनीअर, चित्रकार, वस्तुता, व्याख्यानदाता, गुप्त विद्या जाणवावाळा, नाटकना मालीक अथवा नाटक रचनार के नाटक करनार, ग्रथकर्ता, कवि, उत्तम गवैया, नवीन शोधखोल करनार, खेडुत, मित्रोथी लाभ मेळवनार, वेपारी, सट्टे करनार, जुगार रमनार, धर्माचार्य, योगी विगेर तथा व्यसनी विपथी, दुष्ट स्वभाव-

वाळा, व्यविचारी, खुनी, चोर, दुराचारी, वदमाश, विगेरे-धार्मिक, परोपकारी, सदाचारी, दयाळु सम्य, उदार, सकर्म करनार, सत्य बोलनार गुणवाळा विगेरे केमा छे ? क्या मनुष्यनो जन्म कई सालमा, (सवत के शक,) मास, पक्ष, तिथि, वार, नक्षत्र अने लग्नमा यवो छे विगेरे जन्मथी मरण पर्यंतनी घणी बावतो हस्तरेखा उपरथी तेम ललट विगेरे म्थानो उपरथी जाणी शकाय छे, तेने सामुद्रिक शास्त्र कहे छे जे उदरती राते होय छे जन्म कुडलीमा तो टाङ्गनी के बीजी कई मुळीथी फेरफार आवे छे परतु आ सामुद्रिक (हस्तरेखा) विगेरेमा तेम वनतु नथी अेनु विवेचन करवा वेसीअे तो मोटा अथो बने, परतु मुस्य मुरय कईक निदेश जणाबेल छे अने वधु जाणवा माटे सारा अनुभवी अने ते बाबतनु ज्ञान धरावन र विद्वान् पासे अइ विगतवार खुलासा जाणवाथी वधु आनद अने ज्ञान थइ भविष्य जाणवानु बनी शके छे अथवा त ते बाबतोना पुस्तको उपरथी कईक ज्ञान वधारी शकाय छे

हस्त परिक्षा केनी रीते करवी.

प्रथम मणिबध जोडो, पडी ने हाथ जोवा बाद बेड हाथोना पृष्ठ भाग जोवा त्यार बाद मध्य भाग, रेआओ, करतल उपरनी रेआओ, अगुलीना नग, वेडा, विगेरे जोवा.

१ हस्तरेखामा प्रकट करपृष्ठ भाग जोई उत्तम, मध्यम, कनिष्ठ तथा अणीवाळो (पोईन्टेड), चोरडो (सम्कार) अथवा नपटो (स्पेचुलेट) विगेरेमा वया भेदनो हाथ छे ते प्रथम जोवु

२ नव्यो उपाथी प्रकृति (स्वभाव) अने रोगनी परीक्षा

३ अगुलीना मुळथी अग्रभाग पर्यंतनु माप तथा मणिबध सुधीनु माप जोवु

४ हथेलीमा वास्तविक लवाई चोडाई अने आगळीओनी जाहृति जोवाय छे

५ आगळीओमा टुकी लावी कइ कइ छे ते जोवु.

७ करतलमां कयो भाग उंचो छे अने दवायेलो छे ते जोवुं.

७ हस्तस्पर्शथी मृदुता, कठोरता, विगेरे.

८ आंगळीओना पर्व (वेढा) तेनी रेखा, जाडाई अने चिन्ह विगेरेनी परिक्षा करवी.

९ करतलमां मुख्य मुख्य रेखाओ जोवी जेथी जीदगी सुधीनी तमाम भुतभविष्य रचनाओ जाणी शकाय छे.

१० करतलमां यव, त्रिकोण, चतुरस्र विगेरे चिन्हो जोवां.

११ करतलमां कयो भाग मजबुत छे अथवा नरम छे ते जोवुं.

१२ ग्रहोना अने राशिओना स्थानोनी बरोबर सुक्ष्म रीतीथी तपास करवी. शंख चक्र विगेर जोवां.

हस्त जोवानो समय.

१ माघ्यान्ह समये; भोजन कर्षाबाद १२ थी ३ वाग्धा सुधी हाथ न जोवो.

२ स्नान कर्षा विना अने अपवित्र समये न जोवुं.

३ रात्रीना समये हाथ न जोवो.

४ हाथ जोती बखमे बरोबर घोअेला अने एवच्छ होवो जोईअे.

५ अतिभोजन, अति व्यायाम अथवा परिश्रम कर्षा वाद न जोवो.

६ बहु शरदीमां, बहु गरमीमां, हाथ न जोवो.

७ शांति स्वभाव धारण करवो. उतावळ, क्रोध, अहंकार, मदिरापान, मिष्टान्नभोजन, विगेरे त्याग करवुं.

आ प्रकारे समय लइ हस्तपरिक्षा करवार्थी दर्पणमां प्रतिबिंब जेवी रीते देखाय छे तेवी रीते स्पष्ट भावि जोई शकाय छे.

आयुरेखा—लाइफ लाइन—मातृरेखा.

मस्तकरेखा—हेड लाइन—पितृरेखा.

भाग्यरेखा—फेट लाइन—धनरेखा.

सुर्यरेखा—अपोलो लाइन—विद्यारेखा.

चंद्ररेखा—लाइन ओफ इन्स्पिरन्स—मात्रारेखा.

मंगळरेखा—मार्स लाइन—जीवनरेखा.

शनिरेखा—रिंग ओफ सेटरन—स्वभावेरेखा.

शुक्ररेखा—रिंग ओफ वीनस—स्त्रीरेखा.

अंतःकरणरेखा—हार्ट लाइन—पुण्यरेखा.

गुह्यरेखा—रिंग ओफ ज्युपीटर—बुद्धि प्रभावेरेखा.

बुधरेखा—रिंग ओफ मरक्युरि (हिपेटिका) आरोग्यरेखा.

मणिबंध उपर ३ रेखाओ उत्तम, २ रेखा मध्यम, १ रेखा कनिष्ठ, ४ रेखा सुख संपत्ति आपनार, राजाओना हाथमां ३ अने स्त्रीओना हाथमां २ रेखाओ उत्तम समजवी.

१ जेना हाथ स्पर्श करवाथी गरम, २ तांबाना रंग जेवो, ३ परमेवा चगरनो, ४ आंगळीओ समान राखवाथी छिद्र बगरनो, ५ चमकदार समान, ६ मांसथी भरपुर पृष्ठ, ७ तांबा जेवा रंगना नस, ८ आंगळीओ लंबी, ९ पहोळो भरावदार, १० बहु मोटो लंबो हस्त होय आवा माणसो बधारे बखानवा लायकना लक्षणोवाळा जाणवा अने धनवान थवाना योग समजवा.

वाधना पजानी आकृति समान हस्तवाळा पापी जाणवा, रौनकदार आंगळीओवाळा उत्तम, समकोनशाळा मध्यम अने गोळ, पातळी, चपटी आंगळीओवाळा कनिष्ठ जाणवा. उत्तमनुं फळ—कल्पना करनार, बुद्धिमान, विचारवान, डरपोक, शांतस्वभावी. मीने आधीन रहेनार, सुंदरता भिय अने भाग्यवान होय छे. मध्यमनुं फळ—महेनतथा बुद्धि बधारनार, द्रष्ट विधासी, पोताना काममां हुशीआर, लोकभिय परोपकारी, शोधक, अस-तोपी अबिधानु विगोरे. कनिष्ठनुं फळ—महेनतनुं निर्धन, मंद बुद्धि. अति भोजन करनार अव्यवहारिक, जीवगोमां घणा केरफारो जेनार, करपृष्ठ उपर केश होय तो धनी, बुद्धिमान अने केश न होय तो निर्धन, दरिद्रो, मुर्ख, तर्कही होय छे. जेना हाथमां बहु रेखाओ होय अववा ! धीउकुड

રેલાઓ ન હોય તે નિર્ધન ગરીબ હોય છે. હથેલી ઢાલ હોય તો ધનવાન, પીઠી હોય તો અગમ્યાગામી—સફેદ અથવા કાઠી હોય તો દરિદ્રી. નીલ હોય તો વ્યસની, ઢાલ જેવા રંગની ઢાલ હોય તો રાજા, રધિર જેવા ઢાલ રંગની હોય તો ધનવાન, ગૃહસ્થાશ્રમી—હથેલીમા યાદો સારો નહિ દુર્દેવી અને નુકસાનકારક છે. આપત્તિ, કરજ, અપજશ ભોગવનાર, હથેલી મૃદુ. નરમ (સોફ્ટ પામ) હોય તે કોમઝ મનનો, આઝમુ, ભોગ વિહાસી, ચિત્રકાર હોય છે. હથેલી વહુ ડંચી હોય તો સ્વાર્થી વિપયાધ પોતાને વલાણનાર, ઢાલા વાકા નાલવાઝો નિર્દય, વ્યભિચારી, પશુચિત્તિ કરનાર, નાના અને ફીલા નાલવાઝો લુચો, હફગો. કાઠા નાલવાઝો વિશ્વાસ-ઘાતી, ઢાલા સફેદ નાલવાઝો નિતિમાન ગોઠ નાલવાઝો મુલ ભોગવનાર, સ્વચ્છ સફેદ અથવા કાઠા નાલવાઝો દુષ્ટ, જીદ કરનાર, સફેદ અને ગુલાથી રંગના નાલવાઝો શુદ્ધ અત્ત કરણવાઝો હોય છે, રક્ષ નલવાઝો નાડમેદ, વેરાગી, ડદાસીન, ચીડીયા સ્મભાવનો હોય છે. સફેદ બિંદુ ભ્રજીર્ણ વતવે, પીઠા તથા કાઠા રગથી મિશ્ર નલવાઝો રોગી, દગાબાજ, દુષ્ટ મ્વભાવ, પડોશીથી અસતુષ્ટ, અગુઠા ઉપર સફેદ બિંદુ અગમ્યાગામી વ્યભિચારી, કાઠુ હોય તો કોજદારી ગુન્ડાની આગાહી, કનિષ્ટિકા આગઠી ઉપર સફેદ બિંદુ ફાયદો આપે, કાઠુ નુકશાન કરે, અનામિકા ઉપર સફેદ બિંદુ વ્યાપારથી ધન લાભ, કાઠુ નુકસાની આપે મધ્યમમા સફેદ થાય તો જઠની મુસાફરી સારી કરાવે અને કાઠુ હોય તો મારે સંકટ આપનાર, પીઠુ હોય તો નજીકના સગાનુ મરણ દર્શાવે. તર્જનીઉપર સફેદ હોય તો અપજશ અને નીચ કામ કરવાની આગાહી પુરી પાડે નન્વ ઉપર કાઠુ બિંદુ, ચિંતા, મુકદ્દમો, દાનો, વિવાદ, મય, અપજશ, દેશત્યાગ, શોક, ફીકર કરાવનાર નીવડે છે નલના અગ્ર ભાગમા બિંદુ હોય તો મુતકાઠ, મધ્યમા વર્તમાનકાઠ અને નીચે હોય તો મવિપ્યકાઠની આગાહી પુરી પાડે છે.

रेखा विचार.

मणिबध्नी नीकळी अंगुठा मणी जर्नी होय तो राज्य सुखवाळो सेना-पति, धनवान, आवरदा मध्यम जाणवो, तर्जनी तरफनी होय तो राज-नोकरी, मध्यमा तरफनी होय तो धनवान, कीर्तिवाळो, अधिकारी, ठीडर वाळ बच्या वाळो कुटुंबी, अनामिका तरफनी तो वेद विद्या जाणनार, बुद्धिशाळी, उदार, सुखी, हुनर जाणनार, शोधखोळ करनार, जाडी रेखा होय तो भाग्यशाळी, पातळी रेखाओ होय तो निर्धनी थाय

लाईफ लाईन-आयुष्य रेखा.

तर्जनी अने अंगुठानी धचमाथी नीकळीने मणीबंध सुघो जाय छे. ते आयुष्य रेखा छे. वेठ हाथमा अत करण रेखा न होय तो अकस्मात मृत्यु थाय छे. कईक कईक तुटेळी आयुष्य रेखा होय तो युवानीमा मृत्यु थाय. जे स्थाने पातळी पटती होय ते वरसमा मादगी आवे, ते रेखा उपर गुरुना स्थाने तारा जेजू चिन्ह होय तो मातानु मृत्यु जळदी थाय. मगळना स्थानमा होय तो पितानु मृत्यु. शुक स्थान नजीक रेखा पुरी थाय तो नाजुक शरिर रहे. गौरी नामनी रेखा होय तो १०० वर्ष, रमा नामनी रेखा होय तो ३३ वर्ष, परगुढा होय २० वर्ष, भोगदामा ६ वर्ष, गज-रेखामा ५० वर्ष, सुभद्रेखामा ८५ वर्ष, तुमुखी रेखामा २५ वर्ष, सर्व सौख्यनाशीनी रेखा होय. तो २ वर्ष. पासुलारेखामा ५ मास, अनंतामा ५ मास, तुशगीमा १५ वर्ष वासवीमा ७० वर्ष, चपकीमा १८ वर्ष, चपळ-बदनामा ४३ वर्ष, आयुष्य होय छे विगरे घणा प्रकारनी रेखाओ छे तेथी उमरमा वस नक्की थाय छे गौरी रेखा के निगुदा रेखा होय तो बर्दीमा जन्म, परगुदा रेखा के सगुद रेखा के विगुद रेखा होय तो शुद्धिमा जन्म जाणवो.

मासज्ञान.

जेना हाथमा मृगीगती के नागी नामनी के ज्याप्रविळासठीळा रेखा होय तो जन्म चक्रना अकमाथी १६५९ बाद करता जे शेष रहे ते मास

सिद्धि होय अने पाजली-गाडी वाजि विपरीत होय अने वसवत वने छे.
 (वापरी) मार, कोठार, वाजि धनवान होय छे, पाजलीनी चिःदेवाजि
 धनी उदवदपा, सेनापति के सुन्या रही युद्ध कारनार होय छे; उज्जा
 तरेवार, परदी, धन्य, तीमर, माजी विरार होय। मार जेवा चिःदेवाजि
 चिःदे होय ते धार्मिक होय छे. धना, यज्ञी अने शीम काम करे छे, सक,
 के महराजा वने छे, कंड, बाव, देवालय, निकोण, सिंहासन अने चंद्र
 पाजली, घोडा, होडी, उनी, कमल अने सुपनी रेखावाजि मनुष्य राजा
 मन्त्रु चिःदे बुद्धिवान अने विद्वान के वकाओना होय। होय छे. शेष
 विरार शीम कामो कारनार वने छे; वज्रु चिःदे धनवानोते होय छे; अक
 वान करनार अथवा सदावत चतवतार के अथवेन वधानार अने यज्ञ
 के मनुष्यनी होय। मन्त्रु रेखा रेखाओ चिःदे होय ती ते सिद्धि, अक-
 देव काम पूज गणी शक्य छे. यह विरार मयधी जलुं गयी.

उपर प्रमाण जामना शीम प्रकारनी रेखाओ छे अने शीका उदवदपा
 केरुका रेखाओ छे.

छे. या प्रमाण वरीपर रेखा जामनी सिद्धि समजाय छे. शीकी पूज
 चंद्र, लिखक धार्मिको अने गंधारीमा पुनम सिद्धि अने
 अंगीअरेस, महाराज्यपदमा धारण, सेनापतिवपदमा लेस, युद्ध विपरीमा
 संरक्षण आठम, विपरीमा वधी, चिःदेयक रमणीमा दंग, कुमहणीमा
 शेष प्रतिमा पंचम, वासधीमा उठ, शेष देवीमा सजम, शीलिगण
 साम्राज्य रेखा होय ती पडवी, कर्मणीमा धीज, रमणीमा धीज अगधीमा

विधीमान.

वपार होय ती १२ वाद करत। ले शेष रहे ते शीवादि मास जामना.
 नामनी रेखा होय ती १६४३ वाद करत, अने ले शेष रहे ते वारी
 वाद करत, पांडिता रेखा होय ती १६७२ वाद करत, विपरी
 नामनी रेखा होय ती १६९३ वाद करत, कुमहणी रेखा होय ती १६३८
 जामनी वरीदी नामनी रेखा होय ती १६६२ ले वाद करत, सिद्ध

घरना चिन्ह वाला स्थावर मीलकतवाळा होय, मकानोर्था सुखी होय. सुदगरना चिन्हवाला प्रपंची होय छे, पर्वत, योनी, घडो, कंकण, माणसना मस्तकनो आकार अने त्रिशुलना चिन्हवाला दिवान, कारमारी के मोटो होदो भोगवनार, राज्यनी मोटी नोकरी करनार, उंची पदवी धरावनार होय छे. बेल, अष्टकोण, स्वस्तिक विंगेरे रेखावाळा धनवान, सुखी, भोग-विलासी अने व्यापारी होय छे. दैत्य मुखवाळा निर्धनी, इज्जत गुमावनार अने प्रपंची होय छे. राजवानुं चिन्ह व्यापारीने के न्याय भणेलाने अटले. वकील, बेरीस्टर, जडज विंगेरे न्याय छणनारना हाथमां होय छे. सर्प विंछिनुं चिन्ह शेरी दवा वापनार के बनावनार, जंगलमां वसनार के खुनीना हाथमां होय छे. रथ के गाडीनुं चिन्ह नाना राजाओने के जागीरदार, इनामदार, पैसादार माणसोने होय छे. तोरण, गाम के वेदिनो आकार नेताओने (लीडरोने) गामना के अमुक भागना आगेवानेने अथवा वक्ता-ओने होय छे. क्षत्रीओने, सेना पतिने के सैन्यमां, लष्करमां नोकरी करनारने हाथमां बाण, बंदुक, के ध्वजनुं चिन्ह होय छे. बेलनुं चिन्ह खेती करनारने के जमीनदारने होय छे, ताराओनुं चिन्ह महान योगीने के सारा भोगीने होय छे. विंगेरे चिन्होनां लक्षणां घणां प्रकारनां छे.

स्त्रियोनुं चिन्हमां फेरकार.

मच्छनी आकृति सौभाग्यवतीने होय, स्वस्तिक (सार्थाआ) जेवनी आकृति होय तो पैसादार, जेना हाथमां कमल होय ते राणी होय के राज्य भोगवनारने जन्म आपे, राजकुं होय तो वेपारी धनवाननी भी होय हार्था, घोडा, घर, मंदिर, अने वसना चिन्हवाळी, तीर्थ करनार के क्षत्राणी होय, बेल शकटना चिन्ह वाळी खेटुतनी के जमीनदारनी भी होय, चामर, तलवार, गदा; त्रिशुळ, नगारुं के धनुष्य के अंकुशना चिन्ह-वाळी साधारण राजानी के टाकोरनी भी होय; जेना हाथमां विंडी, सर्प, उंट, बीलाडी, शीवाळ के पशुनुं चिन्ह होय ते अमागीनी भी होय, दुःखी

स्थाय અને दुःखी करनार ली होय छे. सदरहु उपर वर्णवेला चिन्होमांथी
अेकाद चिन्ह पण होय छे तो ते प्रमाणे फल आपे छे.

ग्रहोनुं वर्णन.

करतलमां अंगुठार्थी आंगली (अनामिका) नी नीचे सूर्यनुं स्थान
छे. करतलमां पुर्वनी वाजुअे अेटले डेह्री पांचमी आंगली (कनिष्ठिका)
नी ठेठ नीचे मणिबंध नजीक चंद्रनुं स्थान छे. मंगळना वे स्थान
वतावेलां छे. अेक बुधना स्थाननी नीचे अने बीजुं शुक्रना स्थान
उपर गुरुना स्थान नीचेनां भागमां मंगळनुं स्थान छे; कनिष्ठिकानी नीचेना
भागमां बुधनुं स्थान छे; अंगुठा जोडेनी बीजी आंगली (तर्जनी) नी
नीचे गुरुनुं स्थान छे; अंगुठानी नीचे मणिबंधनी उपर शुक्रनुं स्थान छे;
त्रीजी आंगली (मध्यमा) नी नीचे शनिनुं स्थान छे. आ प्रमाणे दरेक
ग्रहोनां स्थान नियमांत जोवाय छे. जोवानी रीत अेवी छे के वतावेला
भागो डंच्या अने मजबुत जणाय तो ते ग्रहो बलवान होय; सारा स्थानमां
होय केन्द्र के त्रिकोणी होय, मित्रक्षेत्री होय अने सारूं फळ आपे छे.
वेसी गयेलो भाग होय अथवा नरम भाग के खडबचडो होय तो निर्बली
होय, खराब स्थानमां पड्या होय अने शत्रु क्षेत्री होय ते खराब फळ
आपे छे. ते ग्रहोना स्थान उपर कौसनुं चिन्ह सारूं गणेलें, नक्षत्रनुं चिन्ह
पहेली अवस्था माटे सारूं अने पाळळर्थी खराब फल आपे छे, जब (टापु)
खराब फळ आपे छे, त्रिभुजनुं चिन्ह केटलीक वखते सारूं अने केटलीक
वखते खराब पण फल आपे छे. चोखंड (स्क्वेर) नुं चिन्ह दुःखी करे
निर्धन बनावे, अनेक संकटो आपे छे. त्रिदुनुं चिन्ह होय तो बेइज्जत करे,
नुकशानीबो करावे, कुटुंबथी दुःखी करे छे, जालीजाली जेवुं (ग्रील्स) नुं
चिन्ह हांय तो दुष्कर्म करावनार, व्यभोचार करावनार, दुष्ट स्वभाव, नीच
काम करनार, स्वछंदी, दुराचारी, उडाउ, व्यसनी होय छे. आ प्रमाणे
ग्रहोनुं लक्षण छे तेमां पण कइक तफावत दर्शावेलो छे. जुदा जुदा ग्रहो
उपर जुदां जुदां चिन्ह, तल के लक्षण होय ते प्रमाणे केटलीक विचार

करिने फल भिन्न भिन्न सारुं खोटुं दग्धविलुं छे, ग्रहोमां गुरु बलवान होय तो महत्वाकांक्षी, नेता, प्रधान, न्यायशास्त्री, चतुर, धर्मी, दयालु होय छे.

वैद्य-के-डोक्टर-हकीमनुं लक्षण-गोल हाथ, पातळी या चपटी आंगळीओ, बुधनुं स्थान उंचुं, मजबुत अने ते स्थान उपर उभी रेखाओ रहे छे अंगुठो द्रढ मजबुत अने भरावदार होय छे,—सर्जपन-मंगलनुं स्थान पण उंचुं होय, आंगळीओनो बीजो वेदो मजबुत होय ते सूर्यन (शलक्रियामां कुशल) होय छे; चंद्रनो बुध साथे संबंध होय, स्थान उंचुं होय तो अने सुर्यनी रेखा सारी होय तो औपधीओनो शोधखोळ करनार, नविन बुद्धि चलावनार होय छे.

जनावरना डोक्टर—जेनी हथेली कठण होय, आंगळीओ पहोळी होय अने सुर्यनी रेखा सारो देखाव आपती होत जनावरना डोक्टर (व्हेट-स्त्रिरी सूर्यन) होय छे.

स्त्री डोक्टर के नर्स—जे स्त्रीनो हाथ गोळ, पातळो अने चपटो होय करतल (हथेली) मजबुत कठण होय अने बुधना स्थान उपर उभी ज्ञाननी रेखाओ पडी होय अने शुक्र तेमज चंद्रना स्थान सारां भरावदार होय तो मे स्त्री डोक्टर के नर्स थाय छे.

इंजीनीयर-के यंत्र विद्या जाणनार—आंगळीओ जाडी, अंगुठो नानो, हाथ कठण, आंगळीओ गोळ, पातळी अने चपटी होय, हाथ चोखंडो होय मेकानिक अथवा इंजिनीअर होय छे; उपरनां लक्षण होय पण हाथ नरम कोमल होय तो यंत्रविद्या जाणनार होय छे.

कारीगर—गुरुनो पर्वत उंचो, मूर्यनी आंगळी, सीपी, लांबी, चोरस साइनी आंगळी, गुरुनी आंगळी भरावदार, चंद्रस्थान टटेनुं होय तो ते सारो कारीगर शिल्प शास्त्र जाणनार बने छे.

कायदा जाणनार—आंगळीओ लांबी अने साथे साथे गहरी होय, अंगुठो लांबो अने सीपो, मस्तक मेला सीपी हाथ तो कायदा जाणनार के साधारण बफांलात करनार बने छे.

वेरिस्टर अथवा वकील—उपरनां लक्षणीमां वधारो अटलो होय छे के गुरु शनिही आंगळीओ अने बुध सुर्यनी आंगळीओ जुदी जुदी रहेती होय, अंगुठानो बीजो वेढो लांबो होय अने मस्तक रेखा आवरदानी रेखानो अकठी थया सीवाय जुदी गई होय ते मनुष्य, बेरीस्टर, सोली-सीटर, अेडवोकेट के बाहोश वकील थाय छे.

जज (न्यायाधीश)—बुधनो पहेलो वेढो लांबो, गुरुनी आंगळी सीधी रोनकदार, सुर्यनुं स्थान वधु उठावदार होय मस्तक रेखा उत्तम होय ते न्यायाधीश बने छे.

गणित शास्त्री—आंगळीओनो पहेलो अने बीजो वेढो भरावदार, पातळी हथेली, शिररेखा लांबी. शनिनी आंगळी भारे रोनकदार, तेनो बीजो वेढो बीजाओ करतां लांबो होय ते गणित शास्त्री बने छे.

धर्माचार्य—बुधनो पहेलो वेढो लांबो भरावदार, चंद्र रविनां स्थान उंचां भरावदार, सुर्यनी आंगळी पुष्ट भरावदार, अंगुठो निर्बल अने नरम अने गुरु शनिना स्थाननी वच्चे हृदय रेखा गथेली होय तो ते मनुष्य धर्माचार्य थाय छे.

गानार वजावनार—शुकनुं स्थान उंचुं, कोमल आंगळीओ होय, अंगुठानी कोमलता होय तो गानार वजावनार अथवा गायनना शोखीन होय छे.

सैनिक—आंगळीओ नानी, चपटी, पातळी अथवा चोरस होय छे, मंगळ बुधनां स्थान मजबुत होय, अंगुठो भारे होय.

खेडुत के जमीनदार—हाथ कठण हथेली चोखंडी. शनिनी आंगळी लांबी अने बीजो वेढो लांबो. होय ते खेडुत के जमीनदार होय छे.

दरजी-मोची—सुर्य बुधनी आंगळीओ अने स्थान मुख्य मुख्य आगळ पडता भरावदार होय ते मोची, दरजां विगेरे हुशीआर होय छे.

साहित्य शोखीन (साक्षर)—बुधनी आंगळी, रुष्टपुष्ट भरावनार,

पहेलो वेढो लांबो. भरावदार अने गुरु चंद्रना स्थान पुष्ट होय तो साक्षर, साहित्यज्ञानी होय छे.

श्वेरी—जेना हाथनी आंगळीओ लांबी, शुक्र, रवि अने बुधनां स्थान भरावदार होय ते श्वेरी थाय छे.

सट्टा खेलनार—मंगळ शुक्रनां स्थान भरावदार अने गुरुनुं स्थान उंचुं, सुर्यनी आंगळी लांबी; हाथ गोळाकार, मस्तक रेखा सुधी होय ते सट्टा खेलनार बने छे.

आंधळानुं लक्षण—बुधना स्थान नीचे अंतःकरण रेखा उपर तारो होय अथवा शुक्रस्थाने जाळी चिन्ह होय तो अंधापे प्राप्त थाय छे.

सदा रोगी—आंगळीओना पहेला वेढा उपर नानी नानी वधारे रेखाओ होय अथवा शिरेखा उपर काळा डाप होय अथवा आयुष्य रेखा उपर टापु, क्रोस, व्रत, समकोण विगेरे चिन्ह होय तो हमेश रोगी रहे छे.

हिस्टीरीआ—आंगळीओ वांकी अने जुदी रहेती होय अने नीचेना ग्रह मंडळो दबायेला देखाय तो मृगी रोगी (हिस्टीरीआ) बने छे.

क्षय (यक्ष्मा)—मस्तक रेखा शनिनी आंगळीनी नीचेथी बुधनी आंगळीनी नीचे सुधी पांखदार रेखांनी आकृति होय तो अथवा बुधनी रेखा उपर नाना टाणुओ देखाय नख फाफडा जेवा मोटा होय तो क्षयरोग थाय छे.

पक्षाघात—शनिस्थान उपर ताराओ अने हृदय रेखा उपर आधी रेखाओ होय तो पक्षाघातनो रोग थाय छे.

पेट अने छातीनां दरद—आवरदानी रेखा उपर टापुओ होय तेमांधी शाखाओ नीकळीने गुरुना स्थानपर जती होय तो छातीनां के पेट अथवा पांखीनां दरद थाय छे.

दिवानां, गांठपण के उन्माद—चंद्रस्थानपर क्रोस होय, चंद्रस्थान नरम अने नीबु होय अने शनि स्थान परेपर न होय अने मध्यम अंगुडी

वांकी होय तो विगेरे बीजां अनेक लक्षणो तफर्सी जोवाथी दिवाना के गांडपणनो योग बने छे.

बहेरानो योग—शिर रेखा उपर टापु के दांतनी आकृति होय तो वधीरयोग बहेरापणुं बने छे,

नरवश, डरपोक, चीडीओ स्वभाव—हाथ उपर रेखाओ वधारे होय तो चीडीओ बने, डरपोक के नरवश बने छे.

हार्ट डिझीझ—आत्मरेखानी अंदर टापु के सरकळनुं चिन्ह होय. शनिना स्थान नीचे मस्तक रेखानो रंग पीळो होय अथवा आवरदानी रेखा पासे मंगळना स्थान उपर काळा रंगना बिंदुं होय तो हार्टडिझीक्षनो रोग थाय छे.

दमनो रोग—हथेळीनो मध्य भाग नानो होय, बुधनी रेखा अने मस्तक रेखा भेगी. थइ गइ होय तथा शुक्रना स्थानथी अेक नानी रेखा नीकळीने आयुष्य रेखाने छेदीने मंगळना स्थानने मळती होय तो दमनो व्याधि थाय छे.

पग उपरथी केटलुक जाणवानुं मळे छे. जेना पगनां तळीआं कोमळ, कमळना गर्भ समान; लाल रंगनां नखवाळां होय ते मनुष्य भाग्यशाळी होय छे. स्पर्श करवाथी गरम होय ते सुखी, नसो जेनी देखाती होय ते पगना मनुष्य, निर्धन, दरिद्री अने दुःखी होय छे. जेना पगना नख लांबा वांका अने सफेद तो; दुःखी जाणवो; पगना पांचानो भाग मध्यमां उंचो होय तो पगथी मुसाफरी वधारे करनार जाणवो, पगनां तळीआं सरळ, कोमळ अने आंगळीओ सुधी सर्व उर्ध्व रेखा गइ होय तो गाडी घोडा के मोटर विगेरे वाहनना सुख भोगवनार होय छे अने भाग्यशाळी मनुष्य होय छे. पादतलमां कमळनुं चिन्ह राज्ययोग करे छे अथवा महाज्ञानी योगीओने कमळ होय छे. ध्वजा (वाक्ठो) होय तो लांबी मुसाफरीओ करावे, शंख के मच्छ होय तो जळनी मुसाफरीओ वधारे करावे. फलश, कुंड के काचवानो आकार होय तो धनेवान थाय अने राज्यमान भोगवे,

मयुरं चिन्ह होय तो विमानमां घेसणार के चडावनार होय अथवा कोकीळ जेवो मधुर अवाज होय, नाटकी क्राप करनार बने, यशस्वी नीषेडे. धनुष्य के छत्रो होय तो क्षत्रीणुं दाखने छे, शुरातनी होय, पणःपाद-तळमां श्रोत्र के तारक चिन्ह होय तो युद्धमां मृत्यु थाय अथवा जंगलमां मृत्यु थाय छे. दरेक आंगळीओमां शंखनां चिन्ह भाग्यशाळीने होय. अंगुठो लांबो अने मोटो होय तो भाग्यवान, धनवान होय, अंगुठो नानो होय तो स्त्री मरो जाय, घरभंग थाय, बीजी आंगळी अंगुठा वरोबर लांबी होय तो सारी गणत्री, टुंकी होय तो निर्धन थाय, दुःखी थाय, त्रीजी आंगळी तदन टुंकी होय तो निर्धन थइ बेआचरु बनीने मरे, चौथी नानी होय तो भोगविलास सारा भोगये, मोटी होय तो धनवान बने, अेकबीजा उपर चढी गइ होय तो दुःखी बने. स्त्रीओने त्रीजी आंगळी नानी होय तो विधवानुं लक्षण जाणनुं.

दरेक मनुष्यना जन्मनी लभ शशि अने ग्रहो जोवाय छे. कनिष्ठिकाना पहेला वेदाधी मेष, वरख अने मिथुन शशिनुं स्थान छे अनामिकामां कर्क सिंह अने कन्यानुं स्थान छे, मध्यमामां तुला, वृश्चिक अने धनुनुं स्थान छे. अनामिकामां मकर, कुंभ अने मीन शशिनुं स्थान रहेलें रहेलें छे. मध्यमानी नीचे अर्धमे रेखा, अनामिकानी नीचे विद्या रेखा, बुद्धि रेखा अने धर्म जोवाय छे. कनिष्ठिकानी नीचे भाग्य रेखा संतान रेखा जोवाय छे. अंगुठा नीचे यशरेखा, यात्रा रेखा अने स्त्री रेखाओ जोवाय छे. तर्जनी नीचे काल रेखा, आवारदा निर्णय रेखा जोवाय छे, मणिवंध उपर चंद्रस्थान भर्णा शत्रु रेखा, धन रेखा अने जज्ञ रेखा जोवाय छे. हथेळीमां तळ सारो ऐश्याय छे, आंगळीओ उपर शंख कारतां चक्र बधारे होय तो भाग्यशाळीनुं लक्षण छे. अंगुठाना बेदानी मध्यमां यवनुं चिन्ह होय तो शुक्र पक्षमां जन्म पणुंखरुं होय छे. अंगुठानी माछडी बाजुमे ग्रण रेखाओ छे तेमां जो आसी मे टें. अने जाडी होय तो मुस्ली जिदगी नोदाष्टे छे. जिदगीना पण भाग करीने ग्रण रेखाओ उपर विचार कराव छे हाथना पंजा उपर

वाळ उगवाथी भाग्यवृद्धि थाय छे. आ प्रमाणे सापुद्रिक उक्षणोनां चिन्हो छे तेमांथी सारांश रुपे आ वर्णन कोरलुं छे.

पगनी रेखाओनी समज.

डावो पग.

१ जेना पगमां परशु होय, ते शत्रु दलने मारनार शूरवीर थाय.

२ जेना पगमां पद्म (कमळ) नुं चिन्ह होय, ते राजमान्य अने प्रतापी थाय.

३ जेना पगमां ध्वजानुं चिन्ह होय, ते माणस कीर्तिना विस्तारवाळो थाय.

४ जेना पगमां चतुष्कोण होय, ते माणस खाडाळो (पैसानी उथळपाथळ करनारो) थाय.

५ जे माणसने उठठी उर्ध्व रेखा होय ते माणस कंगाल (गरीब) थाय.

६ जे माणसना पगमां आडा त्रण वा बे के अेक होय तो ते माणस संपूर्ण, मध्यम के ओछा वाहन सुखवाळो थाय.

७ जे माणसना पगमां छत्रनुं चिन्ह होय, ते राजवैभववाळो थाय.

८ जेना पगमां कळस चिन्ह होय, ते गंभीर, अने बहुश्रुत, तेमज म्होटा मनवाळो धनिक थाय.

९ जेना पगमां घनुप्य होय, ते माणस क्रूर, धनवान अने लडवैयो थाय.

१० जेना पगमां गाय के वृषभ जेवुं चिन्ह होय ते आचार्य वा धर्मगुरु, किंवा अवतारी पुरुष थाय.

११ जेना पगमां माललीनुं चिन्ह होय, ते माणस प्रदेशथी (जल मार्गथी) पैसो पेदा करनार श्रीमान् थाय.

१२ जेना पगमां अष्टदळ होय, ते माणस भमनारो, व्यसनी पण दयाळु थाय.

जमणो पग.

जेना पगमां चक्र थाय ते सतेज धनिक थाय.

जेना पगमां चतुर्मह (मंडळ) चिन्ह होय, ते स्वपराक्रमे घर विंगेर जमीन पैदा करनारो सुखी थाय.

जेना पगमां आधी सुळटी उर्ध्व रेखा होय ते माणस बहु कीर्तिवाळो धनिक थाय छे.

जेना पगमां शंखनुं चिन्ह होय ते वैशमी थाय.

जेना पगमां चंद्ररेखा होय ते माणस देवो शक्तिवाळो थाय.

जेना पगमां त्रिशूळ रेखा होय ते माणस धर्मना वेशवाळो पण अधर्मी छळी होय.

जेना पगमां वतुंळ चक्रो होय ते माणस बहु भ्रमण करनार विदेश-चारी थाय.

जेना पगमां मोरनुं चिन्ह होय, ते माणस सुंदर फंटाळो तेमज स्त्रीवल्लभ अने क्षणिक कामी थाय.

जेना पगमां काचवानुं चिन्ह होय, ते माणस जळ तरवानी विद्यामां कुशाळ, अने बहु लुपा (उंडा) विचारवाळो थाय.

जेना पगमां अष्टदशपत्र होय ते माणस अननशीळ, विणयी अने दयाळु थाय.

टावो पग.

१ जेना पगमां चतुःकोण-होय ते माणस परदेश फगी पैसा कमा-यनार थाय.

२ जेना पगमां त्रिकोण चिन्ह होय ते दगर्था, स्त्रोटां कार्योर्था अने सेळभेळता धंधार्था पैसो कमाये.

३ जेना पगमां ऊर्ध्व रेखा होय ते माणस स्त्री, पुत्र, धन, अने कीर्तिशुळो थाय.

वाळ उगवार्थी भाग्यवृद्धि थाये छे, आ प्रमाणे सामुद्रिक रक्षणोनां चिन्हो छे तेमांथी सारांश रुपे आ बर्णन करेलुं छे.

पगनी रेखाओनी समज.

डावो पग.

- १ जेना पगमां परशु होय, ते शत्रु दलने मारगार शूरवीर थाय.
- २ जेना पगमां पद्म (कमळ) नुं चिन्ह होय, ते राजमान्य अने प्रतापी थाय.
- ३ जेना पगमां ध्वजानुं चिन्ह होय, ते माणस कीर्तिना विस्तारवाळो थाय.
- ४ जेना पगमां चतुष्कोण होय, ते माणस खाडाळो (पैसानी उथळपाथळ करनारो) थाय.
- ५ जे माणसने उळटी उर्ध्व रेखा होय ते माणस कंगाल (गरीब) थाय.
- ६ जे माणसना पगमां आडा त्रण वा बे के अेक होय तो ते माणस संपूर्ण, मध्यम के ओळा वाहन सुखवाळो थाय.
- ७ जे माणसना पगमां छत्रनुं चिन्ह होय, ते राजवैभववाळो थाय.
- ८ जेना पगमां कळस चिन्ह होय, ते गंभीर, अने बहुश्रुत, तेमज म्होटा मनवाळो धनिक थाय.
- ९ जेना पगमां धनुष्य होय, ते माणस क्रूर, धनवान अने लडवैयो थाय.
- १० जेना पगमां गाय के वृषभ जेवुं चिन्ह होय ते आचार्य वा धर्मगुरु, किंवा अवतारी पुरुष थाय.
- ११ जेना पगमां माछलीनुं चिन्ह होय, ते माणस प्रदेशथी (जलमार्गथी) पैसो पेदा करनार श्रीमान् थाय.
- १२ जेना पगमां अष्टदल होय, ते माणस भमनारो, व्यसनी पण दयाळु थाय.

જમણો પગ.

જેના પગમાં ચક્ર થાય તે સતેજ ધનિક થાય.

જેના પગમાં ચતુર્મુહ (મંડલ) ચિન્હ હોય, તે સ્વપરાક્રમે ઘર વિંગેરે જમીન પેદા કરનારો સુખી થાય.

જેના પગમાં આવી સુલટી ઊર્ધ્વ રેલા હોય તે માણસ વધુ કીર્તિવાઙ્ગી પાનિક થાય છે.

જેના પગમાં શંખનું ચિન્હ હોય તે વૈરાગી થાય.

જેના પગમાં ચંદ્રરેલા હોય તે માણસ દૈવી શક્તિવાઙ્ગી થાય.

જેના પગમાં ત્રિશૂલ રેલા હોય તે માણસ ધર્મના વેશવાઙ્ગી પણ અધર્મી છઠ્ઠી હોય.

જેના પગમાં વર્તુલ ચક્રો હોય તે માણસ વધુ ભ્રમણ કરનાર વિદેશ-ચારી થાય.

જેના પગમાં મોરનું ચિન્હ હોય, તે માણસ સુંદર કંઠવાઙ્ગી તેમજ સૌંદર્ય અને ક્ષણિક કામી થાય.

જેના પગમાં કાચવાનું ચિન્હ, હોય, તે માણસ જલ તરવાની વિદ્યામાં કુદાઙ્ગ, અને વધુ દુષ્ટ (ટંડા) વિચારવાઙ્ગી થાય.

જેના પગમાં અષ્ટદલપદ્મ હોય તે માણસ મનનગીઙ્ગ, વિવેચી અને દયાલુ થાય.

હાથો પગ.

૧ જેના પગમાં ચતુષ્કોણ-હોય તે માણસ પરદેશ કરી પૈસા કમાવનાર થાય.

૨ જેના પગમાં ત્રિકોણ ચિન્હ હોય તે દગાથી, સોટાં કાર્યોથી અને સેસમેટ્ટના ધંધાથી પૈસો કમાયે.

૩ જેના પગમાં ઊર્ધ્વ રેલા હોય તે માણસ સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, અને કીર્તિવાઙ્ગી થાય.

૪ જેના પગમાં ચક્ર હોય તે માણસ વિદેશ ફરનારો, અને ધન વિનાનો માનવાલો થાય.

૫ જેના પગમાં ત્રણ રેખાવાળા પાસે વ હન ગાઢી ઘોડાનું સુલ્લ રહે.

૬ જેના પગમાં સર્પાકૃતિ હોય તે માણસ માર્ગમાં વિપત્તી ધા ઘાતપાતથી અકસ્માત્ મૃત્યુ પામે અને દુર્બુદ્ધિ થાય.

૭ જેના પગમાં પંચકોણાકૃતિવાળી રેખા હોય તે માણસ દીર્ઘજીવી કુટુંબ સુખવાલો ધનવાન થાય છે.

૮ જેના પગમાં પટ્કોણ હોય તે માણસ રાજવલ્લભ થાય છે.

૯ જેના પગમાં સાથિયાનો આકાર હોય તે માણસ ધર્મ પ્રિય, આચાર્ય જેવો થાય.

૧૦ જેના પગમાં ચક્રાકાર હોય તે માણસ ઓછી બુદ્ધિવાલો, ક્રોધી, મારામારી કરનાર, હિંસક થાય છે.

૧૧ જેના પગમાં ચંદ્રાકૃતિ હોય તે માણસ ઠંડો, મીઠું ચોલનાર, સુંદર અને લોકપ્રિય હોય છે.

૧૨ જેના પગમાં અષ્ટકોણ હોય તે માણસ ભમનારો, વ્યસની, અને દયાલુ હોય છે.

જમણો પગ

૧ જેના પગમાં ઊર્ધ્વ રેખા હોય તે માણસ વહુ કીર્તિવાલો, ધનિક અને રાજા જેવા સુખવાલો થાય.

૨ જેના પગમાં ત્રિશૂલ જેવા આકારવાળી રેખા હોય તે ધાર્મિક વેપવાલો ઠગ થાય છે.

૩ જેના પગમાં પુષ્પાકૃતિ હોય તે માણસ સારી કીર્તિવાલો થાય છે.

૪ જેના પગમાં યવાકૃતિ હોય તે માણસ વહુ માનવાલો અને સ્વયં-પરાક્રમી ધનિક થાય છે.

૫ જેના પગમાં ત્રણ રેખાવા હોય તે વાહનસુખવાલો થાય છે.

૬ જેના પગમાં હમરુ આકૃતિ હોય તે હલકા સ્વભાવનો, ચક્રવાદિયો, અને મીઠા માંગનારો થાય.

૭ જેના પગમાં પચ્ચાકૃતિ હોય, તે વધુ ધાનિક, અને કોમલ મનનો થાય છે.

૮ જેના પગમાં ચક્રાકાર હોય તે માણસ ઓછી વુદ્ધિવાળો, ગુસ્સેલ અને હેરી થાય છે.

૯ જેના પગમાં ચક્રાકાર હોય તે માણસ મમવાવાળો, અને વિદેશ ફરનારો થાય છે.

૧૦ જેના પગમાં વાળાકાર હોય તે માણસ શૂરવીર, અને સ્વપરાક્રમે શત્રુદળને જીતનાર થાય છે.

૧૧ જેના પગ ઊર્ધ્વ રેલાને સ્પર્શ કરતી વહી રેલાવાળો અલ્પજીવી વધુ કીર્તિવાળો થાય.

૧૨ જેના પગમાં શાસ્ત્રાભેદ ચિન્હવાળો ચોર અને લુચ્યા થાય છે.

હાલો પગ

૧ જેના પગમાં પરશુ આકૃતિ હોય તે માણસ શત્રુદળને જીતનાર શૂરવીર થાય છે.

૨ જેના પગમાં ઠલટી ઊર્ધ્વ રેલા હોય તે માણસ દરિદ્ર થાય છે.

૩ જેના પગમાં સુલટી ઊર્ધ્વરેલા હોય તે માણસ વહુશ્રુત અને વિદ્વાન્ તેમજ ધનિક થાય છે પરંતુ ઠલટી સુલટી વળે રેલાઓ મઝતી હોય તો માણસ ગરીબીમાંથી તવંગ થાય છે અથવા તવંગરમાંથી ગરીબ થાય છે.

૪ જેના પગમાં ચક્ર હોય તે માણસ વિદેશ ફરનારો અને ધન વિનાનો, માનવાળો થાય છે.

૫ જેના પગમાં વાહન રેલા હોય તે માણસ વાહનોથી સુખી થાય છે.

૬ જેના પગમાં પટ્કોળ આકૃતિ હોય તે રાજવહુમ થાય છે.

૭ જેના પગમાં દંડ રેલા ધન રેલા છે તેથી ધનવાન અને છે.